

VISSZAEMLEKEZÉSEK

ÍRTA

S R É T E R J Á N O S .

KIADTA
A' BOLDOGULT SZERZŐ ÉDES ATYJA.

B U D Á N ,
A' MAGY. KIK. EGYETEM BETŰIVEL
1843.

E L Ő S Z Ó .

Midőn felejthetlen áldott fiannak munkáját végnélkül vérző atyai szívvel magam kénytelenítetem kiadni; keserves állapotom némileg enyhülve érzem, lia ehhez eltűnt kedvesem némelly főbb jellemző életvonásainak rajzát csatolhatom, hogy a jövő kor is láthassa, minő volt, és hogy talán példája jóra termett ifjakat, a kik szabadelműséggel párosult honfi szeretetet rejtenek kebleikben követésre vonzhasson. Átadom tehát itt azon rövid s egyszerű biographiai jegyzéseket, mellyeket boldogult fiannak barátai a gyászbeszédnek kinyomása alkalmával közre bocsátottak, némelly kivált nevelési intézkedéseimet illető hozzáadásokkal. Hogy ne legyen hízelgő szózavar, se pusztán magasztaló szózatócsság, de komoly az eredetihez lehető tökéletességgel járuló képe annak, a ki egész életében semmit jobban nem gyűlölt, mint a hiú fényt, és hogy annak még áldott pora

IV

se hántassék megtömjénezéssel, azon atyai szeretet által, mellyel árnyéka iránt is viseltetem, gondoskodtam. És valókan annak, ki mint a derék Székács gyarinathi gyászheszédében igen is eltalálva mondá, hogy „saját fényében hamvadott el, s szíve megfagyott, mivel minden „melegét azon ügynek szentelé, mellyet a megyének „temploma visel homlokán“ *), nem szükség álfényt kölcsönözni.

*) Nógrádban a vármegyeházon ezen felírás áll: „Nógrád a közügyért.“

Írtam Surányban, Oct. 10-dikén 1842.

SRÉTER JÓZSEF.

Sréter János született 1806ban Január 12dikén. Jó, csak szeretett gyermekeiknek, kikben lelték földi örömeiket, klképezésökön és boldogulásokon minden erejükkel törekedő szüléi Sréter József és Gosztonyi Antónia, kimondhatlan szorgalommal nevelték a már kisdéd korában sokat ígérő fiút. Több testvérei közt csak ő volt az a szerencsés, kit már 1840ben elhunyt édes anyja, ez az anyai gyöngédéd ápolásnak és hő szeretetnek ritka példája saját tejével táplálhata, és a kit szerény elvonultságában tudományokat kedvelő édes atya egész nyolcz éves koráig maga egyedül oktata. Valódi jó nevelést adni gyermekeinek, melly egyedül nyithat minden földi és menyei boldogságra utat, főczélja lévén atyai éltének, s egyszersmind mind azon hibákat, mellyek a nevelés ügyét olly igen nehezítik, kerülni akarván, e nehéz feladat mellett leginkább következő szempontokból indult ki a gondolkozó atya. Először, hogy az ember boldogságának tiszta erkölcsön kell alapulni, melly főképen abban öszpontosul, hogy az ember mindenben igaz legyen, és magát semmitől jobban ne ója, mint annak árnyékától is, a mi nem igaz. Mert csak így lehet embert formálni. a kinek characterére a Felség, a Haza és egyedek biztosan építhetnek. Mennyire felelt meg ezen atyai intézkedésnek a valóság, a világ iielőszéke elölt áll: a méltán irigylett földi boldogságát vesztett atya azzal az egy vigasztalással száll sírjába, hogy édes reményei és tervei nem hiúsultak. Másodsor, hogy mennyire csak lehet, a tanulás mellett minden erőltetés, és elidegenítő kellemetlenség távol legyen; innen jött, hogy a fiú mindenkor örömmel és jól tanult. Harmadsor, hogy korán és következetesen (consequenter) tanuljon gondolkozni, mire kivált a stylusi gyakorlatok, és matliesisi feladatok megfejtése, az élet sem lévén egyéb mint problémák megfejtése, vezetnek. Negyedszer, hogy a tudományokban addig ne haladjon tovább, míg azoknak első elveit tökéletesen magáéivá nem tette, innen következett, hogy a legnehezebb tudományokat, mint Logica és Mathesis, menyekről egy jeles német író igen jól jegyzi meg, hogy hasonlók egy csontváz-hölgyhez, a ki ugyan

hideg s merevedt karjával ragadja meg a tanulót, de biztos boldogságra vezet, olly szerencsésen és tökéletesen több jeles tanítók segítségével megtanulta, vagy inkább mint a deák mondja, in sncciu et sangnineni convertit, hogy 14 éves korában Selmeczen a plilosophiából olly kitűnő vizsgálatot adhatott, minőre az odavaló oktatók s examinátorok egész éltőkben sem emlékeztek. — Hogy legyen oskolajárás tapasztalása is, atyja Pestre a kir. egyetembe, derék előjárót adván melléje, elküldte, hol folytatván a plilosophia 3dik évi folyamát, második évben pedig a természeti jogot és egyebeket végezvén, minden tudományokban a legelső eminensek közé számítatott. Tapasztalván a mindenre figyelmező ifjú, hogy a nyilvános oskola-járás mellett, más egyéb bajokat nem is említvén, sok idő vész el, a honi törvényt privatim igen szerencsés előmenetlel tanulta. Ezen idő alatt, sőt még ez előtt otthon tanult gumírozni, zongorázni, rajzolni, festeni, tanulta a francia és olasz nyelvet, számos zene-darabokat költött, s majd minden akkori ismerőseinek vannak ezen zsenge korából nekik ajánlott zongorára illesztett zeneemlékeik. Törvény-gyakornok volt Nográdban Sréter László főszolgabírónál, hites táblai jegyző a jeles ítélmester Szentkirályi oldala mellett, ki már akkor egykori kitűnőségét jövendölte 1825 évi országgyűlésen jelen volt, s 1826dikban a törvény-vizsgálatot kitűnően letette. Ez évben tiszteleti aljegyzővé nevezetvén ki, alig nyerte el ezen hivatalt, mindjárt egy nagy munka bízott az ismert munkásságú fiatal emberre, t. i. a megye jegyzőkönyvéből kivonatot készített, mellyből világosan kitetszett 10 év óta a tisztviselőknek köteleességül tett tárgyak közül, mellyek hajtattak végre vagy maradtak hátra. 1828ban másod aljegyzővé lett. 1833ben, midőn országszerte a megyékben az 1827 évi országgyűlésből kirendelt küldöttségek munkálati újonnan megvizsgáltattak, a megyei tanácskozásokban élénk részt vett, s ez által úgy szinte kül- és belföldi publico-politicus munkák olvasása által olly kiterjedt tudománytön sajátjává, hogy ugyanazon idő tájban jelen munkát készíthetné, melly noha csak barátai számára, nem pedig közönség elébe volt szánva; mégis mind a Helytartó Tanács, mind a Cancellaria figyelmét nagy mértékben magára vonta. Ugyanazon időben az ő, Kacskovics Károl, Huszár József, Kubinyi Ferencz és Ágoston, Fráter Pál és más lelkes hazafiak törekvései által létre jött Nográdban az úgy nevezett Nemzeti intézet, mellynek célja a magyar nyelv terjesztése a köznép között. Ezen egyesület szándéka egy magyar iskolatanítókai képző intézetet felállítani, míg azonban erre elegendő pénzösszeg gyűlne, jutalmazások által serkenteni az iskolalanítók magyar nyelv terjesztése körüli fáradozó-

sait. Ezen Intézet titoknoki hivatalát 8 évig viselé szokott ráradhatatlan szorgalommal. 1832 évben második aljegyző maradt első aljegyzői címmel. 1836ban lett első aljegyző főjegyzői címmel. 1838ban pedig Huszár József főjegyző alispánnak nevezetvén ki, egyedüli főjegyző. Ezen idő óta előbbi foglalkodásai lényeges változást szenvedtek. Eddig a megye dolgain kívül sok időt fordított Ön személye művelésére, tökéletesen sajátjává téve a francz, olasz, spanyol és angol nyelvet, és pedig a két utóbbit minden nyelvmester nélkül. E nyelveken tudott folyvást beszélni, és Slieridan, Byron, Shakespeare, Mirabeau, Cervantes, Tasso, Goldonl s egyéb írók munkáiból sokat fordított. Hasonlóan ön fáradozása által a portugál és svéd nyelvet annyira megtanulta, hogy ezen nyelveken irt könyveket is képes volt megérteni. Időt vőn magának testvéreit az idegen nyelvekben tanítani, sőt ismerőseit is, kiknek kedvök volt, oktatását használni; évenként utazásokat tőn Magyarország minden részeiben, s alig van megye, mellyben nem lett volna. Ez utazások alatt a megyék jegyzőkönyveit szorgalmasan megtekintő, úgy minden nevezetesebb könyvtárt, s a hol csak valami világosságot szerezhete magának Magyarország közügyéről, minden alkalmat hévvel ragadott meg. Mint főjegyző minden eddigi foglalatosságait csaknem egészen félre tévén, egyedül megyéjének élt. 1839ben 33 éves korában azon férfival együtt, kivel együtt volt a kir. tábla liiles jegyzője, kinél csak néhány hollappal későbbben lépett megyei szolgálatba, kivel együtt legszebb baráti egyességben 12 esztendeig viselte a jegyzői hivalt, Huszár Józseffel együtt lett Nógrád alispánjává, még pedig minden pártoskodástól távol, egy értelmüleg, egy szívvel és lélekkel választattak el. Alig múlt el a tisztválasztás, Huszár egy hosszas emésztő láznak martaléka lőn, és Sréter János alispánsága három esztendején át csak nem egyedül viselő mind a két alispáni hivatal terhét.

Ha tekintjük, milly szoros rend uralkodott a törvényszékeken, hogy egy ítélet alá bocsátható per sem halasztatott más időre, ha tekintjük, milly szorgalommal munkálódott a régi insurrectionalis hátramaradások begyűjtésében, s általában mind a nemesi, mind hadi és házi pénztár számadásainak tisztába hozatalában: nincs ember, ki őt mint tisztviselőt, mint alispánt nem örömezt nevezendi kitűnőleg jelesnek. A raboskodók sorsának javítása s helyesebb elrendezése, gondjainak egyik legfőbbike volt; azért is a törvényszékeken mindig a fenyítő törvényszéknél elnöklött, a polgári pörökben foglalkodó törvényszék elnökletét másra bízván, mi eddig máskép volt. Érzette t. i. az ő meleg emberi szíve, hogy a fenyítő törvényszéknél ejtett hibákat nem

olly könnyű orvosolni, mint a polgári pörökben feljebbvitel által. — Míg a jegyzői hivatal viselő, őt majdnem mindig csak az író asztalnál vagy néha néha mívelt társkörökben lehetett látni, innen azon hiedelem, melly egy ideig divatozott, hogy ő nem képes a póremler előtt magát érthetően kifejezni. És mégis alispánságra emeltetvén, soha semmi folyamodót nem eresztett el a nélkül, hogy ügye felől személyesen meg ne nyugtatta volna. Kinek ügyében igazságot látott, annak kérése pártolását nyilván ígéré; ellenkező esetben igyekezett őt kérése helytelenségéről meggyőzni. És innen származott az a nagy bizodalom, mellyet a köz-nép épen úgy mint a feljebbvalók az ő igazság szeretetében, az ő őszinteségében, az ő csavarni nem tudó egyenességében helyeztek. Az előtte folyt perekben hátráltatásról senki részéről panaszt hallani soha nem lehetett, mert ő benne minden húzás - vonás esküdt ellenségre talált. És a pártok szétágazó tendenciáit a gyűlésekben milly sikerrel igyekezett egyesíteni, arról adjon bizonyosságot a jegyzőkönyv, valljon hozatott-e alispánsága alatt csak egy végzés, mellyért a Rendeknek ak.ár most, akár idővel pirulniok kellene, és meg nem áll-é az a törvény és a fejedelem előtt; míg más megyékben ezen idők alatt vajmi sok végzés hozatott és rontatott: az ő mívelt, emelkedett, önzést, liiu fényt nem ismerő lelke minden pártok felett állott, és csak a hon jólétét választó élte céljának. 1841dik év november havában indítvány tétetett a közgyűlésen, adna a megye elnöke évnegyedenként tudósítást a megye beligazgatásáról. Sok más ezt kellemetlen tehernek nézte, és igyekezett volna minél könnyebben átesni az illy tudósításokon, ő mit tett? nem a legközelebbi évnegyedről adott janariusban tudósítást, hanem vissza ment egész 1828dik évig, és innen kezdé sok ivet betöltő tudósítását, kiterjeszkedvén minden ez idő szakban történt hasznos intézményekre, de egyszersmind minden divatozó visszaéléseket is kíméletlenül felfedezvén s érintvén, mikép lehetne itt ott sikeresen javítani. Ez fáradhatlan munkáságának egyik legszebb eredménye, melly által emléket emelt magának minden megyéje javát szíven hordozó nógrádi kebelben. Mert hogy ezen munka által sok, Nógrádot lényegesen érdeklő tárgy, melly talán örök setétségnek lett volna átadva, napvilágra jött, kimerné tagadni? A Hírnök levelezője megemlítvén, hogy a szerény alispán az ezen munka kinyomatását kívánó Rendek akaratjában megegyezni vonakodott, azt mondja, hogy az által olly tulajdontól fosztó meg a közönséget, a minőt kívülről más nem vala képes előteremtteni. Martius közepe táján odahagyván író asztalát, Rosonczra, a hova hivatalosan meghíva volt, és a hol épen akkor a veszedelmes kanyaró dühöngött, kirándulván, ha-

zaérkezése után nem sokára halmozott foglalkozási között meggyengülve, meglepte őt is ezen eleinte legszelidebb jelekkel mutatkozott, de később reménytelenül és hirtelen, a mint az orvosok állítják, ideglázzá változott betegség, s megfosztá a megyét nagy fiától martius 27dikén. Féltekény jó atyja esdekelve kéré: a rú s zordon időre nézve halaszsa útját; s ki minden kérését tudá betölteni, ezen személyét érdeklőt nem tudá. Ő, mint a hová tiszt kötelességei hívták, rendíthetlenül ment. Midő az orvost liivátá, így szólt neki: Már néhány napja rosszul érzem magamat, de nem hívatám önt, mert még sok végezni s írni valóm volt, s tudtam, hogy ágyba küld. Az Írnok, kinek diétáit, észrevevén, hogy rosszul van, kéré őt: hagyna fel további erőltetéssel, ő azt gondolván, hogy az Írnoknak már sok a munka, átvevé a tollat, s az írást folytala. Még azon nap, midőn tiszta lelkét vissza adá a mindenhatónak, ágyba hoztván magának tollat s papirost, hivatalát érdeklő néhány szót jegyeze fel. Elhunyt ritka csendes nyugalommal, szerencsétlen, már negyedik felnött gyermekét vesztett, s az isteni végzet nehéz súlya alatt nyögő atyja jelenlétében. Mennyire voltak a boldogultnak erényei országszerte elismérve, abból lehetett tapasztalni, hogy a merre a hazában a gyász hír terjedett, mindenütt vallás és osztálykülönbség nélkül ritka bánatnak jeleit lehetett észrevenni, valamint a honnak minden szerű hírlapjai egyhangúan a hon nagy veszteségét hirdeté. Közönségesen mondják, hogy jeles tulajdonságokkal ékes egyéneknek nagy hibáik és gyengéik vannak. Tisztább lelket az övénel alig ismerhetni. Gyermekded ártatlanság, példátlan szerénység, törhetetlen szorgalom, s bölcs takarékoság jellemzők. Ritka szíinóráit műveit társaságokban vidáman szokta töltetni. Női társalgásban igen válogató volt, de lelkes nők tudják, mily tiszta éberséggel, sőt mulattató elménczkedésekkel édelte és vidította körüket.

Egy érdemes barátja vigasztalhatatlan atyjához intézett iratában következő jegyzeteket tón a boldogultról:

„Társalgási modora igen szelíd, józan, fiatalabb korában némileg kétkedő tapintatú, később már sokkal hajlékonyabb leve. A lélek folytonos működése szívének soha sem engedte-e időt? vagy talán csak ideáljához nem lelt még hű tárgyat, de az ihlet magasztos géniusza őt a mennyei kéjben sohasem részesíté. Ellenben, ha az emberiség ügyéről általánosan, vagy hazafiúságról vala szó, különben szelíden halvány arczán kilobbant égi fáklyája ama szent érzelemnek, mellyel keble árként vala előntve. Minden ember iránt oly állást tudott választani, hogy az őt büszkének nem tarthatá, de benne némi felsőséget elismerni kénytelenített. Barát-

ságát soha senkinek sem vadászá, és mégis számos baráti valónak, kik közül soha egynek sem adott okot őt hűtelenségről vádolhatni, vagy hidegségről gyanakodhatni; de különös, kinek alkalmá nem volt őt tetteiből kiismerhetni, szavai után a köznap ember őt barátjának nem fogta tartani; mert hízeleni s szavakkal kétszínűsködni nem tudott. Elveire nézve ő szorosán véve barátja volt honi alkotmányunknak, de olly feltétel alatt, hogy annak korával keletkezett redőit fokkonkint kiegyenlíteni szükséges, s így minden indítványt hön pártolt, melly szabadelmű főből keletkezett; ámbár nézetei fiatalabb korában némileg az optimismus határához közelebb vonzódtak is: folytonos tapasztalása kimértebb pályát nyert, inkább hajlott a kivihetés valószínűségének téréhez. Hogy ő nem szöszatócs, hanem a tény barátja volt, semmivel sem bizonyítá inkább, mint tisztviselői buzgóságával, mellyről nagyítás nélkül lehet mondani, hogy ritka tünemény vala. Kívántál pontosságot: ő előbb készen volt minden foglalatosságával, mintsem annak véghez vihetését köztapasztalás szerint gondolhattad volna; és elhíheded, hogy ő még e közben más valamit is tett lelki éldele szomjának oltására; mert őt, ki reggel öt órakor pontosan kelt, ha valaki társalgással nem foglalta el, dologtalan időtöltésben lelni nem lehetett. Kívárnál szíves készséget? vajmi ritka eset, ha valakinek kérését, ha azt talán írnokéval teljesíthette volna is, ne maga vitte volna véghez. Kívántál még érdek-nélküliséget? Ó már épen itt borulj le hamvaihoz, mert a világ benne egy szentet veszte el.“

Családját, atyját, testvéreit hön szereté, de ügyeikkel, bajaikkal nem igen foglalkodott. A közügy, a tudományok őt egészen elfoglalák. Ifjabb korában philosophions, théologiens munkák olvasásában gyönyörködött, a számtan is kedves időtöltést szerze neki. De esztendőök múltával munkálkodása mind inkább határozottabb irányt vön, s a köz állomány körül forgott minden törekvése. A kereskedés valódi alapjairól, a váltójojról, a bankokról, a büntető és magányjojról, a status - bölcseségről nem csupán Magyarországot, de a külföldet tekintve is bámulatos tudománya volt. Ő status embere volt; a családok viszonyai őt nem érdeklék. A mezei gazdasággal sohasem bíbelődött egy pillanattig is, s olly szerencsés körülményekben élt, miszerint erre nem is volt szüksége, mert gyengéden szerető atya e részben gondoskodott érette.

Nógrád vármegye, hamvaiban is tisztelendő e ritka fiának emlékét, eltemetésén számos tagjai állal képviseltei, s elhatározó, hogy emlékét egy külön gyászünneppel ülj meg. Ez megtörtént a bekövetkezett újító szék alkalmával április 25dikén, a midőn a rendek elébb a megye termében össze

gyűlvén. főispán úr Ő exja rövid de tartalomdús és szívreható beszédében az elhunyt alispán ritka érdemeire cs érényeire emlékeztette, azután pedig ugyanannak vezérlete alatt az Ágostaiak templomába költöztek, a hol Székács József, pesti evangelicus lelkész és Zsarnay Imre táblabíró és professor urak örök emlékezetre méltó remek beszédeket tartottak.

Az első szónok szép beszédében Srétert oll vannak rajzold, ki a szent ember nevét megérdemlöm törekedett, és kinek ép esze, meleg szíve, felvilágosodott lelke, forró kebele volt, érthető, milllyennek kell lenni a tisztviselőnek, hogy az anyag alá ne vonza a szellemet, ki ember nevet érdemelni akar, érthető, hogy úgy érheti azt utól, ha képes az önzésről lemondani, mert mondá, vannak, a kik ha lelküket képesek volnának tárgyalatni, s ábránd-szoborba képezni, meghajolnának előtte, azért mondá tovább: nevezhetjük őt embernek a szó legnemesebb értelmében, azért volt világító, és melegítő napja e megyének, kitűnő csillaga honának, atyjának földi menyje, tűzzétek a napot sírjára, írjátok alá lángoló betűkkel: világított és melegített. E két szóban meglesz írva élete, s e két szóba lesz téve emléke; a késő utód fogja érzeni, hogy itt derék ember hamvadott. Szívreliaóan érinti a lelkes szónok többi között, hogy Sréter elleszen feledve mindennel a mi halandó volt benne, de érdemei, érényei, művei e megye életében gyümölcsözni fognak, s az idők hosszú lánczában lesznek olly szemek, melylyeket ő fűzött az egészbe. Ne zárjátok őt a falak közé, ásatok sírt neki, egyszerűt, milllyen volt élete, hogy kik hivatalt viselendnek, zarándokolhassanak hozzá, és tanuljanak tőle a hazát szeretni. Ne zárjátok őt a falak közé, menyeket gyakran a hiúság emel, temessétek az anyaföldbe szabad ég alatt, hogy azon nép, mellyet törvények szegénynek neveznek, s mellynek ő védangyala volt, felkereshesse, s kisírhassa háláját hamvain.

Az utóbbi szónok jeles beszédében az elhunyt méltó érdemeit színezvén, a megye emberének s tisztviselőinek képét adá, hogy annak nem mutatni, hanem cselekedni kell, ne hogy ollyan legyen, mint papiros pénz, mellynek csak külczifrája ér, becse nincs. Igen eltalálva mondá tovább a lelkes szónok, hogy a hivatal iránti hűség, fáradszatlan munkásság és pontosság olly lelkületében lehet meg, mint ő volt, kiben teljesedett Hadrián császár állítása: hogy a jó tisztviselőnek állva kell meghalni.“ — Végre a szónok két fő érényeire emlékeztet, mellyek mint gyémánt kövek tündöklének az ő polgári pályáján; az igaz hazafiság és tiszta vallásosság, és mellyek csak az ő mívelt lelke és felvilágosodott értelme által lehettek neki tulajdonivá. Ő mondá tovább

Igaz hazafi volt, mert ő királyának és hazájának válhatlan közjavát egyforma buzgósággal munkálta. Ő a hazát mint édes anyát, ennek koronázott királyát mint édes apát szeretvén, egyformán tisztelte mind kettőt. Borzadt azoktól, kik Orestlicz hasonlók, s az atyairánti vakszeretetből megölik édes annyokat, azért mint nép embere, tiszta lélekkel folytatta a megyei hivatalt, de egyszersmind mint királjának hű polgára, készíté magát a kormányi hivatalokra is, hova ő már kitézetett volt. Ő vallásos ember volt, de az ő vallásossága nem állott felekezetességben, melly szeretet helyett gyűlölséget és szakadást szül a polgárok között, — az ő vallása állotta szeretetben, miszerint minden embert, mint ugyanazon Isten teremtését boldogítani kívánt.

A Szerző előszava.

Midőn ez előtt kilencz évvel a megyék olly nagy részvéttel fogtak a rendszeres munkák vizsgálásához, nekem is volt részem egyik megyei küldöttség munkálódásaiiban. Megbízatva lévén ennek észrevételeit jegyzékké venni, egész ifjú buzgósággal kívántam hivatalomban eljárni, s azt hittem, hogy a tárgy fontosságának csak úgy felelhetek meg, ha nem csupán a küldöttség által megállapított észrevételeket, de tanácskozásaiban előfordult minden vitatkozást is följegyzendem. Így készítettem a küldöttség első üléséről egy rendes naplót, s azt a küldöttség elnökének megküldöttem. Ez szorgalmamat teljes megismerésre méltatta, azonban előadván, hogy illy nagy fáradságú munkát koránsem kívánna, belátásomra hagyta tenni úgy, mint kezdettem, vagy szokás-, szerint csak a tanácskozások következményeit foglalni írásba. Talán kedvesebb lett volna nekem akkor a tisztelt elnök által a kezdett napló folytatására utasítatni, — de majd magam is átláttam a vállalat terhes voltát s nehézségeit, meggondoltam mennyi gyengeségeknek mennyi következetlenségeknek kellene kitérnie s mennyi hiúságoknak sértődni minden a küldöttségnek károkozásoknál történt előadás személyenkénti perbeli feljegyzése által, gyanítottam az innen eredhető kelemetlenségeket; — s felhagytam.

A vizsgálódások folytában költ észrevételek s megyei határozatok sajtó alá bocsáttattak, — s meg kell vallani, hogy e kinyomatásnak legkisebb akadályok sem voltak téve. Teljes szabadságunk volt vizsgálódásainkban, teljes szabadságunk véleményeink nyilatkoztatásá-

lián, teljes szabadságunk ezeknek közretételében. S mi-kép használtattak e szép s senki által nem korlátolt szabadságok? Szünni kezdett a részvét élénksége, a ki-nyomatott példányokból alig kelt el egy kettő, s nem olvasva, nem keresve hevernek százankint a költséges munkák a levéltárban.

De e megszűnése a részvétnek épen úgy fekszik a dolgok természetében, mint annak hirtelen fölgerjedése. S nem lenne-e méltó e nevezetes, a vélemények súrlódásait s fejlődéseit olly kitűnően mutató korszak legalább némelly töredékes emlékezetekre?

Az egyes emberek életét rajzoló emlék-iratok nem csupán a bennök foglalt s gyakran igen mindennapias, közönséges történetek, de az ember belsejében munkálódott érzemények s gondolatok hű előadása által is lehetnek érdekesek. Gondoltam e szerint, hogy a megyei tanácskozásoknál mutatkozott vélemények különféle jele-neteinek időről időre való előadása sem lehet egészen értelmetlen. A vélemények származása, fejlődése, változása és elenyészése a szellemi élet különböző tüneményes szokásait képzik, mellyek az idővel járnak, s megtörténte úgy lehetnek történet tárgyai, mint a testenek mozgásai. Szépnek, érdekesnek látszott előttem a vélemények történeteinek írása: s kiskörben, közvet-ten tapasztalásaim tárgyaival megtettem a próbát. Ez volt a rendszeres munkák vizsgálásának befejezte után egy évvel. Hű történet-író akartam lenni, rövid kivonatban adván elő az érdekesebb vélekedéseket: úgymint

előhozattak, s egymással vitatkozásba jöttek, s hiszem, hogy a történetekre nézve a történetírói hűség kötelességét pontosan teljesítettem. Ebben semmi nehézséget sem találtam. De a történet-írás körében fekszik a történetek okainak s a tettek rugóinak nyomozgatása is; s én is igyekeztem némelly dolgokat vizsgálgatások által felvilágosítani, de úgy, hogy csak lett-dolgokat, köztudomású dolgokat állítanék az olvasó elejébe, hogy neki magának lenne módja ítéletet hozni. Azért leginkább csak a dolgok által önkénynt előadatott észrevételeket, kétségeket s jegyzeteket hoztam elő, azokat, mellyek minden mélyebb vizsgálódás nélkül, talán a legegyszerűbb gondolkodás mellett is szükségkép előtűnnek, magam azonban magamat minden személyes ítélet s vélemény kijelentésétől tartóztatni kívántam. Kevéssel nehezebbnek leltem e feladat teljesítését: mennyire sikerült légyen az egész munkában, nem tudom.

Elkészült e kézirat 1833-ban. Kedvem volt közre bocsátani s mert nem egészen érdektelennek tartottam: de az újonani átnézéssel s leíratással elkéstem, közbejött más foglalatosságok figyelmemet elhúzták, s a dolog előttem érdekességét is elvesztette. Így volt majd 1839-ig. Ismét általnéztem jegyzeteimet, s ekkor már sok dolog egészen más színben mutatkozott, mint a munka első kidolgozásánál. Öt, hat év jött közbe. Embereket, véleményeket láttam az óta különbözőknek, s magam nézeteit is sokban változottaknak találtam. De csudálkozhatni-e ezen? Lehet-e öt évnek elmúlni úgy, hogy az embernél mint teste, véralkata, fogékonysága változik,

érzés-módja s attól függő fogalmai ne változzanak jobbra vagy rosszabbra? Ha újra kellene ezen emlékezeteket szerkeszteni, talán sokat más színben, talán kevésbé elfogult néző-pontból adnék elő; de bizonyosan olly híven nem. A történet-írás hűségéhez, midőn kortárs által íratik, tartozik az, hogy úgy adassanak elő a történetek, a mint tapasztaltattak. Azon felfogásmód, a melylyel a történetek láttattak, adja a történetek színét, mellynek sajátsága szinte a történetekhez tartozik, s azt, ha bár most hiányosnak tetszenék is, a történet-írási hűség sértése nélkül nem véltem módosíthatónak.

Adom tehát jegyzeteimet úgy, mint írtam, azon néző pontból, mellyből én láttam a történeteket akkor, midőn előttem voltak. Igaz, hogy némelly általam előadott véleményi árnyéklatok most már igen változtak: ezt az idő következtette. Akkor Személyenként lehetett volna az említett véleményi felekezeteket kimutatni. Csak hét év múlt el jelen ideig, de ezen hét évben sok történet foglaltatik, s a változott érdekek, helyzetek és szükségek a véleményeknek is más különböztető jeleket adtak.

Még egyet kell megjegyeznem. Én csak egy megye körében tett tapasztalásaimról írtam. De talán ezek is fognak egykor adatok gyanánt szolgálhatni a honi vélemények történeteinek ismertetésére.

Balassa-Gyarmat. Dec. 1840.

Sréter János.

E l s ő S z a k a s z .

L. ore mo.

Ó szégyen! Mint az uzsorásnak,
Bőven van mindened, de semmivel
Valódi céljához képest nem élsz.

Szerelem fáradtsága hasztalan.

Magyarország törvényhatósági rendszere egyik az őskor azon szép hagyományai közül, mellyek illő méltatást csak azért nem nyertek, mivel még eléggé vizsgálva, s ismérve nem voltak. Az idő jót és roszt hagyott; midőn az elmúlt viszonyok némelly maradványaikon romlás és avultság képeit mutatják, ezekkel együtt a rövidlátású kész mindent kárhoztatni, a mi régi: mert a származat s rendeltetés különbségei iránt nem vizsgálódik. Igaz, úgy, a mint előttünk áll, nagy része alkotmányi intézeteinknek, eltávolítva az eredeti rendeltetéstől, elváltoztatva, elképtelenítve idő és hely viszonyai által, méltó becshez nem juthat. De válaszszuk el az idegen toldalékokat, adjuk vissza az eredeti formákat, vigyük vissza igaz rendeltetéseikre; egész tisztaságban tűnnek fel ősi szertartásaink üdvös célzatai, eldődeink előrelátó gondoskodását s azon józan érzést hagyván bámultatni, melly, a hol törvény híjával volt, a romlatlan természet ösztöneit követte, s gyakorlat és szokás által igyekezett magának olly rendet alkotni, minőt időbeli szükségek kívántak. Némelly felejtett jogokat kihúzott sötétségből a szerencsés történet; megmutatta, hogy

sok tartatik avultnak, a mi még most is igen haszonvehető; meggyőzött arról, hogy tisztább értelemben véve, s igaz rendeltetésük szerint tekintve, belső kormányformáink az idő viszonyaival is sokkal jobban megférnek, mint közönségesen képzeltetik. És valóban azon régiségekben talán még most is több életerő, több szabadságelem lappang, mint az újkor mesterkélte theoraiában, mellyekből az úgy nevezett c o n s t i t u t i o k csalművei szerkeződtek. Mert szabadoknak kikiáltott népek, magokat szabadoknak tartván, a legtermészetibb szabadságot, a legfőbbet, — hogy a természettől átívelésre nyert tehetségeiket gyakorolhassák, s szabadon tökéleyesíthessék — még meg nem kapták; alkotmányos országok még most sem bírnak azon intézetekkel, mellyek az alkotmányi élet kifejtésére, alkotmányi szabadságok használtására elkerülhetlenül szükségesek; képviselői kormányformák csak annyi valódi jogot sem engedtek, hogy a polgárok ön házi dolgaikat szabadon elintézhethék. Magyarország alkotmánya magában foglalja mind azt, a mi józan szabadsághoz tartozik, mind azon eszközeit az önkormányozásnak, mellyek által tartományok, községek, egyesek ön érdekeiket magok oltalmazhatják, s ön javokat magok előmozdíthatják. Nem annyira írott törvényen, mint inkább szokáson s divaton alapulnak ezen jogok: alkotva s módosítva az idő szükségei által még most is fenállnak, azon egész törvényszerűséggel, mellyel az eredet régisége, s a háborgatlan gyakorlat hosszú ideje származtat. Hogy illy szép szabadságok használásában csak egyik, és pedig kisebb része van a nemzetnek, — nem az alkotmány hibája. Ez mindennemű polgári szabadság kifejtésére kedvező vala. Látjuk hazánk történeteiből, milly könnyen tudtak honi intézeteink oltalma alatt községek, tájak, kerületek a kiváltságos rend kebelén kívül is teljes polgáriság álláspontjára fölemelkedni: s ugyanezen honi intézetekben, ezen belső igazgatás formáiban elég eszközök vannak adva arra, hogy a legbecsesebb szabadságok édeléseiben az egész nép

kirekesztetlenül részesíthessék. Irigylendő valóban Magyarország, ha meggondoljuk, mennyi jót eszközölhetett volna a törvényhatósági kormány egyedül ön erejével, s mennyit, magának s hazának hasznosat a magánykor szabadon hagyott tehetségeinek munkáltatása által!

De az emberek közönségesen jobban érzik a jelenlét súlyát, mint kedvezéseit, s ezeket csak akkor látják egészen által, midőn már használhatási körükből eltűntek: teljes tehetséggel bírván helyheztetésüket jobbítani, másoknál keresnek segédelmet, és a körülményektől várják azon könnyebbséget, mellyek megszerzésére magok elégségesek. A külvilág kellemetlen érintései ébresztik az embert legelőször ön helyheztetése iránt komolyabb gondolkodásra, azok adják eszmélkedéseiből föltűnt képzeinek alapszínét. Így honbelieink is többnyire csak akkor kezdettek a hazáról gondolkodni, midőn a hazában fenálló köz vagy magános viszonyok által magokat közvetetten érdekeikben illetve találták, s a kedves hon képe csak a súlyosan érzett honi állapotok alkalmatlanságaiban tűnt eleikbe. Körül nézték magokat, de vizsgálódó szemeik mindig csak a szomorú tapasztalás emlékjeleire maradtak függesztve; hasonlításokat tettek más országokkal, de mivel csak a hon roszzabb oldalát vették tekintetbe, az összehasonlítás mindenütt más országoknak juttatott elsőséget Magyarország fölött. Voltak némelly igazságok kétségbe nem hozathatok. Mert valljon ki tagadhatta volna azt, hogy hazánkban minden szabadság mellett is a közmíveltség távol, igen távol áll más nemzetek előmeneteltől? Ki czáfolhatta volna meg azt, hogy itt a vagyonbeli szorultság az adozásbeli kiváltságok mellett is sokkal nagyobb, mint más országokban hasonló kedvezések nélkül? Ki mondhatott volna ellen azon mindennapi tapasztalásoknak, hogy személy és vagyon bátorsága, a társasági élet első szükségei a lakosok nagyobb részére nézve nálunk kevésbbé vannak biztosítva, mint olly országokban, mellyek alkotmányi kormányformákkal nem bírnak?

E szomorú képzelet a haza állapotáról új tapasztalásokkal erősítve, mindig; tovább terjedtek, s átvitték az ifjú nemzedékekre a jelenléttel való elégtelenség érzését. Mivel az önségélyről honbelieink nem gondolkodtak, azt lehetetlennek képzelék; mivel a haza szükségei iránt mélyebben nem vizsgálódtak, nem tudták, milyen segédszerek lennének használhatók; s így kénytelenek voltak vágyódásaikat is határozott tárgy és állandó irány nélkül kalandoztatni. Aggódva kívánták vissza némelyek a régi időket, félelmesen sóhajtoztak mások a jövődőség ígéretei után, bizonytalan reménnyel várta mindenik a jelen helyzetek változását.

Ezen időpontban jelent meg amaz érdekes munka a „Hitel“. A Nógrádija került első példányok azonnal az egész mívelt közönség figyelmét e könyvre vonzották. A kik először kezdték olvasni, nem tartózkodhattak vissza az általok föllelt érdekes tárgyak közlésétől: mutogatták ismerőseiknek, dicsekedtek barátjaik előtt, örültek, hogy a könyv becsét a pusztá czímből eltalálták. A meglepő lelemény majd mindent mozgásba hozott. Irigykedve kapdostak a könyv után azok, kiknek meg nem volt: mindenik akarta olvasni. Kézről kézre jártak a néhány példányok. Kevésnek vólt türelme várakozni, míg más végig olvasta, vagy több példányok hozatattak volna. Kisebb s nagyobb társaságokban, magános s nyilvános helyeken, valahol csak többen együtt lehettek, a „Hitel“ olvastattott, s a ki így sem tudott hozzájutni, elmondatta mások által a „Hitel“ nevezetesebb részleteit. Nógrádban ekkor minden érdekes beszélgetés tárgya, minden politikai szóváltás czélkereke folyvást a „Hitel“ volt. Előhozattak egyes helyei, magasztaltalak egyes állítmányai — mindenik örült, ha ezekben valamit ön gondolkodásával megegyezőt, mutathatott.

Széchenyi könyve mindjárt megjelenésekor terjedt tapssal fogadtatott. A nemzet felvilágosodottabb része az idő kívánatait lelte benne előadva, a közép rend a nagy urak kedvenczezt gyengéit látta fejtegetve, a

nemzetiség-kedvellő a legbuzgóbb óhajtásait találta ki-
 elégítve. E külön tekinteteken kívül pedig tetszövé-
 s kedvessé tette a „Hitelt“ az, hogy a mit sokan élez-
 tek, de ki nem mondtak, ott nyilván kijelentve, az
 egész haza elejébe terjesztve volt. Mert sok dolgoknál
 észrevettük, láttuk, éreztük a hibát, némelykor meghit-
 tebb baráti körben, szívünk szabad ömledezései között
 emlegettük is, de nyilvános fejtegetésre még sem bocsá-
 tottuk: vagy azért, mivel a haza jelen helyezeteit nyílt-
 szívű nyilatkozások használására idétleneknek tartottuk,
 vagy mivel a lélek nemesebb gerjedelmeit visszatartóz-
 tató hamis illendőség bilincsei nem engedék, hogy illy
 tárgyak nyilvános vitatására vágyódtunk volna. Újak
 nem voltak Széchenyinek legnevezetesebb állítmányai: tudta
 azokat minden mívelt honbeli, minden politikus, ha csak
 kevésbé volt ismerős a világ történeteivel s más orszá-
 gok alkotmányi fejlődéseivel; de magyar nyelven, ma-
 gyar nemesből írva, magyarországi sajtó által nyomatra
 látni — ez valóban ritkaság — újság volt.

Sokaknak talán a könyvben foglalt elvek nem lettek
 volna egészen kedvök szerint, még is tetszetek azon me-
 rész állítmányok, mellyek a közönséges tekinteteken va-
 ló fölemelkedést s független gondolkodást mutatták.
 Egyenesség s a meggyőződés bátor nyilatkoztatása, a
 közönséges életben majd mindig az önönség érdekeivel
 ellenkezőn ritkán tűnik elő, s azért olly mély hatású
 az emberi érzésre, mint minden az, a mi nagy, és ne-
 mes: bámulatra s tiszteletre ragadja még az ellenséget is.

Azok, kik jobbravágyó törekvéseiket sikeretlenül
 látták elenyészni, s legszebb föltételeik valósításában
 többé nem bíztak, mintegy örömet s megnyugtatót lel-
 tek Széchenyi által a hazai jólét akadályai iránt előa-
 dott keserű igazságokban. Midőn az ember kedvelt kép-
 zeteinek kivitelétől a rajta győzekedő akadályok miatt
 kénytelenítve eláll, kárhóztató s neheztelő indulatainak
 szabad ömledezései által igyekszik tehetetlensége érzését
 elnyomni: ez neki kártalanításul, vigasztalásul szolgál.

Megsértve képzelvén magát a fenálló s az ő szándékaira ellenséges befolyást gyakorolt helyzetek által, ellenek való zúgolóással mintegy óvakodva akarja igazait fentartani, s ezen vágyódása akkor van leginkább kielégítve, midőn panaszai másoknál viszhangra találnak.

Eddigi tapasztalások nem igen engedték Magyarországon valamely könyv befolyását sejtetni. Széchenyi munkájának épen megjelenésekor fenállott hazai körülmények adták a köz vélemény felvilágosítására nézve azon rendkívüli nagy hatást, melly a nyilvános és magános élet körében honbelieink közt egyaránt mutatkozott. Ez előtt politikai nézeteink csaknem egyedül a földtulajdon érdekeire voltak alapítva. Ha valamely szokás vagy intézet miatt szemrehányást kaptunk, a kormány tetteiben kerestünk mentséget, s a kereskedési szorongatásokat adtuk okul, gyakran ott, hol a szemrehányt hibákkal legkisebb összeköttetést sem lehetett kigondolni. Olvastuk ugyan, vagy legalább hallottuk a köz jó előmozdítására külföldön tett munkálatokat, csudáltuk a miveltség és szorgalom minden részű haladásait, s tiszta érzéssel örvendeztünk az emberiség javára czélzó törekvéseken: — de a hasznos példákat követni, könnyen eszközölhető javításokat magunk helyezeteire alkalmaztatni — nem tetszett. Talán a hosszas előkészületek félelme tartóztatott vissza, mellyek többszöri tapasztalás szerint minden változásra szükségesek váltak; talán azon síri nyugalom, mellyet az elavúlt intézetek terjesztettek el magok körül, sokkal kényelmesebb volt, semhogy kétkedések vagy heves vitások által akartuk volna háborgatni; — de akármint volt, arról, hogy mit lehetne hazánkban jobban tenni, s a könnyen eszközölhető javítások közül mi marad sikerületlen csupán magunk hibája miatt? keveset gondolkodtunk. Egyszerre feloldá egy hatalmas csapás az ígézetet: mozgásba jöttek a régtől fogva hevertetett erők, munkálódni kezdettek, s politikai dolgok lettek elmélkedéseink kedvenc- tárgyak. Az önöntség bájköréből kjszabadéit érzelmek nemesebb

czélokra vágyódván, mindenütt igazításokat, újításokat, változtatásokat sürgettek; az igazság szelleme utat tört a százados előítéleteken, s az önérdék csaló képzelgetéseit eloszlatván, igazságosabbakká tett ítéleteinkben a kormány, s szigorúbbakká ön magunk iránt; a mit néhány évvel ez előtt alig mertünk volna meghittjeink szökebb körében csak messziről érinteni, kétségtelen igazságnak volt kikiáltva, s már kérdés alá sem vétethetett.

Előreláthatók voltak a köz vélemény fejlődéseinek szükséges következtetései. Mély gyökereket hajtott az önűség sok honbeliek szíveiben, s ezek mindig jobban, megjobban nyugtalanítván a szüntelen eleikbe vetett közjó, közhaszon képzeletei által, a sejtett veszély elhárításáról, a „Hitel“ nézetei továbbterjedésének akadályozásáról kezdének gondolkodni. E félelem, ezen önfentartási óvakodás szülöttje a „Taglalat“ — nem annyira könyvbírálat, mint inkább az önérdékekben megtámadottak mentesség — és védelem — nyilatkozása. Pedig maga ezen munka hordja ön magán az általa annyira ellenzett nézetek bélyegét. Fényes tanúbizonysága a köz érzés hatalmának, midőn azok, kik ellene vának, ön elveiket takargatni, idegenek iránt kódotást mutatni kénytelenek, hogy a közönségre hatást nyerjenek! A liberalismus, a kor-kivárnátok képzeletei olly tekintetben állottak a közönségnél, hogy a ki azokkal egyenest összeütközött, figyelemre számot nem tarthatott: s így láttuk a nagyobb rész kedvelt vélekedéseit kíméltetve, kívánságainak engedményeket adva azok által, kik illynekről két évvel előbb még csak hallani sem akartak volna.

De nem olt, hol a kis szám a haza dolgairól való gondoskodást mintegy kirekesztő kiváltságának tartja, s elmetehetségeit inkább hiúságból, mint a köz jó iránt tiszta szándékból szereti tündököltetni, — nem a tudósok író asztalán, nem a nyilvános szóviták játszó helyén volt Széchenyi könyvének rendeltetése munkálni. Az általa előadott panaszok, vádak, szemrehányások,

gondolkodásra, eszmélkedésre készítették még azokat is, kik az ő nézetei iránt ellenséges érzéssel viseltek. De az elmetehetségek munkálati olly kevésbé függenek a szabad akarattól, mint az érzékek által a külvilágról vett benyomások: valamint az ember, ha szemeit felnyitja, kénytelen látni azt, a mi szemei előtt van: úgy szinte a midőn magát vizsgálódásra, elmélkedésre adja; kénytelen arról ismertetet venni, a mi az ész következtetései által elejébe adatik. így vittek a legegyszerűbb önvizsgálódások is belátásra s fölvilágosodásra. Magános körben, barátok közit vizsgáltattak a kor szükségei, a haza fogyatkozásai; szabadon s tartózkodás nélkül adatnak önvallomások elő; s hol a fenálló intézetek változtatása az egész hazára jót ígért, az iránt való óhajtságok félelem nélkül nyilatkoztatattak ki. Az érzelmek kijelentésének szabadabb módja mindig tovább terjedezett s más következtetéseket is húzott maga után. Köz tanácskozásokban szabadabb szellem mutatkozott. Sok állítmányai a „Hitelnek“ adott alkalommal érdekes tanácskozások tárgyaivá lőnek, s ha bővebben vitatott nézetei nem győztek is, de mindig olly benyomást hagytak, melly nagy következtetéseire nézve egy diadallal fölért.

Vakmerőség volna egyedül Széchenyi könyvének tulajdonítani a köz fölvilágosodás az óta való előmenetelt hazánkban, vagy azt állítani, hogy nélküle a közszellein nem érte volna el azon kifejlést, mellyre jelenleg fölemelve látjuk. Választópontok vannak a nemzetek életében, mellyek egész erkölcsi állapotjuk változását következtetik. Midőn régtőlfogva tartó nyavalyák a nemzet belső ereinek szabad munkálását s kifejlését soká visszatartóztatják, maga a természet törekszik a hibás részek elválasztására, s a hiányok orvoslására; s ha a különböző testrészek ezen üdvös célok elősegítésére elkészülve vannak: akkor a legkisebb ok, egy észrevehetetlenül közbejött történet — melly néha figyelemre sem méltatott — elégséges a fogva tartott erőket mozgásnak indítani, s olly bámulatos változásokat szármáz-

tatni, mellyeknek következései a végtelen jövendősegre kiterjednek, mint ama kis súly, melly magában kevés hatású, mégis végtelen hatást gyakorol, ha a súlyegyenben álló testek közül egyikére hajlik. így volt hazánkkal. Ama közönséges elégtelenség s kedvetlenség voltak azon sínlődés jelenségei, inellyben hazánk régtől-fogva tespedett; a szűk gondolkodási kör által fogva tartott belső erők nyílást kerestek, hogy szabadon munkálódhassanak — egy könyv jött ki — a haza dolgait érdeklő — csak azért nevezetes, mivel előtte más nem volt, — s utat nyitott az elnyomott érzelmeknek, a külhatástól elzárt erőknél. A nyilvános kijelentése azoknak, a mik éreztettek, sóhajtattak, volt az, a mi e csudát eszközölte. Más könyv, másféle figyelmeztetés, más külső jelenkezése a szabad gondolkodásnak, ugyanazon pillanatban, ugyanannyit tehetett volna: de ha elő nem adódott más, mint a „Hitel“, nemde természetes, hogy annak segítségével kellett a köz gondolkodásmód fordulásának eszközölni?

Minél tovább terjedtek a „Hitel“ nézetei, annál nyilvánosakban kezdettek kitűnni az ellenkező érzelmek is. Gyűlölői közül leghatalmasabbak voltak azok, kik a hazafiúság jó hírét viselvén, ez által magokat felhatalmazottaknak tarták szabadon s tartózkodás nélkül dűlni hagyni ingerült érzéseiket, s mivel nekik a fenálló helyzetek állandó védelmezése szerzett dicső nevet, változások, új intézetek kívánásában csupa hazafiutalanságot akartak láttatni. Igenis, mihelyest elterültek, s népszerűséget nyertek az új ideák, nem leliete többé az eddig olly nagy tiszteletben tartott vélekedésekkel tündökölni: vagy által kelle adni a polgári érdem-koszorút az új ideák növendékeinek, vagy a régen megszokott s kedvelt vélekedéseket elhagyni, s idegeneket fölvenni. Tedig milly nehéz az elválás attól, a mihez megszoktunk, a miben boldogságunkat találtuk! Mennyivel fájdalmasabb még az eddig magunknál tartott hatalom és tekintet birtokából kiesni! És így köztiszteletű honfiak,

hazafiúságról híresek szórták érzékeny panaszait Széchenyi könyve ellen, s a régi illőkre, a régi hazafiúság példáira emlékeztetvén, könnyű helybenhagyást s tetszést leltek azoknál, kik az ősi szokáshoz s fenálló helyzetekhez állhatatos ragaszkodásban hazafiúságot képzeltek, s ezen képzeletüket a „Hitel“ által megtámadva látták.

Szép módja a hazafiúságnak, s igazi áldozattal járó, midőn egy haszonvehetetlen légi intézet fentartását a jelen jó veszteségével kell megváltani!

Némellyek nem annyira a könyvben foglalt állítmányokat, mint a szerző által nyilatkoztatott érzelmeket tárták kárhozanduknak. Botránkoztak azon, hogy midőn a külföld csak a szebb oldalról mulattatná, s még gyengeségei is bálványoztatnának, a honról csak az említetik, a mi rász és díztelen, s egyes személyeken tapasztalt, s szándékkal keresett hibák úgy adatnak a világ elejébe, mintha a nemzet lényeges sajátságaihoz tartoznának.

Egyébiránt ellenségei voltak a „Hitelnek“ nem csak azok, kik személyes érdekeiket féltették, hanem azok is, kik tágasabb képzelő ünütséget hordottak szíveikben, s azt némelly személyes érdekek feláldozásával az egész polgári rendre átvitték, mellynek tagjai voltak, önzetleneknek akarván tartatni, mivel nem egyenesen magok, hanem egész rendük érdekeiért szólották. Ezek csak a kiváltságos rendet vevék nemzetnek, s annak érdekeiből nézék a haza szükségeit: azért a „Hitelt“ a köz nép iránt részrehajlással vádolák, azt adván elő, hogy az ott kijelentett kívánatok s a köz nép részére javasloít kedvezések a nemzet iránt tartozó, s minden tekintetnél fentebb álló kötelességekkel semmikép sem egyezhetnek meg.

Csudálkozhatni-e még azon, hogy a „Hitelt“ kiváltkép gyűlülék azok, kik Széchenyi előadásai által magokat személyesen érdekelve, vádolva, szemrehányással illetve találák? azok, kik viseletükkel oly kevésbé

járulnak a hazafi kötelességekhez, mintha nem is tudnák, hogy haza van, vagy azt kábultak agyában kísérő tüneménynek képzelnék? azok, kik a hazai dolgok iránt részvétlenségük által szabad kéjű életüket eltakarva vélik, s a „Hitel“ állítmányai által minden gyengeségeikkel napfényre húzva, s a közvélemény kemény bírálgatásának alávetve lőnek? Minél kevesebb a mentség a vád ellen, annál nagyobb a gyűlölet. Ezek védelmükre épen semmit sem tudtak előadni: náluk sem valami hibás gondolkodási elv nem volt, melly némiképp mentségül szolgálhatott, sem valami tisztességes előítélet, melly cselekvés-módjoknak megbocsáthatóbb indító okot nyújthatott volna. Azért nekik nem maradt egyéb hátra, mint annál inkább gyűlölni a „Hitelt“ s vagy a közvélemény kívánatinak engedni, vagy gúnyolódásait stoikus részvétlenséggel szenvedni.

Mondhatja a tudományos könyvbíró, hogy a „Hitelről“ írt értekezés csak töredékes munkai kétségen kívül rendszeres kidolgozás által több művészi értéket nyert volna; a kényes érzésű politikus bátran állíthatja, hogy némely dolgok elmellőzése vagy eltakarása által Széchenyi a hazának külföldiek előtt dicsőbb hírt, s magának kevesebb ellenséget szerzett volna; bizonyosan a hatalmas természet ekkor is elég erővel birt üdvös céljait elérni, s a hazában előtűnt gondolkodási változást véghez vinni, — de Széchenyi könyve — nem. Kemény kifejezések, éles szólásmód, kíméletlen megtámadások kellettek, hogy bámulatos ritkaság, újság által magokkal ragadhassák, s nyilvános jelentkezésre késztessek a zárt keblekben lázongó érzelmeket. Mélyen szendergő erők csak mennydörgő szavakkal ébreszthetnek munkálódásra, túlzó illedelemesség s udvariaskodás által elpuhult emberek csak akkor értik az igazságot, hasért, sebez: s így személyeknek kellett érdekelteni, önérdekeknek fenyegettetni, hogy a „Hitel“ javaslati bővebb figyelmet gerjeszzenek, és ellenségeskedéseknek, szenvedélyes, pártos ellenségeskedéseknek

kellett támadni, hogy hazánk lakosai a haza dolgairól komolyan gondolkodni, az újkor ideáit ismergetni, s az igazságot nyomozni kényszerítődjenek. Így lett Széchenyi könyve egy fő eszköze azon vélekedési súrlódásnak, mellyből a józan észnek az előítéleteken való győzedelme következett.

Második Szakasz.

Második Nemes

Jó uram,

Országos dolgokhoz nem értek én,

Tudatlan s együgyű létemre más

Segélyével készítem véleményem

Fontos művét: azért tudatni nem

Merem, mit ítélek: mert eddig is

Minden gyanításom bizonytalan

Alapra vetve, — csalt.

Mind jó, a minék vé g e j ó.

A rendszeres munkák régtől fogva csalhatlan s gyökeres orvosló-szernek tartattak minden hazánkban lelt rász ellen, s e hiedelem vizsgálatul szolgált a szükség idejében, tűrhetőbbekké tette a sors viszontagságait. Midőn az ország valamin segíteni nem tudott, azt a rendszeres munkákra utasította, midőn a kormány valamely kérdés eldöntésébe bocsátkozni nem kívánt, azt szinte a rendszeres munkákra utasította, s a köz érzés megnyugtatta lőn. Így a jövő jóbbát reményei a rendszeres munkákban lévén egyesülve, ezeknek fölvételeit tevék a jelenkor legbuzgóbb kívánatává. Országgyűlések, törvényhatóságok időről időre sürgették azt: úgy látszott, mintha a rendszeres munkák fölvétele már magától is minden rosszat megszüntetni fogna. Kevesen kérdezőskedtek foglalatajok iránt: becsükért érdemes és tisztelt szerkesztőik emlékezete kezeskedett, s az ifjabb nemzedék kis korában hallván ollyaktól, kik iránt legtöbb bizodalommal viseltetett, a rendszeres munkákat

dicsértem, maga vakon tiszteie. Halasztás kedvesebbé s becsesebbé teszi kívánságunk tárgyát: azért minél több akadály gördült a rendszeres munkák eleibe, annál bájosabb színekkel festette ki azokat a képzelődés, annál inkább növekedtek utánok vágyódásaink.

Kellemetlenül meglepő volt az 1825diki országgyűlés azon nyilatkozása, hogy a rendszeres munkák a régi szerkezetben nem lennének használtathatók. De egyszerű bizonyításra nem áll el az ember olly könnyen kedvelt képzeleteitől: mi csuda, ha az ország rendéinek amaz állítása is mindjárt teljes hiedelemre nem talált? A rendszeres munkák átdolgozásának szüksége nem volt eléggé megfejtve a köz vélemény előtt. Mert az idő által megkívánt változások az országgyűlésen is eszközölthettek, az újabb küldöttség munkálati csakugyan ismét az országgyűlés megbírálása alá voltak bocsátandók, s azért az új országos küldöttség rendeltetésében vagy felesleges késleltetést, vagy, ha az által az országgyűlés szabad munkálódása akármi módon korlátoztatható, az alkotmányi helyzetekkel meg nem férő intézkedést kellett látni. Az új országos küldöttségek hosszas ülései, általok célul vett új munkák készítése, a küldöttség! tanácskozásoknak köz tudományra jött részletei épen nem szolgáltak a feltűnt aggodalmak megszüntetésére, s az új országos küldöttség munkálati születésökkel hozták azon terhes gyanút, hogy az előbbieknél legszebb, legjelesebb ideáit kiküszöbültették, célzatait elmellőzték, s így mostani formában az országnak több kárt, mint hasznot hozandók legyenek. A nyugtalan elme szorgosan keresgette a régi rendszeres munkák elmellőztetésének okait, s hol gyenge Ítélete fel nem lelte, kész volt gyanakodásaival pótolni. Senki sem félt a rendszeres munkák által következtetendő változásoktól, míg a valóulás távol állott; a jövőbeli jobblét általános segédszerének nézettettek, a nélkül, hogy irántok valaki mélyebb vizsgálódásba bocsátkozott volna: de midőn az 1791dik esztendei országos küldöttségek munkálati félre

tétettek, s újak készítettek, mellyeknek törvénybe leendő iktatása mind inkább közeledett, minden legkisebb változás képzelete rémitő formában tűnt elő, s a mi lehetőbb volt, félelmebbnek is látszott. Mivel ekkép a félt változásoknak az új rendszeres munkák által kellett eszközölni, nem tetszettek ezek a változás ellenségeinek; mivel a kívánt szabadelmű képzetek az új rendszeres munkákban fel nem találtattak, nem kedveltettek ezek a szabadei mű képzetek baráti által: a régi rendszeres munkákat mindenik jobbaknak képzelte.

Ily helyheztesben nem kívántatok már annyira a rendszeres munkák fölvétele, mint inkább az, hogy az országgyűlési vitatás előtt az ország törvényhatóságaival közöltessenek.

Ezen közlés sokaknak buzgó óhajta szerint azt volt eszközöndő, hogy a fenálló helyzetekre az országos küldöttség által javaslott nevezetesebb s netalán az alkotmányba ható változások csak érett megfontolás s a köz-vélemény teljes megnyugtatása után fogadtathassanak el. Mert sok a külföld példáiról vett újítás, mint a legelő felosztása, szóbeli pörlekedés, úrbéri szabad adás-vevés magában jó lehetett, de azért Magyarorszáiban, minthogy a körülmények igen különbözök, nem látszott olly könnyen alkalmazhatónak: sőt az alkotmánynyal szoros kapcsolatban lévő viszonyok megzavarása magának az alkotmánynak is veszélyt hozhatott volna. Tehát a rendszeres munkák közlését mintegy az ősi intézetek hirtelen megtámadása ellen védelemül akarók használni az aristocratiai és ősalotmányi érdekek pártolói: a liberalismus nézeteit vevék kívánságaik gyámolítására, midőn a köz vélemény kitudását, a törvényhatóságoknak engedendő nyilvános vizsgálódást szorgalmazók.

Örömet fogtak velek kezét a közlés sürgetésében mind azok, kik a régi rendszeres munkákat czélszerűbbeknek, vagy az újakat nem eléggé szabad szelleműeknek képzeltek. Mert ha egyszer a törvényhatóságok által eszközöndő vizsgálódások meg voltak engedve, ak-

kora régi rendszeres munkákat szinte elővenni, s azt, ami kennek tetszett, vagy akármit mást is figyelmeztetés alá bocsátani, különösen indítványba hozni, s az országgyűlési követek által sürgettetni lehetett. Az, hogy a rendszeres munkák pontról pontra vétessenek vitatás alá, s egyes szók rostáltassanak, ekkor még alig volt eszében valakinek. De ugyan ki is jött volna illy gondolatra, midőn a meghatározott országgyűlés napja olly közel volt?

A rendszeres munkák közlése iránt való kívánatok olly vakmerőeknek látszottak magok a honbeliek előtt, hogy azoknak teljességében nem is bíztak. Annál meglepőbb öröm volt, midőn a kormány által a kinyomatás és közlés iránt tett rendelkezések tudományra jöttek. Megszűnt a bizodalmatlanság, megszűntek az aggodalmak. Mert ki félhetett volna ollyan törvényjavaslatoktól, mellyeket minden egyesnek vizsgálni, czáfolni, jobbítani szabad volt, valósítani pedig csak a nyilvános köz kívánság útján lehetett? S a közlés, a szabad rostálgatás nem szolgáltak-e egyenes biztosítékul arra, hogy a törvényhatóságok czélirányos javaslatit a kormány sem ellenzendi? így nyerének a rendszeres munkák ismét kedvességet: a „haza újraszületése“, „a nemzeti boldogság örökös megerősítése“ voltak a közdivatú szó-lásformák, mellyek által a legtúlzóbb reménységek fejez-teiének ki. A rendszeres munkák szerkesztésében a megyei vizsgálódások eszközén gyakorolhatott befolyás . még jobban megkedveltette azokat. Mert kinek ne tetszett volna képzeln, hogy az ő nézetei a megyei rendek előtt országgyűlésen diadalt nyerhetnek? Kinek ne tetszett volna, ha az ő vélekedése, midőn maga a gyűlé-sektől távol tartózkodott is, a közvita helyére feljött, s lelki rokonok által pártoltatok? Hiúság, — az ember-nek olly gyakran az ábrándozások csalképeiben mutat-ván boldogságot — közöttünk is, a mit kívántunk, tette hihetőbbé, s ön nézeteink diadalának lehetősége örö-meket adott, mellyek közt kívánságunk eleibe jöhető

akadályokról csaknem egészen megfejtkeztünk. Úgy látszott, mintha az egész törvényhozás a megye kezében lenne: innen az élénk részvét, heves vitatkozás a gyűlési tanácskozásokban. Indítványok tétettek, határozatok hoztak, azon hiedelmen alapulvák, hogy a mit a megye elfogad, az országgyűlés szinte elfogadandó legyen, s hogy az ország rendei által elfogadott javaslatok valósulása még azon túl is akadályokat szenvedhesen, erről alig akart valaki gondolkodni.

Szép látványt mutatott Magyarország, midőn a törvényhozás komoly gondjai a házi kör csendes lakóját nyugodalmának rejtekéül kihúzván, köz tanácskozásokban részvételre kényszerítők, s az egész ország egy nagy törvényhozási tanács-helylyé változott. Magános körben, nyilvános helyeken folytak e törvényhozási vitatások: tárgyul vevének mindent, a mi a hazát, az emberiséget érdekelhetette, semmi fenálló helyzetek, jogok, kiváltságok nem húzódhattak el köz vizsgálódás alól. Ama kormány, mely a constitutio javaslatát táborokba is elküldöze, hogy a hon szabadságáért az ellenséggel víni ment bajnok a hon sorsának meghatározásában a háznál maradt polgártársaival együtt részt vegyen, igen jól ismerő a haza dolgaiban való részvét által szült büszke önértés hatalmas ösztönét a hazaszeretetre; e nagy fontosságú polgári jog, a törvényhozásban való személyes részvét meg van adva a magyar alkotmány által szinte a nemzet azon részének, mely a hazafiúság s polgáriság legfőbb kötelességével, a haza védelmével különösen tartozik; s valóban soha sem lehetett a magyar alkotmány szép sajátságait s a nemzeti jogok becsét olly igazán érezni, mint midőn az egyes polgár a rendszeres munkák megvizsgálására s rólok hozandó Ítéletre felhíva volt, s az iránt, hogy micsoda törvények alkottassanak, a fenálló helyzetek mennyiben változtassanak? szabad szavazása által az országgyűlés utasítására egyenes befolyást gyakorolhatott.

Kétségtelenül a gyűlési tanácskozásokban való részvétét a fenálló helyzetek által csak a nemzet kisebb részének vala fonna szerint engedve, de azért nem lehet mondani, hogy a többi néposztályok a megyei határozások hozatalában minden befolyástól el lettek volna zárva. Egy törvényhatóság az egész országban kihirdette, hogy a rendszeres munkák iránt adandó észrevételeket és javaslatokat akármely rendű polgártól is szívesen vendi. Szép példája a nyilvánosságnak, s méltó, hogy a miveit világnak tudtára jöjön! De ott is, hol hasonló hirdetések nem történtek, szíves fogadást lelt minden értelmes figyeltetés, s akárki kívánta a rendszeres munkákra nézve, vagy akármilyen törvényhozási tárgy iránt vélekedését előadni, szabadon tehetette, — polgári helyzetének különbsége által akadályozva nem volt. A magyar alkotmány, úgy mint a régi szokás által lett kiformalva, az ország dolgai iránt határozó szavazást a kiváltságos rendeknek engedett, de azért a többieknek sem tiltja vélekedéseik nyilatkoztatását. Nógrádiján, — s bizonyosan más megyékben is úgy volt a kiildöttségi ülésekben, közgyűlésekben történetből megjelent kiilrnyebeliek, valamint megyebeliek, kik a kiváltságos renchez nem tartoztak ugyan, de tudományos vagy mesterségi ismérteiknél fogva köz tiszteletben tartattak, tartózkodás nélkül előadták vélekedéseiket, s oly figyelemmel hallgattattak, mint akármelyik kiváltságos rendbeli.

Igenis, a rendszeres munkák iránti vizsgálódások a törvényhatóságoknál oly tágas körben, s oly szabad móddal gyakoroltattak, hogy a törvényhozásban egyenes részvétellel nem bíró polgári rendek nézetei sem lehettek azokból kirekesztve. Meggyőződés nem köztanácskozási fényes vitatások, de öngondolkodás s azon elmesúrlódások által képeztetik, mellyeket az életlielyezetek, s felvilágosodás után vágyó természet-ösztönök hoznak a társasági közlődésekbe; a nyilvános vitatás helyén többnyire már kiformalt s megállapodott vélekedések állnak elő: maga a nyilvános vitatkozás, lehet mondani,

töbnyire nem egyéb, mint a már előre kifejlett vélekedések hiteles nyilatkozása, vagy színházi játék, előre-készült szerepekkel, s habár egy szívet-rázó fényes beszéd képes is néha a nagy tömegre, melly gondolkodni nem szeret, s valamely tárgy iránt meghatározott nézettel még néni bir, benyomást gyakorolni, maga egyedül meggyőződést nem alapíthat. A meggyőződés időt s szabadságot kíván, hogy a mi előadatott; vizsgálat és ítélet alá vétethessék: e nélkül mások vélekedésének meghódítása csak az indulatokon nyert győzelem munkája lehet, — egy pillanatra felbuzdítás, hirtelen meglépés munkája, hol a késedelmes elmének alig engedtetik idő magát körülnézni. De a benyomás ereje elmúlik, mihelyest a benyomást tett okok távoznak, s a meggyőződés helyén üresség marad, míg az ész ön vizsgálódásinak leleményeit oda áthelyeztetetheti. Legnagyobb befolyással bírnak a meggyőződés formálásában a társaságos közlekedések, barátságos szóváltások, mivel a részvevők értelméhez s fogalmaikhoz lévén alkalmaztathatók, az előadott képzeteket legérthetőbben fejthetik ki, s fölöttök az elme kényelmes munkálgatását sem időrekeszek sem mellékes czélzatok nem hátráltatják. Ott mondjuk ki érzéseinket minden tartózkodás nélkül, tudakozódunk szabadon mások vélekedései után, hogy magunkéban biztosabbak lehessünk, vagy azt újabban vizsgálhassuk, a hol kétségünk van, vagy valamit nem értünk, magyarázatot, felvilágosítást kérünk, míg egészen megnyugtatta nem vagyunk. E társasági közlekedések nincsenek — de nem is lehetnek — semmi polgári rend különböztetési által elrekesztve: míveltség, felvilágosodás egyenlő és tartós érdekek alkotása által erősebb kapcsolatba hozza az embereket, mint akármiilyen polgári kiváltságok rokonsága, Magyarországon szinte mint mindenhol a miveltebb s értelmesebb lakosoknak, bár polgári kiváltságokban különböztek is, közösülésben kellett egymással állani; hogy ne gyakorolt volna tehát a kiváltságtalan, de mívelt nemzetosztály is befolyást a kiváltságos rend nézeteire

s gondolkodásmódjára? És valóban befolyása nagy volt, valamint egyes megyéknek a rendszeres munkákra költ határozataikból látni. A hova csak áthatott a felvilágosodás sugára, voltak a kárviselési jogokból kizárt honbeliek érdekeinek pártolói; voltak nemes lelkek, földi érdekeik ellen harczra kelők, hogy az ész fentebb álló kivánatinak hódolhassanak; voltak megyék, mellyek gondoskodásaikat inkább a köz népnek szerzendő jogokra, mint a kiváltságosok birtokában lévők fentartására fordították.

A rendszeres munkák közlését s a törvényhatóságok által leendő vizsgáztatását egyenlően kívánták az újítások baráti és ellenségei: azok szaporítani s terjesztetni, ezek ritkítani s megszorítani akarták a rendszeres munkákban javasloít újításokat. Illy ellenkező czélzások tartós egyetértést nem eszközölhettek. A kormány által szándékba vett újítások, változtatások nem látszottak többé veszedelmeseknek: mivel előre tudva, s legszigorúbb fontolgatás alá bocsátva voltak; de már most a szabad kényre hagyandó vitatások túlzásaitól, az újságvágyók által meglepőleg közbevetendő indítványoktól kellett tartani. Azon heves buzgóság, melylyel a napi bálványok imádói kapkodtak a rendszeres munkák után, jót nem hagyott sejtetni szándékaikról. Figyelmesek lőnek a fenyegető veszélyre az őszalkotmány gondos oltalmazói, s mivel tudták, milly messze vihet a köz vitatások korlátlan folyama, kicsapásai ellen az 1791-ik esztendei 67-ik törvény szavaiban akartak gátat állítani. De melly különbözők az értelmek! Még az országos küldöttség tagjai sem tudtak ezen törvény magyarázásában megegyezni, mint némelly tárgyak iránt adott elkülönözött szavazatokból kitetszik. Sőt magának az országos küldöttségnek nézetei olly ellenkezők a nevezett cikkely értelme iránt, hogy a midőn az alispáni és szolgabírói székek megszüntetésének ajánlását nem tartaná tiltottnak, az úrszékek eltörlesztése iránt teendő javaslatokat hatalmán kívül valóknak állítaná. Ha az országos küldöttség kebelében is olly nehéz volt egy tör-

vénnyel meghatározott képzeteket összekötni, mennyivel nehezebb egy egész megye számos rendei közt, hol a vélekedési különbségek sokkal nagyobbak s inesszebb kiterjedők?

Mégis az őszalkotmány védői legtöbb bizodalommal voltak az 1791-ik esztendei 67-ik törvény iránt. Olt van ígérve az őszalkotmány megerősítése; ott van egyenes óvás téve a sarkalatos törvényeket érdekelhető javaslatok ellen: a törvény szavainak mintegy varázserővel kellett volna az újítási gondolatokat a szabad tanácskozássokból elűzni!

Szerették volna sokan a köz tanácskozásokat, hogy jobban korlátoltathassanak, a rendszeres munkákban foglalt tárgyakra oly formán szorítani, hogy új indítványok s túlságos javaslatok ne tétethetnének: de mi legyen új képzetnek, mi csupán az országos küldöttségi javaslat módosításának tekintendő, szinte oly lehetetlen volt meghatározni, mint az 1791-ik esztendei 67-ik törvény értelmét; s talán az őszalkotmány védői voltak magok, kik az általok ajánlott korlátok általhágásában példával előre mentek. Mert már a rendszeres munkákban is annyi újítás, annyi a fenálló helyzet érdekeivel ellenkező javaslat találtatott, hogy ha a tanácskozások folyást a rendszeres munkák nyomán vitettek, sok újítást nem lehetett elmellőzni, melly épen nem tetszett. Illy helyzetben a fenálló helyzetek baráti magok távoztak el a rendszeres munkáktól, valahányszor azokat ön érdekeikre veszedelmeseknek képelték, s készek voltak az országos küldöttség javaslatit egészben részenkénti rostálgatás nélkül is félre vetni, mihelyest ön kívánságaik teljesítésére valamely új indítványban biztosabb módot találtak. Látván ezt mások, szinte úgy tettek; s nem illet többé az őszalkotmány oltalmazóinak azon korlátokhoz folyamodni, mellyekben magok tevének rést.

Sikeretlenek voltak a sarkalatos törvények képzetei által a tanácskozásokra vetett korlátok, a fenálló helyzetek vak tisztelői magát az országos küldöttséget vá-

dolák törvényes tehetségeinek általhágásával, valahányszor annak javaslatai az alkotmány és alkotmányi jogok iránt általok fölvelt nézetekkel meg nem egyeztek: az új ideák kedvelői, midőn látták, hogy az országos küldöttség is tett olly javaslatokat, mellyek törvényes tehetségén kívül valóknak állítottak, semmi javaslat előadásától nem tartózkodtak többé, mentve s oltalmazva látván magokat az országos küldöttség példái által.

Eredetileg alig volt más ezélja a rendszeres munkák közlésének, mint kitudni irántok a közvéleményt. Következőleg a törvényhatósági tanácskozásoknak is egyedül a rendszeres munkák megrostálására s rólók hozandó Ítéletre kellett volna irányoztatni. De csupán a vizsgálgatás nem adott elég foglalkozást a munkálódásra ébresztett erőknék. Az ember belsejében cselekvésre s teremtésre készítő hatalmas vágy pusztá vizsgálódásban nem lelvén kielégítést, ön képzeinek független kifejtését s valósítását kívánja; midőn a könyv-bíráló sok időt és munkát fordít valamelly könyv megbírálására, végtére maga alkot újat. Így volt az országos küldöttséggel, melly az 1791dik esztendei rendszeres munkákat vizsgálgatta; így a törvényhatóságokkal, mellyek az újabb rendszeres munkák megrostálásába bocsátkoztak. A vizsgálgatás pontossága, kiterjedése, szorgossága mellett tömérdek észrevételeknék kellett előfordúlni; a vizsgálgók saját javaslati eleinte csak csekély módosításkép csúsztak be, azután annyira szaporodtak, hogy a rendszeres munkákat eredeti formájokból csaknem egészen kivették. Eltűnt a fő czél a vizsgálgók szemei elől, s majd miinden megye saját észrevételeiből s jegyzeteiből új munkát alkotott, — a hol ez nem történt, nem az akarat hibázott, hanem az idő, vagy talán csak történeti körülmények okozták, hogy a tanácskozások a bírálat szoros korlátain túl nem mentek.

Harmadik Szakasz.

Érték.

S így mind ügyünk, mind eszközink felől

Tudtok, s kérem mindnyájtokat nemes

Barátim, nyíltan mondjátok ki, mit

Hisztek reményeinkről?

IV-ik H e n r i k 11-ik rész.

Nagy készüllettel s igen rendszeres munkálódással fogott Nógrád az országos küldöttség munkáinak vizsgálásához. Mindenek előtt egy számos küldöttség neveztetett, mellynek kötelességül volt adva a rendszeres munkákat egész kiterjedésben vizsgálni, fontolgatni s irántok észrevételeit, s véleményét okokkal támogatva a közgyűlésnek előterjeszteni. A küldöttség nevezése legnagyobb szabadelműséggel eszközöltetett: mert valaki csak rendesen szokott gyűlésekbe járni, vagy részt venni a köz dolgokban, vagy óhajását mutatta, tagjává neveztetett a küldöttségnek. Úgy látszott, mintha a közönség maga kívánta volna, hogy a vizsgálásban minél többen részesüljenek. De a hiúság itt is helyet talált játékát űzni. A küldöttségtől kívánt munkálódásnak teher, szolgálat gyanánt kellett volna tekintetni. Azonban mivel a rendszeres munkák fontosságáról fölvetett képzetelek a vizsgáló küldöttség munkálódását is fontosnak s díszesnek képzeltették, a küldöttség tagjává való neveztetés — a kinevezettnek józanabb elméjéről, élesebb ítélő tehetségeiről, terjedtebb isméreteiről fenálló közvéleményt lát-

szatván jelenteni — majd mindjárt különös vágyakodás tárgyává lett. Kinek ne tetszett volna illy megtiszteltetés? Tartózkodóbbak s visszavonultabbak mellőzván a köz figyelmet, könnyen kimaradtak a küldöttségből; némelyek pótolólag csatoltattak hozzá; de mégis voltak elegen, kiknek irántok való figyelmetlenségért, vagy általános elmellőztetésért a megyei elnökökre vagy bárataikra neheztelni kellett. Így volt különösen a tisztviselőkkel, kik hivatalaikra nézve egy rangú pólczon állván, s így magokat jogokra nézve egyenlőknek tartván, a küldöttség tagjaivá csupán néhányoknak lett neveztetését legnehezebben vették. És e hiúság, mint a hivatalok vadászása mellett, itt is hasonló következeseket hozott. Mert azok közül, kik leginkább vágyakodtak a kiküldetés után, midőn kívánságuk teljesült, nérmelyek egyszer sem jelentek meg a küldöttségi tanácskozásokban, vagy mihelyest, komolyabb vitatások adódtak elő, azonnal elhúzódtak, bizonyoságéi szolgálván arra, hogy a köz dolgok iránt mutatott részvét nem annyira munkálódásbeli buzgóságból, mint megkülönböztetési vágyódásból származott légyen.

Mielőtt a kinevezett küldöttség vizsgálódásait elkezdette volna, a vizsgálódás módjai iránt előleges tanácskozásra gyűlt össze. Ezen első ülés határozta azt, hogy a rendszeres munkák előbb a küldöttség kebeléből mindenik külön osztályra rendelendő fiók raegbizottságok, s úgy az egész küldöttség által vizsgáltassanak meg, ennek véleménye a közgyűlésnek lévén végső megítélés végett előterjesztendő. Csupa utánozása az országos küldöttség munkálódás - módjának! Állítólag a vizsgálódás könnyítését akarták eszközölni, de fontolóra nem vették az idő akadályait, sem azt, hogy ha a gyűlésekben részt vevők nagy része már a küldöttségben foglalva volt, a közgyűlési tanácskozásoknak vagy semmi sikere, vagy pedig csak a jobb nézetekkel ellenkező, lehetett. Megszüntetett azonban ezen aggodalom a következés által: mert időből kifogyván, az egész küldött-

ség együtt nem tanácskozhatott, s a fiók küldöttségek munkálatának egyenesen a közgyűlés vitatása alá kellett bocsátatni.

Szép volt látni a fiók küldöttségek elrendelése alkalmával mint tolokodtak a küldöttségi tagok egy vagy más kedveltebb tárgyhoz. Törvényben jártas bírák s pörlekedésben alkalmas ügyvédek a törvénykezési tárgyak vizsgálására kínálkoztak; szép mű s literatura kedvelői a tudomány s nevelésbeli munkának adtak elsőséget; gazdaság s kereskedés baráti, kik magokat némi olvasásbeli vagy tapasztalási eméretekkel fölkészülve érzék, a kereskedési tárgyat választották: de legtöbb — több, mint befogadtathatott — a közigazgatásbeli munka vizsgálásában akart részes lenni. Némellyek a régi törvények, hazai történetek s az országalsbeli tárgyak terjedtebb ismételénél fogva a közvélemény által előre oda kijelelve voltak. A nagyobb szám csak újság vagy mulatság - vágyódásból tolongott a köz-igazgatásbeli munkához: mert az ott foglalt tárgyak már eddig is a törvényhatóságoknál olly érdekes vitatások alá kerülván, legmulattatóbb tanácskozást ígértek. De ugyan kinek is ne lett volna kedves a nemzet legfőbb jogairól Ítéletet hozni — s talán elhatározó Ítéletet? Mind azok, kik az országos munkák vizsgálására sem tudományos sem tapasztalási ismeretekkel fölkészülve nem voltak, s azért más tárgyú tudományosabb vitatkozásoknál talán kellemetlenebb helylieztetésben állottak volna, csupán a közigazgatásbeli tárgyak osztályához kívántak csatoltatni: mert, ha egyébre nem is, de az országgyűlés elrendelésének, megyei igazgatásnak, nemzet és fejdelem közötti viszonyoknak, mint mind közgyűléseken, mind magános beszélgetési körben legmindennaposabb tárgyaknak fejtegetésére magokat elegendően alkalmasoknak képzelték. Mivel azonban a küldöttség számát minden arányon túl szaporítani nem lehetett, sok ember óhajtása teljesületlen maradt, s sokat a felosztás sorsa olly idegen tárgyak körébe ve-

tett, mellyek a tanácskozásbéli buzgalmat egészen meghidegítették, s ez szinte egyik oka, hogy a fiók küldöttségek munkálódásától sokan elvonultak.

Megvoltak téve az iránt a lehető intézetek, hogy a vizsgálódás nagyon messze ne terjedhessen. Már a rendszeres munkák megvizsgálása iránt költ gyűlési határozat a törvényre hivatkozott. A vizsgáló küldöttség első ülésében, midőn a fiókküldöttségek nevezettek, ismét a törvényre tétetett figyelmeztetés. Ezen kívül a fiókküldöttségek elnökei is összejöttek s az iránt, hogy a rendszeres munkák vizsgálása némi egyformasággal s a sarkalatos törvények korlátaiban eszközölthetőség, magok közt bizonyos megállapodásra léptek. De ezen óvások mind hasztalanok voltak.

Egészen más czélhól tétetett az első összejövetelkor azon indítvány, „hogy az országos munkák pontonkénti vizsgálása előtt a haza körülményeire nézve fen-»forgó szükségek jeleltessenek ki, mellyekhez, mint a „törvényhozás legközelebbi faladásához, mind az országos munkákról hozandó bírálatot, mind a megye részéről teendő további javaslatokat alkalmaztatni lefessen.“

Illy előre megállapítandó fő képzetek az egyes vizsgálók nézeteinek felvilágosítására, Ítéleteik vezérlésére, s a köztanácskozásnak biztosabb előléptetésére szolgálhattak: egyes vélekedéseknek nem lehetett volna olly könnyen pusztá képzetek ürességébe eltérni, sem a küldöttségeknek munkálódásaiknál olly következtelenségekbe esni, mint mellyek elvek nélküli s össze nem függő egyes gondolatok előadása, s minden értelmi megegyezésen kívül folyt vitatások által származtattak. Legszembetűnőbb bizonyyságot adott erre, — de csak akkor; midőn a tapasztalás leczkéje többé nem volt használható — a törvényszékek rendezése iránt fenforgott kérdés. A vizsgáló küldöttség az alispáni és szolgabírói székek fentartását szükségesnek Ítélvén, e véleményhez alkalmazva az országos munkában minden egyes helyeken

kívántató változások iránt javaslatokat, legnagyobb fáradozással készült javaslatokat adott, — s fáradozásai, pontos vizsgálódásai egészen haszontalanok voltak, nagy részben figyelem alá sem jöttek. Mert a megyei rendek a fő kérdésre nézve már a küldöttség véleményből eltérően, az arra alapított észrevételeket s javaslatokat sem használhatták többé; minnek folytában a rendszeres munka nagy részét egészen újonnan megvizsgálni, s azt, mit a küldöttség teendő vala, magoknak a rendeknek a közgyűlési tanácskozásban kellett eszközölni.

Az indítvány ellenzői azon észrevételt tették, hogy a haza idő- és helybeli szükségeit épen csak az országos munkák pontonkénti vizsgálásából s a benne előforduló gyakorlati kérdések fejtegetéséből lehet kivilágosítani, s bizonyos elvek vagy nézetek helyes vagy helytelen voltát nem pusztá theoriai szóviták, hanem az egész rendszeres munka következményei s egyes esetekre való alkalmaztatások mutathatják meg. Ezen ellenvetésre az mondatott, hogy az elv mindig fentebb áll az alkalmazás módjainál, s meghatározott javaslatához kötve nemiévé, ennek hiánya által meg nem czáfoltathatik.

Nevezetes többség ellenzé az előre kívánt elvek megállapítását. Közönségesen az emberek olly dolgokkal szeretnek foglalatoskodni, mellyek a közélettel összeköttetésben s az ő fogalmaikhoz közelébbi viszonyokban lévén, elmetehetségeiknek erőtetésébe nem kerülnek, könnyű részvétet s eléggé kiterjedt hatáskört engednek. Innen van, hogy tudományos okoskodások, mellyek a nagyobb részt a köz tanácskozásban majd minden befolyástól megfosztják, s a tudományos elmék hatalma alá helyhezetik, többnyire ellenséges érzéssel fogadtatnak. Így volt Nógrádiján. A tanácskozók többsége mindig irtózott elvontabb képzetektől, tudományos, fejtörő vizsgálódásoktól, s nyilván ezektől tartott, midőn az említett indítványt félre vetette.

A rendszeres munkák külön ágazatainak külön küldöttségek által lett vizsgáltatása a küldöttségi munkála-

tok részletességét, a legnagyobb csekélységig terjedt részletességét következtette. Többnyire olyak voltak a fiókküldöttségek tagjai, a tanácskozásokban rendszeren résztvevők, kik az illető tárgyat bővebben ismervén, annak vizsgálására kedvvel s buzgósággal jöttek, s mivel figyelmük elosztva nem volt, a kijelelt munkán egész szorgalommal dolgozhattak. Így egyes küldöttségi tagok kitűnőbb ismérvei s rendszeres előterjesztései, többoldalú vizsgálatok, s a tárgy felvilágosítására előhozott sokféle segédeszközök a fiókküldöttségek tanácskozásainak különös érdekességet szerzettek. A küldöttség munkálódásiban részt vevők, mivel csak egy tárgynak voltak rendszeres megvizsgálására kötelezve, nem féltek az idő rövidségétől, legkisebb dolgok feszegetésére kiterjeszkedtek, s kiki örömet akarta figyelmeztetését, valahol csak alkalom adódott, saját észrevételeinek előadása által bécizonyítani.

Még más következése is volt annak, hogy a fiókküldöttségekbe leginkább a vizsgálandó tárgyakkal ismerősebbek, s olyanok tétettek, kik épen azon tárgyak vizsgálására különös kedvet mutattak. Midőn t. i. így néhányan elkészülve, tágasabb isméréssel, némelly kedvencz képzetekkel, talán elfogult vélekedéssel is jelentek meg, futhatóságot nyertek a többi küldöttségi tagok fölött; s mind ezek készületlenek, korlátozottabb nézetűek, mind vélekedéseik előadásában, mind a rögtöni vitatkozásban gyakorlatlanok lévén, majd egészen azon néhány ember által hagyták magokat ítéleteikben vezetetni, a fiók-küldöttségi munkálatok nem annyira a munkálódó küldöttség többsége mint néhány küldöttségi tagok gondolkodásmódjának lettek nyilatkozásai.

Mivel mindenik rendszeres munka más fiók küldöttség által vizsgáltatott, lehetetlen volt a vizsgálásban egyenlő nézeteknek uralkodni. Különböző lévén a tanácskozásokban kitűnőbb befolyást gyakorlott egyes küldöttségi tagok gondolkodásmódja, különbözőknek kellett lenni az általok eszközölt vizsgálatoknak is, s így szár-

mazott azon sajátság és különbözőség, mely majd mindenik nógrádi küldöttség munkálatán vala, mely különös vélekedésmód bélyegét láttatja, mint ez a küldöttségi munkálatok rövid átnézetéből könnyen kitétszik.

Az úrbéri tárgyak iránt készült munkában valami közép vélekedés mutatkozik a földtulajdoni érdek és liberalismus között, mely a józan engedmények rendszerét a magános érdekekkel igyekezvén egyesíteni, az adózó nép állapotjának javítását nem annyira a földtulajdontól elveendő vagyonbeli jogok, mint közhasználatú polgári szabadságok engedése által kívánná eszközölni. Ezen nézet pártolói szüntelen vitatták, hogy a polgári egyenlőség nem a fentebb álló rendnek leléptetését, hanem az alább állónak fölemeltetését, nem a fenálló szabadságok megszorítását, hanem azoknak kiterjesztését kívánja: minek következtében a nemesi kiváltságok koránsem úgy, mint a tiszta liberalismus akarná, eltöröndök, de inkább sérelmetlenül lennének azért fentartandók, hogy a mennyire a körülmények engedik most, vagy idővel, minden hazalagosnak részvételére bocsátathassanak.

A kereskedés tárgyai körül munkálódott küldöttség javaslatiban látjuk az úgy nevezett kereskedői rendszert az örökös tartományoktól egészen elkülönözendő Magyarországra alkalmaztatva, a földművelés s mezzei gazdaság érdekeiben szükséges kiviteli szabadságokkal, behozatali tilalmakkal, kereskedés és termesztés előmozdítására kívánt óvó vámokkal, jutalmakkal, bankokkal s egyéb tetteges segédeszközökkel. Ez volt ama kedvelt nézet, mely a külső kereskedést vévén a közjóllét s a nemzeti gazdagság legfőbb eszközéül, a kormányzási szorongatások, gyarmati rendszer ellen unalmíg ismételt panaszok közt a belső kereskedés szükségéitől majd nem minden figyelmet elhúzott. Nem a kiváltságos rendeknek, de az egész lakosságnak, vagy épen a szegényebb, tehetetlenebb, szűkölküdőbb résznek érdekeire hivatkozott a megyei küldöttség, midőn

a honi termékek eladatását, gyárak állítását, hasznos kereskedői intézetek behozását a kormány részéről adandó különös kedvezések s segedelmek által kívánta eszközölni. E mellett bár a nemesség kiváltságaihoz olly szorosan ragaszkodott, hogy azoknak legkisebb részét sem áldoztatta volna fel, nem volt mégis idegen a kiváltságos rend által a kereskedés előmozdítására országgyűlésen teendő önkényes ajánlásoktól — csak állandó terhet, bármelly csekélyét, nem akart. Kétségen kívül a megyei küldöttség a külső kereskedést tartotta főbbnek, s így vámok szabályozását kellett leginkább kívánnia. Mivel azonban e tárgy épen a földtulajdon s azzal együtt a kiváltságos rend érdekeivel van szoros kapcsolatban, a küldöttség, hogy igen önséges gondolkodásának ne látszassák, a vámbeli kérdések elsőségétől elállván, a belső kereskedés és honi ipar segédeszközeinek az országgyűlésen elkülönözött fölvételét is jóváhagyó, nehogy a vámok dolgában a kormány és ország közit támadható versengések által a belső kereskedésre nézve eszközölhető egyéb hasznos intézet akadályoztassák vagy elhalasztassék. Egyébiránt az egész megyeküldöttségi munka a földtulajdon érdekei iránt különös gondoskodást mutat.

Az adó és katonatartás dolgában tett észrevételek egészen gyakorlatból, szokásból, köz életből lévén összeszedetve, nem valami új theoriák előadását, hanem közönségesen elfogadott elveknek könnyebb egyszerűbb s célirányosabb alkalmaztatását tárgyazzák. Maga a küldöttségi munkálat szerkezete rövid, tudományos vitatás, hosszas okoskodás, szóczikornyák nélkül: csak a vizsgálódások végkövetkezmenyeit terjeszti elő, az okok bővebb fejtegetése kinekkinek szabad gondolkodására hagyattatván. Bizonyosága a vizsgálódók pontosságának azon táblázati javaslat, melly mind azon átnézet alá veendő tárgyakat, mellyekre az országos küldöttség véleménye szerint 3 táblázat és 165 oszlop kívántott, 1 táblázat és 46 oszlop által tökéletesen befoglalta.

Különös az Igazság-szolgáltatást érdeklő megye-küldöttségi munkálatra nézve, hogy altból semmi meghatározott nézetet kivenni nem lehet, melly az egész vizsgálódás folytában következetességgel keresztülvitetett volna. Ennek okát abban kell keresni, hogy a tárgy maga legterjedtebb lévén, többször félben szakasztva, egyszer pedig igen hosszas szünet után került tanácskozás alá, a küldöttségi tagok gondolkodás módjaira nézve egymástól igen különböztek, s a vizsgálódásban ugyanazok folyvást nem vettek részt. Így a tanácskozásban jelenlévők változása a küldöttségnél uralkodott elvek változását következtette, s a küldöttségi munkálat nézeteinek nem csak egyes részekre, de még czikkekre nézve is változni kellett. Ha azonban csekélyebb kivételek figyelembe nem vétetnek, általában állíthatni, hogy a törvényszékek rendezésénél az őskotmányi nézetek munkáltak legnagyobb hatalommal, a törvénykezési rend tárgyai közt pedig általános kérdések ugyan többnyire a liberalismus kívánsága szerint döntettek el, de egyébiránt a pörlekedés módjára s különös rendtartásaira nézve majd mindig az ügyvédi párt befolyása volt erősebb. A polgári törvényre nézve adott javaslatok különböző sikerrel vitatott vélekedési felekezetek befolyását, nagyobb részben a liberalismus győzelmeit, egyes theoriai képzeteket, a szorgos pontossággal fentartani kívánt rendszer örvényeit, s a következetesség nehézségeit mutatják. A büntető törvény jegyzeteiben szinte különböző nézetek sűrűlődni a liberalismushoz hajló, de még egészen el nem határozott vélekedések tükröztenek: a kereskedési törvény vizsgálatában csak nem általánosan a liberalismus elvei nyervén alkalmaztatást.

Nemzetiség, csupa nemzetiség az, mi a tudomány és nevelés tárgyaiban foglalatoskodott megyei küldöttség munkáját bélyegezi. Ő, mintegy a hazaszeretet szent ihletétől áthatva, alkotmányi, vallási, vélekedési tekinteteken, minden szorongató képzeletéken túllépett, s a hon lakóinak nemzeti egyesítését a nevelés által

gondolván eszközölhetni, e végre tett javaslatát legszebb rendszerben s legkisebb részig fentartott következetességgel dolgozta ki. A gondolat nagysága s ahhoz alkalmazva a feladás megfejtésére kívánt eszközök rendkívülisége bámulást gerjesztenek, s habár az egész nevelés és tanítás dolgának országglási tárgygyá kívánt változtatása, mint ezt a megyei küldöttség javasolta, nem felel is meg a liberalismus elvont nézeteinek, az óriási javaslat indító okaiul szolgált s az emberiség legfőbb érdekeit pártoló nemes érzelmek elegendők arra, hogy a gondolkodók meggyőződését is a felindulás első pillanatában megrendítsék.

Az egyházi tárgyak iránt készült rendszeres munka vizsgálásában többnyire a megyei küldöttségnek egyházi renden lévő tagjai vettek részt, s valamint maga a rendszeres munka igen keveset foglal magában, mi az egyházi renden kívül mást érdekelne, úgy a megyei küldöttség rövid munkálatánál is alig volt más figyelemre méltó, mint a kolduló szervezetek eltörlesztése iránt külön szavazat formában két küldöttségi tag által előadott kíváнат. Tudósításához mellékelve előterjesztette azt a küldöttség s kérte félre vettetni, de teljes bizodalommal viseltetvén a rendek iránt, maga semmi czáfolásokba semmi ellenokoskodások előadásába nem bocsátkozott. Talán azt gondolta, hogy egyenes vitatás által új ellenhatás gerjesztetnék, s az a védni kívánt ügyet nagyobb veszedelembé hozhatná, mint a nagylelkűség érzéseire való hivatkozás. De sem ezen néma védelem módja, sem egyéb észrevételei a küldöttségnek különös vélekedésmód kijelelésére elégségesek nem voltak.

A köz-igazgatás tárgyaiban munkálódott megyei küldöttség tudósítása a nemzeti jogok felvilágosítására előadott elmés okoskodások, hazai történeteknek, régiségeknek, szokásoknak előterjesztése, s a hazai törvénykönyv minden részeinek gondos vizsgálása által lett nevezetes. Az ország és kormány közti viszonyok iránt többnyire az országgyűléseken vitatott elvek voltak

előadva; de azért az újabb időbeli alkotmány-szerződések s külföldi országlásbeli intézetek sem maradtak figyelem nélkül. Különöző jegye volt ezen küldöttség munkálatának a honi alkotmányhoz legszorosabb ragaszkodás, nem azon vak ragaszkodás, melly csak arra néz, a mi közvetlen érintése körében áll, s az élet-erőt feutartva véli, ha a test külső formái nem változtak — de ama tiszta törekvés a honi alkotmány szellemét a formák időszerű módosítása által az egész jövődre fentartani, minden munkálódását oda intézvén, hogy a honi intézetek hasznos rendeltetését, s a kor szükségéire való alkalmaztathatását megmutassa. Ezen a honi alkotmány, a honi intézetek idvességéről s czélszerűségéről való meggyőződés, — a küldöttségi tudósítás mindenik lapján nyilván kitűnő, — büszke önérzéssel tekint más nemzeteknek alkotmány s polgári szabadságok megszerzése végett olly gyakran siker nélkül tett erőködéseire, szánakozással nézi híresztelt országbölcseknek pusztá országlási elvekről való s közéletre hasztalan okoskodásait s theoriákra építeni kívánt alkotmányok próbáit, nem kér semmi engedményeket a fejedelemtől, mind azon jogokat, mellyek Magyarország boldogítására szükségesek, a törvénykönyvben lévén. Nem kell szerinte az ország és fejedelem közti viszonyok megállapítására új törvény: meg vannak azok régen határozva; s a nógrádi küldöttség minden tülekedése ezen nemzeti jogok kinyomozására, felvilágosítására, és gyakorlatba hozására volt intézve. Ennek következésében javasoltattak a közigazgatás minden részeinél a honi alkotmány szelleméhez alkalmazva olly rendszabások, minők a változott időbeli körülményeknél fogva szinte változott hazai szükségek által kívántainak. Millyen következetességgel legyen e feladat a megyei küldöttség által megfejtve? tudósításának egész tartalma mutatja.

A bányász dolgok iránt a megyei küldöttség által tett észrevételeknél legszembetűnőbb azon nagy fontosság, melly a bányászságnak tulajdonítatik. Úgy látszik,

mintha a nógrádi küldöttség a nemzeti gazdagságokat a nemes érczek birtokában helyeztette, mintha a hányatnivélést a szorgalom leghasznosabb nemének tekintette volna: mert ennek mindenek fölött elsőséget akart adni. Azért minden törekedését oda fordította, hogy az egész országra nézve olly hasznos, olly szükséges szorgalom ága célirányos rendszabások által minél nagyobb virágzásra emeltessék. E végre tett gyakorlati javaslatok a küldöttség tapasztalási és tudományos ismereteiről szép bizonytságot adnak, s mindenkép arra méltók, hogy az országos küldöttség munkájával összehasonlításba tétessenek. Előterjesztve vannak a bánya-mívelés előmeneteit hátráltató akadályok, mellyek az országos küldöttség ügyeimét elkerülték; előadva szinte azoknak elhárítására alkalmas javaslatok. De a küldöttség nem tartóztatta magát csupán a mesterségi ismeretek korlátai között. Fölemelkedett az országlási eszméletek fentebbi pólczára, beereszkedett a „jus publicuin“ határaiba, s ott a nemzetttől elesett igazgatási jogok visszaadatását, az országgyűlési panaszok közt meggyúlt sérelmek orvoslását követelte. Általment a kereskedés és Ipar tárgyaihoz: a kormány tettleges beavatkozását pártoló rendszerhez állván, a bányamívelés előmozdítására jutalmakat, munkálódásbeli könnyebbítéseket s egyéb tettleges segéd-eszközöket szeretett volna használtatni, Vizsgálódott végre a polgári törvény köréhez tartozó magános viszonyok iránt is: s valahol csak kivételt, kiváltságot, — a bányászi lielyezetekre kedvezőbbet — gondolhatott, azt az egész ország érdekeire nézve szükségesnek jelentette.

Mi végre a nemesi fölkelés és banderionok iránt készült megye-küldöttségi munkát illeti, semmi sincs annak egész foglalatójában, mit magának a tiszta érzésű aristocratiának ön édekeiben kívánni nem kellene. Jól tudván a megyei küldöttség, hogy a kiváltságos rend felsőbb polgári álláshelye csak eredeti rendeltetésének pontos megfelelés s az országos telkekben részvétel ál-

tal legyen fentartható, a polgári kötelességek legfőbbkét, a haza védelmét, a célirányos hadviselésnek minden terheivel a polgári rendek legfőbbikének, a nemességnek kívánta hagyni. E szempontból indulva vizsgálódásait a nemesi fölkelésnek s a nemesség katonai szertartásának szabályozására s a mostani állapotokhoz leendő alkalmaztatására intézte. Minden jegyzetében, minden javaslatában tiszta alkotmányi szellem lebeg, azon felvilágosodott szellem, melly az ősi intézeteket az idő szükségével való egyeztetésben leli biztosítva. Elmélkedés mások vélekedései iránt, s a haza képzetének bálványozásig vitt tisztelete a megyei küldöttség munkálatában okozták, hogy annak bírálásában a rendek leglágábbak s legengedékenyebbek voltak, mintha az által a hazafiul célnak s nemes akaratnak kellett volna hódolást nyújtani, inellyek tiszteletre méltók még akkor is, ha eszközeik alkalmaztatásában legjobb választást nem tettek.

Negyedik Szakasz.

Henrik király.

Tudjátok hát, milyen beteg
Országunk teste, s mint nő a mirigy
Közel szívéhez, s milly veszélyesen.
Warwik.
Rendetlenség a testben még csak ez,
Mellynek kevés szer kell, s csak jó tanács,
Hogy volt épségét visszanyerje.
IV-ik Henrik II k rész.

Az igazságszolgáltatás tárgyaira rendelt fiók nógrádi küldöttség, mielőtt a rendszeres munkák vizsgálásáha bocsátkozott volna, a vizsgálás módját vette egy különös csupán e végre tartott ülésben tanácskozás alá.

A vizsgálásra segédeszközül előadva voltak az 1791diki országgyűlésből rendelt küldöttség munkái, az 1827dik esztendőben neveztetett országos küldöttség jegyzőkönyvei, értekezései s irományai. Kérdés támasztatott legelőször az iránt, mi legyen a küldöttség közülésében, mi pedig csak magánosán, egyes küldöttségi tagok által olvasandó? Hosszasan fejtegettetek az olvasás különböző céljai, s ezekre nézve kívánt segédeszközök különféle használmódjai, míg végre átlátván a küldöttség, hogy egyszeri nyilvános olvasásra szövevényesebb tárgyakat jól megérteni s azokról hevenyében nyomos ítéletet hozni nem lehet, a rendes vizsgálások kezdetét több héttel

későbbre halasztotta, időt akarván engedni, hogy a rendszeres munkákat kiki otthon olvashassa s fontolgathassa. Hogy pedig magának a küldöttségnek munkálódása még inkább könnyítessék, kebeléből új fiók küldöttségek rendeltettek, s ezeknek a törvénykezési tárgyat érdeklő rendszeres munka öt osztálya előre teendő külön vizsgálás s észrevételek készítése végett kiadatott, mellyek kész törvény - vagy módosításjavaslatokkal együtt az egész küldöttség nyilvános ülésében voltak előterjesztendők s ott a rendszeres munkával együtt vizsgálándók. És így nemcsak a közgyűlésből rendelt nagy küldöttség volt fiók küldöttségekre felosztva, hanem még a fiók küldöttség is magát új fiók küldöttségekre osztotta fel! — Csupa utánozása annak, a mit az országos küldöttség teve.

A másik kérdés volt, mi kép kellessék a sarkalatos törvényeket zsinórmértékül venni a vizsgálatra s új javaslatok szerkesztésére? Nehéz megfajtott kérdés! Egyik küldöttségi tag magát a kérdést roszallá, azt, a mi jó vagy hasznos, mellék-tekinet nélkül elfogadandónak állítván. De hogy vakon vitázni ne kellessék, szükséges volt előbb a sarkalatos törvények értelmének meghatározása. Többféle oszlottak ez iránt a vélekedések. Némellyek sarkalatosnak tartottak minden törvényt, melly az alkotmánynyal összekötésben van; mások egyedül Ildik András arany bulláját; mások ismét csupán azt, a mi-ben az ország és fejdelem közti viszonyok foglaltatnak. Ezen utóbbi magyarázat ellen azon kifogás tétetett, hogy előbb voltak egyes személyeknek, mint országnak és fejdelemnek egymás között viszonyaik: minek következésében a magános helyzetek s személyes jogok sem lennének a sarkalatos törvény értelméből kizárhatók. Soká folyt a vita, az egymástól végtelenül elkülönözött nézetekre semmi egyesülést nem következtethetvén, míg utóbb a közönséges kívánság egy minden cél nélkül való szóharcznak véget vetni oly valami általános hatá-

rozásra juttatott, mellynek tágas értelmét kiki tetszése szerint magyarázhatta, az osztályonkénti vizsgálódásra rendelt küldöttségi tagok odautasítván: „hogya az 1791-
 „dik esztendei 67dik cikkelyre ügyelve mind a fenálló
 „törvények, mind a kor szükségei iránt figyelemmel
 legyenek.“

Mivel így minden tárgy többször, kisebb s nagyobb vizsgálódási körben fordult elő, számtalan aprólékos, kifejezésekre s szórészecskékre kiterjedt észrevételekkel kellett a küldöttségi tudósításnak megtelni.

A küldöttség köztanácskozásainak folyamatja következő volt. Olvasatott a rendszeres munka cikként, nem csupán a törvény-javaslatok, hanem az ezek előtt lévő magyarázó s világosító értekezések is. Hogy a tanácskozásban részt vevők az előfordult tárgyra jobban figyelmezhessenek, magok előtt kitarva tartották a rendszeres munkának a megye vagy némelly magánosok által szerzett példányait. Mihelyt valamely cikkely el volt olvasva, az illető osztály vizsgálásával megbízottak adták észrevételeiket elő, s úgy jött a felforgó tárgy bővebb fejtegetés alá. Ha a megbízottság véleménye elfogadtatott, az előadott indító okokkal együtt a küldöttségi jegyzőkönyvbe vétetett föl. Minthogy ekkép a rendszeres munka egész kiterjedésben, minden kihagyás nélkül olvasatott, nem lehet mondani, hogy akárinelly javaslat az indító okok meghallgatása nélkül félrettetett volna. De egyébiránt sem vádoltathatott a küldöttség hirtelenkedéssel, sietséggel. Mert, ha csak kis észrevétele vagy kétsége volt valakinek, akár a tárgyra, akár a kifejezésekre nézve, az tüstént rendes vitatás alá jött, s meddig valaki a tárgyról szólni akart, a tanácskozás tovább nem bocsátatott. Figyelembe vétettek a küldöttség vizsgálódásainál a régibb rendszeres munkák, s ha valaki óhajtotta, szinte olvastattak. A küldöttség jegyzőkönyve napról napra olvasatott s meghitelesítetett. Midőn a megyei küldöttség a rendszeres munka javaslatiban nagyobb változásokat vélt szüksége-

geknek, az illető cikket vagy pontot magyar nyelven szerkesztetett új javaslattal pótolta, kisebb módosításoknál csak a latin szerkezet kifejezéseinek vagy szavainak változtatását eszközölte. Mivel pedig az országos küldöttség munkájában egy fő elvnek változtatása több helyeken is változtatásokat, módosításokat, cikkely- vagy pontonkénti átfordításokat tett szükségessé, melyek a megyei küldöttség által legnagyobb gondossággal eszközöltek, maga a vizsgáltatott munka a vizsgálók kezei közt egészen új formába látszott alakúink. A kifejezések fontolgatása olly nagy pontossággal s félelmes vigyázkodással történt, mintha az országgyűlésen hozandó törvény szerkesztésének egészen a megyei küldöttség meghatározásától kellett volna függni.

Az igazság szolgáltatás tárgyaira rendelt küldöttség által legelőször a rendszeres munka első osztálya, a bíróságok rendezését illető, vétetett vizsgálódás alá. Első kérdés volt: valljon az úrszékek bírósága ezentúl is megtartassák-e, vagy sem? A¹ liberali, sinus az úrszékek bíraskodását minden a feudalismus ellen használtatható okoskodásokkal ostroinlá, az ellenfél leginkább azon okból védelmezé, hogy célirányos szabályok által minden visszaélés és káros következés elháríthatnék: az őszalkotmányi felekezet részéről azon közbenjáró javaslat adatott elő: „hogy az úrszékek bírósága csupán azonegy földes úr jobbágysai „közt fenforgó ügyek elítélésére szorítassék.“ Kívánta ez által az őszalkotmányi vélekedés az úrszékek intézetét, a mennyire az aristocratia tekintetének gyáinolitására, s a köz politikai jogok erősítésére szolgálna, fentartani — azt, minek céliránytalanságáról s természetelleniségéről maga sem kételkedhetett — a maga dolgában való bíraskodást — önként feláldozván. A javaslat értelmében az úrszéki bíróság csupán a köz nép a szegénység könnyebbségére volt meghagyva: s az abban képzelgetett pártfogói és védelmi kötelesség magának az aristocratianak szebb állást adott. Mint minden egymás-

sál ellenkező nézetek egyeztetésénél szokott lenni, a fentartani kívánt úri jogokra nézve is némi következtetésnek látszott, hogy egy földes úrnak legyen bírósodása, másnak ne, s csak azért, mivel a telkek tüh vagy kevesebb jobbágnak lennének birtokában: de az úri jogok védőinek mértékletes vágyódása ennyivel is megelégedett, a liberalismus pedig a régi intézetek pártolói által önként ajánlott megszorításban igen sokat látván, többre nem terjeszté kívánatát, s a javaslat köz akarattal elfogadtatott.

Hevesebb vitakozásra s a különböző nézetek teljes kifejtésére nyújtott alkalmat az alispáni és szolgabírói székek eltörlése iránt a rendszeres munkában előforduló javaslat. Az illető osztálybeli megbizottság ezen bíróságokat olly móddal vélte megtartandóknak, hogy a pörlekedés siettetése és szabályozása iránt elégséges óvások tétessenek. A liberalismus a végrehajtó és bírói hatalom között a theoria által kívánt elkiilönülés szükségére, más nemzetek példaira, újabb törvényhozások rendszerére, s a régi helyezetek változására hivatkozván a megyei tisztviselők bíraskodását, mint az igazság szolgáltatás főbb föltételeivel semmikép meg nem férhetőt, egészen megszüntetni kívánta. Az ügyvédi vagy is törvénykönyvi felekezet az igazságszolgáltatásban eddig tapasztalt hiányokat nem a tisztviselői bíróságok természetéből, hanem a pörlekedés módjából következtetvén, némelly egyszerű rendszabások által tökéletesen pótolhatóknak állítá, mesterséges s elmés okoskodásokkal pedig azt akarta megmutatni, hogy a fenálló tisztviselői bírószekek az igazságszolgáltatást olcsóbbá, gyorsabbá s részrehajlatlanabbá tennék, mint a rendszeres munkában javasloít állandó törvényszékek. Pártolta az alispáni és szolgabírói székeket az alkotmányvaló szoros összeköttetésnél fogva az ősalkotmányi vélekedés is; ő a tisztviselők bírói tehetségét s az által következtetett bírói függetlenséget a végrehajtó hivatalok legszebb részének, az alkotmány védbástyájának

tekintvén, félt, hogy a megyei tisztviselők, mihelyest a bíraskodás fényes tehetségét elveszítenék, azonnal csupa kormányzói rendeletek szolgálivá változnának, hasonlókká a német örökös tartománybeliekhez. De mind ezen okoskodások a liberalismust a tisztviselők bíraskodásának szükségéről meg nem győzték. Előadatott általa, mikép származtatná a tisztviselőknek adandó bírói hatalom függetlensége épen a tisztviselői kényuralkodást; megmutattatott továbbá, hogy a tisztviselői hivatal dísze a törvény pontos sikerelésében áll, erre nézve pedig külső befolyások ellen kívánt függetlenség nem a bitói önkény, hanem a hivatalbeli szoros felelősség által legyen eszközzendő. Győzött az ellenkező vélekedés: az ősalkotmányi és ügyvédi felekezetek örömtelvé képzelték magoknak, mint fogna a hon legbecseesebb intézete mind a megyei, mind az országgyűlési tanácskozások vitáiból diadalkoszorúval kilépni, s minekutánna az alispáni és szolgabirúi székek fentartása által a józan törvényhozás alapjait megvetve hitték, minden igyekezeteiket oda fordítók, hogy az igazságszolgáltatás egyéb tárgyainak elrendelése mellett az ősi intézetek czélszerűségét minél jobban kitüntessék. A liberalismus a tanácskozások ezen kimenete által igen váratlanul volt meglepve: mert a társasági körben nyilatkozott érzemények ellenkezőre mutattak. De fenmaradt még a közgyűlés főlebbvaló bírálása, s mivel ott a köz vélemény ható ereje nagyobb, minden további remények ebben pontosultak.

A megyei törvényszékek szerkesztése iránt folyt tanácskozásoknál látszott leginkább a választásokból eredt s káros befolyásokkal a törvényszékek belsejéig nyomuló pártosságok félelme. Mivel azonban ezen aggodások csak homályos érzetnél maradtak, s az érzett rász kútfejének nyomozgatásába senki sem bocsátkozott, a küldöttség által javasloít orvosló szerek is csak kis-hasznúak lehetek.

A kerületi ítélő táblákat egy része a küldöttségnek helyükbe más törvényszékek állítása nélkül akarta megszüntetni; de az ügyvédi felekezet ellenkező véleménye győzött: mert megmutatta, hogy egy megye szűk körében egyes hatalmas személyek nagy befolyást tudnak Imáikon gyakorolni a tehetetlen és szegény sorsú pörlekedők veszedelmére, s az ellen a tágasabb határban munkálódó kerületi táblák legjobb oltalmat nyújthatnak.

Sietősebb bírósokodás lévén megegyezőleg a küldöttség minden tagja által óhajtásul véve a királyi táblára nézve, köz akarattal javasoltattott a főbenjáró pörük felsőbb vizsgálásának a kerületi táblákra leendő áttele, s ismét az, hogy a királyi tábla mind addig, míg minden ítélet alá bocsátott pörben ítéletet nem hozott, most és jövendőben, folyvást, törvényszünetek alatt is, összeülni köteleztessék. Kivált ezen utóbbi javaslattal, mint törekvéseinek legdicsebb szüleményével, büszkélkedett az ügyvédi párt, az igazság szolgáltatás gyorsabításának legsikeresebb eszközét vélvén föltalálva.

Támadt némelly szóvita a birói parancsolatok iránt is. Különös nemeit az osztálybeli bizottság s az ügyvédi felekezet pörorvosló szerekként vélték meghagyandóknak. Az ósalkotmányi vélekedés minden erejével ellenzetté, azt állítván, hogy a birói parancsolatok a birói hatalom tekintetének kisebbítésére s az igazságszolgáltatás egyenes útjának akadályozására szolgálnak, mint csupán önkényes kedvezések a köz igazság érdekeit sértik, s így sem a józan ész kívánatival, sem az ősi alkotmány valódi szellemével meg nem férhetnek, de ezen felül még más törvényhozások példái által sem ajánltathatnak. A liberalismusnak ön elveiből indulva alig lehetett volna ezen észrevételek ellen valamit mondani; de minekutánna a tisztviselői bírósokodás helybenhagyása által fő elvei felforgadtattak, nem boldogíthatván kedvencz kívánataival, egy fenálló intézetet a másik ellen oltaloméi kiránt mint ellenmérget használni,

azt adván elő, hogy a bírói parancsolatok rendes bíróságoknál ugyan feleslegesek, sőt ártalmasak is, de a végrehajtó tisztviselők által gyakorlott bírói tehetség kicsapongásainak korlátozására igen szükségesek: mivel egyes személy könnyebben ejtethet hibát, mint egy testület, s annál az önkény is veszedelmesebb, mint ennél. Talán némelyek azért is kívánták a bírói parancsolatokat a tisztviselői bírósággal összekötésbe hozni, hogy a kettőt együtt annál könnyebben legyőzhessék, jól tudván, milly ellensége legyen a közvélemény a bírói parancsolatoknak. Így a küldöttségi többség az elenyészető s átküldető parancsolatok megtartására szavazott, s a kisebb rész sajnálva látta a mostani bíróságok megtartása mellett kívánt jobb törvénykezőmódnak reményeit eloszlatni.

Az ítélőszékek rendezésének megvizsgálása után nem az, a minek sorban következni kellett volna, a pörlekedés! rend, hanem a negyedik osztály, a büntető törvényt érdeklő vétetett tanácskozás alá, csupán azért, mivel ennek megvizsgálására rendelt bizottság munkálattal előbb volt kész.

Kérdésbe vétetett a földes urak s privilegiált községek büntető hatósága. Megszüntetését javasolta az illető osztálybeli bizottság, mind számos honi törvényeknél, mind az intézet czélellensége iránt előadott természeti okoskodásoknál s közéleti tapasztalásoknál fogva. Véleménye a liberalizmusnak a büntető hatalomra nézve felhozott teoriáji által pártoltván az ösalkotmányi felekezet részéről annál szívesebben fogadtatott, hogy a közfenyítő hatalom alól teendő kivételek éppen a megyék tekintetének s befolyásának kisebbitésére látszottak szolgálni, s a kiváltságos fenyítő hatalom eltörlése nem a kormánynak, hanem a megyéknek hatóságát vala kiterjesztendő. Csak egy küldöttségi tag volt, ki a fenálló vérhatalmi jogokat, mivel célirányos korlátozás mellett ártalmatlanul gyakoroltat-

hatnának, tovább is megtartatni kívánta: de okoskodásai semmi visszhangra nem lelven, hamar elnémultak.

Indítvány tétetett a tanácskozások folytában a fölség hántás s hűtelenség büntetéséül mellékesen alkalmazott jószágvesztések megszüntetésére, leginkább azon okból, hogy a fenálló törvény még most is egy részben az egyenes vagy oldalos örökösöket ártatlanul szenvedtetné, s ezen kívül minden a halálos büntetéshez toldott kisebb fenyíték az emberiség érzéseivel összeütköző élességet s mintegy túlságos szigorúságot képzeltetne. Jelen volt ezen kérdés vitatásán egy a rendszeres munkák másik ágát vizsgáló fiók küldöttség tagja, s a tanácskozásban részvételre felszólítatván, arra figyeltetett, hogy az indítvány ngyan az emberiség érzéseivel igen megegyeznék, de mégis egészen aggodalom nélkül nem tekintethetnék, a mennyiben egy ősalotmányi intézetet a hűtelenség címén teendő királyi adományt egészen elenyésztetne. Gondolhatni, milly kevesen keltek ki ezen észrevétel ellen a liberalismns pártolói! Egyébiránt jóllehet az indítvány támogatására felhozott okok köz helybenhagyást letek, a küldöttség többsége mégis csak olly módosítással állott reá „hogy ez úttal csupán az 1791ik észt. 56ik czikkely értelmének kivétel nélkül minden oldalos örökösökre leendő kiterjesztése kéretessék, a jószágvesztés büntetése ott, hol örökösök és végintézet nem létében a fiscus örökösödnék, tovább is fenhagyatván.“ Mi adott okot az indítvány illy módosítására? Az elkozások megszüntetése, egy köz ismévetű időközi kívánat, mellynek majd mindenütt újabb törvényhozásokat hódolni láttunk, s ez volt az indítvány által is czélul véve. A küldöttségi módosításnál azonban inkább az ártatlan örökösök iránt fenforgó szánakozási érzelmek mutatkoztak. Talán ezen módosítás tanácslói a liberalismus tiszta képzeiteitől féltek, talán külföldről vett példák veszedelmeitől, talán a fenálló helyzetek hirtelen változtatásától, jól tudván, hogy az újítási vá-

gyat, ha egyszer fölélned, nehéz kielégíteni, nehéz korlátok között tartóztatni. Vagy nem volt-e talán előrenéző gondoskodás, melly az ősök példáinak követése az ősi törvényhozás nézeteinek fentartása által biztosabban vélt célhoz jutni, mint elvont képzetek, fenhéjázó theoriák segedelmével?

Érdekesebb volt a halálos büntetések iránt támadt vitakozás. Az illető osztálybeli küldöttség a büntetés ezen nemének eltörlése iránt javaslatát nem elvont philosophiai képzetekből, hanem a büntetés alkalmaztatására nézve legközönségesebben divatozó nézetekből egyszerű s mesterkéletlen okoskodással következett. Sokan ezt csak a külföldiek majmolásának, vagy nagy képzetek után hiú kapkodásnak fogják tekinteni, svaiében ezen olly sok tudományos elmékedések s törvényhozási vitakozások által még kielégítően meg nem fejthetett kérdés feszegetése egy magyarországi megye kis körében, még pedig olly komolysággal, minőt csak a dolog közéleti érdeke képes származtatni, nevetségesnek tetszhetnék az előtt, ki jelen nem volt s a tanácskozások által feltüntetett érzelmek valódiságát s természetességét maga nem látta. A kérdés felfogásmódja, a vitások nyugodtsága, a kölcsönös készség egymást felvilágosítani s a más vélekedésnek észrevételeit teljes figyelemmel meghallgatni, nyilvánossá tevék, hogy a küldöttségnek e tanácskozásnál legtisztább szándéka volt a haza szükségseit nyomozni s a jelen helyzetekre nézve teendőkről biztos meggyőződést szerezni, e föltétel érdekét adván és részvételt mindennek, a mi honi állapotokkal közel vagy távol összeköttetésben látszott. Így jöttek fejtegetés alá a büntetés céljai s hatásai, előadattak a különböző fenyíték nemek sikeréről, különösen pedig a halálos büntetésnek a nézőkre való benyomásáról vett tapasztalási ismeretek; vizsgáltattak a fentebb álló országglási szükségek, s Magyarország helyzetei más országéival összehasonlítva. Hosszas tanácskozás után a küldöttségi többség a halálos büntetés eltörlése

ellen nyilatkozott, nem azért, mintha az indítvány pártolására felhozott okokat czáfolva hitte volna; de csak a sikerlésmódban szembetűnt nehézségeknél fogva: részint mivel a hazában fenálló hiányos fogházak olly biztosítást, mint a halálos büntetés, nem nyíltanának, részint mivel a halálos büntetés eltörlése a katonai rendnél nem reménylhetetnék, s így általánosan nem eszközölthetvén, a társasági főbb czéloknak meg nem felelne, sőt inkább a polgári rendek közé új veszedelmes különböztetést vetne, józan ész által soha sem javalható. Ezen föltételes kifogásokban legnyilvánosabb okok foglaltatnak a halálos büntetés eltörlésére: többnyire pedig azok is, kik ellene voltak, a halálos büntetés eltörlését jövődöben bizonyosan eszközözlendőnek képzelék.

A büntető törvény vizsgálatát a váltó s kereskedési törvény fölötti tanácskozások követték, ismét, mivel a más osztálybeli bizottságok vizsgálódásaikkal még nem voltak készen. Köz érdekét s hírt nyertek ezen rendszeres munkaszakasz vitatásai azon éles ellentiség által, melly a liberalismus és ösalkotmányi vélekedés közt mutatkozott, valahányszor egymással legkisebb érintésbe jöttek.

Fő kérdés volt: valljon a nemeseknek minden megszorítás nélkül váltólevelet kiadni és aláírni, s ez által magokat a váltó törvény súlya alá vetni, úgy, mint ezt az első országos küldöttség javasolta, szabad legyen-é, vagy ne?. Az osztálybeli küldöttség a reá bízott tárgy vizsgálatát legnagyobb fáradozással eszközölte: a kereskedés technikai részéről kívánt bővebb isméreteket az országos küldöttség által használt segédeszközökből, könyvekből, nemzeti gazdálkodási értekezésekből, külföldi törvényekből vévén, számos észrevételekkel, minden a rendszeres munkában lelt kétségekre s nehézségekre kész felvilágosítással, s legnagyobb részletességig terjedő figyelmeztetésekkel állott a megbízó küldöttség elejébe. Állhatatosan ragaszkodván

a nemzetgazdálkodás fő elveihez, szabadságot, megszorítatlan szabadságot kívánt a kereskedési viszonyokra, s hosszas okoskodások által igyekezett ezen szabadság szükségéről meggyőzni. Példa nélkül való egy kérdés fölött oly hosszas tanácskozás, mint ez, nem egy közgyűlésben, sem a számosabb nagy küldöttség előtt, de csak ennek kis részénél. Pénteken délután kezdődött a vita, szombaton reggel folytattatott, s csak hétfőn dél előtt jött szavazásra: mert addig mindig volt még valakinek a tárgyról mit mondani. És ez alatt a vitakozások folyvást oly elevenséggel, oly hévvel mentek, mintha legközelebbi érdekek lettek volna oltalmazandók. Mindenik előadta vélekedésének támogatására, a mit tudott, tapasztalt, olvasott, vagy hallott, hacsak kis részben volt használható; sok nevezetes állítása a „Hitelnek“ került vitatás alá; politikai teoriák fejtegettek, országgyűlési elvek forgattak, — ezeket, mivel nem újak, képzelni könnyű. Hatalmasan vívott az őskotmányi felekezet a váltólevél adásának szabadsága ellen, mutatta, milly veszedelmes lenne az alkotmányra, a nemzeti szabadságra nézve, ha legdrágább érdekek által az alkotmányhoz kapcsolt virágzó nemzetségeknek, az alkotmány fő gyámolainak, elenyészni, s a honi földtulajdonnak a nemzet érdekeitől idegen, az őskotmány védelmezésére semmi érdek által nem ösztönözött külföldiek, vagy a főbb kiváltságokban nein részes honbeliek kezeire kerülni kellene. Mert közönségesen azt hitték, hogy a mostani pénzsükségben a váltólevelek teljes szabadságával összekötött rövid módú végrehajtás a nemesség nagyobb részét pénzes idegenek vagy belöldi városiak és kereskedők hatalma alá juttatni fogná. Sok embernek az forgott szemei előtt, hogy a váltólevelekbeli szabadság által a pénz-szerzésben és adósságtételben eszközlendő könnyebbség tapasztalatlan, gondatlan ifjaknak vesztéségükre, a tékozlások könnyebbítésére, egyszersmind pedig a nemzeti örökösödés akadályozására szolgálhatna. Némellyek igazságtalannak

tartották az adós ellen a váltójog rendszabásai szerint alkalmaztatandó szigorú eljárásmodot, minekutánna a jelen helyzetek által a hitelezőknek kiszabott időre való kielégítése a legtisztább akarat, sokszor legszorgosabb gondoskodás mellett is lehetetlenné tétetnék. A liberalizmus az ősalkotmányi vélekedés okoskodásait a kereskedés előmozdítására kívántató megszorítatlan szabadság s az egyes lakosrész érdekein felül álló köz szükségtheoriájival akarta czáfolgatni. Megmutatta, hogy hazaszeretet s az önfeláldozás készsége nem mindig van a legrégebbi nemzetségeknél, vagy leggazdagabb házaknál, sőt a kedvezőbb helyzetetés valamint barátok úgy hazáért is hidegebbé, önhaszonkeresőbbé tesz. Valóban nehéz átlátni, miért legyen az ország különös gondoskodással azok iránt, kik érte semmivel többet, vagy éppen kevesebbet tettek, mint szegényebb hontársaik? Egyenlőség a törvény előtt, egyenlőség a társaság oltalma alá helyezett természeti jogok biztosításában, ez azon egyesülési pont, mellyben minden lakos érdekei összefoglaltatnak, ez azon közérdek, melly a hazajavát az egyesek javától elválaszthatatlannak képzeltevé én, hazaszeretetre buzdít. Lehet-e igazságosan kívánni, hogy a kereskedés, szorgalom előmozdítására szükséges hitelbeli intézetek, némely tékozlók kímélése végett, más józanabb honbeliek kárára s áldozatjára elmellőztessenek? De nem csupán a liberalizmus kívánta a váltólevelbeli szabadságot. A kereskedés és hitel szüksége iránt igen elterjedt uralkodó képzetek a váltó s kereskedési törvény szükségét olyanokkal is elismértették, kik újításoknak vagy változásoknak baráti nem voltak. Továbbá a kereskedői törvény szigorú rendszabásai a nemesi jogokra nézve, mivel egészen szabad akarttól függő vállalatokat érdekettek, veszedelmeseknek nem látszattak, sőt rosszabbaknak sem a mostani állapotnál: inért az eddigi törvények szerint is lehetett külföldi kereskedői törvényszékeknek minden nemes embert, nem csupán váltólevelekre, de más követelésekre nézve is,

ön aláírásánál fogva ugyan azon terhes módon elmarasztalni, mint a rendszeres munkában csupán a váltólevélbeli keresetekre nézve javasoltak. Erősen viták ezen nézetek a liberalismus mellett, s a többség mind a három ülésben nála volt, jöllehet a tanácskozások részvevői többször változtak: minek következtében a „váltólevelek kiadásának minden megszorítás nélkül leendő „megengedése“ a küldöttség kívánságául jelentetett ki.

Két epizód adatott elő ezen vitatások alatt. Midőn a nemzet javát emlegetve a kereskedési viszonyok kiterjesztése ellen leghevesebb kikelések történtek, egyik hirtelen kérdő: „ki a nemzet?“ s hevenyében feleletül nyéré, hogy „Magyarországban nemzetnek csak a nemzeti rend nézethet.“ őszinte nyilatkozás! s milly szorosan összehangzó azoknak gondolkodásmódjával, kik saját kiváltságait a haza javától elkülönözhetetleneknek képzelék! De alig lehetett valakinek meggondolt szándéka az önöntség titkait illy világosan kimutatni, s az ellenfél megtámadásainak illy veszedelmes nyilast adni. Használták a liberalismus hősei a kedvező állást, megmutatták a hirtelenül előadott állítmány képtelenségét, s hevesen keltek ki a védelmin előadott szűkeblű nézetek ellen. Az ellenfél a liberalismus tüzes megtámadásai ellen sophismák megett keresett menedéket, s mindig messzebb távozván csak nehezen és mesterséges fogásokkal tudott az elhagyott vitatási körbe visszatérni.

Hasonló mellék - vitatást származtatott a magyar nemzet „katonáskodási rendeltetése“ iránt a rendszeres munkában foglalt állítmány, mellynek következtében az őszalkotmányi vélekedés a kereskedési viszonyok kiterjesztését, minthogy a katonai érzelmektől s szokásoktól elhúzna, a nemzeti szellemmel meg nem férhetőnek, s mivel legnagyobb önzésre ösztönözne, a nemzet erkölcsi ereire nézve is igen veszedelmesnek nyilatkoztatta. Paradoxonnak látszott ez a liberalismus előtt, s ő a kereskedés hasznait, szükségét s a nemzeti jóléttel való szoros kapcsolatát kezdé fejtegetni, a keres-

kedés által legvirágzóbb állapotra emelt országok példái-
val állván elő. Említetett főképp Angolország. Az ósalkot-
mányi párt hirtelen felkapván a hasonlatosságból vett
bizonyítványt, megfordítva a liberalismus okoskodásai
ellen használá, s Britanniában a kereskedés legnagyobb
virágzása mellett közönségesebben s kiterjedtebben,
mint akárhol más mívelt országokban divatozó ínség s
nyomorúság példáira — kétségbe nem vehető dolgokra —
hivatkozván, ezekből a kereskedés korlátlan kiterjedé-
sének veszedelmes voltát, s azt akarta következtetni,
hogy a szabad kereskedés által eszközöndő úgy neve-
zett nemzeti jóllét csak egynémelly embernek, koránsem
pedig a néptömegnek s a nagyobb résznek boldogítá-
sára szolgálhatna. De a más fél ezen példázat vissza-
torlása által állításait nem hagyta olly könnyen czáfol-
tatni, s az angolországi állapotok bővebb fejtegetésébe
bocsátkozván, megmutatta, hogy a szemrehányt ínség
épen nem a kereskedésbeli szabadságnak, vagy a libe-
ralismus divatba jött egyéb elveinek, hanem az aristo-
cratia által még a középkor romjaiból fentartott s erős
kézzel markolt visszaéléseknek, és az ipar és kereske-
désen előbb feküdt s kártékony következéseikkel még
most is visszaható szorongatásoknak legyen tulajdoní-
tandó.

Minekutána az osztálybeli megbízottság szabad-
elmű nézetei az első kérdés fölött győztek, természeti
vend szerint a tanácskozások további folyamatán is azok-
nak kellett uralkodni. Az előadott észrevételek majdnem
egészen elfogadtattak; ritkán jött valami kis változás
vagy felesleges hozzátétel közbe; s végre a sok vitat-
kozás s az osztálybeli megbízottság magyarázgatásai a
küldöttséget majd minden nevezetesebb kereskedési vi-
szonyokkal ismerőssé tették.

Másik vitatásra méltó czikke a kereskedési tör-
vénynek az volt, melly a kereskedelemre megki-
vánt bizonyos érték kijelentéséről rendelke-
zik. Ott két nagy kérdést kellett megfejteni: először,

millyen szájúra legyen szabva a kijelendő vagyon értéke? másodsor, mennyiben szolgálják ásson a nemesi jószág értékül a kereskedés gyakorlására szükséges vagyon ki jelelésénél? Az elsővel úgy van, mint minden egyéb számbeli rekesztek, osztályozatok feladásával; csak önkény fejtheti meg, az igazság pusztá képzeleteknek, chimaeráknak feláldoztatván. Utóbbira nézve már az országos küldöttség kebelében nagy volt a meghasonlás; hogy ne lett volna Nógrádján a különböző vélekedési felekezetek éles ellentisége mellett? Segített mind a két nehézségen az osztálybeli megbízottság, azt javasolván; „hogy a kereskedés gyakorlása „semmi értékbeli megszorítás alá ne vétessék.“ Hosszas okoskodásokat adott elő a nemzeti gazdálkodás szabad elveinek teoriájából a kereskedési szabadság szükségének bizonyítására; de erre szükség nem volt. A javaslat nem csak a tiszta liberalismus kívánatival, hanem az őszalkotmányi nézetekkel is igen megegyezett: mert a kereskedelemre kívánt meghatározott érték a tulajdonnal való szabad élés jogát — egy sarkalatos kiváltságot — sértette volna meg a nemességnél, és pedig a szegényebb, számosabb nemességnél; és minekutánna a váltolevélre nézve teljes szabadság engedve s a nemesi jogok már a kereskedési törvény súlya alá bocsátva voltak: további korlátozással csak a nemesi rendnek kellett terhelődni. Mind azért a megye-küldöttség az osztálybeli bizottság javaslatát hosszas vitatkozás nélkül elfogadta, sőt még tovább is ment a szabadság elveinek alkalmaztatásával, midőn még azt sem akarta, hogy a kereskedők magokat jegyzőkönyvbe iktatni tartozzanak.

Vége lévén a kereskedési törvény vizsgálásának, minekutána annak folytában a nemesség részéről a közjóért kiváltságaiból tetemes áldozatok ajánlottak volna, most már az őszalkotmányi felekezet a kereskedés előmenetére szükséges könnyebbítéseket a kormánynál hathatósabbán kívánta szorgalmaztatni, annál inkább, mivel

ezek nélkül a nemesség nagy lelkű ajánlásai épen semmit sem használhatnának. Javasoltatott e végre a váltó s kereskedési törvénynek összekapcsoltatása az ország által régen óhajtott kereskedési kedvezésekkel oly formán, hogy ne máskép, mint együtt foglaltathassanak törvényije.“ Hijába vitatta a liberalismus, hogy kereskedési törvény nélkül hitel lehetetlen, hitel nélkül pedig még a belföldi kereskedés sem gyarapodhatik, hijába igyekezett a nemzeti gazdálkodás teoriájából megmutatni, hogy egy ország kereskedésének sokkal nagyobb s fontosabb része az, melly a lakosok közt, mint az, melly külföldiekkel gyakoroltatik; hijába következtette ezekből, hogy a kereskedési törvénynek el nem fogadása, magát, a nemzetet fogná leginkább büntetni: a szabad kereskedés sokat ígérő képzelete, az óhajtással együtt járt remények minden akadályt szem elöl elhúzáván, győztek a pusztá theoriai okoskodásokon — talán némelyek a hosszas vitatásokat megunták, s féltek a kérdés bővebb fejtegetésétől — az indítvány csak nejn hevenyében elfogadtatott, s a küldöttség véleményének jegyeztetett.

A kereskedési törvény vizsgálásának befejeztetése után elhalasztattak a küldöttség tanácskozásai, s a közbejött epemirigy által annyira megakasztattak, hogy csak az esztendő végével jöhettek ismét folyamatba. Következett a törvénykezés rende. Az országos küldöttség javaslatiban kívántató változások nagyjórészt a bíróságok iránt költ határozatok által már kijelelve lévén, a küldöttségi vizsgálatok többnyire a következetességre való figyelmeztetésekben állottak. Egyébiránt, minthogy a bíróságokról itt már vitázni nem lehetett, a különböző vélekedéseknek kevesebb helye volt a tusakodásra: mert abban, hogy a pörlekedés módja gyorsabbítassék, s minden haszontalan késletés megszüntessék, mindenik meg egyezett.

Előfordult az országos munka soraiban a nememesek birtokbeli ki zára tás a. Csudálható,

milly egyhangú értelem kívánta ezen kizárás eltörlését, legkisebb ellenző észrevétel nélkül! Pedig lehetett tartani. Mert ha az őskotmányi vélekedés a nemesi rend megkülönböztetését annyira szükségesnek látta, hogy még neki sem akart a kereskedési viszonyokra teljes szabadságot adni, hogyan engedhetett a köznépnek olly jogot, melly által a nemesi rend legfőbb kiváltságának s megkülönböztetésének — a kirekesztő föld tulajdonnak egészen megszüntetni kellett? De nem! Maga védte, maga kívánta az e részben fenálló különböztetés eltörlését a köz szükség, a hazai érdekek tekinteténél fogva.

A tiltmányozás és visszaverés eltörlését szinte az őskotmányi párt maga sürgette: példaképből s ősi szokásokból bebizonyítván, hogy a hajdani törvényhozás lelke épen nem a pörlekedés késleltetésére törekedett, ama két pörorvosló szert az ősi intézetek céljától eltávozott újabb idők szüleményének, s az igazság - szolgáltatás csupa akadályának állítá. Hogyan lehetett ellenszegülni olly indítványnak, melly az ősi intézetek leghűbb tisztelői által volt előadva? Elfogadtattott ellenkezés nélkül, de mégis az ekkép eltávoztatandó megszokott viszonyok képzelete némellyeknél valami sajnos érzést hagyott. Ez amaz édes-bús honvágy érzése volt, melly az önkényes távozás mellett is előbbi helyezete után visszasóhajtozik.

Csudálkoztak sokan, hogy két nevezetes tárgyon olly könnyű volt átesni, s a törvénykezés gyökeres változtatására tett javaslatok olly kevés szóváltásba kerültek. Minthogy ekkép két orvosló szer eltörlése köz megegyezéssel helyesnek ismértetett, annál fogva, hogy mind a kettő által az igazságszolgáltatás gyorsabb előmenete hátráltatnék, indítványba hozatott az ellen tállá s megszüntetése is, minekutána ez szinte a pörlekedés késleltetésére szolgálna. De a nagy többség az el lentállást természeti védelem jogának tekintvén, s ugyan e célból külföldi törvényhozásoknál, nevezetesen a

francziánál még a névczimmal is fentartva látván, annak további meghagyatása mellett nyilatkozott.

A szóbeli pörlekedésnek nemesekre kívánt kiterjesztése még egyszer vitába hozta a liberalismust az ósalkotmányi felekezettel. Ez a rendes törvényes út elmellőztetését a nemesi sarkalatos kiváltságokkal összeütközőnek állítá: amaz ellenben vitatta, hogy a szóbeli pörlekedés, mihelyt törvény által rendeltetik, olly törvényes pörút, mint az, melly eddig írásbeli előadásokban állott; egyébiránt azt, mi közönségesen hasznosnak ismertetnék, tekintet és különböztetés nélkül a haza minden lakosaira sürgette kiterjesztetni. Elegendően lévén e két ellenséges elv az előbbi kérdések mellett fejtegetve, nem lehetett sok újat mondani, s így a fenforgó tárgy is tüstént szavazás alá jövé, a liberalismus kívánsága szerint döntetett el.

Leginkább a polgári törvényjavaslatok tágas mezején volt alkalmok egyes küldöttségi tagoknak különböző tudományos vagy gyakorlati nézeteiket rendszeresen s teljes következetességgel kifejteni. Előadattak akkor, s elmésen magyaráztattak híres törvénytánítók állítmányai, felsőbb törvényszékek ítéletei, s a tanácskozásokból majdnem egészen ügyvédi szavallások keletkeztek. Máskor fentebb álló országlási elvek vitattattak, más nemzetek törvényhozásai vétettek vizsgálat alá: de a liberalisus véleményei alig akadtak többé súrlódási pontra. Mind a mellett a kisebb vélekedési árnyékatok, a személyes nézetek is, nem ugyan olly keserúséggel mint a pártkérdések, de szinte elég buzgósággal védelmeztettek, s a hoszas tanácskozások többnyire csak szavazás által tudtak meghatározott következményre jutni. Néha, mint p. o. a hajadoni és özvegyi jogok meghatározása iránt fenforgó kérdésnél, a hosszú tanácskozás már befejezve látszott, midőn ismét új nehézségek támadtak, s a már majdan eldöntött tárgyat a vitatási kezdet kétséges állapotára visszataszították. Általában véve mind ezen, mind egyéb tárgyak fő-

lött folyt tanácskozásokban a küldöttség fő törekvése oda látszott intézteni „hogy a társasági állapot által alkotott jogokból minden önkényes vagy természetelleni különböztetések kirekesztessenek.“ Igyekezett a küldöttség a rendszeres munkák részbeli hiányait pótolgatni, sokat fáradozott: munkálódásának szüleményei bizonyítják, milly nehéz legyen a törvényhozónak a természeti igazság kívánatait kielégíteni, ha a mesterségesen alkotott helyzetek korlátin túllépni nem akar.

A végrendelet nélküli örökösödésnek o l d a l o s rokonokra s természetes gyermekekre leendő kiterjesztése minden nézetekkel megegyezvén, a küldöttség javaslatai közé iktattatott: az ősalkotmányi felekezet egyenesen azt vitatta, hogy az örökösödésre nézve az ítélőszékek által újabb időkben felállított gyakorlatok az ősi törvények tiszta értelmével s a honi intézetek igaz lelkével ellenkeznek. Milly szép, s dicső színben kellett a honi intézeteknek állani, ha belőlök illy szabad szellemű következtetések huzathattak ki?

Indítványba jött a fideicommissumok eltörlése. Nehányan a fenállókat legalább akarták meghagyatni, az aristocratiai kormányforma által megkívánt bizonyos különböztetések tekintetéből, s e részben Angolország példáira hivatkoztak. De az angol majorátusok épen nem tartattak a honiakkal egyneműeknek, minekutána azok sem elzálogosítástól, sem birói foglalástól mentek nem lévén, csupán a nemzetségi örökösödés szabályozására szolgálnának. Az örökös hagyományok ártalmassága nemzeti gazdálkodási és köz országlási tekinteteknél fogva közönségesen megismérve volt; hogy a fideicommissumok a régibb törvényben ismeretlenek, s csak újabb időkben külföldről hozattak be, hogy a nemzet által soha kedvességben nem tartattak, országgyűléseken s törvényhatóságoknál majdnem folyvást eleneztek; — tagadni nem lehetett: s azért a küldöttség

is kívánságát „az idegen alkotvány eltörlésére“ nyilatkozta ki.

Hogy a papi tized megszüntessék, arra minden küldöttségi tag kész volt motivizált véleményt adni. Az indítvány olly részvéte köz pártolást lelt, milylen eddig más tárgynál alig volt tapasztalható.

Különösen készültek a liberalismus párthívei a z örökvallások felbontása ellen az alkotmányi felekezettel harczra kelni. A küldöttségi tanácskozásoktól fenmaradt idő társas beszélgetési körben a „Hitel“ s már szinte sajtó alól kijött „Világ“ érdekesebb pontjainak vitatásával töltetett, s akkor a szabad jószágadás-vevés szüksége s hasznai gyakran jöttek szóba, mindenik rész a másnak védokait kikémleni, logikai és előadási tehetségeit próbára venni igyekeztvén. A barátságos szövtáltásokban előadódott jelenetek a köztanácskozásoknak is kellemesebb fordulást ígétek: mert a szerfelettvaló ügyvédi és törvénytudósi értekezéseket már sokan unni kezdték. Győzedelem - reményeivel kecsegtette magát a liberalismus: ellenei a váltó- s kereskedési törvény tárgyaiban szenvedett csapások ismételésétől tartottak. Eljött végre a nehezen várt időpont — az örökvallások felbontása napi rendre került — de annyira elterjedve volt már a kor szelleme, annyira kijelelve a köz érzés kívánata, hogy a magános társkörben egyes nemzetségek fentartása iránt előadott védokokkal s hasonlókval nyilvánosan föllépni senki sem mert, s olyan, ki különben az ősalotmányi nézetekért igen buzgóan harczolt, a szabad jószágadás-vevést maga javalhatta. Mind ezeknél fogva a küldöttség az örökvallások felbontásának eltörlését hosszas szövtáltás nélkül elfogadta, s a liberalismusnak módja nem volt legyőzött nehézségekkel dicsekedni.

Minekutána az idő kívánatinak már annyi áldozatok, s a polgári egyenlőségnek annyi kiterjedés engedtetett, legalább a nagyobb hatalmas ködás büntetését kívánta az ősalotmányi felekezet némi meg-

különhöztesül a nemesi rendnek fentartani, a nemnemeseken véghezvitt hasonló sértéseket, mint egyéb közvétségekért, a törvényhatóság által követendő közfenyítéket javasolván, hogy ennek súlya a személy- s vagyoni jogok biztosításában minden különbséget kiegyenlíthesse. Igen szépen védelmeztetett a javaslat. Semmi valódi érzett szükség nem kívánta a nagyobb hatalmaskodás büntetési címének eltörlesztését: miért ne lehetett volna az ősi alkotmányhoz olly igen illő jogot meghagyni, milly a közönségre ártalmas nem volt, a nemességre nézve pedig olly díszes megkülönböztetésnek képzeltek? Igaz ugyan, különbségek s kivételek a fölvetett theoria szoros következtetéseivel meg nem egyeztek: de minekutána az indítványba hozott kiváltság a köznép személy és vagyoni jogait legkisebbé sem csonkította, sőt talán erősebb oltalom alá helyeztette, a kiváltságból kizártaknak panaszolkodni nem lehetett. Haszontalannak látván ekkép a liberalismus az egész kérdés vitatását, az ellenzéstől könnyen elállott, s az ősalkotmányi felekezet javaslata teljes jóváhagyást nyert.

Ötödik Szakasz.

Hastings.

De engedj meg, jövendőség s remény
Vizsgálata káros nem volt még soha.
IV-ik Henrik 11-ik rész.

Feszítve voltak a várakozások a rendszeres munkák vizsgálására rendelt közgyűlések kezdete iránt. A munkálódás új neme, kisebb válogatott körhöz inkább, mint egy olly sokféle részből vegyült gyülekezethez tartozandó, alig engedte képzelteni a feladás megfejtését. Minekutána már a megyei küldöttségek tanácskozásai-
ban olly sok nevezetes dolog történt, hihetőleg a közgyűlési vitatkozásoknál még érdekesebb jeleneteknek kellett előadódni.

Első tárgya volt a gyűlési tanácskozásoknak az Úrbéri munkálat. Már az országos küldöttség javaslatiban, különösen a telkek szabad adás-vevésében, az úrbéri tartozások kiszolgáltatásmódjának szorosabb meghatározásában, az úri önkény s bíraskodás korlátozásában, tetemesen változva tűntek elő a mostani helyzetek. A nógrádi küldöttség ezen változásokhoz még az úriszékek általános megszüntetését, a papi tized teljes eltörlését, s a kilenczednek földekbüli kihalását kívánta toldalékéi. Ezek voltak, miket a „mérsékeltség“ felekezete engedményeknek nevezett, arra valóknak, hogy a kor szelleme az aristocratia kiváltságaival kibékítessék, s jogainak teljes megismerésére bírattassék. Illy szabadon, jóakarattól, azaz külső kényszerítés nél-

kül teendő áldozatoknak bizonyoságul kell vala szolgálni, hogy egy józan aristocratia, melly a köz népnek nem csak a kormány által ajánlott kedvezéseket, hanem az idő szükségeihez alkalmazva még többeket is adni kész, minden lakosok érdekeivel összefér. És pedig illy sok szép érzést, sok nagyelkűséget mutató ajánlatok milly kevésbe kerültek volna a kiváltságos rendnek! Az úrszékek rendes tartásával járó tetemes költségek aligha teszik valaki előtt kívánatossá egy olly pusztá képzelet fentartását, mellyből semmi haszon, semmi hatalom nem liáromolhatik reá; a papi tized eltörlése csak annyiból illeti a földes urakat, a mennyiben némellyek örökös bérlői lennének; a kilenczedrés földek kihalítása, rendes művelésmód mellett, kinek hozhat több hasznot, mint a földes úrnak, ki az által egy szabad használhatású tulajdon birtokába jutand?

De a földtulajdon felekezetének sehogy sem tetszett az országos küldöttség által ajánlott szabad adás-vevés. Ez volt az, a mi a rendszeres munkákat általában olly kevésbé kedveltette ama vélekedési résznél. Ez volt az, mi által az ősi szabadságok, nemesi kiváltságok veszedelmeztetni látszottak. Ez, a miért az országos küldöttség munkálatinak közlése olly hathatósan s a liberalismus kívánásaival egyesülve sürgettetett, hogy ama kelletlen s idegen részek a törvényhatósági tanácskozások által a rendszeres munkákból kiküszöbültethessenek. Jelen voltak ezen vélekedés képviselői, s résztvettek a megyei illető küldöttség tanácskozásaiban, erősen harczoltak az ősi törvények szentsége mellett: de a többség nem hívén a köz érzést illy okoskodásokkal megnyugtathatni, egész elszántsággal hódolt a körülményeknek, hogy legalább az önkényesség színe maradhasson meg azon áldozatnál, mellyet megtagadni a közvélemény többé nem engedett. Elhagyatva így azoktól is, kiket rokonabb érzésűeknek tartott, a földtulajdoni felekezet magánosán állott a közgyűlésen, valóban veszedelmes helyzetben; mert már nem csak az országos küldöttség

javaslata, hanem még a mérsékeltséget ábrázoló megye-
küldöttség nézetei ellen is kénytelen volt vinni.

Lehetek volna az országos küldöttség által felállított szabad adás-vevés theoriája ellen nem egészen alaptalan észrevételek, Mert az által az adózó népnek czélul vett könnyebbítése csak a kisebb résznél, t. i. a telkek jelenlegi birtokosainál volt eszközölve, a számszababb osztályra, a kézi munkákból élő adófizetőkre, épen semmi teher- enyhítést sem háromoltatván. Pedig milly kellemetlen érzésnek kell illy megkülönböztetés által gerjesztetni ott, hol a várakozások közösek, a terhelhetések, — könnyítést óhajtaták, — közösek voltak! Magára a jobbágyságra nézve sem egészen olly kétségtelenek a szabad adás-vevés hasznai, mint képzelte-
ik. Igenis, nyerhetnek a mostani gazdák, annyiból, a mennyiben ingyen bírt telkeiket pénzért eladhatják, s vevő találkozik. De ez által a jövődöbelieknek terhe-
sebbül helyheztesítők, kik az eddig ingyen kaphatott telkeket pénzen fogják venni, a nélkül, hogy azért akár birtokuk jobban mint eddig biztosítva, akár adózásaiknak s szolgálataiknak terhe valamiben kisebbítve lenne. Mert a jobbágybirtok ott, hol az úrbéri rendszabások pontosan sikereltettek, eddig is olly biztos volt, mint a szabad adás-vevés folytában kívántatik. Mivel ekkép a szabad adás-vevés bizonyos tulajdon képzetét ébreszti föl, azt azonban ki nem elégíti, önkényt kell következni azon vágyódásnak, hogy a pénzért vett birtok teljes tulajdona a vevőnek átengedessék. De még méltán kérdezhetjük azt is, valljon a köznépnek adni kívánt tette-
leges segedelmek, vagyonbeli ajándékok, képesek-e állandó jóllétet eszközölni? s nemde ezek inkább csak leplező szerek, pillanatnyi könnyebbséget szerzők, de nem igazi jobbulást? Igenis talán éreztethetnek a köz nép jelen állapotjára nézve enyhülést, de meddig a sínlődés eredetig okai eltávoztatva nincsenek, meddig a köznép maga nem tétetik alkalmatossá helyzetét jobbitani, segítve rajta nincs, s nem sokára, midőn a most nyert

segedelmeket a múlt idő szükségei elfogyasztatták, ott lész, a hol most van, új segedelmeket, új könnyebségek kivánandó. Tehát mindenekelőtt lehetővé kell tenni a köznépek, hogy magának jóllétet szerezhessen; felszabadítani tehetségeit minden természetelleni szorongatások s korlátozások alól, hogy ereit akadálytalanul kifejthesse s növelhesse; mivel pedig az emberi természet csak azt leli becsesnek, a mihez fáradsággal jutott, szükség s önérdék által kell a köz népet arra vezetni, hogy állapotának jobbítását ön ereinek használása által eszközölje. A szükség egy közös törvénye az embereknek és állatoknak: az által vezetettnek természeti ereik czélszerű alkalmaztatására. A kényelmesség s jobblét ösztönei azért adtak az embernek, hogy ötét nemesebb tehetségeinek kimívelésére unszolgassák: legyen szabad, s ne hátráltassák, maga ön természetének ösztönéből eszközlendi állapotának jobbítását, mihelyest látja, hogy a kívánt jóllétre ön munkálódása nélkül el nem juthat. Azért a józan törvényhozásnak oda kell törekedni, hogy szorgalom és fáradság útján juttasson boldogabb helyezettésre.

Nem illy okoskodásokkal éltek a szabad adásvevés ellenségei a megyei közgyűlésben. A helyett, hogy a javaslat szükségtelenségéről, czélszerűtlenségéről vagy káros voltáról igyekeztek volna meggyőzni, a nemesi jogok sértését, az úri tulajdon csonkítását, a sajátságai jogok erőszakos elvételét emlegették, holott kárpótlás nélkül a természeti igazság senkit sem engedne tulajdonától megfosztani. De a más vélekedési felekezet megmutatta, hogy a jobbágy-telek tulajdona azon pillanatban megszűnt a földes úré lenni, midőn az adó állandó értékéül rendeltetett, s a földes úr követelése megváltozott mértékre szorítottak, a kormányzéseknek engedvén azon befolyást, melly előbb a szabad tulajdonú úr által volt gyakorolva. Megmutatta, hogy a szabad adás - vévés nem egyéb, mint nyilvános kijelentése annak, a mi tetteleg volt, — az úri szabad tulajdon megszűntének, —

törvényes határozat arra nézve, a mi eddig törvény nélkül csupán kormányzékeni intézkedések által eszközöltett, a földes urakra nézve sem sérelmet, sem megszorítást, nagyobbat mind eddig, nem képzelhetetvén.

Győzni kellett illy körülményekben a szabad adás-vevés elvének. Az ellenző rész védokai — olyak, minőkre legtöbbször az önönség hivatkozik — magát az ügyet népszerűtlenné tevék: s az országos küldöttség által ajánlott, a kormány részéről hihetőleg szinte helyhenhagyatott engedményt sokallani ki lett volna elég mérés a liberalismus részéről, midőn ez szüntelen a köz nép könnyebbségét, jogainak kiterjesztését állítá törekvés! czéljául? Magának az őskotmányi vélekedésnek nagy része sikeretlennek látván minden ellenszegülést, csendesesen állott a vita helyén: de látni lehetett rajta, mennyire megsértve képzele a nemesi jogokat a jobbágyoknak engedett szabad adás-vevés által. Kis számban maradt a földtulajdoni felekezet, s minekutánna az első kérdésnél megbukott, legfőbb kívánatától elesett: többé kedve sem volt más tárgyak vitatásában részesülni, vagy azért, hogy részéről minden üdvös törekvést az újság vágy ellen hasztalannak vélt, vagy azért, hogy több rozszat, melly ellen ismét küzdeni kellene, már nem tartott kigondolhatnak.

Következők azon kérdés: „valljon a földes úrnak ön alatt valójától jobbágy-telket veni szabad legyen-e, vagy ne?“

A megyei küldöttség, csupán hogy a személytől adót fizetők száma ne kisebbíthessék, tilalmazni akarta a földes uraknak a jobbágy-telkek megvételét. Úgyde hát abban álljon a kiváltság, a polgári megkülönböztetés, a főbb szabadság, hogy a nemes ember magának olly javakat, mint más ne szerezhessen, élelmet úgy, mint más és pedig alsóbb rendű honlakos ne kereshessen?

Veszedelmes kérdés! Ha az előzmények hibásak, mi lehet a következtetésekben egyéb, mint hiba vagy következtelenség?

Megosztva voltak a liberalizmus nézetei. Némely-lyek a köznép állapotának jobbítását, az adózók élelem-módjának könnyebbítését vévén mindenütt vizsgáló-dási vezér pontul mivel féltek, hogy a szegény adó-fizetők a gazdag földes urak által egészen kizárattatná-nak, s így élelmi módjok akadályoztatása miatt mosta-ninál rosszabb állapotra jutnának, nem akarták a telkek vételének szabadságában a földes urakat részeltetni. Má-sok ellenben szorosán a természet kívánatihoz ragasz-kodván, ezektől elállni, s hogy egy néposztály iránt nagylelkűeknek mondathassanak, következetlenek lenni nem akartak. Azonban még az sem olly könnyen hihető, hogy az úrbéri telkek szabad vétele akár az országnak, akár az adófizetőknek kárára legyen. Mert ha a jobbágy telkekkel járó közterheket a telek birtokosa, nemes és nemnemes egyiránt viselni köteles, az adó-alap azért, hogy a jobbágytelkek nemesek birtokába jöttek, nem csonkul. A vevők összejövetelének megszorítása — ked-vező, igenis, a vevőnek, mert olcsóbban juthat a te-lekhez: hanem annál károsabb az eladónak, a telek bir-tokosának, mivel ez telkéért kevesebb pénzt kaphat. A földesurak kizárása a jobbágy telkek vételéből, midőn vagyontalan vevők csak csekély árt kínálnak, mintegy kényszerítő eszköz a jobbágyot telkén megmarasztani, nem engedvén, hogy magára nézve hasznosabb módon élelmét kereshesse. Pedig ez be összeütköző a nemzeti gazdálkodás elveivel! Be káros a nemzeti gazdagságok szaporítására! Mellyik élelmi mód vagy szorgalmi ág lé-gyen valakire nézve jobb vagy hasznosabb? annak meg-határozása egészen személyes tehetségek s helyezeti kö-rülmények ismételétől függvén, törvényhozás tárgya nem lehet: mert ez a személyes viszonyok megvizsgálására nem terjeszkedhetik. Kényszerítés soha sem enged az emberi erőnek olly hatós, kiterjedt munkálódást, mint a szabad akarat: az, a ki a földet csak azért míveli, mert el nem adhatja, s a földművelésben egy olly terhet képzel, mellytől minden pillanatban örömet menekednék,

soha sem fogja ezen ipar-ágot annyira vinni, mint az, ki önkényt vállalta fel, maga kereste, vagy talán még némi áldozattal szerzetté. Azon földesúr, ki egy jobbágytelket drágán vett, ki érte még köz terheket is viselni kész, legtöbb érdek által lesz ösztönözve a telek tökéletesebb átívelésére. Nagy részében hazánknak jelenleg a jobbágy-telek olly embereknek vannak kezénél, kik szegénységük miatt rendesen vinni a mezei gazdaságot nem képesek. Mit következtet a földesurak kizárása? Elzárja a legtehetősbeket a telek hasznos művelésétől; elzárja a haza nagy részét a mezei gazdaság tükélete-sebbitésétől: azokat, kik telkeikéit szerzendő pénzzel kedvükszerintibb munkálódást, kellemesebb állapotot, tehetségeiknek alkalmasokb foglalatoskodást nyerhetnek, nyomoré tengődésre kárhóztatja. S nemde az ország köz érdeke kívánja, hogy a földművelés, valamint egyéb ipar-ágak is azok által gyakoroltassanak, kik legtöbb tehetőséggel bírnak? Igaz ugyan, hogy ezért a szegény jobbágytól még telket elvenni nem lehet, de legalább akadályozni nem kell a telek megvételében azt, ki inkább akarná, s azért hasznosabban művelni tudná.

Nem csak a liberalismus volt e kérdés fölött megsztva, hanem az őszalkotmányi felekezet is. Némellyek szorosan ragaszkodván a nemesség! kiváltságokhoz, s ezeket csonkítánál az egész nemesi testületnél kívánván fentartani, elleneszegültek a telek-vétel általános szabadságának: a jobbágy-telekkel járó adófizetés által a nemességi helyzet tekintetét vélék lealacsonyítandónak. Mások ellenben a nemesi tulajdontól kicsikart engedményeket elégséges áldozatnak tartván az őszalkotmány fentartásáért, nem akartak az ön megtagadással annyira menni, hogy csupán az ellenek vitatott elvek gyűlölése miatt félre vetnék azon hasznokat, mellyek ugyanazon elvek alkalmaztatásából jelenleg rájuk voltak háromlandók. Miután a természeti törvény köz igazság, polgári egyenlőség tekintetéből eleget szenvedtek, most már nyerni is kívántak, s azért folyvást a liberalismus

kedvencz képzeteire hivatkozva a jobbágy-telek vételeinek teljes szabadságát szorgalmazók.

A többség a jobbágy-telek vételéből leendő kizárást csakugyan félre vetette.

A kilenczednek a földből kívánt kihasítása iránt a megyei küldöttség javaslata mindazúrra, mind pedig a jobbágyra nézve hasznosnak látszatván, ellenkezés nélkül elfogadtatott.

Hosszabb vitatás támadt a robot örökös megválthatása fölött. A földtulajdon pártja már a szabad adás-vevésben oda adva vélte a végső engedményt, mely tőle kérethetett — a mi előtte a „non plus ultra“ volt; a mérsékleti felekezet eleget téve képzelvén a kor kívánatinak, az ön-érdek további kíméltetésére számolt; az ósalkotmányi vélekedés is, midőn a szabad adás-vevés elfogadására hagyta magát bírattatni, erősen hívé, hogy a földesúr jogai semmi más csorbát, vagy megszorítást szenvedni nem fognak.

Más gondolatok ébresztettek föl a liberalismus hívei között a szabad adás-vevés képzelete által. Nem ők tevének ez iránt indítványt: a kormány részéről terjesztetett elő, mint kor-szükség, mint mentő szer a köznép biztosítására, mint egyik fő eszköze a közjóllétnek — s az országos küldöttség javaslatának kivívásában a liberalismus maga csekély részt vett. Annál méltóbban lehetett neki kívánni, hogy ha a jobbágyságnak adni óhajtott bizonyos tulajdon elve elfogadtatott, annak további természetes következtetése s jótékonyabb alkalmaztatásai is engedtesse meg, mellyek nélkül az egész elv haszontalan, szemfényvesztő s talán veszedelmes csalképelet maradna. Szabad eladás a tulajdonnal való szabad intézkedés — a tulajdoni jog legteljesebb kifejezése lévén, úgy mutatkozik a jobbágy-telekre nézve, mint az utolsó határjel, mely a földesúri jogot a telek tulajdonából kizárja. Az úrbéri adózások s szolgálatok haszonbérlet díját képzelgették addig, míg a jobbágy csak a teleken lévő épületek s javítások becsárának volt

tulajdonosa — a szabad adásvevés megállapítása után a jobbágyi tulajdonon fekvő s a földművelés akadályozására szolgáló terhekként látszanak. A földesúrnak joga van ezentúl a kilenczedhez, vagy ha a földek kilenczedrésze már átadatott, csupán a robotoláshoz — s lia a polgári törvény rendszere egészen megszüntetni, vagy igen megszorítani nem fogná — a magszakadási örökösödéshez. De itt azon kérdések fordulnak elő, vajjon lehet-e a törvénynek robot czíme alatt mást, mint a munka által képzelt bizonyos értéket adni? lehet-e akkor, midőn a jobbágy-telek a jobbágyinak szabad rendelkezése alá bocsátatik, személyét magát annyira kivetkezettetni ön intézkedési jogaiból, hogy szolgáltatit ki ne válthassa? lehet-e a földes úrnak a jobbágy személyére olly jogot adni a szabad telek - adásvevés mellett, milyen csak az örökös szolgaságnál képzeltehetik.

A megváltás ellenzői a robotot, mint más úri jogokat valóságos, törvényes eredetű s olly sérthetetlen tulajdonnak állíták, millyentől szabad akaratan kívül a polgári társaságban senkit sem lehet megfosztani. Szükségesnek tartották a robotot a hazai földművelés s mezzei gazdaság fentartására a jelen helyzetekben, minekutána a haza minden tájai nem lennének még annyira benépesedve, hogy a kényszerített dolgoztatás szabadon bérlettel biztosan pótolthatatnék. Veszedelmesnek mutatták a robot megszüntetését annyiból, hogy a köz nép míveletlensége a kiterjedőbb szabadságot használni nem engedvén, a kényszerítő munka alól fölszabadultat csupán henyeségnek s munkátalanságnak fogná áldozatái adni. De a tulajdon sérthetlenségéből vett védokokra az viszonoztatott, hogy a jobbágy-telek úri tulajdon lenni megszűnt, mióta az adónak állandó alapjául állítatott, s az úr szabad rendelkezése alól kivétetett. Fejtegeték többen az úrbéri birtok eredetmódját: mikép adta oda az országnak a nemesség birtoka egy részét a hadi adó és más köz szükségek alá, illetlennek látván, hogy a személyes fölkelésen kívül más a haza védelmére azon-

ban mégis már elkerülhetlen szükséges terhet maga viseljen. Az úrbéri birtok a nemesség kötelességében álló haza - védelem s a köz terhekbeni részvétel örökös váltságául képzeltek, mellynél fogva a jobbágy-teleknek valóságos tulajdonosa az ország, a földesúrnak csak azon adózások és szolgálatok maradván fenn, mellyeket az ország időről időre határoz meg. Mások az úri tulajdon kérdését egészen elmellőzék, hanem közjó tekintetből a robot megváltását épen úgy, mint minden magános tulajdon elfoglalását kárpótlás mellett igazságosnak vélik. A közönséges ország-törvény szerint a többség szüksége mindig igazságos czim a kisebb rész érdekeinek feláldozására. A hazai törvények hatalmat adnak a megyéknek egyesek birtokán átmenetek vízárkok készítésére: ha ez igazságos, hogy ne legyen a robotok megszüntetése, bár az úr tulajdonának tartassanak is, milyest azt az ország köz jó tekintetből szükségesnek látja, főkép ha még teljes kárpótlás is engedtetik? Vagy ha az ország az úri követeléseket a szabad tulajdon jogaihoz tartozó egyességek alól kivehetette, s már eddig is maga határozhatta meg, vagy némelyleket — pedig minden kárpótlás nélkül — elenyésztethetett, micsoda sérelem lenne a földesúri jogokra nézve a törvény által rendelendő robot - megváltás, micsoda veszteség a földesúr nézve, midőn a robot teljes értékét visszaadná? Azon ellenvetésre, — hogy a robotok megváltása sok munkás kezét vonna el a mezei gazdaság művelésétől — az a megjegyzés tétel, hogy a robotok hirtelen megszűnésétől még most tartani épen nem kell, minekutána a földművelők csekélyebb tehetségeik s pénz szűke miatt a megváltás jótéteményében tüstént nem részesülhetnének, s azért a robot megszűnése is csak azon arányban lenne képzelhető, mellyben a vagyonbeli állapot gyarapodása s azzal együtt a népesség növekedése következnek, a szükséghez képest kívánt munkás kezek híját soha sem hagyván éreztetni. Előhozott a megváltás ajánlásául a kényszerített munkák veszedelmes befolyása az erköl-

csiségre, restséget s hanyagságot következtetvén ott, hol jól vagy rosszul, sokat vagy keveset dolgozni egy, s szolgálóim a ösztönök nincsenek; megmutattatott, hogy a robot árán sokkal jobb s alkalmasabb munka lévén szerezhető, a robotok árszerinti megváltása a földes úrnak a mostani kényszerített munkáknál hasznosabb; megmutattatott, hogy a midőn a jobbágy a robotnapokon kevesebb értékű munkát visz véghez, mintha magának dolgoznék, a szorgalom s ipar munkálatinak összesen az egész ország tetemes kárával kevesbedni kell. Említésbe jött még, hogy a robot háborgatólag hatván a jobbágy saját munkálódásiba, rá nézve mind tehetségeinek szabad használatát, mind gazdaságának czélszerű növelését tetemesen akadályozza. Mind ezen előadásokkal igyekeztek a liberalismus hívei a rendeket a robot megváltása szükségéről meggyőzni.

Gondosabbak a földtulajdoni érdekek pártolói közül is megismerék a robot megváltásának az egész országra nézve tetemes hasznait: s azért nem ellenzék, hanem csak szabad egyesség útján óhajták eszközölni. Igazságtalannak látszott előttük az, hogy csupán a földesúr kényszeríthetessék a megváltás elfogadására; természetelleninek a robotok értéke iránt a megyék által eszközölni való ár szabás: minekutána a robot valóságos értékét határozó körülményekről jobb ismerete senkinek sem lehet, mint a feleknek magoknak. Mivel minden józan elméjű ember maga helyezeteit s szükségeit legjobban képes ismerni, bizonyosan magáról legjobban gondoskodhatik: miből önkényt következik, hogy a jobbágy érdekei is a szabad alkudozás mellett jobban biztosíthatnak, mint az ország egyenes beavatkozása által. S melly igen meg egyező a szabad alkudozás az idő lassú fejlődéseivel! kényszerítés nélkül, semmi érdeket nem sértve, a természeti erők szabad munkálódásának engedi az idő kívánatának eszközölését; megment az úri jogok s a tulajdon biztosságára nézve támadható minden aggodalmaktól; megőriz azon nyugtalanító képzeletektől, azon félelmektől,

mellyek a legjobb szándékkal kigondolt intézetek sikerét olly gyakran elrontják.

Más oldalról mutatkozott a robotok megváltására való szabad alkudozás a liberalismus előtt. Természeti fekvésében a dolgoknak kényszerítést s a magános viszonyokba való avatkozást javalni nem lelief. De ha már egyszer kényszerítő intézetek az úr és jobbágy közt lévő viszonyokat annyira kiléptették a természeti rendből, mint a jelen állapotban, hogy legyen a pusztá szabadság, a mesterséges viszonyok által lenyűgözött szabadság maga képes kifejlődni, erőt venni akadályain, s a megháborgatott súlyegyent visszaállítani? S mi lenne a magasztalt alkudozásbeli szabadság a jobbágy részén egyéb kényszerítésnél, midőn a telken fekvő pénz vagy költséges javítások nem engedik, hogy a telektől tetszése szerint elváljon, a robot pedig nemcsak gazdaságának rendes növelésében, hanem egyébként is tehetségeinek szabad használásában s tükéletesbítésében szüntelen hátráltatja? Csak ott van helye a szabad egyességnek, hol az egyező felek egymástól független állapotban lévén, szabadon tehetnek egymásnak föltételeket. Micsoda arányban áll az úr a jobbágyhoz a robot váltsága iránt engedendő szabad alkudozásra nézve? Annál a hatalom, melly más munkáival, tehetségeinek alkalmazásával rendelkezik, határok közé szorítva ugyan, de mégis elég nagy a szolgálat alkalmatlanságának éreztetésére; ennél a szolgasága, a tulajdonon s a szorgalmi erőkön fekvő terhek szolgasága, azon szenvedő állapot, mellynek a természeti ösztönök a szabadság visszanyerése kérdésénél semmi választást nem hagynak. Az, a ki alkudt bérért szolgálni akar, szabadon köthet egyességet a gazdával: mert az egyesség sikerülte előtt hatalmának alávetve nincs, mert ha az ajánlott föltételek neki nem tetszenek, nem kénytelen szolgálatit az alkudozó gazdának oda adni; de a jobbágyot már a telek birtoka maga kötötte bizonyos szolgálatokhoz, mellyektül csak akkor szabadulhat meg egyesség útján, ha az úr által tett föltételeket el-

fogadja. Talán szabad egyesség útján is a kívánt célt el lehetne érni, ha mindig csak nemes érzésű, csak igazságos emberekkel lenne dolog, de hány van, ki az (Ínségnek inkább hódol mint az igazságnak, a kinél szélsőyek s indulatok erősebb hatással bírnak, mint a józan ész? A törvények nem a jók s igazságosok miatt hozatnak, hanem azért, hogy az ünütség túlzó vágyódásai fékezhessenek, azért, hogy a mi az ország érdekében szükséges, a magános önkénytől, a vak történet-től független legyen. Mihelyest tehát szükségesnek látja az ország a robot megváltását, maga tartozik annak esz-közléséről gondoskodni, mert különben csak történet következménye, vagy egyes emberek szabad tetszésén álló engedmény volna, a miben a köz jóllét soha biztosítva nincs.

Ezek voltak azok, a mik a szabad alkudozások javaslatára ellen előadattak. Bővebb bebizonyítására annak, mennyire kívánja az idő szelleme a robotok s minden hasonló a szorgalmon fekvő szolgaságok eltörlését, más nemzeteknél szemlélt törvényhozási s országlási intézetek példái hozattak fel. Teljes meglepéssel hivatkoztak a megváltás pártolói azon német tartományokra, melyekben az alkotmányi élet kifejtése a személybeli tehetségek felszabadításával kezdetett, a robotok megszüntetését maga a kormány hozván indítványba, a törvényhozó test pedig előleges gondoskodással sikerelvén. A robot megszüntetésének szüksége legszembetűnőbben látszott elismértetve azon országok által, melyek a robot megváltásának könnyebbítésül a váltási díj részét az ország köz pénztárából rendelék fizettetni: azon oknál fogva, hogy a szorgalom felszabadítására tett pénzbeli áldozat nem egyedül magánosoknak, hanem az egész országnak tetemes hasznára lenne. Pedig valahol csak a robot megváltása szükségesnek találtatott, sehol sem volt a magánosoknak önkényére, méltányára bízva: a földesúr követeléseinek s a jobbágy tartozásainak maga az ország szabott mértéket. Ezen külföldi példákra mu-

tatva kérdek néhányan, nem lehetne-e nálunk egy hasonló közhasznú vállalat eszközléséhez szinte az egész országnak segedelemmel járulni? De nem kívánt a liberalizmus épen ennyi nagylelkűséget, csak azt sürgette, hogy a robot örökös megváltása minden jobbágnak a ki akarná, szabadon, s a földesül megegyezésétől függetlenül engedessék meg, váltság díjául a robotok valószínűs értéke helyhez s időhöz képest lévén fizetendő, mi által mind a két fél érdekei az önkénytől mentve s az igazsághoz legközelebb aranyozva látszottak, a nélkül, hogy e határok közt nemesebb érzelmek szabad munkálóása elzárattott vagy csak meg is szorított volna.

Senki sem hozta kétségbe a külföld által mutatott nagylelkűségek s adakozások becsét sokan dicsérik, magasztalák, követésre méltóknak állíták, sajnálkozásukat jelentvén egyszersmind, hogy Magyarország körülményei hasonló intézetek eszközlésére módot nem adtak. Ez volt az „impracticabilitas“ mentsége, száraz, elvont képzet, mihez mint utolsó menedékhez akkor folyamodunk, ha véleményünket többé okokkal támogatni nem tudjuk, s az ellenünk felállott igazság akarattunk daczára is magát meggyőződésünknel befészkel.

Említésbe jöttek még némelly a robot megváltásával összekötött nehézségek, különösen a tulajdonosok és zálogbirtokosok különböző viszonyait, s a szegényebb jobbágyok tehetetlenségéből származandó következtetéseket érdeklők de mind ezen nehézségek nem voltak elegendők az indítvány pártolót elijeszteni, — csak vigyázóbbakká s gondosbakká tevék az előadottak iránt törvényes óvások keresésében. Többen a más vélekedési felekezetteliek közül szinte vitatás közben meggyőződni látszottak arról, hogy a robot valószínűs árának megfizetése az okosan gazdálkodó földesúrra nézve nem csak nem káros, de ama tetemes időt s munkát vesztető szolgálat neménél sokkal hasznosabb, s ezen oknál fogva az indítványt pártolók. Hosszas vitatás után, a

„robotok örökös megváltása, teljes értékük lefizetése mellett engedendő“, a többség kívánságául elfogadtatott.

A több telkek szerzése ellen a rendszeres munkában ajánlott s a megyei küldöttség által szinte javallott korlátozás élénk ellenkezésre lelt a liberalizmus theoriai részénél, azoknál, kik Smith oktatásaihoz szorosán ragaszkodván, minden magános szerződések megszorításában, minden szerződésbeli szabadság korlátozásában a munkáló erők kifejtésének akadályait képzelték. Az országos küldöttség javaslatának pártolói a telkek szerzésének korlátozását azért állíták szükségesnek, hogy a szegényebb lakosok a dúsabb s tehetősebbek által a telkek szerzéséből ki ne zárathassanak, s élelmi módjoktól meg ne foszthassanak, főképen ha az úrbéri telkek vétele a megyei rendek kívánsága szerint nemeseknek és földesuraknak megengedve lenne. Nem látszott az úrbéri törvény czélzatával a szegényebb lakos-részre eszközölni kívánt kedvezéssel igen megférhetőnek egy olly szabadság engedése, melly csupán a gazdagot s tehetőset boldogítaná, kinek úgy sincs segedelemre szüksége, a szegényt és tehetetlent pedig a mostani állapotnál rosszabbá helyeztetné. Hiába vitaták ez ellen némellyek tapasztalásra, példákra hivatkozva, hogy a szabadság az általa következtetett és roszat maga orvosolja, hiába igyekezének megkutatni, hogy a természetelleni állásban lévő viszonyok a természeti erők szabad munkálódása mellett önkényt visszalépnek súlyegyenbe: a többség a köznép érdekeit hallván emlegettetni, iránta részvevő érzelmektől ösztönözötve azon vélekedéshez hajlott, inellyet a köznépre, a számosabb lakosrészre, a tehetetlenebb hontársakra nézve közvetlen kedvezőbbnek vélt, s az országos munkában ajánlott korlátozást elfogadta. Ez alkalommal a többséggel együtt tartott liberalizmus-elleni vélekedésfelekezettel akarta magáról hitetni, hogy a köznép érdekei iránt ott, hol a valódi szükség kívánja, ő a más félnél sokkal gondoskodóbb.

Igen különöset javasloít a megyei küldöttség az úrbéri bíraskodásra nézve, illy közönséges s elterjedt volt a vélemény az úrszékek czéliránytalanságáról s természetelleniségéről, hogy azokat sem az ősalkotinányi vélekedés, sem a földtulajdoni felekezet gondolkodóbb követői nem vélték többé ajánlhatóknak. A megyei vizsgáló küldöttség a két ellenkezésben állt fellelgező kívánatokat közép módok által óhajtván egyeztetni, a mostani úrszékek helyébe „vidéki székek“ nevezete alatt földesurakból s köznépi választottakból alkotandó ítélőszékeket javaslott. Ez volt-e a közép út a két ellenkező között? Minden esetre a megyei küldöttség a köznépek az igazság-szolgáltatásban s ügye elintézésében részvételt látszott engedni akarni.

Milly fontos kérdések adóttak itt elő, milly fontos eszméletek! Olly elvont köre-e az emberi ész vizsgálódásinak az igazságról hozandó ítélet az emberi cselekvésben lévő jó és rász megkülönböztetése, hogy arra mélyebb tudomány s iskolai ismeret kívántassék? olly mesterség-e, hogy azt, mint kézi ügyességet, csak hosszas íolyvásti gyakorlat által lehessen megtanulni?

S nemde inkább egy természeti jog, természeti tehetség, inelly semmi ép elméjű ember tulajdonból nem hibázhatik? Vagy ha nincsen úgy, hogyan állhat fenn a polgári társaság, a jó rend, a közbátorság egy pillanatig is ott, hol a legfőbb érdekek oltalma, a legfőbb javak fölötti bíraskodás, a köznépből vett esküdtekre van bízva, kiktől, hogy bíraskodhassanak, sem tudományos isméiét, sem gyakorlat nem kívántatik?

Földes uraknak s népválasztottaknak elegyítése ugyanazon törvényszéknél, egyenlő bíraskodási tehetséggel fülruházása, a kiváltságos rend külön állásának tekinteteivel némileg megütközni látszott. De a megyei küldöttség ezen aggodalom megszüntetésére például felhozta a katonai törvényszékeket, mellyeknél a főbb tisztekkel együtt mindig közlegények is egyenlő szava-

zási joggal, sőt hogy Ítéleteiket annál szabadabban ki-
mondhassák, a szavazásban elsőséggel alkalmaztatnak.

Midőn a megyei küldöttség illy szép példák által vezéreltetve oltalma alá vévé a köz nép ügyét, s észére illy nevezetes politikai jogokat követelt, jogokat, menyeknek erkölcsi befolyása még a vagyonbeli állapot jobbítására is kiterjed, nemde méltán várhatta, hogy a megyei rendek az általa ajánlott s az országos munkálatban javaslottaknál a köznépre sokkal kedvezőbb intézetekkel beelégedjenek, s ezeken túl a magános tulajdon érintésébe ne bocsátkozzanak? Hasztalan számolás! A robot iránt képzelt kirekesztő tulajdoni jog nem ismeretett el, s így az erre támasztott követeléseknek sem leheté többé fenállani. Nagylelkűnek mutatta magát a többség a magános viszonyokra nézve, de annál nehezebben volt a küldöttség által a köznépnek adatni kívánt politikai jogok iránt engedményekre bírható. Némmellyek által a földesúri jogokban történt csonkítás után szerfölöttieknek tartattak; másoknak a gondolat újsága miatt nem tetszetek, — jóllehet ezen ellenvetés egyes hazai példák által eléggé megczáfolva volt; — soknak csak azért nem, mivel leplező szernek, a jó és rász között valami közép dolognak képzelteitek, mi egy nézetet sem nyugtathatott meg. Minekutána e tárgy fölötti vitások semmi biztos elhatározást szülni nem tudtak, végtére a kérdés bővebb megfontolása s végső eldöntése azon fogva, hogy a többi bíróságok meghatározásával szoros összeköttetésben lenne, a törvényszolgáltatási tárgyak fölvételére elhalasztatott. Azok, kik a liberalismus szembetünőleg nevedett befolyásától tartottak, a vitás elhalasztásában kerestek mentséget, azok, kik a liberalismus kívánatinak a kiildüttségi javaslatokban eleget téve nem láttak, szinte a tanácskozások felfüggesztése által akartak a dolgon segítni: így a kérdés eldöntésére ajánlott halasztás csaknem közakarattal elfogadva lön.

Hatodik Szakasz.

Henrik.

Urak, tegyétek azt, mit bölcseségtek
Legjobbnek tart, úgy, mintha önmagunk
Volnánk itt.
VI-ik Henrik 11-ik rész.

A. ke r e s k e t l é s i tárgy fölött való tanácskozásokban kevésbé tűntek ki a liberalismus tartó-pontjai, mint másutt. Egy rész Say iskolájának elvei szerént kereskedésre s minden ipar nemére legterjedtebb szabadságot kívánt: az ország részéről semmi tetteges beavatkozásnak, semmi tetteges segedelemnek helyt adni nem akartván. Más rész ellenben az ország által vélt alkalmazandónak mindent, a mi távolról vag-y közlről az ipart s kereskedést előmozdíthatná: oltalmazó kizárásokat, jutalmakat, országos intézeteket javasloít. Volt még egy különös vélekedési osztály, az ósalkotmányi felekezetnek közel rokona, melly a megyei küldöttséggel egyetértúleg az országgyűléseknek Magyarország természető állapotja s gyarmati függősége iránt közönségesen divatolt nézeteire támaszkodván, mint legfőbb szükségét sürgette, hogy a vámok egyáltalában az ország által — az örökös tartományokra nézve kölcsönös szerződés útján — rendeltessenek el.

E kívánat leginkább a „kereskedési aránylat“ rendszerén látszott gyökerezni. Voltak ugyan többen is azon vélekedésben, hogy a belső kereskedés a külsőnél sok-

kai fontosabb lévén, még a kiviteli megszorítások mellett is haszonnal gyakoroltathatnék: de ki akart volna csupa theoriai különbözőzéseknél fogva egy olly óhajtás ellen harczra kelni, mellyet az ország már annyi idő óta magáénak tartott? Ki akart volna csupán az okoskodások hibája miatt ellenszegülni egy olly kívánatnak, melly minden tekintetből igazságosnak s jótékonynak mutatkozott? Mennél nagyobb a hazában az ipar fogyatkozása s a kereskedés csökkenése, annál súlyosabban kell a külső kereskedés megszorításának éreztetni: ezért volt, hogy a haza jelen helyzetei szüntelen a vámok s kiviteli akadályok ellen panaszokra ingerlettek, — addig míg a vámok elrendelése egészen az országnak hatalmába nem adatnék, a kereskedés jobb előmenetét lehetőnek sem képzelhetvén. Nem csuda, ha illy körülmények közt a megye határozata a vámoknak országgyűlésen leendő szabályoztatását tette egyik főbb kívánattá.

Hogy a természetnek, iparnak s kereskedésnek tetteleges segedelmek adathassanak, e végre bizonyos köz országos érték alkotása volt nem csak az országos, hanem a megyei küldöttség által is javasolva. Sürgették ezt a kereskedési aránylat pártolói: mivel nekik a kereskedés, mezei gazdaság, mesterségek előmozdítására, az ország által eszközözendő segéd-intézetekre, közhasznú vállalatokra pénz kellett, s azt egy meghatározott országos köz érték jövedelmeiből könnyebben s biztosabban vélték megszerezhetni, mint akár szabad adakozásból, akár időnként a szükséghez képest különösen kívánandó adózásból. Sokan, hogy azon szemrehányást, mintha ők semmi közteherben, semmi az ország javára szükséges áldozatban részt venni nem akarnának, megczáfolják, magok óhajtottak már egyszer adakozók, nagylelkűek lenni, s hol lcliete inkább s hasznosabban, mint midőn nagylelkűségüknek s hazafiúi adakozásuknak némiképp magok szabhattak bért azon föltételekben, mellyek által a kormánytól kereske-

dési engedmények kívánhatók voltak? így akarták ők a kereskedés és ipar előmozdítására magok részéről teendő pénzbeli ajánlat által a külső kereskedés teljes szabadságát kikötni, mellyből ugyan az egész hazára haszon, de legtöbb jelenleg csakugyan magokra a földtulajdonosokra volt reménylhető. Könnyű áldozat, melly a jelen veszteség teljes pótlását olly biztosan engedi előre számoltatni.

Azok, kik a nemzeti gazdálkodás elveinél fogva az országos közérték alkotása ellen voltak, többnyire Say iskolájából meríték okoskodásaikat. Ők egyáltalában az ország által adandó tetteges segedelmeknek nem barátjai, az ország beavatkozását csupán azon akadályok elhárítására kívánták, mellyek által a munkáló erők szabad kifejlése tennészetellenleg hátráltatva lenne. Példákat mutattak bizonyosságul arra, hogy egyik ipar nemét sem lehet rendkívüli eszközök által emelni a nélkül, hogy másoknak kifejlése rendkívülig ne akadályoztassék. Minden természet minden működés kiterjedésére a dolgok természeti viszonyaiban határok vannak szabva, mellyeken túl a rendkívüli segedelmek épen annak ártanak, mellyet előmozdítandók lennének. A fogyasztás szükségei korlátozzák a természet kiterjedését: s ha a rendkívüli serkentések által folyvást emelt munkálódások tovább lépnek, felakadásnak s csökkenésnek kell a rendkívül felemelt ipar-ágra következni. Mivel tehát a természeti viszonyokat háborgató segéd-szerek nem csak feleslegesek, de sőt a szorgalom természetsszerű kifejlésére ártalmasak lennének, e végre az országos érték alapítása szinte haszontalannak állítatt, annál inkább, hogy, ha valamire pénzbeli segedelem kívántatnék, az a körülményekhez képest egyenes országos ajánlatok által is minden állandó köz érték nélkül pótol-tathatnék, az egyes polgárok vagyona lévén maga azon országos közérték, melly mindig az ország rendelkezése alatt van, s mellynek hübb gondviselője, takarékosabb kormányozója, mint az egyes birtokos, nem lehet. Em-

líttetett még az is, hogy akármely közelteknek az ország által eszközendő igazgatása sok költséggel van összekötve; továbbá hogy a pénz a magánosok kezében, közvetlen érdekek befolyása mellett, mindig nagyobb haszonnal nmnkálódhatik, mint az országias intézkedései alatt; végre pedig, hogy a közérték összegyűjtése a köz forgásból kivett nagyobb mennyiségű pénzt, mind addig, míg a meghatározott szükségekre nem fordítatnék, használatlanul hevertetné, miből az egész országra károk, s a magános viszonyokra tetemes zavarodások lennének háraúilandók. Mind ezen okok a köz érték kárhoztatásául voltak előadva.

Ezen véleményhez állottak szinte azok, kik egy országos küzértékre teendő kisebb ajánlatot arra, hogy csak jövedelmei használtathassanak, elégtelennek, nagyobbat pedig a haza jelen helyzeteinél fogva, s a jelen pénzsorúltságban eszközölhetetlennek képzelték.

Kevés pártfogást lelvén az országos közérték javaslata ennyi ostromló okok ellen, könnyen félve vettetett.

Volt kis vita a papiros pénz fölött is. Mert a megyei küldöttség a régi s mind ez ideig orvosolatlanul maradt országos panasz folytatában egészen száműzendőnek vélte. De csakhamar győztek ezen kívánságon a nemzeti gazdálkodás elvei: s a megyei rendek átlátván, hogy a papirospénz a kereskedésre nagy segédeimül szolgál, ártalmas pedig csak kényszerített értéke által lehet, a papirospénz ellenzésétől elállottak, csupán azt kötvén ki, „hogy elfogadására senki se kényszeríthessék.“

Kevesen vannak mai időben az országos tudományok mivelői közül, kik kételkednének a ezé he k ártalmas voltáról, s ez iránt a közvélemény is terjedtebb s közönségesebb, hogysen bővebb értekezést kívánhatna: mégis volt Nógrádiján egy különös véleményfelekezet, melly a liberalismus elveit a közjó végett némelly kizárásokkal akarván kapcsolatba hozni, a ezek fenlartására szavazott. Következendők voltak az ő

okoskodásai. A czéhbeli szerkesztéssel összekötött kizárások nem azért tartatnak károsaknak, hogy csak alkalmas személyt hocsátának a mesterség gyakorlásához, hanem azért, hogy önkényes vagy természetelleni szabályok által ügyes embereket engednek kizártni. A mesteremberek próbára-vétele, kontároknak s ügyetleneknek eltávoztatása mind a mű-vevőknek, mind magoknak a mesterségeknek érdekeiben szükséges. Mert a tudatlanabb vevő maga a vett mű hibáit mindig észrevenni nem képes, mesterségesebbek jóságát pedig csak a mesterséghez értők Ítélik meg. Kontár munkák szabad árulása a tökéletesebbeknek keletét akadályozza: a korlátlan szabadság, mielőtt a szükséges művelődés eszközöltetett volna, a mesterség független gyakorlására készítetvén, a ki nem tanult mesteremberek, ügyetlenek, kontárok számát neveli, mind a mesterségek mind a vevő közönség kárára. Ezért szokták híresebb gyárak műveiket, mielőtt árulásra bocsátának, próbára venni, s csak a helybenhagyottakat eresztik folyamatba. Így a mesterségek hitele is legjobban biztosítatik, ha egyedül nyilvános próbán megvizsgált s eléggé értelmeseknek s ügyeseknek talált személyek által engedtetnek gyakoroltatni. De az ügyetlenek és alkalmatlanok kirekesztése még nekik magoknak is hasznos; mert tehetségeiket nem hagyván arra, mire nem alkalmasak, vesztegetni, czélszerűbb alkalmaztatás keresésére kénytelenül. Mind ezeknél fogva a czéhek pártolói a mesterségi gyakorlat korlátozását szükségesnek látván, mivel ez a czéhbeli szerkesztés által legjobban lenne eszközöndő, a czéhek fentartását tovább is kívánták oly formán, hogy a törvényhozás által minden eddigi visszaélések s önkényes szabások eltörlése mellett jobb rend

s az előadott céloknak megfelelőbb szertartások eszközöltessenek.

A czéhek ellenzői az ipar s szorgalom korlátozásából származó következtéseket fejtegették; megmutatták, jnilly káros az egész országra nézve némelly kisebb s

csak mulékony hatású visszaélések elhárítása végett azon jót akadályoztatni, melly csupán az emberi tehetségek szabad munkálódása által eszközöltethetik. Előadták továbbá, hogy az önérdék legnagyobb ösztönül szolgálván a család ellen vigyázatra, inkább képes a vevőnek s fogyasztónak biztosítást adni, mint az ország részéről rendelendő bár miilyen örökös is: minekutána ez csak közönséges szabályokat engedvén, egyes esetekre nem terjeszkedhetnék, s így midőn a magánosok köréhez inkább tartozó vigyázatot felvállalná, ott, a hol maga bele nem tekinthet, annál könnyebbé tenné a megcsalást. Felhozták végre a czéhbeli szorongatások megszüntével sebesen virágzó állapotra lépett országok példáit, mellyek szerént a mesterségek előmenetei azon időponttól kezdve látattak haladni, midőn a természetelleni korlátok alól felmentettek. De a megyei rendek vélekedése már ez előtt régtől fogva a czéhek ellen nyilatkozott, s több más alkalommal végzések által volt kijelentve: mi természetesebb, mint az, hogy jelenleg szinte, „a czéhek eltörlése“ jeleltett ki a megye kívánságául?

Szóba jöttek a találmányoknak és mesterségeknek jutalomul vagy óltalomul adni szokott kirekesztő szabadságok, privilégiumok. Az országos és megyei küldöttségek néinelly esetben hasznosaknak vélik; Say iskolája a találonak jutalom a mesterségek tökélyesebitésére pedig ingerkép szinte helyeslé, ha nem kegyelemtől, de törvény rendeletétől függnek; a kereskedésre s szorgalomra adandó tetteges segedelmek pártolói természetesen szinte javasiák.

Szépen vitattatott e kérdés Nógrádján. Say pártolói közül némelylek nem vélvén e tárgy iránti állítását az általa előadott szabadsági elvekkel egészen megegyeztethetőnek, félre veték s semmi kizáró privilégiumot nem akartak, ők a privilégiumban nem láttak egyebet, mint a szorgalom bizonyosságára, természeti erők gyakorlására, tökélyesiülés előmenetére vetett tilalmat, mellynek

haszna csak a privilégium tulajdonosára jut, kártékony következései ellenben számtalanokra, az egész országra visszaesnek: midőn egyes ember vagy kevés termesztő hasznáért a számosabb fogyasztó vagy rozszabb műveket venni, vagy azokért többet fizetni kénytelenítetik, értelmes és alkalmazatos emberek tehetségeiknek legczélszerűbb használásától elzártnak, s a szabad tökélyesülés köréből elhúzott ipar-ágnak lehetlenné tétetik, hogy más nemzetek szabadon tökélyesülhetett mesterségeivel a versenyt kiállja. Mondatott ugyan, hogy minekutána a találmányok a mesterségek tökélyesítésére szükségesek, s gyakran igen költséges s huzamos!) idejű fáradozásokba kerülnének, a találó hasznának vagy legalább kárpótlásának biztosításáról maga az ország tartoznék gondoskodni, mint ez a találmánynak bizonyos ideig kizáró használatásánál történik. Mert ha a tetemes fáradsággal s költséggel szerzett találmány hasznait akárki minden bajlakodás és veszedelneztetés nélkül a találótól szabadon elhúzhatná, jövődöben új találmányok eszközlésére kevés inger maradna fenn, s a mesterségek művelődésük leghatalmasabb segédeszközétől megfosztva lennének.

De erre azon észrevétel tétetett, hogy a találó hasznának biztosítása épen a találmány tökélyesítésére való ingert szünteti meg: mi által a mesterség előmenete nem csak a találmány javításától elzárt többieknel, hanem magánál a találónál is akadályoztatik. A szabad versenyezés, a más általi felülhaladtatás lehetősége az, mi a találót az eredeti tökélytelenebb képzetnel megállni nem hagyván, művének tökélyesítésére készteni, hogy úgy azon hasznokhoz juthasson, mellyeket a kizáró szabadság neki kevesebb fáradságával ugyan, de mind a vevőnek, mind a mesterségeknek annál nagyobb kárával volt eszközözlendő. Milly elégtelenek legyenek kizáró szabadságok a találók hasznának biztosítására, a számtalan elenyézett vagy a találok által önkénytel felmondott privilégiumok példái mutatják, bizonyoságéi szolgálván arra, hogy ha talán privilégium nélkül némelly ember találmányával ká-

rosodnék is, most privilégium mellett szinte elég károsodik, illy egyes esetek azonban hasznos fölfedezések után való tülekedésektől el nem ijesztenek, mint ismét a naponkint szaporodó találmányok példáiból látni. Innen az a következés liuzatott ki, hogy a találmányok szülő elve nem csupán a haszonkereset, hanem az ember bel-sejében fekvő vizsgálódási s munkálódási ösztön is, melly a hatásra vágyó erőket soha sem hagyja munkálatlan lie-vertetni, s ha egyszer szenvedéllé válik, törekvéseinek fölvett céljától semmi önérdek sugallásai által vissza nem tartóztatliatik. Tanúság erre szinte a tapasztalás, a leg-nevezetesebb találmányoknak s munkálatoknak az önérdek legkevesebb befolyásával, — többnyire pedig egyes embereknek feláldozásával — lett származását bizonyítván.

Bővebb czáfolásául a találmányi privilégiumok véd-okainak hasonlításba tétettek a találmányok egyéb szor-galmi vállalatokkal. Egy maga nemében első hazai gyár felállítása a hazára nézve szinte olly hasznos, sőt gyak-ran még hasznosai) lehet, mint sok találmány: miért ne érdemeljen tehát a haza részéről szinte olly figyelmet mint ez? Nincsenek-e egy új gyár pártfogására épen annyi okok, s ugyanazok, a mik a találmányoknál elő-adatnak? fáradozás, költség, önérdek veszedelmeztetése? Nincsen-e abban, ha valaki először vetemedett gondola-tival egy a hazában talán kivihetetlennek hitt gyár állí-tására, s a honi helyezetek titkaival megismerkedvén, az akadályok meggyőzésére s a föltétel sikeresítésére az eddig tudva nem volt eszközöket föllelte, épen olly ta-taimányi törekvés, épen olly munkálat, mint midőn más-nak először jut eszébe ismért termékeket vagy műveket máskép, vagy másra mint eddig, vagy kevésbé változott formában használni? Egy gyár állítása sokszor több költséget, több áldozatot kíván, mint valamelly talál-mány eszközlése. Találmányoknál nem mindig a ba-szonkeresés a létesítő elv: gyakran dicsvágy, belső munkássági ösztön, néha csak történet, midőn valaki meghatározott szándék vagy találmányra törekedés nél-

leül fölfedezést tesz, a véletlen talált kincshez hasonlót. De a szorgalmi vállalatoknál, mint egy gyár állításánál, majdnem egyedül az önérdék szolgál rugóul, s a hol ennek haszonra kinézése nincs, alig lehet munkálódását reményleni. Tehát ha kell valahol az országnak a magános értéket pártolni, kellene ott, hol nélküle az egész országra nézve hasznos munkálat nem sikerülne, p. o. egy új gyár felállításánál. Haszon reménysége buzdítja az egyeseket illy új gyár állítására: ezen remény leginkább azon körülményen alapszik, hogy több hasonló gyár az országban nincs. Mihelyest több hasonló gyár támad, megszűnik az *elsőre* nézve hasznának legfőbb biztosítéka; a második, harmadik, negyedik gyár alkotóinak nem szükséges azon költséges és veszedelmes próbákon átmenni, mellyek egy új vállalat nehézségeinek legyőzésére kívántattak; nem szükséges azon hibákat ismételni, mellyeket az első gyárnál a dolog újsága, tapasztalatlanság s némelly ismeretlenségek következtettek: nekik kevesebb veszedelemmel s a haszonra biztosabb számolással lehet munkálódni. Lehetetlen, hogy ez által az első gyár hasznai meg ne szoktassanak: ha káros a szabad ipar az első szerzőnek a találmányoknál, mennyivel károsabb új gyáraknál? Ha igazságos az új találmány szerzőjének hasznát bizonyos ideig biztosítani, miért ne legyen igazságos az új gyár alkotójáét szinte? Miért lenne amaz méltó jutalomra, s ez nem? Az előadottakból kitűnik, hogy egy új találmány és egy új gyár egyenlő munkálati az iparnak, s azért különböző tekintetek alá nem eshetnek. A gyár szerzője hasznot keres: mihelyest ezt privilégium által magának nem biztosíthatja, kénytelen oda törekedni, hogy készítményei ön tökélyességük által ajánltassanak. Ha több gyár támad, mindenik azon lesz, hogy olcsóbb vagy tökélyesebb műveket készítsen. A haszonvágy javított készítmények, könnyebbítő eszközök, új iparfejlődések keresésére fog ösztönözni, s ezen vetélkedés maga fogja a mesterség tökélyesülését következtetni, melly különben sok ideig

álló helyéről nem mozdulna. Ha az együtt versenyző gyárak mindnyájan meg nem állhatnak, azok fognak eleynésni, mellyek rosszabbak: a jobbak megmaradnak, egy két magános károsodik, de az egész közönség nyer. Nyer a fogyasztó, nyer a mesterség, nyer az ország. A haszonkeresés vágya nem sziinend meg új gyárak állítására ösztönözni: a szabad versenyzés azonban a vállalkozókat vígyázóbhakká, gondosbakká teendi. S nemde ez is nyereség nemcsak egyesekre, hanem az egész országra nézve? így van a találmányokkal. Használásának szabadsága a találót munkájának javítására kényszeríti. Ha a találmánybeli ipar nemének részvevői közül valamelyik nem képes a versenyzést kiállani, hagyjon fel: fogjon olly dologhoz, melly neki hasznosabb. Ha valaki közölök kárt vall, bizonyosan az lesz, a ki a többinél gondatlanabb s ügyetlenebb: de hogyan lehet kívánni, hogy egyes emberek gondatlansága vagy ügyetlensége miatt a közönség, az egész ország szenvedjen?

Tehát az ön magára hagyott találó károsodása nem épen szükséges következése a találmány szabadon hagyott használtatásának. De ha némellykor történhetik is, nemde sokkal nagyobb s fontosabb a közjó tekintete, hogysen egyes ember haszna miatt félre tétethessék? Hány ember pazarolja el vagyonát, életét haszon nélkül a közjóra, s az ország eltúri, engedi, — miért ne tűrje, ne engedje inkább akkor, midőn az által a közjó elümozditatik? Ha az országnak joga van a közjóért egyes emberek életét veszedelemnek kitenni, hogysen legyen hasonló joga egyesek vagyonaira nézve? A közjó a szorgalmi tehetségek szabad fejlődését, a mesterségek folyvásti haladtalását, a fogyasztás könnyebbítését kívánja; minekutána pedig ezek minden kirekesztés által akadályozva lennének, a privilégiumokat semmi tekintetet egyes emberek iránt menthetőkke nem teszi.

Több ellenvetés is lehet a privilégiumok ellen, s nem felesleg az a kérdés, valljon az ország akadályoztathat-e valakit igazságosan természeti tehetségeinek tö-

képesítésében? Vannak természeti jogok, mellyek a polgári egyesület szerkesztése mellett a közönségnek intézkedése alá adva nem voltak, s nem is lehettek, mivel az emberi lét legfőbb feladását képezik: ilyen a természettől nyert tehetségek czélszerű használása és tökélyesítése is. Nem engedni valakinek, hogy a mit jót látott, megtegye, akadályozni egy szerencsés elme föl-emelkedéseit, tilalmazni talán a legjobb gondolatok sikerlését, — azért, mivel más talán nem is előbb jutott hasonló gondolatra, hanem csak feliileges létesítéséhez kezdett előbb, —tilalmazni olly végből, hogy valaki, talán épen az ügyetlenebb kontár munkájából rendkívüli nyereséget húzzon, s többet mint a dolgok természeti rende szerint szerezhethetne, többet mint fáradozásai érdemelhetnének — megfér-e ez az igazsággal s a természet jogaival? S ha a törvény semmi földtulajdont nem enged kárpótlás nélkül elvenni, mégpedig köz jó miatt sem, hogy engedhetne megfosztatni azon természeti erők használatától, mellyek földi birtoknál sokkal becsesebbek? Vessünk egy pillantást ősi intézeteinkre: a privilégiumoknál megkívánt ama záradék „salvo jure alieno“ új tiszteletre kénytet honi törvényeink gondoskodása iránt, melly a természeti jogok fentartására olly szembetűnő ügyelést látszott folyvást gyakorolni. De tekintessék bár egy hasznos találmány úgy, mint más az egész országnak tett szolgálat, mellyért jutalmat adni kell, tekintessenek a találmányok a mesterségek előmenetére mellőzhetlenül szükséges eszközöknek, képzeltessenek olyanoknak, mellyek az ország által biztosítandó haszon ingere nélkül teljességgel nem létesülhetnének: még mindig kérdendő marad, valljon ezen jutalom ezen segedelem neme az ország többi lakosaira nézve igazságos-e? s nincs-e czélszerűbb módja a jutalmazásnak, vagy segítségnek? Ha a találmányok az egész országra nézve hasznosak s szükségesek, úgy azoknak költségeit, mint más a köz szükséghez tartozókat, az egész országnak, nem pedig egyes embereknek kell vi-

selni. Kit terhel a találmányért adni kívánt jutalom a privilégium mellett? Azt, ki a találmány szerzőjével való versenyzéstől, tehetségeihez legalkalmasabb ipar nemének növelésétől, élleme keresésének könnyebb módjától el van zárva, azt, ki olcsóbb művek helyett drágákat, jobbak helyett roszakat kénytelenítetik használni. Minden köztehernek, hogy igazságos legyen, az egyesek közt bizonyos arányban kell kiosztatni. Micsoda arány van a privilégium terheinek viselésében? Ha a találmányt jutalmazandó szolgáltatnak nézzük, a jutalom és szolgáltatás közötti arányosságot kell figyelembe venni, hogy azoknak, kik a jutalom terhét viselik, igazságtalanság ne tétessék. Hogyan lehet pedig azon jutalom arányosságáról Ítélni, mellynek mennyisége határozatlan? A találónak adott privilégium olly jutalom neme, mellynek jövedelme előre nem tudathatik, s azért valamint a találónak minden arányon felül való hasznot, úgy az országnak a szorgalom visszatartóztatása s a fogyasztás megszorítása által minden arányon túl lévő kárt származtathat. Megszűnnek ezen nehézségek, mihelyest a találónak adandó jutalom megszabott mennyiségű pénzre határoztatik. Ha ez, mint egyéb közadózás, minden lakosra tehetségeihez arányozva vettetik ki, könnyebb teher az országra nézve, s mivel a találó költségeihez s fáradozásaihoz lehet mérsékelve, magában foglalja mind azt, mi az adózás és jutalom igazságos voltára kívántatik, a nélkül hogy egyeseket természeti tehetségeik szabad gyakorlásában gátolni, a mesterségek szabad előinenetét tartóztatni, és sok ember kárával egynek nyerekedését eszközölni kellene.

Nem igen bocsátkozott a többség ezen előadások bővebb feszegetésébe, s inkább azt vizsgálta, mikép van más a szorgalom s kereskedés virágzásáról ismért országokban? Több biztosítást látván ezeknek példáiban, mint csupán tudományos elmélekedésekben, mellyeknek csalhatatlanságáért még kevés tapasztalás kezeskedhetett, a találmányi kiváltságokat olly kikötéssel kívánta fen-

tartani, „hogy csak az illető törvényhatóság ajánlására, „csak öt évre és minden díjfizetés nélkül legyenek engedendők.“

Előfordult a mezei gazdaság több előmozdító eszközei közt a közlegelők megszüntetése. Javasiák ezt nem csak a kereskedési, hanem az úrbéri és törvénykezési megyei küldöttségek is egyenlően. Csodálkozásra méltó a vélekedéseknek e tárgyban nyilvánosodott nagy megegyezése. Úgy látszik, mintha minden hozzájárulna a gazdaság-mód változtatása által hazánk ábrázatját változtatni. Voltak ugyan házi társkörben a közlegelők megszüntetéséből a szegényebb nemességre hárainlandó káros következmények említve; de a köztanácskozás helyén nem igen hoztak fel. Tagadni nem lehet, hogy a javaslat leginkább a nagy földbirtokosnak Ígervén hasznot, általa igen kedvesen fogadtatott. Azonban a közép állapotúak érdekei sem látszottak azzal igen ellenkezni. Az országos gazdálkodási rendszer kedvelői jól tudták, hogy sok eddig szegényebb emberek által szabadon űzött mezei gazdaságnak a legelő hija miatt el kell enyészni; de viszont azzal biztatták magokat, hogy az ilyen sokszor nyomorultan vitt mezei gazdaság megszüntése más szorgalmi ágaknak, az eddig megvetett kézi mesterségeknek gyakorlására fog kényszerítő eszközül szolgálni; reményiették, hogy a midőn a mezei gazdaság célszerűbb művelést nyerne tehető birtokosok kezeiben, a mesterségek is nagyobb virágzásra fognának emelkedni a szükség által elevenített szorgalmi erők munkás körében. A száraz igazság — a törvénycikkekben keresett igazság — pártolói szinte a közlegelők megszüntetését kívánták: mert a kis birtokos mértéktelen legeltetési jogainak gyakorlásában a nagyobb birtokos jogainak bitangolását szemlélték. Hasonlóan a liberalismus: mivel ez a tulajdon szabad használatát szorgalom s mindennemű művelés kifejtésére szükséges föltételnek tekintette. Így tehát a közlegelők megszüntetése iránt a megyei küldöttség javaslata köz kívánsággá lett.

Midőn a kereskedés előmozdítására szükséges kiiz-
lódési eszközök jöttek tanácskozás alá, ismét élénk vi-
tatáskövetkezett leginkább azon kérdés fölött: mi kép-
részeltezzék a nemesi rend az ú t - k é s z í t é
s

terheiben? Mert hogy olly költség, mellynek haszna
közvetlenül nemest és nemnemest egyenlőn érdekel,
mind a kettő által viseltessék, olly természetes, olly
igazságos kívánatnak látszott, mellynek nyilván ellen-
mondani aligha lehetett, s ha talán nem tetszett is a
kívánat igazsága némellyeknek, legalább kétségbe nem
hozott. Sőt épen sokan a kereskedési tárgyat tartották
ollyannak, mellyre az egész hazának hasznos áldozatok
tétethetnének, mellyre a kiváltságos rendnek is lehetne
terhet vállalni, azon rágalinas képzelet megczáfola-
sául, mintha az országiás minden terhei egyedül a köz-
népen fekünnének. Ezen áldozat szükségéről való meg-
győződés naponkint tovább kezdett terjedezni. Szépen
tűnt fel Komárom megyének a rendszeres munkák iránt
költ határozatában, hol a kereskedés szükségeire köz-
értéket alapítandó igen nemes ajánlat szorgalmaztatik,
egyszersmind szemrehányáskép említetik, hogy eddig a
köz jóra hazánkban olly kevés tétetett, e ligyelmezte-
tés mintegy érzetetésül szolgálendő, milly nehéz legyen
a jelenkornak a múlt idő tartozásait kipótolni. Így volt
az országos küldöttségnek, így a nógrádinak, így több-
nyire a más megyéknek javaslatiban is. De a nógrádi
küldöttség, midőn az idő kívánatinak engedett, valóban
igen féltékeny gondoskodással ügyelt, hogy az enged-
mények mellett a nemesi jogok, az alkotmányi, s mint
mondá: „igen kényes helyezető * jogok valamikép ne sér-
tődhessenek. Ő nem javasolta az út vám-fizetésnek a ne-
mesekre leendő kiterjesztését: talán illy általános meg-
szüntetése az eddig fenállott kiváltságnak, illy szembe-
tűnő egyenlősítése a két különböző polgári rendnek,
némileg a kiváltságos rend tekintetének lealacsonyításá-
ra, polgári állásának kisebbitésére szolgálhatott — de a
küldöttség tudósításában a befolyást gyakorlott aggodal-

mák bővebben előadva nem voltak. Elég az, a megyei küldöttség minden veszedelmes következés elmellőzésére oly formán vélte az útkészítés terheit a nemesi rend s adófizető nép közt felosztandóknak, hogy amaz illetőségét szabad országos ajánlásként egyszerre fizesse, ez ellenben meghatározott évekig fizetendő útvámmal rója le, mellyeknek elteltével az utak minden további vámtól fölmentve, s az egész ország által szabadon használtathatok lennének.“

Különös rendszerességgel folytak a tanácskozások épen e tárgy fölött. Mert mielőtt a nemesi rendre hártandó teher jött volna szóba, az a kérdés vitatott, ki által, az egész ország, vagy az egyes utazók által legyenek-e az útkészítés költségei viselendőek? Say tanítása szerint kívánták némellyek, hogy az útkészítés az egész ország költségein eszközöltessék: minthogy az utak haszna nem kirekesztve a rajtok járókat, hanem az egész országot illetné, minthogy az utak által eszközzendő hasznok: úgymint a közlekedés könnyebbítése, a kereskedés élénkebbítése, a természet oltsóbsága, a fogyasztás szaporítása az egész országra kiterjednének. Azon adó neme mindig jobb, melly az egyes polgárt kevésbé terheli, az terheli pedig legkevésbé, melly mindeniknek vagyonbeli állapotjához legjobban lehet mérsékelve. Továbbá mennél több emberre van valami teher felosztva, annál kevesebb esik egyre, annál könnyebben viselhető. Tehát ez útkészítés terhei is könnyebbek az egész országra kivetett adózás, mint az egyes utazóktól vett vám mellett. Könnyebbek, mert ott az adózásban minden lakos részesül, itt csak az utazó, vagy az útvámot visszafizető fogyasztó, minden esetre csak része a lakosoknak; könnyebbek, mert az egész lakosság által fizetett adónál az adó többet, kinek többje van, s többet adhat; az útvámnál a szegény és gazdag egyenlően rovatván meg, mennél többje van valakinek, annál kisebb vészével adózik vagyonának, s mennél kevesebbje van,

mennél kevésbé űzethet, annál inkább nyomattatik. Ezek voltak főbb védokai az egyik vélekedési felekezetnek. A másik az útvámot pártolá, hogy az út közvetlen használója vigye az út költségeit, egyszerűbbnek s természetesebbnek látván, mint azt, hogy ki az úton nem jár, az utat használók könnyebbsége vagy haszna végett teher viselésére kényszerítessék. Megismeré ugyan, hogy az útvámnál a szegény és gazdag nem tehetségeikhez alkalmazva adóztatnak; de nem is vélte ezt igazságosnak, minekutána az út használásában, azaz, az út járásában, a természet sem tenne gazdag és szegény között különbséget. Innen a vámfizetésnek a nemesekre való kiterjedése önkényt következék. Legtermészetesebb igazság mutatkozott ezen polgári helyzet és rend különböztetések megszüntetésében s a természeti állapothoz való alkalmaztatásban, midőn azoktól, kik az út használásában és rongálásában egyenlő részt vesznek, annak költségeire is egyenlő részvétel kívántatnék. Ingerlő kinézés a liberalismusért! Alkalmatosság volt neki adva, eszközök nyújtva a honbeliek között maradt önkényes rekeszek megtörésére, s azon egyenlőség behozására, mellyben ábrándozásai a polgári boldogság legfelsőbb fokát képzeltek.

Hatalmasan munkáltak ezen ösztönök az útvám ajánlásánál, s ha más mód nem vala a nemesi rend adóztatására, bizonyosan elfogadva lón. Minekutána azonban az általánosan elterjedt közvélemény a nemeseknek az útkészítés költségeitől való fölmentésére semmi ürügyöt nem hagyott, és így ezen köz teherben részvételük minden kérdésen kívül állott, nem volt többé olly sürgető oka a liberalismusnak épen az útvámhoz ragaszkodni. A kérdés ismét a nemzeti gazdálkodás szompontjára esett vissza. Előadattak az útvám alkalmatlanságai az utazásra, fuvarozásra nézve; fejtegetés alá jöttek az útvám kártékony hatásai a kereskedésre, termesztésre és fogyasztásra; megmutattatott, milly szer fölött terheltetik a szegényebb nép az útvám által:

ezen adónem súlyának bővebb bizonyságául szolgáltak más országokban előfordult számtalan panaszok példái. A vámfizetés elvéül a költség és annak haszonvétele közt lévő természeti arány volt előadva. Ez ugyan kétségbe nem hozathatott: de annál inkább azon alkalmazmód, mellyet a vám pártolói akartak az előhozott állítmánynak adni. Ők t. i. az út haszonvételét csupán az út járására szorították, miszerint az út hasznát csak az veszi, ki rajta jár, annyiszor, mennyiszor rajta jár, és minden tekintet nélkül tehetségeire. S úgy van-e valósággal? A gazdag otthon ülhet s az utak által könnyített közlekedés áradó bőséggel viszi elejébe minden élelész tárgyait, annál olcsóbban, annál nagyobb számmal szerezethetőket, mennél könnyebb, gyorsabb s biztosabb a kereskedési közlekedés: a szegény, kinek kezei munkájából áll minden tehetsége, jár s kel, alig találván mindennapi élelmére valót; a gazdag két, három mérföldet megy ezeket nyerni nagy vállalatokba vetett pénzein: a szegény tízszer annyi utat tesz, míg csak ezered részét szerzi annak, mit az nyert. Megmutatták a vám ellenzői, hogy a jó út hasznai a fogyasztás s élelész könnyebbítésében állnak, ezek pedig a vagyonbeli állapothoz arányozvák. Megmutatták, hogy a költséget kívánó mesterséges utak nem annyira a szegény nép mint vagyonos lakosok javára készítetnek. Az utazás könnyüése, biztossága, kényelmessége olly élelészek, mellyeknek becse annál nagyobb, mennél gazdagabb valaki. A szegényt sokkal kevesbbé érdekli, hogy kényelmesen utazzék, mint a gazdagot, kevesbbé, hogy a kényelmesség és élelész eszközei olcsóbban szerezthessenek, kevesbbé, hogy a nagy nyereségű vállalatok részvevőiknek dűzs kamattal jövedelmezzenek, — hogy lenne tehát igazságos az utak költségeit azok által fizettetni, kik belőlük legkevesebb hasznot vesznek? hogy lenne igazságos a szegényt kötelezni fizetésre, hogy a gazdag nagyobb kényelmességgel utazhassák? Látszott ugyan az útvám a honbelieknek annyiból könnyeségére

lenni, hogy az által a külföldiek is részesítenének az útkészítés terheiben: de erre könnyű volt mondani, hogy a külföldiektől vett adó a velek kereskedési közlekedés-ijén álló honbeli lakosokra háramlik vissza, kik annyival kevesebbet kapnak áruikért, vagy többet fizetnek az általok vásárlandókért. Azonban ha ezen teher csupán a külföldieken fekünnék is, ez a hazának nem nagy hasznára lenne, minthogy minden közlekedések terhesítése magát a külfölddel való kereskedési összeköttetést korlátozza, ugyanazért épen a külső kereskedés nehezítésére szolgáló útvámoknak eltörlése inkább mint kiterjesztése lévén kívánandó. Hozzá járói ezen az útvám ellen szóló tekintetekhez még az is, hogy az útvám jövedelmének nagy része a terhes igazgatás költségei által emésztetik meg: holt egy az egész országra kivetett adó a többi más neművel együtt szedethetvén be, semmi költségbe nem kerülne. Mindezeknél fogva a megyei rendek az útvám képzetében meg nem nyugodhatván, az útkészítés költségeit, mint más köz terheket, az egész ország által kívánták viseltetni.

Minekutána az első kérdés el volt döntve, vitatás alá jött, mikép kellésék az egész ország által viselendő terhet a nemesek és nem-nemesek közt felosztani? Könnyen megfejtethőnek tetszett a feladat a liberalismus előtt, nézetei szerint nem volt egyéb szükséges, minthogy a teher kivétele kinek-kinek vagyonbeli tehetségeihez arányoztassék. De a más vélekedési osztályok ezen javaslatiján több nehézségeket láttak. Mindenik kívánt jó utakat és pedig minél előbb, — mivel jelenleg kevés van; — de jó utak készítésére pénz kell, mennyivel inkább ott, a hol még szűken vannak, s azért a készítendőök száma nagyobb?

S mikép szerezhetni össze annyi pénzt, mennyi szükséges a honbeliek nagy megerőtetése nélkül, midőn egy nagy rész a jelen helyzetekben napról napra alig képes magának élelmet keresni? Minekutána pedig már megígérve volt a nemesi rendnek az útkészítés költségeiben való részvétele, különös vigyázattal kellett lenni, hogy

valamikép a nemesi kiváltságok csonkítására rés ne adassék. Erre nézve a megyei küldöttség, mint főlebb említett, azt javasolta, hogy a nemesség maga fizetésbeli illetőségét egyszerre tegye le, az adózó nép pedig magáét bizonyos ideig fizetendő vám által elégítse ki; de a javaslat utóbbi része már azon pillanatban megszűnt elfogadható lenni, inellyben a rendek a vámfizetés képzetétől általán fogva elállottak. Ezt azonban elmellőzve, még a köztehernek a nemesség és adózó nép közt való felosztása tetemes nehézségekkel lett volna összekötve. Mi volt e két polgári rend olly különböző viszonyaiban eléggé egyenlő, hogy fizetésbeli illetőségeik meghatározására közös kulcsnak elfogadtathatott volna? A nemességi kiváltságok pártolói a nemesek terheit köztök kétségtelenül tehetségeikhez arányozva akarták felosztani, de teljességgel nem azt, hogy a nemesek és nemnemesek vagyonára nézve összehasonlítások tétessenek, s ezekre a terhek felosztása alapítassék. Ennyi kéteskedések közt alig tudván mihez fogni, azon ötletre jutott az ósalkotmányi vélekedés, „hogy az utakra szükséges minden pénzbeli költséget a nemességtől, a kézimunkát pedig és fuvarát a köznéptől kívánja.“ Munkát akart inkább mint pénzt a köznéptől, minthogy a munka minden egészséges embertől kitelik, de pénz nem: minekutána jelen szűk időkben a szegény mindennapi élelmére alig tudna eleget keresni, rá nézve súlyosabb teher nem lévén a pénzbelinél, mint ezt a közönséges adózás állapotja bizonyítja. Több okok járultak még ezen javaslat ajánlásához. Jó és elégséges számú utak készítése a mostani fogyatkozásban lehetetlen volt azon egész nagy erő szabad használata nélkül, melly eddig minden köz munkára nézve a törvényhatóságok rendelkezéseitől függött. De ennyi kézimunka ennyi fuvar fizetésére hol lenne elégséges pénz gyűjthető? S nemde a munkák s fuvarok bérének is növekedni kellene annyi pénzre emelt szükségek mellett? Méltán lehetett attól tartani, hogy vagy az ország

pénzbeli ajánlata elégtelen leend az elkerülhetetlenül megkívánt erő megszerzésére, vagy a nemzet nem képes a rá rótt terhet elviselni. Azért tanácsolák még sokan az ingyervaló szolgálatok legalább részbeni megtartását az utakra nézve. De ha a pénzbeli fizetésben is kellett a köznépet részeltetni, majd viszont a nemességtől kívántathatott, hogy az ingyen teendő szolgálatokban részt vegyen. Ezen új nehézség egészen el volt hártva a kérdésben forgó javaslat mellett. S milly szép színbe volt öltve pártolói által! A nemzet, a kiváltságos rend nemes érzését, köz nép iránt való gondoskodását tündököltette, mintha kiváltságainak s hatalmának védelmében olly hevesen küzdő csak azért fősvénykedett volna tehetségeivel, hogy a midőn a haza közjava, a köz nép boldogsága kívánná, annál nagyobb áldozatot tehessen. Ezen áldozatot akarta tenni az útmunkákra szükséges minden pénzbeli költség elvállalása által. A mit eddig utakra, hidakra egyedül a köz nép fizetett, ezentúl a nemesség maga vélt adandó, s nem csak azt, hanem a mi jövőben kész pénzbeli költségül szükségesnek találtatnék, még azt is, bár mennyi legyen. Könnyen elgondolhatni pedig, melly nagy e szükség ott, hol eddig az útbeli közlekedések leginkább a pénzbeli erők fogyatkozása s a köznépi szegénysége miatt úgy el voltak hagyva, mint nálunk, s így az, mi a körülmények miatt elmaradt, most szaporított munkálódással pótolandó lenne! Az előadott javaslat által a köznépi minden pénzbeli terheletés nélkül ingyen vala jutandó a jó utak s kereskedésbeli könnyebbségek hasznaihoz — egészen a nemesi rend költségein. Nemde méltó ezen áldozat a kormány részéről annyi figyelemre, hogy azért az egész országnak annyira szükséges kereskedésbeli kedvezések valaha már megadassanak?

Nem maradt azonban e nemes ajánlattal összekötött javaslat egészen kifogás nélkül. Először ugyan az ingyervaló munkákból mind az országra mind a magánosra háromló veszteségek, a szorgalmi ösztönök megszorításé-

ból eredő káros következmények adattak elő. Azután figyelmeztettek a rendek arra, hogy mennél több a munka vagy fuvarbeli szükség, annál könnyebb az adóbeli tartozást ledolgozni, s a napszámi bérek növekedése azon arányban, mellyel az útkészítés költségeit szaporítja, a lakosoknak is könnyebb módot ad adójokat kifizetni. Megmutattatott ennek folytatában, hogy a munka vagy fuvarbeli szolgálat csak ott könnyebb a pénzbeli adózásnál, hol pénz-keresetre nem fordíthatatik, s hol az ingyen tett szolgálat, ha magánosnak elengedtetnék, neki teljességgel semmi hasznot nem hajthatna. Lehetetlennek képelek az új javaslat pártolói a tömérdek munkának pénzzel való megszerzését; de a mint az itt említettekben eléggé kitűnt, épen a munka sokasága tette az arra kívánt tömérdek pénz kifizetését lehetővé. Az ingyenvaló munkák ellenségi csalódásnak állíták a kész pénz fizetésének terhesebb voltáról fölvetett vélekedést, — csalódásnak, azon hibás képzeleten alapultunk, mintha az ingyenvaló munka épen semmi értékű sem lenne, s azért valódi adózás súlyát nem is éreztethetné, holott józan ész szerint minden munkában bizonyos értéknek az értté fizetni szokott pénz értékének kell képzelnem, s a személyi jogokat s emberiséget lealacsonyító rabszolgaság csak ez, melly emberi szorgalmat becs és érték nélkül enged használtatni.

Az őszalkotmányi felekezet nem bocsátkozván ezen ellenvetések czáfolásába, mindig csak az általa ajánlott áldozat nagyságát emlegette. Minthogy sem a pénz — sem a munka s fuvar - szükség nem volt meghatározva, nem lehetett megítélni, valljon a nemesség által felvállalendő teher elég nagy-e ahhoz képest, mit a többi lakosok viselnének? így mivel az utakra szükséges pénzbeli költség határozottan nem tudatott, a nemesség áldozatának nagyságát sem lehetett kérdésbe hozni. Ama határozatlanság maga minden lehetőséget, sőt még a szeszély ötleteiből származandó kívánatokat is körébe húzván, mintegy az áldozat nagyságának szolgált biz-

tosításául. „Minden pénzbeli költség“ igen sokat jelentő kifejezés olly országban, hol a pénz kevés s a pénz-kereset igen megszorult. Hiába voltak többé a kétségeskedések. Nagyobbnak s a haza mostani körülményeiben használhatóbbnak látszott a nagylelkűség, hogysen ennek ellenére tudományos elmékedéseknek hely adatott volna, s a többség oda nyilatkozhatta kívánságát, „hogy „ez utakra szükséges minden pénzbeli költséget a nemesség, kézmunkákat pedig és fuvarokat az adófizetők „tartozzanak adni.“ Az őszalkotmányi felekezeti javaslatának elfogadását nagy lelkű ajánlásának tulajdonítván, az által magát a közvélemény előtt különösen dicsőítve képzelé.

Minekutána a tanácskozások ezen kimenete nyilvánossá tette, hogy a rendek többsége a kereskedési közlekedéseket minden szorongatástól, minden hátráltatástól szabadon tartani s lehetőségig könnyebbíteni kívánja, s magok a liberalismus leghősebb bajnokai sem szónokoltak olly hévvel s erővel a vámfizetés ellen, mint az őszalkotmány hívei, nem lehet csudálni a közérzés ezen helyzetetésében, hogy az útvám kártékony voltának elismertetése után a liberalismus a fölvetett elv alkalmazását általánosan sürgette s ennek folytában a fen álló útvámok eltörlését indítványba hozta. Mi más ez, mint szoros következetesség! Az őszalkotmány s földtulajdon felekezetei azonban egészen másképp vélekedtek. Ők az útvámot, valamint a vásári helypénzt is, tulajdonnak, magános tulajdonnak, s mint bár melly ingatlan nemesi birtokot, privilégium által szerzett tulajdonnak tartották, s mivel a nemzet jogai is hasonló privilégiumokon alapulnának, azt következtették, hogy ha a privilégium szentsége a magános tulajdont csonkítástól megörzeni nem képes, a nemzeti jogoknak oltalmazására sem lehet foganatos. Tagadta a liberalismus az állított tulajdoni jog valóságát; nézete szerint az útvámiban csak az útkészítés vagy fentartás költségeinek beszedésére való jog képeltethetett, magá-

nos tulajdon semmikép: mivel ezt szabad rendelkezés nélkül gondolni sem lehet, az útvám pedig nem a jog birtokosának, hanem a törvényhatóságnak függ rendelkezésétől, mellynek törvényes hatalma van a fizetést nemcsak leszállítani, hanem egészen megszüntetni is. Erre ugyan az viszonztatott, hogy a vám eltörleszthetése a törvény által meghatározott esetekre lévén szorítva, a törvényhatóságoknak teljes rendelkezési szabadságot nem ad, és így a magánosnál lévő tulajdon természetét nem változtathatja: de ez által még a magános tulajdon valósága nem volt bebizonyítva. Midőn a birtokos szabad akaratjától függ valami dolgot másoknak használás alá bocsátani vagy nem bocsátani, s ezen használatért minden használótól tetszése szerint bért szedni, tulajdona kétségtelen: ellenben ha a dolgot használni mindenkinek szabad — a birtokos engedeline nélkül is, — a használatért pedig csak bizonyos polgári rend köteles fizetni, a használat bérét is nem a birtokos szabhatja ineg, lehet-e illy jövedelem forrása szabad magános tulajdon? Lehet-e egy néposztályra vetett fizetésből álló jövedelem más, mint bizonyos adó? Adó nem — ha az ország rendelkezésétől függ — törvényes: — ha a magánosok kirekesztő hatalmától — pusztá sarczolás. Azonban a liberalismus némelly párthívei még tovább is mentek elmékedéseikben. Megengedték ők, hogy az ország az egyes polgár természeti szabadságát óit, a hol köz szükség kívánja, megszoríthassa; hanem tagadták, hogy az ország ezen egyesek természeti szabadságának megszorítására egyes polgárnak birtokot, jogot, tulajdont adhasson; tagadták, hogy ezen természeti szabadság megszorítását a valóságos szükség időhátarán túl terjeszthesse, s azért, hogy egy valakinek több jövedelme legyen, mások természeti szabadságára korlátot és pedig örökös korlátot vethessen. Hogy az, a ki az országra nézve hasznos munkát tett, annak költségeit visszakapja, igazságos: azért a vámszedés a magánosnál csak annyiban igazolható, mennyiben az

által telt költség visszaszerzésére szükséges. Meddig ezen költségek kifizetve nincsenek, van czíme, van alapja a vámszedésnek: nem többé, ha a költség megtért. Száraz vámnak nevezik a honi törvények azt, mellynek szedésére az igaz ok megszűnt az által, hogy az út fentartására költségek, vámbérrel pótolandók, nem kívántainak, s a száraz vámok eltörlését egyáltalában parancsolják. Hasonló viszonyban áll a vám az úthoz ott, hol ennek készítési költségei a vám jövedelméből kifizetve vannak: a vámszedés igaz alapja megszűnt, a vám szárazzá lön, s így a honi törvény értelmében leendő eltörlése teljes joggal kívántathatik.

Soká tartott a vita, s egyik rész sem akart engedni. Némellyek meggyőződve a vámszedésnek a kereskedésre való kártékony befolyásáról, óhajtották ugyan jövedőbeli megszüntetését, de a tulajdoni jogok s privilégiumok sértése iránt előadott aggodalmak által annyira elijesztettek, hogy a vámok káros voltáról kijelentett meggyőződésük mellett is inkább a fenállók meghagyását kívánó felekezet részére állottak, s inkább hagyták magokat viseletük következtelenségével vádoltatni, hogysem képzelődésükbe fészkelődött félelmük között meggyőződési elveikhez hívek maradtak volna. A liberalismus nemzeti gazdálkodási tekintetekre, kereskedésre és szorgalmi szükségekre emlékeztetett, visszatért azon ellenvetésekre, mellyek az örökös terhek s szolgálatok, szabadsági szorongatások iránt többször előadva voltak; megmutatta, hogy a közönséges ország-jog, köz ha a jó kívánja, minden magános tulajdont enged kárpótlás mellett elvételni. Egy egészen új képzet ébresztetett föl a „kárpótlás“ említése által. Kedvesen hanzott a magános tulajdont védők füleiben. Kárpótlás mellett oda adni magáét nem látszott annyira sérelmesnek. Az ország joga, hogy a magános tulajdont köz szükségre kárpótlás mellett elvethesse, nem volt tagadható. Példák is voltak erre a törvénykönyvben. Ezen felül a magános tulajdon valósága el volt ismérve a kárpótlás ajánlása által, s így

megadva az, a miért az ősköztársasági felekezeti állhatatosan vívott. A kárpótlásnak hirtelen közbejött képzelet kifo-
gásra időt nem engedett; a kárpótlásban lelt természeti igaz-
ság érzelmei győztek a fenmaradt kéteskedéseken, s a
többség kívánta „hogyan a fenálló útvarok és vásári helypén-
zek, mint szabad kereskedés akadályai, megváltás útján
megszüntethetőknek jelentessenek ki.“ A megváltás azok
egyenlőségénél fogva volt a vásári helypénzre kiterjesztve.

Egy látszott, mintha ezen kárpótlás egy szerencsés
eszköz lett volna az egymással ellenséges állásba he-
lyeztetett nézetek összegyeztetésére: de ez szem elöl ha-
mar eltűnt, s csak az adományos jog, magános tulajdon
sértetlenségének megszüntetét hagyta a földtulajdon s ősköztársasági felekezeteinek bizonyos részénél szemléltetni.
Érzékeny benyomást tett reájok a tanácskozás ezen ki-
menetét. Ők az utat-tört fékeden és semmi tulajdont, sem-
mi törvényes állapotot nem tisztelő újítás- és rontás-
vágy terjeszkedésétől tartottak, s előre sejteni vélték,
mint fogna a veszedelmes szellem rövid időre minden
társasági érdeken dűlni az egész hazában. Talán egy
esztendővel előbb hasonló vitatást a törvények körén ki-
vid valónak tartották, talán a tanácskozás törvényes-
ségét is kétségbe hozták volna. Most már senki sem em-
legette, hogy erről vagy arról nem lenne szabad tanács-
kozni, senki sem hivatkozott az egykor olly gyakran
idézett törvényre, s a ki ön érdekeiért a köz véle-
mény megnyugtására elégséges védokokat mondani
nem tudott, elmésségeknél, elvont okoskodásoknál, ügy-
védi fogásoknál keresett oltalmat.

De vége nem volt még a hadnak a két ellenfél kö-
zött. Elesett ugyan már az egyik a fő elvtől, melly any-
nyí sokféle érdeknek oltalmazására szolgál, ha sértetlen-
ül fentartatik; győzött a liberalizmus, s e győzede-
lem igen félős hatalmat adott a fenálló helyzet ellensé-
geinek: de azért a győzelem anyagi hasznai még biz-
tosítva nem voltak. A vesztés félnek lehetett még ked-
vezéseket szerezni, mellyek ha nem voltak is jogai vesz-

teségének pótlására elegendők, legalább a sérelem érzésének enyhítéséül szolgáltak. Lehetett szinte a nyertes fél által a győzelemből reményelt hasznokat kisebbiteni, s némiképp gyakorlatilag megsemmisíteni, a mi teoriailag nyerve volt. S melly édelés a meggyőzöttért, ha a győző diadalát hasztalanná teheti! Mődött nyújtott erre a vám és helypénz megváltás módja iránt támadt vitatkozás. Kérdésbe jött t. i., mi értessék a megváltás alatt, a költségnek-e, vagy a jövedelem egész értékének pótolása? Megújulta szóharcz: a tusahelyről eltávozott vita-hősök ismét előállottak, ismét előadódttak a nem rég hallott okoskodások. Azok, kik az előbbi vitatáskor a magános tulajdoni jogért viták, az ajánlott teljes kárpótlást csupán a vám vagy helypénz közép jövedelme tőkéjének megtérítésében vélték gondolhatnak. Ebben azonban a liberalismus semmiképp sem akart megegyezni, természetelleninek, az ország javával, a társaságos állapot fő céljával megütközőnek tartván, hogy az ország egyesek jövedelmeinek körülményektől függő mennyiségéért kezes legyen, s a körülmények változásából eredt veszteséget pótolja, Valljon akkor, ha az eddig tilalmazott honi termékek vagy egyéb áruk kivitele törvény által megengedtetik, köteles-e az ország azon veszteségek pótlásáról gondoskodni, mellyeket egy vagy más polgár ezen az egész országra nézve hasznos törvény miatt szenvedne? Vagy a midőn valami helytelen szokás, a közönségre ártalmas intézet, valami visszaélés törvény által rendeltetik eltöröltetni, van-e helye a kárpótlásnak azon egyesek részére, kiket az előbbi viszonyok változása jövedelmeikben csonkítand? Aligha képzelhetni valamelly fenálló helyzet változtatását, melly egynek kárt, másnak hasznot többet, kevesebbet ne okozzon: mi volna, ha az országtól mindenütt kárpótlás s a jövedelmi különbségek kiegyenlítése kívántatnék? Elenyészni valaminek azon a módon, a mellyen származott, a természet szüksége. Azon körülménynek, melly elégséges volt valami jövede-

lem származtatására, elégségesnek kell lenni annak megszüntetésére is. Ha a történet hozott valami nyereséget, azt a történet szinte elveheti. Ha bizonyos polgári viszonyok alkotása igazságos címet adott jövedelmek szerzésére, igazságos címet ad megszüntetésekre ugyanazon polgári viszonyok változtatása is. Ahhoz pedig, a mi igazságtalan módon, törvénytelen úton szereztetett, tulajdoni joga senkinek sincs: tehát ha elvétetik is az ország által, kárpótlást követelni nem lehet. Egyáltalában kárpótlással az ország csak akkor tartozik, midőn a magános jogok s jövedelmek megszüntetése nem az eredetükre okú szolgálta körülményekből vagy helyzetükből, hanem magának az országnak közvetlen behatásából, maga szükségeire tett foglalásából következett, és ezen megszüntetett vagy elfoglalt jog, vagyjüvedelem igazságos címmel szerzett, és mind természeti, mind polgári törvénnyel megférő kirekesztő sajátja volt a magánosnak. Az ország ugyanazon viszonyban áll a kárpótlásra nézve az egyes polgárokhoz, mint ezek egymáshoz. Valamint ezek csak az egymástól elvett javakért vagy törvényes hatóságokon kívül tett cselekedetek kártékony következeseiért tartoznak pótlással, úgy az ország is. De van sok olly dolog, a mi nem is magános tulajdon tárgya. Illyet elvenni, magáévá tenni minden kárpótlás nélkül, joga van az országnak. Sőt többet is tehet! Visszakívánhatja, s megtérítheti a a törvényes cím nélkül húzott jövedelmeket. Tehát nem másra, mint az általa tett költség megtérítésére van a vámot elvesztendő magánosnak keresete; mert csak a költség szolgálhatott vámszedés törvényes címjéül. Annak, kinek költsége már megtérhetett, talán tömérdek haszonnal is, több követelni valója nincs; inkább lenne az országnak azon terhes adózásért, melly a költségek megtérülte után fölöslegesen hozathatott.

Ezen okoskodásokra támaszkodva kívánta a liberalismus nagyobb része, hogy az eltörrendő vámokra s vársári helypénzekre nézve ne a jövedelem tőkéje, hanem a magános által tett költség vétessek váltság díjáér, az

is csak annyiban, mennyiben az eddig vett jövedelemből még be nem jött volna: ott, hol a bő jövedelem az arra tett költséget fölöslegesen pótolta, a vám és helypénz minden váltság nélkül lévén megszűnendő. Eléggé volt gyámoltva ezen kívánat az újra felhozott nemzetgazdálkodási, országtörvényi nézetek, s az előbbi értekezések következményei által, az ellenfél csak az előbbi mentségeket adta elő: mégis az előbbi kérdésben nyertes felekezet most győzedelmeskedni nem tudott. Leginkább azért, mivel közötté a személyes nézeteknek és érzelmeknek egyesítő pontja nem volt. Minekutána a fenálló adománybeli vám és helypénz megszüntetése kijelentetett, ez által a privilégiumok erősségére vetett csapás következei — a földtulajdon és ősalkotmány felekezetinek csüggedése s félelmes sejdítései a tanácskozások folyamata iránt, — a más vélekedési osztályokat is kezdék nyugtalanítani. Némellyek tartottak, hogy a vesztt fél, hacsak valami engedmény által meg nem békítetnék, a haza javára szükséges minden közös munkálódástul visszavonuland. Mások attól féltek, hogy a kijelentett, elv következtetéseinek szoros és szigorú fentartása az inkább érzelmek mint hideg okoskodások által vezérlett többség előtt túlságnak fog látszani, s ötöt jövendőre más hasznos javaslat elfogadására hidegebbé vagy félénkebbé teendi. Soknak kielégítve volt már vágyódása a megválthatás kijelentése által: az okosság azt látszott javasolni, hogy a kívánatok messze ne terjesztessenek. Csak így lehetett a nyertes félnek megtartani a mérsékeltség jó hírét, melly jövendőbeli javaslatainak ajánlására olly igen szükséges volt. Így részint félelemből, részint szánakozásból sokan kíméletre s engedékenységre hajlottak a legyőzött ellenfél iránt. Találkoztak azonban ollyak is, kik a midőn a vámok eltörléséből magános szerződésekre, magános viszonyokra következendő kifejtetlen zavarokat olly szüntelen és folyvást hallották emlegettetni, még magok is ingadozók lettek meggyőződésükben. Ezen osztályozatokbul s a legyőzött fele-

kezeinek az újult vitára kiállott bajnokaiból egy többség keletkezett, melly a vám és vásári helypénz eltörléséhez „eddig húzott jövedelem“ tőkájének kifizetését“ kötötte mellőzhetetlen föltételül.

Megengesztelődve látszott e kárpótlás módja által a földtulajdon felekezete, mert sebeire enyhítőbb szert maga sem tudott; de a szabadelmű theoria szoros követői annál elégületlenebbek lőnek: mert az igazság kívánatait mellékes tekinteteknek feláldozó engedékenységben a korszellemi javítások pályáján való visszalépést képzeltek, s az emberiség ügyét jobban hitték langyos hevü barátok védelme, mint nyilvános ellenek megtámadása által veszedelmeztetni.

A csatornák használatától kívánt révber fizetését nemesek és nem nem esek között teendő különbség nélkül mind az országos küldöttség, mind a nógrádi rendek elfogadhatónak találták. Ez egészen megegyező volt a természeti igazság képzetével, de a nemesség érdekeivel sem tartatott összeütközönek, minekutána a csatornák haszonvétele főleg a kereskedőket illetvén, a nemesek által viselendő teher csak azokra háromlott, kik a kereskedők viszonyaiiba elegyültek, s mivel a kereskedői helyzet a kiváltságos rend állásához nem egészen alkalmaztatható, különös kedvezéseket s pártfogást ez ország részéről épen nem érdemelhettek.

Említve voltak a megyei küldöttség tudósításában a más országoknál szemlélt kereskedési segédeszközök között a b a n k o k is. Mivel azonban a mezei gazdaság s más közönségesebb honi iparágak akadályai fölöttébb sok tárgyat nyújtottak vizsgálódásokra, nem maradt idő a bankok képzetének bővebb fejtegetésébe bocsátkozni, s mintha azoknak szükségéről kételkedni sem lehetne, a megyei küldöttség csak röviden említé a bankok híját, mint a melly az európai mívelt országok között csupán hazánk által szenvedtetnék, ezen emlékeztetést elégségesnek tartván, hogy a megyei rendek a kívántatók

íránt tovább gondoskodjanak. Hosszú vitatás támadt e fölött a közgyűlésben.

Sokan csak azért félték a hazában állítandó bank képzetétől, mivel azzal a bankjegyeknek kényszerített fizetési eszközökké leendő változását gondolták összekötve lenni; sokan azért, mivel a kereskedői rendnek több kedvezés által eszközzendő fölemelésében a nemesség s földtulajdon érdekeinek látták kisebbítését. Tartottak né-melleyek attól is, hogy a bank állításában való egyenes befolyás magát az országot adósságokba keverhetné, mellyektől a nemzeti szellem mindig annyira irtózott, sa legsúlyosabb künyülményekben is menekedni tudott. Mind az őszalkotmány, mind a földtulajdon felekezetei el- ismerék a bankok hasznait, helyeslék minden azokról mondott dicséretet, kívánatosnak nyilatkoztaták egy ma- gyarországi bank állítását, de az ország hozzájárulása nélkül egészen magános érdekek által eszközzendőt. Emlékezetbe hozták Say iskolájának országlási beavat- kozás ellen előadott tanításait, figyelmeztettek azon el- vekre, mellyeket a rendek a kereskedés és szorgalom előmozdítása iránt előbbi tanácskozásaikban már meg- állapítottak, s az akkor kifejtett okoskodások szoros következtetésében kívánták, hogy az ország semmi a bank állítására kívánt tettleges segédeszközökbe ne bo- csátkozzék.

Több részre voltak megosztva a liberalismus néze- tei a különböző kedvelt teoriák szerint. Szép alkalom volt nyújtva azoknak, kik többet olvastak, vagy tapasztaltak, ismereteiket mutogatni. Egy rész Say elveihez szorosan ragaszkodva nem akarta, hogy az ország maga bankot állítson, vagy a bank értékének összeszerzésére segítségül legyen, mivel mind ezt a magános érdek maga elég tehetős eszközölni: de minekutána a haza jelen viszonyai, úgymint a pörlekedés késedelme, az adóssá- gi törvény elégtelensége, hitel veszélyei, kereskedési és váltó törvény híja stb. a magános érdeket kivették azon természetes állásból, hogy egy bank állítása által

maga hasznát biztosíthatná, mindenek előtt azon akadályozó viszonyok megszüntetését vélte szükségesnek, mellyek által az önérdék szabad munkálódása s a szorgalmi erők kifejlése visszatartóztatnak. Kétségenkívül, meddig az állítandó bankok kölcsöneiket könnyen beváltható s pénzzé fordítható zálogok által nem biztosíthatják, kevés embernek lesz kedve vagyónát a bank állításában részvéte által veszedelmeztetni. Tehát a hosszas pörlekedés megszüntetéséről, — legalább a bankra nézve, — hitelezéseinek biztosításáról, a zálogok felváltásának könnyebbítéséről kell az országnak előlegesen gondoskodni, hogy a nyereségre biztosabb kinézés nyílhasson, s az egyesek a bank felállítására az önérdék által ösztönöztethessenek. Egyébiránt még szükségesnek mondatott az ország felügyelése az állítandó bankokra, hogy egymással összeütközésbe ne jöjjenek, s oly hatalmat ne gyakoroljanak, mellynek visszaélései ellen az egyesek ön magokat nem oltalmazhatnák. Mert minekutána az ország bizonyos vállalatnak csupán a tőle várt közhasznúság tekintetéből adna kiterjedőbb szabadságot s munkálódási könnyebbséget, igazságosnak látszott az ország részéről viszont az iránt, hogy a vállalat fő célja az igazgatók hibái által ne veszedelmeztethessék, óvásokat eszközölni. A magános érdekek adni kívánt szabadság a kicsapongások korlátozására szolgáló rendszabások által nem sértődhetik. Törvény, rend mindenütt szükséges, valamint egyes polgári, úgy azon társasági viszonyoknál is, mellyek új intézetek, új helyezetek által származtatnak. Kötelessége az országnak a vagyonsbeli bátorság fentartásáról gondoskodni; s minekutána az ellen nem csak egyesek, de társaságok is véthetnének, önkényt következik, hogy a törvényhozás figyelmét a bank-vállalatok sem kerülhetik el. A bankok szabályozásának szüksége épen azon az alapon fekszik, mellyen az egyes polgárok szabadságának korlátozása. Természeti jogok, mellyeknek gyakorlása természeti állapotban mindenkinek szabad, korlátok alá esnek a pol-

gári társaságiján: mert másoknak hasonló természeti jogokkal állnak összeütközésben. A természeti szabadság megszorítatik a polgári törvény által egyes embereknél, hogy mindnyájoknál annál egyenlőbben biztosítva legyen, hogy a törvény oltalma alatt s más szabadságával megférve annál teljesebb mértékben gyakoroltathassák. Ugyan ezen oknál fogva lennének a bankok számára, munkálódási terjedelmére, pénzjegyeire, belső alkotására nézve is az ország által megállapítandó olytén rendszabások szükségesek, mellyeknek erejével a bankok és egyesek közt előfordulható veszedelmes sűrűlódások elháríthatassanak. S ez volt egyedül, mi az itt előadott elmélekedések folytatában a rendek tanácskozásainak fő tárgyaúl ajánltatott.

Egy más vélekedésii osztály több kedvezést, több segedelmet, több befolyást kívánt az ország részéről a bank állítására. Nem tagadta ő, hogy a magános érdekeknek adandó teljes szabadság leghatalmasabb eszköze a kereskedés előmeneteinek, de csupán ezen szabadságot ott, hol munkálódástól soká elzárva volt, elégtelennek tartotta olly gyors haladás eszközzésére, miilyent a haza körülményei kívántak. A szabadság hosszas idejű nélkülözése nehézzé teszi annak használatát még akkor is, midőn a rekeszek elvétettek: gyámolítást, vezetést tesz szükségessé mind addig, míg gyakorlat által a szabadság önállóságra nem jutott. Ezen gyámolítás, ezen vezetés kétségenkívül sérti a magános szabadságot, nem is szükséges ott, hol a szabadság előbb természetellenileg megszorítva nem volt; de egy megszorítás a másikat következteti, s az önérdek, melly ha megszorítva nincs, minden jót képes maga eszközözlni, az ellenkező előbbi állapot következésében csak külső behatás s pártfogás mellett vihet céljához. Midőn valahol a szorgalom századok óta sínlett mindennemű szorongatások alatt, keveset nyerhet a lenyomó korlátok hirtelen feloldása által. Maga azon sínlődő állapot érdeket származtatott, mellyek az idő által erősítve lévén,

a helyzetek változásának ellenszegülnek. Azért kell a törvényhozóknak még a fenálló roszak orvoslásában is igen kéjjen s vigyázva munkálni, hogy más érdekek ne sértődjenek. Ha egyszer a megszorítási rendszer valamely iparágat rend és szükségen kívül való állapotra emelt, csak lassankint lesz megszüntetendő, hogy azon iparágak lassú leszállítására, s a rá fordított szorgalmi erőknél másféle alkalmaztatására idő engedessék. Hogy a magános érdek az ország minden hozzájárulása nélkül csupán önjerejéből bankokat teremthessen, hozahl) időszaka kell a szorgalmi erő s kereskedés szabad gyakorlásának, több előmenete a mívelődési kifejlésnek. Melly nagyoknak, melly győzhetetleneknek kellett lenni, Magyarországon a kereskedés akadályainak, hogy körülötte minden mívelt országban, Európának minden részén, még a despotismus nehéz igája alatt is személy s vagyoni batorságnak biztossága nélkül bankok állhattak fel, csak nálunk nem! És ezek közül is vannak-e sokan, mellyek épen minden országlási pártfogás nélkül alakultak volna? Talán, valaha itt is támadhatna egy: de a mostaniaktól mennyire különbözöknek kell lenni hazánk belső és külső viszonyainak, hogy a magános érdek olly nagy és veszedelmes vállalatra nézve, minő egy bank, az ország tettleges segedelmét nélkülözhesse? Az országlási részvét hasznos voltának bővebb bizonyításául előadattak azon országok példái, mellyekben a bankoknak nyújtott kedvezések a kereskedést legvirágzóbb állapotra emelték. Illyen az országlástól kívánt segedelmek — Magyarország körülményeihez alkalmazva bővebb vizsgálat alá veendőek voltak: a bankóknak adandó bizonyos elsőség más hitelezők előtt, könnyebített elégtétel-szerzés kölcsönadott pénzeire nézve, a letett vagy közgondviselés alatt lévő pénzeknek a bankba leendő betétele, a bank czéduláinak köz pénztárak által való elfogadtatása, mellyre senki magános nem kötelezettnék, mint van a bécsi bankjegyekkel, a banknak bizonyos időre engedendő kirekesztő kiváltság, hogy

a nyereségi kinézések más hasonló vállalatok hozzájárulása által ne veszedelmeztethesseuk s több effélék. Összekötve ezen kedvezésekkel értődött az országias kötelessége ügyelni arra, hogy a bank czédulainak és váltóleveinek kifizetésére mindig elégséges értékkel bírjon.

Volt egy harmadik vélekedés, melly a bankot egészen országos vállalattá kívánta tenni olly rendeltetéssel, hogy csupán biztos zálogok mellett teendő kölcsönözésre szolgáljon. Az értéknek az egész ország által fizetendő bizonyos mennyiségű pénzajánlatból kellett volna szerkesztetni. Illy kölcsönöző intézet az országos ajánlat értéke által biztosítva, készpénz helyett váltó leveleket vagy bankjegyeket adhatott a neki adott zálogokra: váltólevelei vagy bankjegyei csak biztos zálogokra kölcsönöztetvén, pénz helyett minden veszedelem nélkül elfogadathattak, s így mind a pénzforgás gyorsabbítva, mind a fizetési eszközök szaporítva voltak az ipar és kereskedés nevezetes könnyebbségére. Már magában ez egyesekre s az egész országra nézve igen hasznosnak látszott. Ezen felül nevezetes haszon ígértetett az országnak a bank munkálatainak nyereségeiből s a külesönözésekből, biztos váltólevelek discontírozásából; azt, a mit különben a bank részvényesei nyerendők, maga az ország nyerhette meg, éspedig, minthogy csak biztosítás mellett kölcsönözött, értékének veszedelmeztetése nélkül. Előhozattak a németországi szövetség tartományaiban s azoknak példájára más országokban szinte már alakult s legszebb sikerrel tenyésző „hitel egyesületek“, vagy ingatlan javak zálogaira állított úgynevezett „hypotheca bankok“, mellyeknek segedelmével egyedül tartathattak meg az adósságokba elmerült nemesi jószágok. Ezek adtak módot a nemes birtokosoknak adósságaikból kitisztulni, pénzt nyújtván, hogy a megbukást okozandó végrehajtásoktól megmenekedjenek, időt engedvén, hogy okos gazdálkodás mellett a kölcsön vett pénzt visszafizethessék. Nagyon ajánlatott illy szép következmények által a javaslat leginkább a hazai helyzetek tekinteté-

ből: könnyű volt átlátni, hogy a hitel hija, pénzkölcsönözés nehézsége az, a miért hazánkban semmi iparág nem tenyészhet, s még a mezei gazdaság sem emelkedhetik magosabb virágzási fokra. Figyelmeztettek a rendek arra, hogy az előadottak szerint épen a földtulajdon érdeke kívánná oly intézet állítását, mely által a nemesi birtokon fekvő adósság kifizettethetnék, s a mezei gazdaságra szükséges javítások eszközölthetnének. Utánozásra méltónak, s Magyarorszáiban igen alkalmazhatnák mondatott a szövetséges éjszak amerikai tartományokban alakult azon banknak szabálya, mely kölcsönözéseit csupán a mezei gazdáknak, és pedig oly nyilvános kikötéssel teszi, hogy a pénz gazdasági javításokra fordítassék, ezen jótékony föltétel által hazai földének czélszerűbb s hasznosabb művelését legszebb sikerrel vitetvén véghez.

Elmés vitatások következtek innen. Mindenik különböző vélekedés fejtegette, s mutogatta javaslatának jobb részeit: egyik sem tett kifogást a másik, csak a maga javaslata iránt figyelmezőbbnek, részvevőbbnek látszott előadásai ellen. A hallgató közönség egészen hideg és részvétlen volt. A bankok pártolói lehetetlenek tartván, hogy az állítani kívánt magyarországi bank minősége, szerkezete s rendszabásai iránt fenforgó kérdések egy ülésben eldöntessenek, csak azt sürgették, hogy az ország közbenjárásával alkotandó bank szüksége határozat által ismertessék el, a bank neme, rendszabásai, szerkezete, az országtól kívánt segedelmek s könnyebbségek iránt pedig bővebb értekezés a folytatva tartandó közgyűlések más idejére halasztassék, midőn a kívántatokról kimerítő javaslatok lennének előterjesztve. Közös kívánsága volt az a különböző bankok kedvelőinek: mert mindenik magáéna reménylé a bővebb értekezés következményét. De épen ezen mélyebb bebocsátkozás a bank és kereskedési viszonyokba nem volt a többség kedve szerint. Midőn látták a bankok védői, milly kevésbé hajlékony a közönség az általok

tett indítvány elfogadására, ennek szükségét mélyebb theoriai fejtegetések által vélték megmutathatónak. Azonban így még nehezebben érhetek célta. Mert okoskodásaikban sok olytat említettek, minek teljes felfogására több kereskedési és nemzet-gazdálkodási ismeret kellett, hogysen ezeknek híját egy ülés alatt magyarázatok s példázások által pótolni lehetett volna. Magok azok, kik a bankok iránt folytatandó rendszeres vitatást megegyező akarattal kivágták, mihelyest az állítandó bank terve vagy az ország által adandó kedvezések s segedelmek iránt részletesebb vizsgálódásokba bocsátkoztak, már olly annyira megoszolva voltak vélekedéseikben, hogy a közös kívánság támogatására sem tudtak egyenlőn elismert védokokat állítani. Ezen értelem - meghasonlás a közös ügy pártolása mellett még inkább elidegenítette azokat, kik baráti nem voltak. A bankok védői sürgették, hogy okoskodásaik vagy fogadtassanak el, vagy czáfoltassanak meg. De egyenes ellenvetések helyett csupán határozatlan kétségeskedéseket nyertek. Majdnem végső türelemig fáradoztak a magyaráztatásban s a szüntelen kért világosítások előterjesztésében: de mit volt tenni, midőn a sarkálitmányok sem fogadtattak el, mellyekre okoskodásaik alapítva voltak? A bankok alkotás-módja, természete, történetei iránt felhozott tudományos előadások kevés figyelemre találtak, mégis a vitatás közben sok közhasznú tárgyról feltűnt s a közönséges élet és tapasztani ismeretekhez közelebb álló képzetek nem tudva, talán akarat ellen is, lefészkelődtek a meggyőződésbe, s annyi sikere csakugyan volt az unalomig hosszas fejtegetéseknek s leczkézéseknek, hogy a bank állítása iránt gerjedt óhajtások jobban egyesültek s erősödtek. Nem szándékolák többé a megyei rendek az ország segedelmét a banktól visszahúzni, hanem csak azt hitték, hogy a midőn a magános vállalkozók által állítandó bank szerkezete s irányzata közelebb tudatnék, akkor az ország a szükséghez alkalmazva a ma-

gános vállalkozóknak adandó kedvezésekről és segedelmekről czélszerűbben és sikeresebben fogna tanácskozhatni. Ezen néző pontból indulva hozta a többség azon határozatot, hogy „ha akár egyes személyek, akár részvényesek külön vagy is magános bankot honunkban felállítani akarnának, a megye követői által az ország rendéinek pártfogásába ajánltassanak.“

Hetedik Szakasz.

Király:

Sebes pályája céljához visz el

Utóbb is mindent a végső idő:

S mentiben gyakran azt intézi el,

Mit a hosszas pür el nem dönthetett

Szerelem fáradtsága hasztalan.

A kereskedésbeli tárgyak után az Adó és Katona-tartás dolgában készült rendszeres munka vétetett közgyűlési vizsgálódás alá: de a tanácskozások érdeke majd egészen gyakorlati és tapasztalati észrevételekre és figyelmeztetésekre lévén szorítva, minden élénkebb összeütközést a fő vélekedés! felekezetek közt elmellőztetett. Minekutána így ezen rendszeres munka átment a vizsgálaton, mintegy kárpótlást keresve a száraz és unalmas munkálódásért vitatásba hozták néhányan a nemességnek a honi pénztár terheiben leendő részeltetését. Következett némelly heves kitörés az indítvány mellett és ellene: az őszalkotmányi vélekedés nem akarván egyenes ellenzésbe bocsátkozni, csupán a feladott kérdés megfejtésére alkalmasabb idő és hely választását sürgette, s ezzel a további vitatást szerencsésen elhalasztatta. De a szabadelmű felekezet sem volt nagyon idegen az elhalasztástól: mert az előkészületekre engedett idő szebb és fényesebb diadalt ígért, mint a milyen egy hirtelen szósúrlódástól vagy felüleges vitatkozástól várathatott.

Így került a sor a T ö r v é n y s z o l g á l t a t á s tárgyaiban készült rendszeres munkára.

Legelőször az ú r s z é k e k megtartása jött kérdés alá. Könnyű volt a liberalismusnak ezen intézetek teljes megszüntetését sürgetni, minekutána helytelen volta már a megyei küldöttség által elismertett. Ez ugyan még egy maradványt akart a hajótörést szenvedett ősi intézetből megmenteni, s hogy a földesúrnak fentartani kívánt kiváltságot elfogadhatóvá tegye, az alattvalók iránt tartozó fő pártfogói kötelesség s azzal járó teher színét öltötte reá; de a szépen kigondolt theoriának, mivel semmi valódiságon nem alapult, komolyabb elmélkedés mellett hamar el kellett oszlani. A kor szelleme szüntelen szem előtt tartatván a jelenlét helyezeteit, összehasonlításra, ítékezésre, következtetésekre kénytetett, s végre az ősi intézetek pártolói, magok önérdelkeiket hideg elmével számolgotok, átlátván, hogy az úrszékek fentartása a leglényegesebb kiváltság az ön ügyében való bíraskodás nélkül sem szükséges sem hasznos nem lenne, a megyei küldöttség által fentartott bíraskodási részletek kívánásától önkényt elállottak. Lehetett volna ugyan az úrszékek csonkítatlan megtartását, az országos küldöttség javaslatának elfogadását kívánni; de kinek volt reménye a közgyűlésben egy olly messze terjedő kívánattal győzni, melly a küldöttség kebelében is csak kevés pártfogásra talált? A megyei küldöttség javaslata úgy nézetett, mint maximuma annak, a mit az őszalkotmányi felekezet kívánhatna. Többre tehátsenki sem tarthatott számot, ez is olly kévéssé kedvehetett, hogy a midőn a küldöttségi munka felolvasása után indítvány tétetett az úrszékek általános eltörlésére, senki sem volt, ki a megyei küldöttségközéputi javaslatát pártolta volna. Az indítvány elfogadtatott, s a megyei rendek küldöttségük tudósításában az úrszéki bíraskodás megszorítására felhozott okoskodások által oda látták meggyőződésüket vezérelve, hogy az úrszékeknek általános leendő megszüntetését“ szorgalmazzák.

Eldöntötte e határozat az úrbéri tárgyak sorából kivételt s a jelen tanácskozásokra utasított kérdést az úrszékek iránt; de ennek következtében most már az úrbéri megyeküldöttség által az úrszékek helyébe állítani kívánt vidéki székek javaslata volt vizsgálandó. Már az úrbéri tárgyak fölött folyt vitatás eléggé kitüntette a megyei küldöttség ebbeli javaslatának népszerűségét. A különböző vélekedési feikezetek közül egyik sem lelta kívánatait benne kielégítve, s valóban úgy látszott, mintha az elmés találmány csupán a találok tetszését nyerte volna el. A liberalismus a javaslatot az úrszékek surrogátumának nézvé, pártolni teljességgel nem akarta. Nem lévén új körülmények, mellyek az előbbi vitatásban nyilatkozott idegenkedésen győztek volna, a megyei küldöttség javaslata a vidéki székek iránt majd nem pártolatlanul esedett.

Más bíróságról kelle gondoskodni. Legtermészetesebb volna, ha az úrszéknél eddig folyt pörök a közönséges bíróságokhoz általtétetnének. De mikép eszközölni azt, hogy a köznép a számos kisebb értékű mintegy 10 forinton alól lévő kereseteknél a közönséges törvénykezés bajaitól inegkíméltessék, s nagy költség - s idővesztegetés nélkül igazságszolgáltatáshoz jusson, mert a lakosok nagy többségének szükségei azok, menyekről a törvényhozás előlegesen köteles gondoskodni, s ezek a köznépnél épen ilyen kisebb keresetek könnyű elintézésében állnak. Két javaslat volt e végre előadva: egyik a megyei szolgabíráknak, másik a helybeli előjáróknak bírószkodását vette tervül. Itt mutatkozott már az alispáni és szolgabirói székek megtartására intézett törekvés azon erőködésben, melylyel pártolók a köznép ügyeiben való bírászkodás tehetségét a megyei tisztviselőknak akarták biztosítani. Az ellenfél azt állítá, hogy a szolgabírák, ha sokféle terhes political kötelességeik teljesítésében pontosan akarnak eljárni, a számos magános keresetek elítélésére időt nem lelhetnek, s azért ő a helybeli előjáróknak adandó bírói tehetséget, mint a

pörlekedőkhöz legközelebb állót, legkisebb költséggel leggyorsabban eszközölhetőt, ajánlotta. Némelyek még időelőttinek s czélszerűtlennek vélték a köznép előljáróinak bíraskodását a műveltség mostani alacsony helyzetetésénél fogva. De a liberalismus nézetei szerint ezen kifogás nem állhatott, minekutána az emberi természet leglényegesebb sajátása éppen az lenne, hogy arról, mi legyen igazságos, mi nem? ítélhessen, hogy az erkölcsi jót a rosztól megkülönböztethesse. Ezen egyszerű ítélhetésben az igazság fölött, ezen könnyű átláthatóságban a természeti igazságnak fekszik a szabad cselekedet lehetősége s beszámíthatósága, s azért ez a műveltség állapotától függésben nem lehet. — Minden józan elméjű embernek teljes tehetséggel kell bírni az igazság megkülönböztetésére: mert máskép cselekedete neki nem tulajdoníthatnák, s beszámításba nem vétethetnék; mivel tehát ezen tehetség olly mekívántatú sajátja az emberiségnek, önkényt következik, hogy arra a józan ész legegyszerűbb munkálódása is elégséges legyen. Innen van, hogy az igazság érzése természeti ösztönként hat a műveletlen embernél, s csak az önérdék sugallásai által el ne nyomattassék, olly hibátlanul nyilatkozik, sőt néha helyesebben, mint azoknál, kik az igazság fölött való ítélethozást hosszas vizsgálati és gyakorlat tanulmányává tévők. Ha minden embernek kell annyi elmetehetséggel bírni, hogy az igazságot s az erkölcsileg jót és roszat maga cselekedeteiben megítélhesse, s az általa elkövetett igazságtalanságért felelőssé tétethessék, lehet-e valakit ugyanazon igazságnak más cselekedeteinél leendő megítélésére alkalmatlannak tartani, hol az önérdék távolléte a csábítás és csalódás veszedelmei ellen még inkább biztosít? Vannak ugyan a társasági állapot által olly mesterséges természetű viszonyok is alkotva, melyeknek megítélésére bővebb ismeretek s gyakorlatok kívántatnak: de nem a köznépnek, hanem a felsőbb rendeknek szövevényesebb helyzeteteiben. A köznép viszonyai egyszerűbbek, s kevésbé távoztak el a természeti

állapotoktól, hogysen a nála előfordulható kérdések a helybeli eljárók fogalmait s egyszerű okoskodásait felülhaladhatnák. Ila azonban a köz élet s magános viszonyok ismeretei mégis a helyes ítélethez szükségesek, úgy épen a helybeli eljárók azok, kik a köznép ügyeiben legjobban bírászkodhatnak, minekutána ök a köznéppel szüntelen közlekedésben állván, helyezeieit s különböző viszonyait legjobban ismerhetik.

A köznép részvétele az igazságszolgáltatásban, azaz bírászkodásban, közötté az erkölcsiség s igazság érzésének meggyökereztetését eszközli. A törvény és igazságnak gyakrabban szem előtt forgó képzetei meghonosodnak a lélekben, s a gondolkodásnak állandóbb irányt adnak a jó felé. A törvény s jó rend fentartása mindenkor kedvesebb az előtt, kinek hozzájárultával eszközöltetett, — s az igazságosan cselekedni hajlandóbb, ki mint bíró maga az igazságtalanság kárhoztatására volt alkalmaztatva. Szép tanúsága ennek a jury intézete, melly az Angolok által már kelet Indiába is behozatott, hol azóta a köznép által az erkölcsi állapotra nézve tett szembetűnő előmenet példái mutatják, hogy a köznép természeti tehetségeire bízott igazságszolgáltatás jó sikerét a míveltség alsóbb foka sem akadályozza. De különben is az emberi természetben van, vágyódni azután, a minek elérésére magában tehetséget érez: azért ellenkezik úgy a természettel minden jogokból való kizárás, melly a gyakorlás tehetetlenségén alapulva nincs, s minél teljesebben elégítették ki ezen természeti ösztön a polgári jogokban engedett részvétel által, annál szorosabb a kapocs, melly az egyes polgárt a haza érdekeihez köti. Mert a hazaszeretet maga azon részvételi érzések összességében áll, mellyek az egyes polgárnak engedett jogok, szabadságok s haszonvételek képzetei által származtattak. És valamint általában a polgári jogokban úgy különösen a bírászkodási tehetségben engedett részvételnek még az a haszna is van, hogy a köznép gondolkodás módját s érzeményeit nemesíti, s benne vá-

gyakat ébreszt föl a művelődésre. Midőn az ember magát nem csak a mindennapi élelemkeresés munkájára hanem nemesebb dologra is látja alkalmazhatnak, midőn elmetehetségeinek nemesebb gyakorlatot lát adva, kénytelen egyszersmind azon kívánságot érezni, hogy a rábízott munkára alkalmazatosait legyen, s tehetségeinek tökéletesítésére ösztönöztetik. Így a helybeli előjárónak adandó bíraskodás az által, hogy a birói hatalom gyakorlásában részeltet, hatalmas eszközül szolgál a köznép művelődésének előmozdítására.

Győztek a liberalismus nézetei a megyei rendeknél, s a „helybeli előjárók bíraskodása kisebb keresetekre nézve“ elfogadva lőn. Kicsikarta ugyan a vesztett fél további erőködései által ezt „hogy a helybeli bírák Ítéletei főlebbvitel útján a megyei szolgabírák vizsgálata alá jöjjenek“, de ezen záradék a helybeli bíraskodás tekintetének kibebítésére nem szolgálhatott; mert „a megyei törvényszékre való rendes fölvitel“ szinte fentartva volt, s így a megyei tisztviselők küzbenjövele inkább politikai felügyelésnek, mint rendes bíraskodásnak nézettek. Ez egy olly engedmény gyanánt volt, millyet a győző hatalmának teljes érzésében, ad a győzöttnek, hogy hálás lekötelezéssel szívét magához hódítsa.

Részesíteni minden polgári rendet minden olly polgári jogban, mellynek gyakorlására tehetős, ez volt a nógrádi rendek tanácskozásainak közönséges törekvése, a mint ezt a tanácskozások folyamata nyilván kimutatta. Mert a nógrádi rendek az apróbb keresetekre nézve alkotandó helybeli bíraskodással sem elégedvén be, kívánságokat oda terjesztették ki „hogy minden rendes tanácssal bíró s a megyei törvényhatóság által alkalmazatosnak találandó község teljes bíraskodási tehetséggel legyen felruházva minden olly tárgyra nézve, a mellyről eddig úrszékek ítélték.“ Nagy elv, s nagy következesek fekszenek ezen kívánsatban, — mégis igen könnyen és ellenzés nélkül fogadtatott el. Az első gondolat ugyan az országos küldöttségtől jött, midőn ez a fenálló és pri-

vilegiumon alapult bíróságok fentartását kívánta, de egy gondolat másikat ébreszt föl, s utóbb nem is sejtett következtetésekre visz. Ha jó és hasznos a községek bíráskodása, miért legyen azokra szorítva, mellyek eddig privilégiumot nyertek? miért legyen valami hasznos intézet jótékony hatása az egész jövendőnek elzárva, s ne inkább minél több helyre kiterjesztve? Könnyen észrevehető a különbség az országos küldöttség s a megyei rendek nézetei között. Amaz egész munkálódásában a privilégiumok s magános jogok sérthetetlenségét tartván vezérelvül, a kiváltságos mezővárosokat csak kivételképen akarta az eddig használt jogok gyakorlásában meghagyni. Ugyanazt kívánták a megyei rendek: de nem a privilégiumok tekinteténél fogva, hanem azért, mivel a helybeli bíráskodás által az igazságszolgáltatást könnyebbíteni s a nép érdekeihez szorosabban kapcsoltatni vélték. Mivel azonban ezen tekintetek nem csupán a gyakorlatban lévő községeknek, de minél többeknek szabad bíráskodását ajánlották, a megyei rendek legszebb ezérlást látván a rendszeres munka javaslatában, sürgették, hogy nagyobb körre terjesszessék ki, s üdvös hatása ne a privilégiumoknak, hanem törvényhatóságoknál kifejlendő közvéleménynek oltalma alá helyeztessék. Tetszett ezen javaslat sokaknak, mivel a teljes bíráskodási tehetőségre nyitott kinézésben hatalmas ingert láttak arra, hogy a községek felvilágosodás s míveltség előmozdítására s ön dolgaik igazgatásának rendesebb szerkesztésére törekedjenek; tetszett, mivel a köznépnek adatni kívánt jogok nem az ősalkotmány érdekei, hanem azon privilegiumbeli kivételek ellen látszottak intézve lenni, mellyek csupán kedvezések eszközei, a törvényes állapotokat minduntalan sértik. Egészen egyetértett e tárgyban az ősalkotmányi vélekedés is a liberalismussal: egy részről azért, mert átlátta, hogy a kiváltságos rend érdekei kevésbé sértődnek törvényben foglalt, mint privilégiumoktól függő kivétel által, más részről azért, mivel

a nemességet az által, hogy a köznépek felsőbb polgári állást adhatna, vele szorosabb érdekek kapcsolatába gondolta húzni.

Az a l i s p á n i és szolga bírói székek bírósága iránt támasztott kérdés annyira volt már hányogaíva. s vitatva kisebb nagyobb társasági körben, annyira kinyilatkoztatva egyesek véleménye, hogy a tanácskozás kimenetéről alig lehetett többé kételkedni. Nem mindenütt volt a tiszta meggyőződés, melly a mostani bírák helyébe állandó törvényszékek alkotását javasolta. Az intézet újsága hatalmas ingerül szolgált annak elfogadására. Sok ember változások után sóhajtozik, csak azért, mivel várakozásait a fenálló helyzetekben nem leli kielégítve, s az érzett rász okait nem ismeri: rövidlátása a pusztá változást jobbításnak képzelte, s nincs annyi életereje, hogy mélyebb gondolkodásba s a körülötte lévő dolgok bővebb nyomozgatásába bocsátkozhassák. Az állandó törvényszékek díszes formáiról támadt képzeletök olly kellemes behatást gerjesztettek, melly által ezen újítmánynak ott is, hol a fenálló bíróságok eltörlését magános érdekek nem ajánlották, meg kellett kedveltetni. Sokan, pedig épen korosabb s érettebb elméjű férfiak a mostani megyei törvényszékek állapotával igen elégületlenek voltak, leginkább azért, mivel a táblabíráknak korlátlan számmal s személyválogatás nélkül történni szokott kinevezése mind a cím becsét, mind a hivatal hatáskörét elenyésztetni látszott. Kor, szolgálat, vagyon, származat s a tökéletesebbség önérzése mindig bizonyos aristocratiát képeznek, melly, midőn hatalomhoz nem juthat, legalább megkülönböztetésre s más fölött való kitüntetésre vágyódik. A törvényszékek mostani formájánál amaz aristocratia majd minden tekintettől s hatalomtól elesett. Egyik természetű hibája az embernek azon kis irigykedés, melly semmi kellemet, semmi kényelmet nem hagy addig egészen éreztetni, míg mást kizárva nem éldeltetik. Melly hiúságnak hízelgő gondokat ezentúl díszesebb formájú,

nagyobb tekintetű ítélőszék tagjának lenni, eddig nem ismért különböztetésekkel élhetni, s annyiak fölött, kik eddig egyenlők voltak! A kik így éreztek, mindnyájan az állandó szerkezetű törvényszéket óhajtották, s mivel azt vették az igazságszolgáltatásra eszközlendő minden további javítás alapjául, mintegy ennek következtetésében kívánták, vagy legalább nem bánták az alispáni és szolgabírói székek eltörlését, hogy az állandó törvényszék behozása annál bizonyosabban sikereltethessék.

A liberalismus hősei örömet bocsátkoznak theoriai elmékedésekbe, örömet hivatkoznak külföldi törvényhozások, vagy híres törvény- és ország-tudósok okoskodásaira; igen jól tehették ezt a fenforgó kérdés vitatásánál. A birói hatalomnak a kormányzótól szükséges elkülönözése volt a fő elv, mellynél fogva a köztisztviselők eddig gyakorlott bíraskodásának megszüntetése kívántatott; ezen kívül a köztisztviselőnek gyakori Hiúsága, járatlansága, más dolgokkal elfoglaltatása, a két különböző hivatal összekötetéséből eredő késedelem, függőség, elfogultságok, mint ugyan annyi okok hozattak fel annak megmutatására, hogy a birói hatalom csak külön választva és erkölcsi testek által legyen czélszerűen gyakoroltatható. Ezeknek ellenére a másik fél az alispáni és szolgabírói székeiknek az egész honalkotmányvaló szoros összekötését állítja, s előszámlálván minden lehető jót — még csak történetit is — a mi egészen más okból vagy természetes összekötetésen kívül következik, — azt egyenesen a fenálló bíraskodásnak tulajdonító. El akarta hitetni, hogy az olcsó igazságszolgáltatásnak, a könnyű pörlekedésnek, birói részreliajlatlanságnak az alispáni és szolgabírói székek megszüntetésével szinte meg kellene szűnni: de azt, hogy ezen különben is csak ritkán lelt hasznok szükségképen a mostani bíróságok rendszeréből következzenek, s nélkülük meg nem maradhatnának, megmutatni nem tudta.

Szép dialecticai mesterséggel voltak ezen s több más okoskodások a megyei küldöttség tudósításában elő-

adva. Hasztalan! A vitás kevés ideig tartott. Mert a megyei küldöttség véleménye a közgyűlésben csak a küldöttségi többségnek jelen volt egy két tagja által pártoltatott, s bármely szép önfeláldozással dolgoztak ezek, még csak hosszabb s mélyebb fejtegetést s a feladott kérdés eldöntésének késleltetését sem voltak képesek eszközölni, régen eldöntve volt a kérdés a közvélemény által, csak a megyei küldöttség javaslatának pártolói közül kevesen sejtették. Midőn a küldöttségi tanácskozás helyén ők lettek nyertesek, okoskodásaik erejében bizakodva ezentúl is győzni reményltek, s örömmel képzelek, mint fogna minden szükséges javítás az annyira tisztelt ősi intézetek háborgatása nélkül csupán a pörlekedési rend czélszerű módosításával eszközöltetni. Így szenderítik el az embert a hiúság álmai. S nemde volt a küldöttségi többségnek elég oka bizakodni, minekutána kívánságát köztiszteletű s hazafiúságokrúl ismért azon országos emberek által látta pártoltatni, kiknek az országos küldöttségétől elkülönözött véleménye a fenálló megyei bíróságok megtartását tárgyazta?

Végzéssé lőn az „alispáni és szolgabírói székek eltörlésének szorgalmazása.“ Minél váratlanabb volt, annál fájdalmasabban esett e csapás, s még inkább azért, hogy a nyertes fél győzedelmét csak hosszabb ellentállás által sem lehetett megnehezíteni. Végző elcsüggedést ábrázolt a veszteség keserű érzésen legyőzött vélekedés párthívein: mintha az általok óhajtott törvényalkotványnak egyetlen lehető biztos alapja szétrogyott volna, s többé minden jóakarat mellett sem lehetne jót valamit véghez vinni, elvesztve képzelék a jobb jövő kinézéseit. Talán korán még: mert csak egy törvényhatóságnak volt kijelentve fölöttük ítélete, s milly távol állottak még az országgyűlési tanácskozások következményei? Különben is az ember olly örömet kapkod reménységek után, hogy lebukott szerencséje fölött fölemelkedhessék. De itt már a végző reményt elenyésztet kétségbeesés volt. Közönségesen hitték, hogy a

közvélemény az ország más részeiken is úgy, mint itt, a mostani bíróságok megtartása ellen fogna nyilatkozni, azt pedig, hogy a kormány maga az országos küldöttség javaslatát ne pártolja, senki sem tartotta gondolhatónak.

Számolt ugyan a liberalismus a diadalra, de azt olly könnyűnek, olly kevésbé fáradságosnak még sem gondolta. Az ellenfél által a megyei küldöttség tanácskozásában nyert erős állás s ottani győzedelmei vélekedésének erősebb pártolását, makacsabb oltalmazását képzelgették, mellynek folytában a liberalismus részéről is több feláldozásra, nehezebb harcra kellett elszánva lenni. És ezekből semmire sem volt szükség! Megegyezők voltak a kormány és liberalismus nézetei az alispáni és szolgabírói székek eltörlésére nézve s az országos küldöttség ellenkezően vélekedő tagjainak, hazafiúságról, szabad szellemű gondolkodásról hites férfiaknak tekintete sem tudta a liberalismust megvesztegetni, hogy a kormány kívánsága ellen szavazna. Egyébiránt mivel látta most már a győző felekezet a más rész gyenge helyzetét, bátrabb lett, s sebesebb léptekkel indulván az általa czélzott javítások útján, politikai tekinteteknél fogva magát többé visszatartóztatni nem engedte.

Több nehézséggel volt összekötve a megyei állandó törvényszékek szerkesztése, — sa fenálló helyezetek a liberalismus elveit is ingadozásba hozták.

Az állandó törvényszékek szabályozása által némikép alkotmányi szabadságok, az igazság szolgáltatás biztosításáéi szolgáló köz polgári szabadságok látszattak megsértődni. Úgy mint mostan vannak a megyei törvényszékek, a résztvehetők nagy száma mellett, egy nemzeti bíróságot, grand jury-félet, képeznek, melly a nemzet kebeléből önkényt, minden kijelelés nélkül áll fel, gyakorlat, szokás annyira szaporítván a törvényszék tagjainak számát, hogy jelenleg a miveltek vagy tehetők közül alig lenne valaki a bírói hatalom gyakorlásából kirekesztve. És ezen szabad, hivatalon kívül lévő

polgárok által gyakorlott igazságszolgáltatás volt ez, a minek az állandó törvényszékek alapítása által megkeletett szünni. A theória szerint az egész bírói munkálódás a józan ész, semmi ép elméjű embernél nem hiányozható józan ész ítélethozásában áll, s azért minden ép elméjű embert bíraskodásra tehetősnek kellene tartani. Igenis, mert az igazság, az ész törvényei minden ember előtt isméreteseknek gondoltainak. De mit látunk a valóságban? Nem azon átalános, a természetben alapult igazságot, hanem egy helyzetbelit, hely és idő körülményei s viszontagságai által alkotottat, mellyet írott lapokból, gyakran csak szóbeli hagyományokból, tanulni kell. A józan ész maga nem elégséges többé a jog útján vezetni, nem képes maga okoskodásaiból ön cselekedetére nézve is megítélni, mi igazságos, mi nem? hogy lenne képes mások cselekedetei fölött Ítélni? így lett szükséges a polgári társaságban a polgári törvények, szokások ismerete nemcsak arra, hogy bíraskodni, de arra is, hogy törvényszerűen cselekedni lehessen. Mivel azonban a polgári törvény tanulása fáradtságba, időbe kerül, s arra nem minden embernek van egyenlő hajlandósága, tehetsége, vagy alkalmá, nem lehetett a polgári törvény ismeretét minden polgárnál kétségtelennek föltenni, s azért a bírói hatalom gyakorlása válogatott személyekre bízott. Az írott vagy hagyományos törvényekkel még az az alkalmatlanság is van összekötve, hogy a szavak halál értethetnek, s a törvény által fölvett esetek a valóságban egészen máskép állnak, mint a törvényhozó által gondoltattak. Ekkép támadt kétségek csak új törvény vagy bírói ítéletek által fejtődhetnek meg, s ez az a mód, mellyen több meg egyező ítéletek a törvény tekintetére emelt gyakorlatot, szokást származtatják. A polgári társaság jólléte nagy részben a magánosok jogainak meghatározottságától függ, midőn az egyes polgárok cselekedeteiknek zsinórmértékét világosan kijelelve látják. Mivel a bírói ítéletek teszik leginkább gyakorlatilag azon szabályt, melly-

hez az egyesek magokat alkalmaztatni tartoznak, önkényt következik a bírói ítéletek egyenlőségének szüksége. Mert ha az ítéletek különbözők, állandó s biztos szabályt az egyesek cselekedeteire nem adhatnak, s a cselekvés szabályainak bizonytalansága a jogok bátortalanságát származtatja. De mikép lehet az Ítéletek egyenlőségét s következetességét eszközölni, ha a bírák különböző gondolkodásnak, és gyakorta változnak? Ez a fő ok, mellyen alapszik a bizonyos meghatározott személyekből álló törvényszékek intézete, ez az, melly a megyéknél is a törvényszékek szerkezetének változtatására nézve bizonyos szükségét éreztetett. Sürgetőbbnek látszott ezen változás még azon könnyűségnél fogva, mellyel a pártok jelenleg a bíraskodásban befolyást gyakorolhatnak. Nehány közel lévő példák a tisztválasztási pártoknak a törvényszékek belsejéig való nyomúlhatását bizonyítván, olly hatással voltak a megyei rendekre, hogy az állandó törvényszékek elfogadását tovább nem is ellenzették, s ebben még a fenállókhoz olly hevesen ragaszkodó ósalkotmányi vélekedés is egyetértett, a további tanácskozásban csak az állandó törvényszékek szabályozását tárgyalatván.

Közönségesen a helyes igazság szolgáltatás egyik főbb biztosítékának állítatik a bírák elmozdíthatatlansága: ez volt az, mi az állandó megyei törvényszékek rendezésénél tömérdek nehézségre akadt. Ott, hol a bírák a kormány által neveztetnek, a bírák elmozdíthatatlansága arra való, hogy nekik független állást szerezzen, s a kormány hatalmát korlátozza. Mintegy védfalul szolgál a kormány hatalmának terjeszkedése ellen, s a nép érdekeinek oltalomul ott, hol ez a bírák választásában nem részesül. Ezen a bírák elmozdíthatatlanságát javasló okok fenn nem forognak ott, hol a bírák a nép által választatnak: sőt maga ezen elmozdíthatatlanság képzete a népválasztás s képviselés fogalmaival látszik ellenkezni, minekutána ezek a köz bizodalom nyilatkoztatásán alapulnának, mellyre minden

időszakasznak olly saját jogai vannak, mint a törvényhozásra, semmi előbbi időszakasz rendelkezése által nem korlátozthatók. Magok a hazai helyezetek a törvényszéki bírák elmozdíthatatlanságában csak a nemzeti jogokra nézve újabb megszorítást képzeltelek. Az időről időre választott tisztviselők bíraskodásának megszüntetése, a megyei törvényszékeknél olly sok embernek engedve volt bíraskodási részvétel megszüntetése, s az állandó törvényszék szerkesztése által olly sok eddigi tagra eszközöndő kizárások annyi meg annyi megszorításai voltak a nemzet által gyakorlott bíraskodási jogoknak, áldozatok, a szükségnek adott áldozatok. Azonban ki akarja azt, a mit áldozatnak tart, tovább terjeszteni, mint épen elkerülhetlen? Ha a törvényszéki részvétel már csakugyan egy kis számra volt határozandó, kellett-e ezen részvételt még szőkébb körre húzni? Sokan attól is tartottak, hogy a bírák nem változtathatása a megyei kis körben gyakrabban támadható személyes összeköttetések által állandóan meggyökeresített részrehajlást, mellékes érdekeket, s bírói önkényességet fogna származtatni. Mások attól féltek, hogy ha a kormánynak a megyei bírákat, kik neki tetszenek, előléptetni szabad, a nemzetnek ellenben azokat, kik bizodalmával többé nem bírnak, elmozdítani nem lehet, a törvényszék tagjai a nemzettől függetlenekké tétetvén, egészen a kormány befolyásának lesznek alávetve. Nem tagadtatott ugyan az, hogy a közönségesen gyenge embereknél a hivataltól való megfosztás félelme nagy hatást gyakorol, s szabadon ítélni nem képes, ki fölött e félelem uralkodik: de ezen segíteni úgy, hogy nagyobb róz ne következék, senki nem tudott. Minekutána az állandó törvényszékek rendszere már elfogadva volt, az ősalkotmányi vélekedés a megszűnendő szabad bíraskodást legalább a nemzetnek a törvényszékek szerkesztésére adandó több befolyással kívánta pótoltatni. Könnyen reá állottak erre a más vélekedési felekezetek is, s a liberalismus félre tétvén theoriai nézeteit, ürült, hogy a nemzetnek a bírás-

kodás gyakorlásában kiterjedőbb részvételt szereztetett. A rendek kívánsága oda nyilatkozott, „hogy az állandó törvényszékek bírái egy tisztújítástól a másikig válassztassanak, s e választási jog semmi főispáni kijelölés által ne korlátozathassék.“

Az eddig előadott vitatkozások mutatják, mely különböző s éles vonásokkal jegyzett vélekedési felekezetek léteztek s munkáltak a nógrádi rendek között. Fenállottak ugyan már akkor is, midőn a „Hitel“ megjelent, de egész világosságban csak a rendszeres munkák vizsgálásánál tűntek föl. Ott, midőn az egymással összeütközésbe jött érdekek egyesek kívánságait s nézeteit világosságra hozták, s megegyező kívánságok, megegyező vélekedések egymásmellé csoportoztak, — midőn a sokféle hiúság vágyainak kielégítésére, a maga megtartási ösztön tágasabb vagy szőkébb körű érdekek biztosítására eszközüket keresett — midőn a fülébszertett szenvedélyek a hideg ész nyugodt vizsgálódásainak álló helyéről kitolták, — tanultuk ismerni s megkülönböztetni azon vélekedési osztályokat, melyeknek képzetei alatt honosaink különböző érzései mutatkoztak. Ezen vélekedési felekezeteket Magyarországon a régi helyezetek változtatása iránt nyilatkozott kor-szükség hozta létre. Kormány és ország által e kor-szükség elismerve volt. Kormány és ország szükségesnek látták, hogy némely fenálló intézetek megszüntessenek, vagy változtassanak, vagy újak hozassanak be, s ennek eszközüül a rendszeres munkák készítését rendelek.

De mivel a régi viszonyok sokféle érdekeket származtattak, a jelenlétiektől igen különbözőket, összeütközésnek kellett támadni az ellenkező érdekek között, s ahhoz képest a mint nagyobbban vagy kevésbé kívánták a fenálló viszonyok megtartását vagy változtatását, egyesek vélekedései egymással kapcsolatba jöttek, s a közös érdekek oltalmazására egyesült törekedésben vélekedési felekezetekké alakultak.

Az így támadt vélekedési felekezetek közül volt egyik az, melyet a fenálló intézetekhez állhatatos ragaszkodás, változások s újítások ellenzése tüntetett ki. „Ősalkotmányi“ felekezetnek nevezték, mivel az, a mit a nagyobb rész minden törekvéseinek, minden okoskodásainak célpontjául tartá, az ősalkotmány sértetlen fentartása volt, holott ennek csak eszközül kellene tekintetni a főbb feltétel, a köz boldogság megszerzésére. Szenvedély s indulat elegyül mindig a néptömegek ítéleteibe; kedveljenek vagy gyűlöljenek valamit, vak buzgósággal teszik, a jót vagy roszt tisztán megfogni képesek nem lévén. A régi állapotok bálvány tiszteletéből következtetett az ősalkotmányi felekezet tömegének azon kívánata, hogy az általa sarkalatosaknak vélt, vagy alkotmányiaknak tartott törvények ne csak ne változtathassanak, de még tanácskozási vitatkozás alá se vétethessenek. Alkotmányi törvénynek mondatott pedig mind az, a mellyen a kiváltságos néposztálynak valami joga vagy kiváltsága lenne alapulva. Felvilágosultabbak az ősalkotmányt a hazai jóllét egyedüli eszközének, a nemzeti szabadság egyedüli biztosítékának állíták: nem azért, mintha talán jobb s tökéletesebb nem képzeltehetnék, de mivel a jelen körülményekben, jobb s alkalmazosai!) nem lenne szerezhető. Hasonlóan a nemesi rend kiváltságait a jelenlét szükségei közé számlálók, azon okból, hogy a köznép nem csak a haza érdekeiről, hanem tulajdon magáéről sem tudna eléggé gondoskodni, minél fogva egy nálánál felsőbb hatalmi púlczon álló polgári rend gyámsága és pártfogása nélkül el nem lehetne. Azonban a felekezet tömege ismét azt hitte, hogy a kiváltságos rendnek az alkotmányi lét fentartására s a köznép oltalmazására szükséges hatalmát a köznép fölött gyakorlott jogoktól s megkülönböztetésektől elválasztani nem lehet. Innen származott a nemesi rend kiváltságaihoz s a legkisebb megkülönböztetésekhöz való ragaszkodás, melly sokszor a valóságot oda adni kész volt, csak hogy a külszint megtarthassa.

Könnyű volt a nemesi kiváltságok pártolása addig, inig megszüntetésükből a köznépre semmi új jog, semmi könnyebbség nem látszott háromlandónak. De a nemesi rendtől több követeltetett. Részvétel a közterhekben, elengedése némelly haszonvételeknek, vagyonbeli jogok általadása, ezek voltak, a mik a köznép könnyebbségére s állapotának jobbítására kívántattak, s miket azon mentséggel, hogy a kiváltságos rendnek a kormány korlátozásáfa szükséges hatóságát gyengítenék, elmellőzni nem lehetett. Valóban az igazság ereje mégis nagy, hogy így a vele összeütköző érdekek pártolóit is kódolásra kénytetheti! Megismerték az őszalkotmányi vélekedés hívei a köz telkekben kívánt részvétel igazságát, s most már szinte minden ollyas áldozatra, melly az alkotmányi viszonyokkal s nemzeti szabadságokkal megférne, hajlandóknak mutatkoztak.

Mikép legyen e részvétel a köz telkekben eszköz-
lendő! ez iránt két felé oszlottak a vélekedések. Egy rész a nemesek által viselendő terhet egészen az állandó nemesi fölkelés szabályozásában akarta foglaltatni, úgy, hogy ennek költségeivel az egyéb adózás nemeire tovább is fentartandó szabadságok teljesen kipótolva láttassanak. Más rész a nemesség adózását a régi idők példájára országos segedelemként, s mint más alkotmányos országokban, több politikai jogokkal, különös kereskedési kedvezésekkel, az ország jövedelmeiről rendes számoltatással föltételezve kívánta eszközöltetni: minekutána ilyen óvások nélkül a nemesség által teendő minden áldozat, habár a köznépnek pillanatnyi könnyebbségiül szolgálna is, idővel csak a kiváltságos rend hatalmának gyengítését s utóbb mind annak, mind a köznépnek terheltetését következtethetné.

Ezek voltak az őszalkotmányi vélekedés nézetei. Egykor, midőn az idők viszontagságai az alkotmányi létet némelly veszélylyel fenyegették, az őszintézetekhez való állhatatos ragaszkodásban állott a hazafiúság: ország- és megye-gyűlések az alkotmányért, nemzetiségért

mzgó legnemesebb érzelmek jelenségeit mutatták. Mivel azonban a szabadon eresztett indulatok nem olly könnyen engedik magokat a hideg ész kormánya alá visszavezettetni, csudálni nem kell, hogy az alkotmány oltalmazása mellett felhevült érzelmek utóbb majd minden fenálló intézetekhez úgy mint az ősi alkotmányhoz végső feláldozásig ragaszkodtak, s midőn ezt már féltetni nem kellett, a fenálló intézeteket egyenlő tűzzel pártolák. Mindenütt e vitatásokban az alkotmány tisztelete, hazaszeretet, nemzeti lélek látszott, a hazai ügy védelmében nyilvánított állandóság legbuzgóbb hódolat tárgya, lón — s az őszintézetekhez való ragaszkodás a tisztelet érzelmeitől elfogult közönség előtt szépnek s nagy-nak tetszetett még okoskodásainak tévedéseiben is. És ezen előidők hagyományain alapult tekintet hatalmas istáp volt az őszalkotmányi felekezet nézeteinek támogatására: mélyen kellett a felvilágosodás erejének hatni, hogy az emberek azt, a mit olly soká hazafiúsnak tartottak, a haza javával nem mindig megegyezőnek láthassák.

A másik, ellenkező vélekedési felekezet volt az, melly a külföldi állapotokra való figyelmeztetések, régi intézetek megszüntetésére, újak alkotására s egyáltalában változásokra intézett vágyódások által nyilatkozott. „Szabadelműség“ „liberalismus“, szép nevét viselte, mivel a valódi vagy képzelt javítások szorgalmazásától semmi tekintet által magát nem akarta visszatartóztatni, s ekkép magát szabadnak s függetlennek állította. Itt is a nagyobb rész, mint az előbbi vélekedésfelekezetnél az eszközt nézte célnak, s midőn függetlenségre, minden tekintetek elmellőzésére törekedett, elvont eszmék s theoriai állítmányok alkalmaztatását, külföldi intézkedések utánozását sürgette, a nélkül, hogy a különböző lielyezeteket, idő és hely viszonyait figyelembe venni engedte volna.

Főképen függetlennek mutatta magát ezen vélekedési osztály azon tekintetektől, mellyeket a fenálló ősi

alkotmány sajátosságai magokkal hoztak. Ennek folytában félre tévén minden polgári rendek különböztetéseit, a hazai lakosok közönségét együtt véve értette, midőn nemzetről szólott; mindnyájok, vagy a nagyobb szám javát, midőn köz jóról beszélt. Minekutána a polgári társaságban személy és vagyon biztosítása fő cél, egyes országlási formák, alkotmányok, s egyesek polgári jogai csupán ama fő cél eszközei lennének, ő késznek mutatta magát ezeknek feláldozására, mihelyest a lakosok nagyobb részének szükségei megkívánnák. A kiváltságos rendet a jelen helyzetek által neki engedett országlási jogok gyakorlásában úgy, mint külső országokban a vagyonbeli tehetőséggel összekötött kiváltság birtokosait, az egész nemzet képviselőjének akarta nézetni, olly formán, hogyne magának, hanem az ország lakosainak közönséges érdekeit tartozzék oltalmazni.

Mivel a hazához való vonzódás annál nagyobb, minél szorosabb összeköttetésben áll az egyesek érdeke a közönségével, a hazáéval, s épen a köz dolgokban s polgári jogokban való részvétel az, mi a köz érdeket leginkább teszi sajátjokká az egyeseknek, a liberalismus, mennyire a körülmények engedik, minden szükségtelen s elidegenítő különböztetéseket megszüntetni, s az alsóbb rendűeket szinte míveltségi állapotokhoz képest bizonyos polgári jogok gyakorlására alkalmaztatni óhajtja. E végre javasolta többek közt, hogy községeknek községi dolgok igazgatására teljes hatalom, magános kisebb tárgyakra nézve rendes bíraskodás, s neveltebbeknek még a megyei dolgok elintézésében is bizonyos részvétel engedtessek, egyes mívelt s alkalmas személyek pedig csupán születésnél fogva díszesebb köz hivataloktól elzárva ne tartassanak.

Midőn valamelly nemesi kiváltság további megghagyásáról van szó, nem kérdi a liberalismus, sarkalatos törvényen van-e alapulva? de valljon nem ellenkezik-e a többi néposztályok természeti jogaival, vagy az egész haza szükségeivel? Törekvéseinek sinórmértéke lévén

a hazai lakosok többségének szüksége, kész minden kiváltságot, minden alkotmányos intézetet feláldozni, egyesek jogait vagy tulajdonát megszorítani, mihelyest a többség javára szükséges. Azt ugyan, hogy a köz jó a magánosnak eleibe tétessék, a természeti ész törvénye parancsolja. De mikor a magános tulajdon a közjó tekintetéből elfoglaltatik, a közönséges országjog a tulajdonától megfosztott polgárnak a többiek által összesen eszközöndő kártalanítását kívánja: a liberalismus csak azon esetben, ha az elvett vagy megszüntetett jog a magános tulajdon iránt fölvetett képzeteivel megfért, s törvényes módon szerevezve volt.

Jelszava a vélekedési felekezetnek: „előre menni az idővel.“ Mivel azonban a nagyobb rész a történetek eredete s a fenálló helyzetek körülményei iránt teljes komolysággal nem vizsgálódik, gyakran akármelly külföldi újságban vagy fenálló helyzet változtatásában az idő kívánatit képzeletben látni, s az emberiség, igazság, természeti egyenlőség bájos hangjai által elcsábítva, újságok után kapkod, fenálló helyzetek rontására siet, mielőtt ennek szükségét meggondolta volna.

E két vélekedés! felekezet közt áll egy harmadik. Alapképzete, mellyből minden törekvései indáinak, az anyagi érdek, a tulajdon érdeke, — s mivel ez az országglási jogokban részes néposztálynál a legfőbb — a kiváltságos rendet illető „földtulajdon érdeke.“ Szüntelen a magamegtartás ösztönei által izgattván, mivel azt, a mit birtokában tart, vagy használ, maga egészítő részének nézi, mintha a természeti védelem jogával élne, legnagyobb elszántsággal harczol minden magános érdekeibe ható intézetek ellen, s a jelen helyzetek változtatását minden erejéből ellenzi. Különös vélekedési osztály, melly az ősi alkotmányhoz, mennyire a magános érdekeket védi, legállandóbban ragaszkodik, de a hol ezek veszedelmezve nincsenek, az általa tisztelt s magasztalt ősalkotmánynyal keveset gondol.

A tulajdon jogát tekintvén minden alkotmány, minden társasági szövetkezés alapjául, ezen vélekedést osztály a tulajdoni jog sérthetlenségére, mint axiómára hivatkozik; s mivel a tulajdoni jog az alkotmánynyal szoros összeköttetésben állna, sarkalatos vagy is alkotmányi törvénynek, még a törvényhozó hatalom által sem változtathatnak képzeln minden olyast, mellyen valakinek tulajdoni joga lenne gyökerezve.

Pusztán, s minden föltétel nélkül a magános tulajdon sérthetlensége nem fér meg a köz jó képzetével, még kevésbbé pedig azon alkalmaztatás-módnál, mellyel a földtulajdon pártolói élnek, ők tulajdon képzete alatt értik mind azt, a miből nekik jövedelmek számláznák, a nélkül, hogy ezeknek eredete vagy címje iránt nyomozódnai vagy kérdést tétetni hagynának. Régi időkről maradt visszaélések, mellyek nekik mostanig gyümölcsöztek, olly tulajdonná lettek, melly most már csak az ő megegyezésük s önkényes feláldozások mellett szüntethetnék meg törvényesen. Mivel pedig épen illyek a múlt idők viszontagságaiból, a régi helyzetek sajátságaitól egyes emberek vagy polgári rendek által nyert kedvezések, azok, mellyeknek igaztalanságát a kor szükségai legmélyebben éreztetik, a földtulajdon felekezete minden ez idő kívánatjinak adandó engedményekben önérdékeinek veszedelmeztetését képzeli, minden időkori újjitástól retteg, minden változást, mint a honi alkotmányra nézve veszedelmest kárhoztat, s mintha a magános tulajdoni jogok sértése az azokkal egy eredetű nemzeti jogok gyengítését természetesen maga után húzná, csak a haza jogaiért, az alkotmány sértetlenségéért vél vinni, midőn az ő érdekeivel összekapcsolt fenálló helyzeteket oltalmazza.

Az ősalotmányra, ősi szabadságokra tett hivatkozások közepette, midőn a földtulajdon pártolói az ősalotmányi felekezettel vetélkedve zajongnak újjitások, változások ellen, nehéz őket egymástól megkülönböztetni. Gyakran megegyeznek e két vélekedési felekezet érde-

kei a fenálló helyzetek oltalmazásában: de nézeteik cselekedeti rugóik s innen eredt kívánataik igen különbözök. A földtulajdoni párt magános érdekek, magános vagyon, magános jogok fentartására törekszik, köz polgári s nemzeti jogok iránt kevés figyelemmel van: az ősalkotmányi felekezet ellenben egy tágabb körű önünség kifejezése lévén, nemzet és fejedelem közt lévő viszonyokat, köz igazgatási jogokat vesz gondoskodása czéljáúl, a magános lielyezetekre, ha a nemzeti jogokkal kapcsolatban nincsenek, nem sokat ügyel. Továbbá amaz leginkább a vagyonbeli kiváltságokhoz s a gazdagabbak sajátaihoz ragaszkodik, személyes kiváltságokra s azokra, melyek a szegényebb tömeggel közösek, nem sokat tart, mert neki kevésbé használhatók: ez épen a számosabb részszel együtt bírt alkotmányi jogokat, a vagyon és birtok által föltételezve nem lévő személyes szabadságokat őrzi legföltékenyebb szemmel, s azoknak fentartásában helyezi az alkotmány-épséget. Ha a köznép számára könnyebítések s új jogok kívántatnak, a földtulajdoni párt azt mondja mentségül, hogy a köznép tudatlansága s míveletlensége miatt jelenleg minden új szabadságok, minden kedvezések idő-előttiek és ártalmasak lennének. Az ősalkotmányi felekezet a köznép polgári jogainak bővítésétől nem volna idegen, de mégis mivel a köznépnek adatni kívánt jogok őtet önérdékeinek védelmezésére képessé nem tehetnék, a kormány korlátozására szükséges arisztocriatiát pedig gyengítenék, a fenálló polgári viszonyok változtatásába bocsátkozni nem akar, s e helyett a köznépen inkább vagyonbeli engedmények által kívánna segíteni. Az ősalkotmányi felekezet a nemesség legszorosabb kötelességének tartja fenálló helyzeténél fogva a köznép ügyét védelmezni, azt hívén, hogy a nemesség kiváltságai csak úgy férnek meg az idővel, ha a köznép érdekeiben gyakoroltatnak. Ezen kötelesség érzéséből eredt azon hazafiui lelkesedés, melly a köznépre vetendő terheket olly sokszor ellenzetté. Nagyobb hazafiúságnak tartotta a földtulajdon pártja a nemességtől kívánt or-

szágos segedelmek megtagadását, s azért inkább engedett a szükségnek, elkerülve a szükségnek akkor, midőn az adózónép által viselendő teher követeltetett, kevésbé veszedelmezendőnek állítván az alkotmányt a köznép rendes adóztatása, mint a nemesség rendkívüli segedelmezése által.

Kisebb területű ugyan, de mégis akkor, midőn a fenálló helyzetek megtartása hozatik kérdésbe, eléggé megkülönböztethető egy különös nézet, melly a Corpus juris s a honi magános jog által alkotott érdekek egyesüléséből származván, látszólag a magános jog lényegét akarja a magános viszonyokat mélyebben érintő változások ellen védelmezni. „Törvénykönyvi“ pártnak lenne nevezhető: mert a jelen helyzetek kéjelmessége s mindennapi foglalatosságai által annyira hozzá szoktatott, a köz élet érdekei által annyira hozzá kapcsolott a magános viszonyokat érdeklő törvényhez, hogy ezt már most mintegy tulajdonának, sajátjának tekinti. Elmerülve a hazai törvények képzeleteiben, tágasabb látkörre emelkedni nem tud: a Corpus juris előtte egy túlhághatatlan gát, mellytől sem külföldi példák, sem tudományos vizsgálódások ismeretéhez nem juthat. Keveset gondol ő a közigazgatási jogokkal, nem vágy a nemzeti jogok szaporítására, nem fél országlási változásoktól: csak a magános viszonyokban nagy változás ne történjék, s a Corpus juris theoriája fel ne forgattassék. Részesíteni a köznépet a nemesség jogaiban leginkább azért nem szeretné, mivel az által a magános viszonyok zavarba jönének: fő óhajtása az, hogy az alispáni és szolgabírói székek, kiváltságbeli bíróságok, pörorvosló szerek, s pörbeli kifogások tovább is úgy mint eddig meghagyattassanak.

Ezen vélekedési felekezeteket kisebb vagy nagyobb elkülönözésben Magyarországnak majd minden részén feltalálhatni. Többnyire azonban Nógrádban a köz tanácskozások helyén az őssalkotmányi felekezet és a liberalismus leptek fed; a törvénykönyvi párt csak mint segédhad

járult az ősalkotmányi nézetek támogatására; a földtulajdoni csak az ősalkotmányi vélekedésnek palástja alatt mutatkozott, leginkább pedig magános körben fejtegetvén érzelmeit, a köztanácskozások történetei fölött szeretett észrevételeket s jegyzeteket tenni.

Ritkán van az embert környező valóságok között olyan tiszta erény, melly a jó és szép ideáljainak megfeleljen. Többnyire túlzása a soknak vagy kevésnek, a mit találunk: az emberi természetet izgató érzelmek minden mértéken hamar túl mennek, s a józan észnek ritkán van elég ereje a szükséges korlátokat fentartani. Azért esnek a vélekedési felekezetek olyan könnyen túlzásokba. Mindegyikének alapképzete magában jó, s lehet-e máskép? Az ész, mellytől minden elvont, magában álló képzet származik, akármennyi különböző nyilatkozásokban mutatkozzék, mindig egy s ön magával összeitkőzésbe nem jöhet. De az első alapképzetek következtetései, az elvont elveknek külső tárgyakra való alkalmaztatásai már az érzelmek hozzájárultával formáltatván, könnyen elegyülnek ezeknek tévelygéseibe. Ki irtóznék a józan liberalismustól, melly tisztelettel viseltetvén a polgári társaság alapjai, a rend és tulajdon iránt, midőn a jelenlét szükségéhez alkalmaztatott intézeteket kíván, gondatlan újításoknak s változtatásoknak szinte olyan ellensége, mint amaz esztelen ragaszkodásnak a régihez? Ki ne hagyná helyben az alkotmány liü tiszteletét, ha az alatt szükségtelen változtatásoktól való óvakodásnak s a fenálló törvény pontos sikerlésének, mint a köz jóllét legbiztosabb zálogának, kell értődni? Ki kételkednék azon, hogy a földtulajdon egyik a, főbb érdekek közül, mellyen a haza képzete van alapulva? Mind a három eszme igaz, meddig illy elvontan és tisztán fordul elő. De mellyek a következtetések? A liberalismus a változást s újítást, minek a jelenlét szükségére csak eszközül kellene tekintetni, egyenes célként tartja szeméi előtt, s mivel némelykor igazságos kívánatai ellenezettek, ezentúl minden ellenzésben igazság-

talanságot képzelt, s változásokra, újításokra, külföldi dolgok utánozására vágy, hogy ellenségeinek hatalmát gyengíthesse. Az őszalkotmányi felekezet látván, mely károk háromoljanak minden országra a törvények meg nem tartásából s a szüntelen változtatások által következtetett bizonytalanságból, a törvényeket még a törvényhozó test által sem akarja változtatni hagyni, s a kétségtelenül szükséges változásoktól is fél. A földtulajdoni párt a polgári társaság egyedüli alapjául a földtulajdont veszi, s ennek értelmét, mellynek minden lakosok érdekeire s az egész jövőre kellene kiterjedni, a jelenlét és személyes érdek legszorosabb körébe szorítja, nem hagyván törekvéseiben egyebet, mint csupán a személyes érdek pártolását szemléltetni.

Illy túlzások mellett — és ezek teszik az előadott vélekedési felekezeteket: mert pártosság, felekezetesség csak ott van, hol az érzelmek uralkodnak az ész fölött — egyikének sem lehet hódolni; de elismerni a jót és igazat mindenütt szabad, a nélkül, hogy egy felekezet helyes nézeteinek elfogadása tévedéseinek pártolására követhessen.

Nyolczadik Szakasz.

Polenius.

Az agg-kornál szint olly szokott dolog

A véleményben czélt áthágni, mint

Előrenézés híja gyakran az

Ifjúságnál!

Hamlet dániai herczeg.

A királyi tábla első lépcsőzeti bíraskodásának eltörlése iránt a nógrádi gyűléseken nyilatkozott kívánság bizonyságul szolgál arra, hogy a köz tanácskozásokból is új nézet fejlődhetik ki, s a köz vélemény képezésére néha a köz vitatásnak is nagy hatalma van.

Mennyire késleltesse s akadályozza az igazságszolgáltatást a királyi táblánál felhalmozott pörök sokasága, régi tapasztalásból tudva volt, s még szembetűnőbbé tette azt az országos küldöttség tudósítása a rendszeres munkában: azért is a királyi tábla bíraskodásának könnyebbitése legközségesebben kívántatott. Az országos küldöttség e végre a kettős tanácsulást javasolta; a rendszeres munkához zárt elkülönözött vélemény a fölcbbvizsgáló táblától elválasztandó „octavale fórum“ állítását; a nógrádi küldöttség pedig a fölcbbvizsgálú tehetőség megszüntetését olly móddal, hogy a megyei törvényszéktől minden pör egyenesen a hétszemélyes táblára vitessék föl, s a királyi táblának csupán az első lépcsőjű bíróság hagyattassék meg. Azonban ezen külön-

böző javaslatok közül egyik sem szolgált gyökeres orvosló szerül.

Egy hatalmas vélekedési osztály, leginkább a föld tulajdon érdekének pártolója a privilégiumokon gyökerezett birtokot és jogokat egy külön kiváltságos s nagyobb tekintetű bíróság fentartása nélkül nem képzelte elégségesen biztosíthatóknak, s a királyi szabadalom —, kiváltság-, adomány-levelek tekintetével sem vélte megférhetőnek, hogy azokról úgy mint magányos szerződésekről csak közönséges bírák ítéljenek. A magyarországi nemes birtok — minden másfélétől különböző — különös bíróságot látszott szükségessé tenni; s százados előítéletek elhitették; hogy a jogok törzsökössége iránt fenforgó kérdések megfejtése helyesen csak egy különös királyi táblánál eszközölthetnék. Mondatott, hogy ama fontosabb pörök bírálatának egy helyre s főkép a haza fővárosára való szorítása, mivel az ügyesebb s értelmesebb ügyvédek is oda csödütené, e pörhöz szükséges irományok megszerzését egy helyen kevesebb költséggel hagyná eszközöltetni, nagy könnyebbségére lenne a pörlekedő feleknek: de hogy ezen hasznok és könnyebbségek a pörök összehalmozása által következtetett alkalmatlanságokat s egyéb roszakat kipótolják, senki sem mutatta meg.

Elmésen mentegetik némellyek a királyi tábla kiváltságos bíraskodását szabadelmű czélatokkal. Mint-hogy a közvélemény a birtok bizonytalanságának elhárítását egyik főbb kor-szükségnek jelelte ki, azt akarják megmutatni, hogy a fenálló helyzetekben a kiváltságos bíraskodás és hosszas pörlekedési formák annyiból, mennyiben az igazság szolgáltatást késleltetnék, épen a birtokok biztosítására, t. i. a gyakori változások s azokból következő bizonytalanságok korlátozására lennének szükségesek. Kétségenkívül a társasági közérdek kívánja a birtoknak az örökös bizonytalanság szolgálása alól leendő felszabadítását, s a pörlekedés alkalmainak minél inkább megszorítását; de épen, hogy e köz-

érdekű kivárjatok teljesüljenek, nyilvános és egyenes eszközöket kell alkalmaztatni. Ha van igazságtalanság a békés és jó lelkű birtok elvételében, midőn ezt nem a törvény, hanem csak a gyakorlat által divatba hozott ügyvédi fogások következtetik; ha van igazságtalanság az elődök által jó lélekkel kötött szerződések felbontásában, midőn erre a szerződő feleknek ismételten s csak az új idők által gondolt különböztetések vétetnek ürügyül: új törvényt kell hozni, s megszüntetni általa a törvények körzetébe lopódzott visszaéléseket. De meddig a törvény valamely jogot fenhagy, annak követelésére szükséges eszközöktől sem zárhat el, s a fenhagyott jogok követelésének nehezítése, bármely jó célból tétessék, a jó s igazság képzetével soha sem egyeztetetik meg.

Voltak ugyan, kik az octavale fórum megtartását szükségesnek nem tartották, mégis a királyitábla első lépcsőjü bíróságának megszüntetésére egyenes kívánság nem igen mutatkozott. Nagy tekintete van az embereknél azon cselekvésmódnak, melly a közönséges képzeletekhez alkalmaztatván lassú lépéssel enged az igazítások ösvényin menni, s csak akkor bocsátkoztat fenálló intézetek rontásába, ha rajtok foltozás vagy kis változtatás által segíteni nem lehet. Mivel mind a két ellenkező túlságtúl távol tartózkodik, mindig a közép úton, azaz a legjobban járónak képzelteik; mivel más vélekedésektől legkevesebb áldozatot kíván, s viszont ő legtöbbet kész tenni, magán a szükség józan mértékét látatja; mivel a jelenlét közvetetten érdekeit veszi szemügy alá, mintegy békekötőnek nézetik a múlt és jövő között, különböző kívánataikat kiegyenlítő. Szüntelen célul tartja az előhaladást, de csak lassan s érezhetlenül akarja eszközölni, hogy kevesebb érdek sértetessék, s a jó mélyebb gyökeret verhessen; javítások közül nem azt választja, melly jobb vagy kiterjedő, hanem azt, melly könnyebben s a fenálló helyzetek kisebb változtatásával sikerei telhető; semmi jelenlévő kis hasznot

félre nem vet, hogy később többet nyerhessen; a közelebb jót eleibe teszi a távolabbnak: habár ez nagyobb-nak láttassék is. Ez a „mérsékeltség“ pártja, melly mindig az emberi életbe ható viszontagságokhoz s helyzeti körülményekhez alkalmazkodván, semmi különös vélekedési felekezet elveit, senkinek meghatározott nézeteit állandóan nem követi, s azért részrehajlatlannak, pártossági félszégektől szabadnak s ön Ítéleteiben függetlennek tartatik. Legkedvesebb volt az erőködéstől mindig irtózó néptömegnek, legkedvesebb, mert legkönnyebb munka mellett legbiztosabb sikert Ígért. Talán a liberalismus párthívei magok szükségesnek tartották kívánataik mérséklését, s azért nem vágyódván a királyi táblának általános változtatására, akár az országos munkában levő, akár a megyei küldöttség javaslatában előadott módosításokkal megelégedtek volna: legalább senki sem látszott indítványra czélozni a királyi tábla első lépcsőjű bíraskodásának jelenlegi megszüntetése iránt. Más tárgyaknál a gyűlési vitatások kimenétét a magános társalkodási értekezésekből igen biztosan lehetett kiszámolni: mert majd minden érdekesebb kérdések barátságos szóváltás közben egész unalomig vitatva, a különböző nézetek kifejtve, s a mennyire lehetett, kiegyenlítve voltak. Máskép állott a dolog a királyi tábla bíraskodására nézve. Jött ugyan szóba a kiváltságos bíraskodás megszüntetése, de csak mint lehető eset, nem pedig mint szükség vagy hihetőség, s épen azért, mivel illy nagy újítmány elfogadása olly kevésbé tartatott hihetőnek, különös figyelem reá nem is fordítatott.

A megyei küldöttség a királyi táblánál csak az eddig fenállott első lépcsőzeti bíraskodást akarta meghagyni, a megyei törvényszékekről való fölebbvitelt egyenesen a hétszemélyes táblához utasítván. Ezen javaslat semmi különös vélekedés kívánatinak kifejezése nem volt: többféle felekezetek nézeteiből hosszas munka nélkül összeállítva eléggé mutatta, hogy szerkesztői szemei

előtt forgott bajon segíteni nem tudtak, vagy fáradozni sokat nem akartak. Egy gyűlevész volt, mellyre a belső hibákat fedezendő gyökeres újítmány bájleple vettetett a főlebbviteli bíróság megszüntetésében. Midőn a gyűlésben a megyei küldöttség javaslata taglalgatás alá kerül, s az egyes pontoknak ezélszerűsége, alkalmazhatósága vétetett kérdésbe, azonnal eloszlottak a természetellenleg összefűzött vélekedési osztályok, mindenik maga saját theoriáihoz állott, új javaslatokat adott elő, s a küldöttségé védetlenül maradt. Azonban ez már azért sem állhatott meg, hogy azon föltételek, mellyekre a küldöttség az ítélszékek egész rendezését alapította, a gyűlés által el nem fogadtattak, s a királyi tábla főlebbvizsgálásának kirekesztése összekötve az alispáni és szolgabírói székek eltörlésével csak egy főlebbvitelt hagyott volna. Figyelmeztetvén erre a rendek, a küldöttségi javaslatot, mint a föltételek változása miatt többé nem sikereltethetőt, egészen félre tették. Mindazáltal az „octavale fórum“ megtartása még kétségbe nem hozatott.

Az előtűnt új javaslatok jó és rász oldalainak vizsgálata némelly eszméleti elvek helyes voltát alkalmaztatólag éreztette, s a tanácskozás közben kifejlett meggyőződések a javaslatok bírálásában zsinórmértékül veendő bizonyos szabályok felállítására vezettek, így lön megállapítva a „két lépcsőzetű főlebbvitel.“ A természet minden tüneményeinél bizonyos rend, a hajolhatatlan szükség törvénye látszik: a gondolkodó ember örömet követi a természet példáját, mivel azt az általa keresett legfőbb tökély ideáljának képzele, s azért a törvényhozásban, ha állandó elvekre s természet-ki váltatokra nem támaszkodhatik, önkényes állítmányokat vesz föl, csak hogy a rendetlenség vagy határozatlanság képzeleteitől magát megóhassa. Idéztettek újabb törvényhozások példái, az országos küldöttség eszméletei, s szembetűnő volt azon javaslatok következetlensége, mellyek a kettős főlebbvitelt a közönséges, ki-

sebb érdekű s kevésbé szövvényes ügyekben az igazságszolgáltatás biztosítására szükségesnek, azoknál ellenben, mellyek mind a tárgy kiterjedésére mind az illethozás nehézségeire nézve több óvást kívánnak, feleslegesnek állítják. Ezen különböztetés helytelensége senki által nein tagadtatott, s mivel ennek folytában minden pörre nézve vagy csak egy vagy két főlebbvitelt kellett engedni, utóbbi javaslat, mint az igazságra több biztosítékot ígérő, lön elfogadva. Másik az ítélőszékek rendezésére a rendek tanácskozásában szabályul vett elv volt a főlebbvizsgáló bíraskodásnak az első folyamodástól leendő elkülönözése.“ Ennek szüksége az eddigi rendszer Mányiról vett tapasztalásokon alapulván, sokkal inkább éreztetett, hogysen az ellenkezőt valaki vitathatta volna. Hanem ezen bíraskodás elkülönözését összeegyeztetni a királyi tábla szerkezetével — ez volt a mesterség! A legtermészetesebb javaslat, melly a fenforgó szükségben legelőször előadatott, az volt, hogy két vagy négy kerületi tábla állítassák az első főlebbviteli bíraskodás gyakorlására. De a kerületi táblák képzete ismét felelevenítette mind azon idegenkedő érzést, melly a mostaniak iránt már eddig olly nyilvánosan mutatkozott. Változtatni ugyan lehetett a nevet, de az eddig tapasztalt roszak lényege az által nem látszott elhárítva. Ezen felül még azon kérdést is nehéz volt eldönteni, valljon ezen főlebbvizsgáló ítélőszékek egy lielyen-e, vagy az ország többi részein elosztva legyenek? Midőn ekkép a tanácskozás fordulata a közfigyelmet egészen a főlebbviteli bíraskodás elkülönözésére húzta, ismét új kérdések vegyültek a vitatásba, s a rendek, mivel az elkülönözés többféle módjaira nézve előtűnt nehézségeket megfejteni nem tudták, kutatni kezdék az okokat, mellyeknél fogva az adománybeli jogok megítélésére különös törvényszék szükségesnek tartatik. Vizsgálat alá vétettek a kiváltságos bíraskodás sajátosságai, a táblai perükben előforduló tárgyak különösségei, a táblai pörlekedésmód formái, ezeknek összeköttetése az

igazságszolgáltatás szükségével, s a részes taglalgatások, egyszerű következtetések, igen meglepő igazságokat húztak napvilágra. Az ítélőszékek rendezésének fő célja az igazságszolgáltatás könnyítése: hogy ezt a kiváltságos táblai pörlekedés nélkül elérni nem lehetne, bebizonyítani senki sem tudta. Az, a mi a táblai pörlekedés formáiban jobb és czélszerűbb, más jó renddel szerkezendő törvényszékeknél szinte úgy látszott alkalmaztathatnak, mint eddig a királyi táblánál. Az elfogultságtól szabad gondolkodónak, bár a kiváltságos bíróságot mint ősi intézetet kedvelte is, nem lehetett hinni, hogy az igazságszolgáltatás az adománybeli jogokra nézve egészen egy ítélőszéknek, és pedig csak a most fenálló királyi táblának bíraskodásától függjön. Nyomozgatni kezdek többen az octavale fórum felállítására okúi szolgáló körülményeket, s a hazai dolgok hazai törvények történeteiből megmutatták, hogy az, a mi hajdan ama kiváltságos bíraskodás fentartását szükségessé vagy czélszerűvé tette, a változott mostani helyzetekben többé fel nem találtathatik. A régi intézetek eredetének, egykori hasznaiának s utóbbi következtetéseknek vizsgálgatásából új nézetek fejlődtek ki. Kétségek támadtak, s az a kérdés is vetődött föl, valljon nem épen az octavale fórum által következtetett gyakorlat származtatta-e a törvénykezés azon szövevényeit, mellyek jelenleg a táblai bíróság szükségének támogatására okul hozatnak fel, s igazán tekintve csak az igazságszolgáltatás gyorsaságának s könnyebbségének akadályai? A királyi tábla előtt folyó perüknek a többiekkel való összehasonlítása mutatta, hogy annál sem lehetnek akár szövevényesebb akár nagyobb érdekű kérdések, mint az alsóbb bíróságoknál, minekutána ezeknek munkálódása a legtekervényesebb csomózásokkal telt köz élet minden ágára kiterjedne, s nemcsak az egész vagyont, de a főbenjáró perükben minden személyi jogot, sőt az életet is körülfogná. Ha a megyei ítélőszékek bíraskodása által nem tartatik az igazság veszedelmeztetve a polgári leg-

főbb jogoknál, ha az élet oltalmára elégségesnek nézik, hogyan gondozhatnák elégtelennek kisebb tekintetű s csak vagyoni érdekeket tárgyozó ügyekben? Az igazságszolgáltatás könnyítése, siettetése köz kívánat volt. Miben lehet ezen könnyítést képzelni másban, mint a pörlekedési költségek kisebbitésében, s az igazságos védelemre szükségtelen hátráltatások eltávolításában? Tapasztalás mutatta, hogy a többféle bíróság mellett a bíróság illetősége fölött támasztandó kérdés maga évekig képes a pört húzni, mielőtt a kereset-érdem szóba vétethetnék. Így az igazságos követelő több ideig van jogaiból kizárva, s szükséges-e illy pör-húzás az igazságos birtokos védelmére? Nem az erre megkívánt időt elzárni, csak a törvénykezés formáit egyszerűbbekké tenni kívánták azok, kik a fenálló rendszer hiányai ellen panaszkodtak, s e volt a feladat, melly körül a további tanácskozások forgottak. Természetesen a fenálló táblai bíróság volt az első, mellyen az igazságszolgáltatás iránt majd nem köz értelemmel elfogadott elvek alkalmazása próbáltatok. Kevés ember győződött meg a táblai törvénykezés mellett felhozott okokból, hogy az egyedüli vagy legbiztosabb módja legyen az igazságszolgáltatásnak, s miután az eddigi formájában a szabályul vett elvekkel meg nem férhetett, más javaslatok voltak keresendők, a közérzés késznek mutatkozván mindent elfogadni, a mi az igazságszolgáltatást legegyszerűbben, legtermészetesebb módon s a táblai törvénykezésnél lelt jó részek fentartásával eszközölné.

Ekkor adatott elő azon indítvány: „hogy a királyi „tábla bíróságához eddig tartozott pörök egészen az áldandó megyei törvényszékekre tétessenek által, a királyi tábla pedig csak főlebbviteli bíróságnak hagyattassék meg.“ Már előbb gondolkoztak erről némellyek: de nem akarták még véleményüket nyilatkoztatni, nehogy más javaslatoknak az út elzárva legyen, s mivel még könnyebb s kisebb erőtétést kívánó módon véllek cél-

hoz jutni. A vélekedési felekezetek között több ideig fenállott hadszünet — a vitatások csendessége — a liberalismus tartózkodásai az alkotmányi jogok s nemeségi kiváltságok iránt, közönséggé s mintegy a tanácskozások fölött uralkodóvá lett kímélőség képzelteitek, s a vitatkozások fordulatát messziről sem engedték gyanítatni. Vakmerőségnek látszott volna csak gondolni is illy szörnyű újítást, vakmerőségnek túlhágni olly tiszteséges ősi intézet tekintetén, vakmerőségnek kétség alá venni azon tiszteletre méltó előítéletet, melly a fő ítélőszékek szokásait s formáit alkotmányi változtathatlan törvényeknek tartatta. Kisded kortól, neveléstől s mindennapi benyomásoktól vett érzelmek az indítványba jött újítást olly nagynak, olly rendkívülinek, olly alkotmányelleninek látaták, hogy az ellen nyilvános vitatkozásba lépni is sok ember vélekedése szerint áldozat volt, csak annyiban menthető, a mennyiben bizonyos meggyőződési függetlenség kitüntetésére szolgálhatott.

Minél kevésbbé volt az indítvány illy körülmények között előrelátható, annál érzékenyebben kellett általa az ellenfélnek érintetni. És valóban a hirtelen csapás ez általa lesújtott vélekedési felekezetet többé új erőre és hatóságra felkapni nem hagyta. Sűrűen jöttek minden oldalról segédokok a veszedelmes indítvány pártolására, gyakran magának a megtámadott félnek okoskodásaiból: vitatás közben kifejlődött s a jelenlévőkben lelkesedést ébresztett philanthropicus gondolatok szinte csak a liberalismus hasznára munkálódtak. Elsőbben az ősi intézetek védői a politicalai teoriák közt kerestek biztos álláshe-lyet: kiűzettévé onnét, a practikai szükség képzeteivel akarták magokat küriánczolni, s említék, hogy azon esetben, midőn a kereset tárgya több megyében van ke-belezve, egy köz bíróság használatása elmellőzhetetlen. Erre azonban viszonoztatok, hogy hasonló nehézség a több kerületben fekvő jószágokra nézve eddig is fenállott, s az egyes kerületi tábla bíraskodását még sem hátrál-tatta. Midőn látta az ősalkotmányi felekezet, hogy e vé-

delem móddal nem győzhet, más fogáshoz nyúlt, — ahhoz, melly színlett engedmények által az ellenfél biztos állásából kihúzni, s azután sokat ígérő képzelt feláldozással hálójába fogni törekedik. Elismerte a liberalismus panaszainak valóságát, kívánatainak helyességét, s e részben vele egyetértését nyilatkozatván, csupán arra kívánt figyelmeztetni, hogy a föltett cél más móddal is, t. i. a királyi tábla szerkezetének bizonyos változtatásával, p. o. ha csupán octavale fórum maradna, elérettetlietnék, s az indítványnak illy módosítása a haza és kor körülményeihez sokkal alkalmazhatóbb lenne, mint a kiváltságos bíraskodásnak teljes megszüntetése. Hiába! A liberalismus az elmés előadásra azt felelte, hogy az ajánlott módosítás jobb ugyan a mostani állapotnál, de annyira, mint az első folyamodási bíraskodásnak egészleni általtétele a megyei törvényszékre, sem az igazságszolgáltatás könnyebbségét, sem annak gyorsabbát nem eszközölhetné; s így a két javaslat közül azt vélte választandónak, mellyből több jó, több haszon ígérkezett.

Lefegyverkezve, minden védelemszer nélkül volt a kiváltságos bíraskodás pártja: a liberalismus bajnokai pedig összesített erővel rohantak az öntehetlenség érzése által elcsüggesztett ellenfélre. Egy rész a praxis iskolájából vett lajstrommal állott elő, mellyben a kiváltságos bíróság uralkodása alatt tapasztalt minden rász felszámolva volt, s akármiből eredt, a bíraskodás kiváltságos nemének tulajdonított vétkül, az összehalmozott panaszok annyi meg annyi szemrehányásként vetttven a régi helyezetek védőire. Mások a míveltségben tovább haladt nemzetek példáit lobbantották szemükre; mások a mellőzhetetlen szükség képzeleteivel minden részvét és tisztelet érzését felháborították, melly sokakat a régi s ősi intézetekhez kötve tartott. Theoriai szóviták többnyire csak az ellenkezést élénkítik, s még inkább eltávolítják egymástól az ellenkező feleket, azonban a liberalismus kebeléből épen akkor egy új vélekedési árnyékozat fejlett ki, mellyben a felekezeti kemény ellen-

tiségek lágyítva, a különböző theoriai kívánatok kölcsönös engedmények által kibékítve látszottak. Elmésen megmutattatott ez által, hogy a táblai pöröknek a megyei törvényszékekre kívánt általtétele sem azoknak bírálásában lényeges különbséget, sem a privilegiumbeli jogok biztosításában legkisebb változást nem következettne, minekutána a királyi tábla bíraskodása felebbvitel útján fenmaradván, fölöttük ezentúl szinte olly kiterjedésben s olly hatósággal, mint eddig, fogna gyakoroltatni, az alsó törvényszékek bíraskodása pedig mint előkészület éjien arra szolgálna, hogy a felsőbb bírának ítélethozásra bővebb adataik, bővebb segédeszközeik legyenek.

Győzött a liberalismus, némellyeken erős föllépése, másokon békítő közbejövetele által, s az indítványt, a mit olly kevésbé lehetett várni, a nyilvános többség elfogadta.

A köz vélemény, a hol egyszer egészen kifejlett, nem igen tűr ellenkezést, még szóbeli vitákban sem: azt, a mi kéjzeteihez alkalmaztatik, hamar és könnyen elfogadja. De ezen kifejlett köz vélemény csak ott van, hol a fenforgó szükségek képzetei vagy köz felvilágosodás vagy a helyzetek behatásai által a gondolkodók nagyobb részénél elterjesztettek. Midőn ezen szükségeket még kevesen érzik, vagy kevesen látják tisztán, nehéz a többség meggyőződését egyszeri szóvita által vezélni: reábeszélés kevés pillanatnyi munkálódás müve lehet, meggyőződés csak az öngondolkodásnak eredménye. Mit szülnek a köz vitatások olly tárgyaknál, mellyekről a tanácskozók nagyobb részének alig van meghatározott fogalma? Meggyőződést nem, köz véleményt nem, kevés embernek van olly hirtelen felfogása, hogy a köz vitatás közben hallott új okoskodást mindjárt hevenyében magáévá tegye: azért támadnak a meggyőződés vezérlésére olly sikeresetlen szóviták, mellyek nemcsak megfontoltatni, de még értetni sem hagyják az előadottakat, csak meglépés s csábítás által győzhetnek. S mit tesznek azok,

kiknek a vitásbeli tárgyakról helyes fogalmaik nincsenek, s mégis egy vagy más vélemény részére nyilatkozni kénytelenítetvék? Ezek, valamint a határozatlanok, kétségesskedők nem vesznek cselekvő részt a köz tanácskozásban: vezetni s harcolni hagyják magokat azon felekezet által, melly hozzájuk közelebb áll, vagy előbb jut, vagy megtámadásaiban élénkebb. A gyenge gyámoltalan természeti ösztönből vonzódik ahhoz, kinél több erőt lát; s mivel a belső erőt annak külső látszatjától nehéz megkülönböztetni, gyakran az tartatik erősebbnek, a ki több önbizodalmat, elszántságot, elhittséget mutat. Ez adott a liberalismusnak olly gyakran túlnyomást a más vélekedési felekezeteken: ott hol okoskodásai a meggyőződést nem kormányozhatták; élénksége, hatósága, ügyeinek védelmezésében elhatározott állása s önbizodalma magokkal ragadták a külső benyomásoknak kiteve volt érzéseket, s a liberalismusnak ekkép szerzett hatalmas befolyása igen kitűnőleg mutatkozott a további tanácskozásoknál. Így nyert közönséges kódolást a liberalismus által szüntelen előtűntetett korszellem, s tisztelete olly hatalmas előítéletté vált, hogy nagy része az ősalkotmányi felekezetnek csak már módosításokkal, mentségekkel s a korszellem felsőségének megismérése mellett merte különböző saját nézeteit előadni, s arra törekedett inkább, hogy saját képzeteit a liberalismus elveihez alkalmaztassa, mintsem hogy ezeket megtámadja. Ezen új álláspontból indulván, legyőzött teoriához csak föltételesen ragaszkodott, s a győző részszel a dolog érdemében való egyetértést mutatván, azt állította, hogy a kiváltságos bíróságot nem általában, hanem csak a mostani kiváltságos jogok, birtokbeli viszonyok, s némelly aristocratiai formák föltételével tartaná szükségesnek Angolország példája szerint, hol szinte a feudális ügyeknek különös bíróság lenne adva; egyébiránt mihelyest a fenálló viszonyok változnának, s más nemzetekéihez közelednének, hazánkban is úgy mint más or-

szagokban a bíróságok egyenlőségét önkényt vélvén következendőnek.

Magától jött most már a tanácskozások folytatában a különböz ő fölebbvizsgáló bíróságok eltör lé s é n e k szorgalmazása. Kivételek s különböztetések akármely kis tárgyaknál mindig háborgatják az egyes érdekek egyesülését, mellynek köz s általános rendszabások által kell eszközöltetni, s azért közönségesen károsak az országra nézve. Miután az egyenlőség kívánatának a királyi tábla első folyamodási bíróságára nézve már olly nagy áldozat volt téve, azt, mit a következetesség magával hozott, megtagadni nem lehetett, s így a rendek óhajításoknak nyilatkoztak, „hogy a pörük fölebbvitel útján a királyi városoktól, jász és kun kerületektől, úgy, mint a megyék törvényszékeitől, egyenesen a királyi táblára, s onnan a hétsze-„mélyű fő ítélőszékre küldessenek.“

A következetesség további nyomán indítványba hozott, a horvátországi kerületi, s a báni táblák „megszüntetése.“ Különös jelenet adta itt magát elő. Találkoztak a liberalismus hevesebb pártolói közit ollyanok, kik az indítványnak ellenszegültek. Talán magok is érezték a tartózkodás s mérsékelés szükségét, midőn a szabadon eresztett rontás és- változtatás vágya majd minden fenálló intézet ellen dühödni látszott. Ők figyelmeztettek arra, hogy a józan ész által követelt egyenlőség a jogokra nézve csak a természetelleni kii- lönböztetések megszüntetését, nem pedig azon sajátságok eltörlését tárgyzathatná, mellyekben erkölcsi testeknek önállósága s önlétök érzése gyökerezik. Az önlét érzése valamint egyes embereknél, úgy testületeknél is természeti szükség, mellőzhetlen föltétele lévén minden szabad élethatásnak, kímélést kíván, nehogy az egyes vagy testületi érdekek a hazaitól elidegenítesse- nek. De ezen önállóság nem háborgatja a polgári egyen- lőséget az egyesek jogaira nézve. Így van az éjszak amerikai szövetségnél: minden egyes tartomány saját in-

tézetekkel, saját igazgatóságokkal bír, a nélkül, hogy ez által a polgári egyenlőség sértve lenne. Ezeknek ellenére a rendek számosabb része állítja, hogy épen a törvény és igazgatás különböztetése az, mi az ország egyik részét a többtől elválasztván, s külön érdekeket származtatván, lehetetlenné teszi, hogy illy elkülönözött rész úgy mint a többi egyenlő részvétellel viseltessék a haza közérdekei iránt: miből az következett, hogy Horvát- és Tótországoknak a Magyarhonnal óhajtott szorosabb kapcsoltatása mind azon különböztetések eltörlését megkívánná, mellyek miatt eddig ama tartományok magokat külön testületnek s külön országnak tekinteni kénytelenítettek. Támogatva volt ezen nézet az 1790iki országgyűlésből rendelt küldöttség véleménye által, s a közóhajtás ismét „a külön bíróságok megszüntetése“ mellett nyilatkozott.

Volt még egy főbb kívánat, mellynek szükségére a tapasztalás figyeltetett a bíróságok rendezésénél. Egyik nagy akadálya az igazság-szolgáltatásnak jelenleg a vizsgálatlanul heverő pörök összehalmozásában áll leginkább a királyi táblánál. S mikép lehetne ezen segíteni? Az országos küldöttség egyes törvényszünető innepeket vélt eltörlendőkné, a megyei küldöttség a múltra nézve az eddig összegyűlt pöröknek kivételesen törvényszünetek alatt eszközendő megvizsgálását ajánlotta. Mind a két javaslatból a régi szokás tisztelete tűnik ki, melly magát megtagadtatni nem hagyván, bár érzé is a szükségét, túlhatóbb újításoktól tartózkodott. Feltalálák a megyei rendek a gyökeres orvosló szert, s egyedül használhatót a törvényszünetek általános eltörlésében. Törvényes rendszerünk által alkotott tágas törvényszünetek alkotások idejében fenállott helyzetekkel kétségenkívül igen megfértek, midőn kevesebb pör, kevesebb törvénytudós volt, nem hátráltathatták az igazságszolgáltatás gyors folyamatát, talán az akkori viszonyoknál fogva szükségesek is voltak: de miért kellene még most fenállaniok,

miután eredetük körülményei megszűntek, s azon helyzetek megváltoztak, mellyek által föltételezve voltak? A pörök szaporodása a bíraskodási módok szaporítását tette szükségessé; kell-e valamely intézetet csupán a régiség tekinteténél fogva a főbb szükség ellenére fenntartani, miután az elődök előtt fenforgott néző pontok által nem lenne többé igazoltatható? Hogy a bírának pihenés és szünet adathassák, nem elég ok az egész igazságszolgáltatás megakasztására: mert az igazságszolgáltatás épen olly mellőzhetetlen szüksége a polgári társaságnak, mint a köz igazgatás; ha tehát a jó rend s az ország közérdeke a kormányzéki hivatalok munkálódásának felfüggesztését kis időre sem engedi, nem ajánlhatja azt a törvényszékeknek sem: s lia az igazgató kormányzések tagjai a folyvásti munkálódás kötelességének alávetve vannak, azt az ítélőszékeknek lévő bírák is elviselhetik. Az idő szükségeihez közelebb álló külső törvényhozások a magyar törvényszünetet úgy mutatják, mint egy rendelleniséget, s méltán hagyják bámultatni, hogy a régi kor szabásának alkalmatlansága régóta érezve, de a rász elhárításáról mindeddig gondoskodva nem volt. A megyei rendek általesvén már a szabad ítélelhozás akadályain, a jelenkori helyzetek szükségeit könnyen felfogták, s a törvényszünetek eltörlése, mint az igazságszolgáltatás siettetésére egyedül sikeres eszköz, minden aggodás nélkül a megye köz kívánságának kijelentetett.

Szinte köz akarattal elfogadtatott a „bírói parancsolatok általános megszüntetésének kívánata“, az eddigi gyakorlat csupán az igazságszolgáltatás akadályoztatására láttatván szolgálni.

Indítványba jött a köznyilvánosság behozása a törvényszékeknek. A teljes jóllétre a közbátorság nyugodalmas érzése kívántatik, azaz, nem csupán hogy jelenleg, de hogy jövőre nézve is a személy és vagyon bátorsága törvény és igazságszolgáltatás által oltalmazva s biztosítva képzeltessek. Ha ma-

gunk látjuk, hogy az igazságszolgáltatás más polgártársainkra nézve részrehajlatlanul gyakoroltatik, mi is hiszszük, hogy szükség esetében hasonló jótéteményben fogunk részesülni, s e hiedelem megnyugtatót szül. Szoros kapcsolatba jönnek ekkép az egyes érdekek, s minden egyes polgár ügye némileg közössé s a többieket is érdeklővé lesz, a mint ez a törvényszéki dolgokra nézve a köz felvilágosodás állapotához képest felforgó nagyobb vagy kisebb részvétekből nyilván kitetszik. Hogy a polgárok az igazságszolgáltatás rendes folyamatáról s a törvény részrehajlatlan sikereltetéséről meggyőződhesse, magoknak s szabadon kell a törvényszékek minden munkálódását látni s tapasztalni, a mi csak a köznyilvánosság által történhetik. Titok a jó cselekedetet is homályba borítja: gyanú, bizodalmatlanság, nyugtalanság támad, mihelyest valami szándékosan az ész vizsgálódásától elhúztatik. Az ember attól, a mi előtte van, gondolkodását s Ítéletét nem vonhatja el, s azért ha mód nem adatik, hogy a dolgot átlássa s róla helyesen Ítélhessen, vakon, hibásan kell ítélnie. Nyerhet-e ez által az igazság kiszolgáltatása? A polgári állapot összeköttetései az egyes polgár figyelmét a polgártársra kiterjesztik, s az egyesek cselekedetei fölött nem csupán a törvényszékek gyakorolnak bíraskodást, hanem az egyesek is. Ezen egyesek ítéleteinek, véleményeinek hatalma nagy: mivel oda is kiterjed, hova a bíraké a törvénykezési formák korlátai miatt nem lehet. Tehát, hogy az egyes polgárok véleménye hibás irányba ne jöjön, hogy valótalan föltevések által félre ne húzatassék, könnyűvé kell tenni nekik önfelvilágosításukat s az igazság megtudását, mi csak a bírak előtt lévő cselekedetek s adatok teljes nyilvánítása által eszközöltethetik. Van azonban még más igen fontos ok is a törvényszéki nyilvánosság ajánlására. Midőn minden egyes polgárnak lehetővé tétetik megismerni s megítélni mindent, a mi előtte van, mindenik részesül az igazságszolgáltatás gyakorlásában, mindenik okoskodhatik s

ítélhet, mint az egyes bíró; ha az ítélet nem egyezik is meg a magános polgár nézeteivel, megnyugszik, mert tudja, hogy a törvényszékeknél sem egyeznek meg mindig az egyes vélemények: s a imákkal közös részvét legalább a pör s az ítélet adatainak ismerésében marad fen, becsét s tekintetét nevelvén annak, a mihez hozzájárult. Innen származik a nagyobb tisztelet és bizodalom azon bíróságok iránt, mellyeknek munkálódásai nyilvánosságban állnak; innen a köznépnél azon igazságszeretet s józanabb érzés, mellyet a törvényszéki nyilvánosság által folyvást szem előtt tartott jog, törvény s igazság képzetei mintegy szokássá tesznek.

Valóban csudálkozásra méltó, melly szép szabadságokat tettek hazánknak sajátivá törvényeink, s hol ezek hiányoztak, szokásaink, gyakran a benne rejtező elv gyanítatása nélkül! Nyitvák a fő törvényszékek ülései, nem valamely polgári rendnek, hanem mindazoknak, kik a törvény iskoláját elvégezték. És mi véttetik célul? Nem a nyilvánosság, hanem a törvénytudás, törvénygyakorlat elősegítése. A megyei törvényszékeken többnyire kiki megjelenhet, még a hallgatásbeli hittétel is csaknem kiment a divatból, s közgyűlés alig tartathatik nagyobb nyilvánossággal, mint némely megye törvényszéke. Illy helyheztesben nem sok kívántatnék az igazságszolgáltatás teljes nyilvánosságának behozására.

Mídon ez iránt a nógrádi rendek előtt indítvány tetett, szikraként lobbant föl értté minden nemesebb érzés, a nagyszerű intézet által a hazai törvényhozást azon díszes polczra akarván emelni, melly más nemzeteknél számos áldozat után is pusztá óhajtás maradt. Megismerték a megyei rendek a nyilvánosság szükségét, s ez iránti indítványt a felső törvényszékekre nézve közértelemmel elfogadták: csak a megyei törvényszékeknél hagyták korlátoztatni még azon oknál fogva: „hogy a nyilvánosság a változtatható bírákat a közvetetlen érdekek szőkébb körében veszedelmes befolyásoknak te-

hetné ki.“ Mesterkélts okoskodás! Hogy tudtak azok, kik a nyilvánosságnak elvből hódoltak, illy az egész elvet megrontó kivételben megnyugodni? Talán azt hitték, hogy a nyilvánosság az alsó bíránál valamint eddig úgy utóbb is minden engedelem nélkül megmaradand, — talán az alsó bíránál engedett hiányt a felsőbbekre nézve kikötött nyilvánosság által elegendően vélték pótolandónak, — akármilyen volt oka, a javasloit kivétel a következetességet szigorún védő néhányak ellenére a többség helybenhagyását elnyeré.

Volt egy időszak Nógrádiján, midőn a rendszeres munkák fölött folyt tanácskozások egy nemes s a hazáért minden áldozatra kész érzés, minden földi érdektől szabad lelkesedés által látszottak vezéreltetni: akkor, midőn a különböző vélekedési felekezetek a többszöri súrlódás által kisimultak, s élesebb ellentétségeiket elvesztették Fő czélnek tartottak a haza közszüksége, s a hol ez kívánta, többé régiség, ősiség, polgári rend, kiváltság tekintetbe nem jöttek; azon ősközményi felekezet, melly annyira félt minden legkisebb változtatástól, most maga figyelmeztetett az egész nép érdekeire, maga sürgette, hogy a korszellemnek minden általa kívánt engedmény megadassék, csak illy módon vélvén az alkotmányt biztosíthatónak. Nem hoztak többé kétségbe az idő kívánati: csak a teljesítés eszközeiről volt szó a tanácskozásokban; előbbi heves vitatkozások helyébe egyszerű értekezések, nyugodt vizsgálgatások következtek. Mindenik örömezt hódolt más ítéletének, ha meggyőződésére hatott, s hibás fogalmainak inegigazítását szívesen fogadta; egy jótékony nemtől látszott lebegni a tanácskozások fölött, s visszatartóztatni tőlök minden önzés érintését. A gyülekezet lelkesedése a forró érzések által táplált s szép képzeleteinek mindent feláldozni kész hazaszeretetei ábrázoló. De érteni a hazaszeretet nagy hatóságát csak annak lehet, ki maga látta, érzette hatásait, látta mikép szakadnak el ihletjei kedvencz képzeleteiktől, látta mikép veszítik el fin személyük érzését

az előttük fenforgó nagy képzetekben, s látta milly könnyen által megy a jelenlévőkre, s magával ragad mindent a lelkesedés heve.

Ezen a közjóért s tiszta meggyőződésért buzgó közérzés állapotját kell szemelőtt tartani, hogy a bírák felelőssége iránt a nógrádi rendeknél az előbbi történetekre nyomon következett tanácskozások folyamata illő méltatás alá vétethessék.

Bírói függetlenség, — bírói felelősség, — hogy fér meg e két képzet egymással?

A bírói függetlenség józan értelme csak az lehet, hogy a meggyőződés szabad kijelentése külső befolyás által ne akadályoztassék, koránsem pedig, hogy a bíró magát hivatalos munkálódásában s a törvény alkalmaztatásában vagy nem alkalmaztatásában szabad hatalmúnak tarthassa. Tehát a bírói függetlenség képzete maga csak bizonyos korlátozással állhat fenn. Erőt, hatalmat folyvásti működés, hatás nélkül nem képzelhetni, s ha e hatásnak gátok vannak vetve, ezen gátoknak való ellentállás, azoknak megszüntetésére való törekvés az, mi által az erő s hatalom fenléte nyilatkozik. Így minden erőnek, minden hatalomnak természetében van liatószkodni s terjeszkedni mind oda, hova lehet, mindaddig, míg lehet, azaz: meddig erősebb akadályok által visszatartóztatva nincs — valamint a physicalai úgy az erkölcsi viszonyok közt is. Azért vezette az embereket a természeti ösztön arra, hogy minden hatalomtól, még a hatni képes nemesebb érzésektől is féljenek, s ellenek korlátokat keressenek. Ilyen nemcsak egyeseknél, hanem testületeknél is kicsapongható hatalom ellen vannak a törvények korlátokként alkotva: de mivel erő, csak erő, hatalom csak hatalom által szoríthatatik meg munkálódásában, a törvények mellé még egy erőnek, hatalomnak kellett állítatni, melly azoknak eszközével ellentállást s akadályozást képezhessen, s a törvényeknek mintegy életet s hatóságot adjon. Ezen a törvények munkálódására szükséges segéderő a bírói hatalom. De

mivel ez is hatalom, ennek is korlátoztni kell, hogy veszedelmes terjeszkedésre ne jusson. Mivel a bírói hatalom terjeszkedésének legtöbb lehetősége látszik a törvények magyarázatásában, némelyek a kívánt korlátozást oly szabály által vélték eszközölhetőnek, melly a bírót a törvénynek szószerinti alkalmazására kötelezné, s a törvény értelméről ítélni ne engedné, mint p. o. Angolországban. Azonban ezen szószerinti törvényalkalmazásnak sok hiányos és nevetséges oldala mutatott elő az angol törvénykezés példáiból. Hogy a törvény szószerinti alkalmaztathassák, rendelkezéseinek esetekre kell kiterjeszkedni: de minden előfordulható esetet előre felszámolni senki sem képes, s azért a törvényhozás is, ha egyes esetek előszámlálásába bocsátkozik, csak hiányos lehet. Más akadály a törvény szószerinti alkalmaztatásának az, hogy a valóságos, élet ritkán ad eseteket az előre gondolt föltételekkel annyira megegyezőket, hogy a törvényhozás célzása a törvénynek szószerinti sikereltetésében elérve legyen. Gyakran egy a törvényhozás által előre nem látott kis körülmény oly különböző alakot ad a törvényben foglalt esetnek, hogy a törvény szószerinti teljesítése egyenes ellentétben állna a törvényhozás célzásával. Innen igazoltatik némileg ama közmondás „suminum jus, summa injuria.“ Megszünnék ugyan ekkép a bírói önkény, minthogy határozása bizonytalan s előre nem tudathatik, minden ovakodást kizáró, s helyette csupán a törvényhozás önkénye maradna, annyiból túrhetőbb, hogy az más törvény alkotásáig nem változtathatván, súlyát előre láttatná, s így egyesek magok alkalmazására bizonyos sinórmértékül szolgálna: ellenben épen ezen s a törvény alkalmaztatására kijelelt körülmények meghatározottságában lenne a találékony gonoszságnak könnyebb mód adva a törvényt kijátszani és súlya alól menekedni, s nem csuda, ha ennél fogva némelyek a bírák hatalmának kiterjesztését hasznosnak gondolják.

Fejtegetés alá jött a hivatalbeli felelősség képze-
 talában, és különösen a bírói hivatalra nézve. A fe-
 lelősségnek célja, egyik az, hogy a hatalommal meg-
 bízottat a tőle kívántatók teljesítésére szorítsa; a má-
 sik, hogy a visszaélés távolléte s a kötelesség teljesí-
 tése iránt megnyugtasson. Mivel a társasági állapotban
 nemcsak egyeseknek, hanem testületeknek is, nemcsak
 a természeti erőkkal, hanem a társasági viszonyok által
 alkotott hatalmakkal is lehet visszaélni, ezek ellen szin-
 te óvások szükségesek, annyival inkább pedig, minthogy
 ezeknek hatósága az egyes polgár erejét sokkal felülmúl-
 ja, s így annak önvédelmezését kevesebbé teszi lehető-
 vé, mint egyes emberrel való érintkezésben. Hivatalt,
 megbízást nem képzelhetni korlátozás, meghatározott kör
 nélkül. A kört vagy korlátozást azon kötelezések képe-
 zik, mellyek valamely hivatalra tétettek. A kötelezés
 magában s szükségképen felteszi azt a külső kényszerítést,
 nielly által valaki akarhatja ellen is ösztönöztessek
 a kötelesség teljesítésére. Következőleg azt épen nem-
 értetheti, hogy a kötelesség teljesítése szabad tetszéstől
 függjön. Hogy azonban a polgári köz jóllét teljesen esz-
 közölve legyen, nem csupán természeti, hanem erkölcsi
 szükségeknek is kell kielégítenni, minő a köz nyugoda-
 lom s köz bátorság érzése. Nem elég a személy és
 vagyonbeli jogok sértéseinek távoltartása, hanem meg-
 győződve is kell lenni az embereknek ezen jogok biztosí-
 tásáról: tudniok kell, hogy nemcsak magánosoknak,
 hanem tisztviselőknél is igazságtalansága ellen oltalmaz-
 va vannak. A törvények teljesítésére szükséges kény-
 szerítés a tisztviselőknél s polgári hatalommal megbízot-
 taknál közönségesen fenyték gyakorlása által eszközöl-
 tetik, mint a magánosoknál; s a tisztviselők illy ne-
 mű korlátoztatásának köz tudása az, a mi megnyugtatót
 ad a tisztviselői hatalom visszaélései által veszedelmez-
 tethető közönségnek. A bírói hatalomnak szinté vannak
 kötelességek adva azért, hogy azokat teljesítse, kör van
 szabva azért, hogy azontúl ne menjen. A hatalommali

visszaélésnek, a megbízás körén való túllépésnek lehetőségére az egyes embereknél ugyanazon lehetőséget következtetve az egyes emberekből állított testületeknél is. Ha szükségesek más polgári hatalmak gyakorlásánál óvások a visszaélés ellen, hogy ne legyenek óhajthatók ott, hol a legbecsesb jogok forogván kérdésben, a hatalombeli kicsapás vagy visszaélés által legtöbb kár okoztathatik? Tehát az óvás s biztosítás szüksége kétségbevehetetlen: csak az a fő kérdés, hogy a mi egyéb polgári hatalomnál a kívánt végre használtatik, a hivatalbeli felelősség, alkalmaztatható-e, vagy sem a bírói hatalomra?

A felelősség tárgya az, a mit valaki köteles volt tenni. A bírói kötelesség az ítélethezásban áll a belső meggyőződés nyilatkozásában a törvénynek az előadott esetre való alkalmaztathatásáról vagy nem alkalmaztathatásáról. Ha ekkép van meghatározva a bírói kötelesség képzete, úgy a bíró csak belső meggyőződésének szabad nyilatkozásáért felelős, s csak akkor vétkes, ha külső befolyások vagy szenvedélyek által engedte magát belső meggyőződésének kijelentésétől visszatartóztatni. Ha meggyőződése hibás, azért valamint más senki, úgy a bíró sem húzattathatik felelősségre.

És kinek kellene ezen a bírói hatalom fölött való ítélethezést, vagy feleletre húzást gyakorolni? Azok, kik a bírói felelősséget kívánták, a törvényhozó test által vélelnek sikerlendőnek, minekutána annak legtöbb érdeke lenne azt, a mit maga alkotott, sértetlenül fentartani. De ugyan kik lehetnek önkényre hajlandóbbak, mint épen a törvényhozók, kiknek hatóságok korlátozatlan, mindennapi foglalatosságok a fenálló helyzetek változtatása, élet-elemeik a napi körülmények s szenvedélyek?

Járul ezen a bírói felelősség gyakorlására nézve fenforgó nehézségekhez még az is, hogy az igazságszolgáltatás iránt való megnyugvás a közönségnél jobbadán a bírói hatalom tiszteletén s tekintetén, az ítéletek törvényességéről s igazságáról való hiedelmen alapszik, mellynek meg kell szűnni, mihelyest egy felsőbb hatalom

kárhozatot mondhat a bíró ítéletére. Néha a bíró által elkövetett hibák már nem is orvosoltathatnak: nagy kérdés, valljon a bíraskodás helytelenségének kinyilatkoztatása s a bírák igazsága iránt annyira szükséges jó vélemény megrontása nem rosszabb-e az egész országra nézve, mint ha egyes emberek a bíraskodó hatalom hibáiból következett sérelmeket szenvedni kénytelenítetnek? Mondatott ugyan, hogy a bírák felelőssége s illetőleg megfenyítése, ha a történt sérelmen nem segítene is, legalább jövőre elkövetendőktől tartóztatna vissza. De a büntetés félelme maga nem képes valami roszt elhárítani, a hol arra vonszó ösztönök vannak, s ezek nélkül senki roszt nem tesz. Mi pedig a bírói hatalom tekintetét illeti, épen azt vélték némelleyek a felelősség által leginkább erősítendőnek, minekutána a bírói munkálódás megvizsgálata azt, a mi csak föltevés volt, meggyőződéssé tenné, s a némelleykori vizsgálódás megnyugtató kimenetei minden jövőbeli gyanút eltávolítatnának. Közönségesen több jót teszünk fel arról, kiről tudjuk, hogy felelős és megfenyíthető, mint arról, kit a reá bízott hatalom gyakorlásában semmi korlátozó rendszabás által megszorítva nem látunk.

Ezek voltak azon okoskodások, kétségek, nehézségek, mellyek a bírói felelősségre nézve a nógrádi gyűlés tanácskozásaiban adattak elő: óhajtotta, akarta a rendek nevezetes többsége a felelősséget, de a hosszas vitatkozás után sem akadván a föltett céloknak megfelelő eszközre, némelley általános rendszabásokkal beérni kénytelen volt, s csupán azt kívánta, „hogy a bírák törvény által minden parancsolatok s egyéb külső befolyások ellen biztosítván, szorosan a törvényszerint, nem pedig annak értelméről ítélni köteleztessenek, s minden hivatalbeli visszaélésért szigorúan megfenyítendőknek jelentessenek ki.“

Tanácskozás alá került a törvénykezés rende. Figyelemre méltó volt ott a nógrádi rendek azon kívánata, hogy a pörleszállítás szüntessék meg, s a törvényke-

zés formáiban elkövetett hibák vagy bírói megigazítást, vagy ha a kereset helytelensége bebizonyítva lenne, az alperesnek teljes feloldoztatását következtessek.“ Ves-sünk egy pillanatot a magyar pörlekedésre, milly rémít-ő alakban tűnnek elő a pörbeli kifogások következei? Egy igazságos, szembetűnőleg igazságos kereset elítélése sok ideig halasztatott, milly sérelem a szegény pörleke-dőnek, hogy igazságos követelését, mellytől talán min-den szerencséje függött, olly későn, talán mikor már ke-vés hasznára leend, nyerheti meg pörbeli költségek a nyomorultnak vagyonát megemésztették, de eltúrte, s vigasztalásul elhiszi, hogy az igazságszolgáltatás ezen késedelmessége s költséges volta mellőzhetetlen roszak, a kérlelhetetlen sorsnak kívánati, reménységei immár fáradozásai végső célpontjánál képzeltek — s mi tör-ténik? Az ellenfél ügyes védője mesterséges forgatásokkal, torz hasonlítgatásokkal, elmés ötletekkel különböz-tetéseket csinál, elváltoztatja a törvény vagy a fölpör-ösi kereset színét, s okoskodásaiból azt a következetést húzza ki, nem, hogy a fölpörös követelése hely-telen, igazságtalan lenne, azt nem mondhatja, de hogy a keresetet más bíró előtt, más czímmel, más szókkal kellett volna keresni; nem tagadhatja a követelés való-ságát, mégis félre vettetni kívánja: mert az írásban egy betű elhibáztatott, mert a felpörös által a termé-szettel s a törvények egyszerű értelmével legmegegye-zőbben választott pörút az ügyvédi fogások által állított néző pontokra nem alkalmaztathatik. És a bíró, midőn olvassa a szavallásokat, észreveszi az igazság elől rej-tekező rozszlelkűséget, felszámolja a pör lefolytának hosszú idejét s azon szünetet, mellyben az ítélet alá bo-csátott pör nála hevert, látja a kereset igazságát, érzi az elnyomott igazság sérelmeit, mert ki volna képes az emberiség érzéseit ön maga előtt megtagadni? mégis va-lamint hajdan Spárta hősei komolyan s hidegen engedék oda életüket a haza javáért, ő szinte feláldozván meg-győződését s érzését a törvénynek, a szigorú köte-

lességnek képzél hódolni, midőn Ítéletében kinyilatkoztatja, hogy „az alpörös ez úttal fölmentetik“ vagy „az ügyelet leszállítatik“, vagy „a kereset ez úton leszállítatik.“

Még pedig tűrhető volna a pörlekedési fonnák súlya, ha a kifogások által világosságra hozott hibák azonnal orvosoltatnának, s a por húzása sikeresen korlátozható: de lehet-e ezt az eddigi törvénykezés módja mellett reményleni, miután annyi a pörhúzás akadályoztatására eddig hozott törvény a hazai helyezetek által sikeretlenné tétetett?

Úgy látszik; mintha őseink igen félvén a bírák hirtelenkedéseitől, s általában ellenségei a pörlekedésnek, azt gátolni s akadályozni mindenkép igyekeztek volna. Törvénykezésünk rendszere telve van a felpörösi kereset kikerülésére használható segédszerekkel. Pedig mennyi rász következett abból! Éles elmék leghasonlóbb dolgoknál is tudnak kis különbségeket, ellenkezőknél kis hasonlatosságokat találni, kis dolgoknak nagy értelmet adni, mi által a természetes és nyilvános igazság is kétségessé válik. Az önszeretet igen találékony, s csak kis rést leljen a törvény által érdekeinek engedve, igen jól tudja használni: mint ezt az igazságszolgáltatásnak a pörbeli kifogások s pörleszállítások által következtetett késleltetési bizonyítják.

Minekutána az igazságszolgáltatás siettetésének szüksége közönségesen el lenne ismérve, a pörleszállítások késedelmeztető hatása pedig kétségbe nem vétethető, csak azt kell megvizsgálni, valljon ezen késleltetés az igazság teljes kiszolgáltatására, a pörlekedők igazságnak biztosítására szükséges-e, vagy sem?

Kérdésen kívül az igazság kölcsönössége mind azon módot és eszközt kívánja a megtámadottnak megengedtetni, a melly védelmére szolgálhat, koránsem hozza azonban magával, hogy az igazságos védelem vagy védelmi szorgalom híja a pörlekedés késleltetése által pótolassák. Az alpörös mentségére szolgáló okok előad-

hatása, az arra megkívántató idő engedése a pörleszállítással semmi összeköttetésben nincs. Bizonyosan kell adni annyi időt, a mennyi szükséges, többet csak a másik fél kárára lehetne; a dolog velejébe ható kifogásokat kell megengedni, többet csak a másik fél sértésével lehetne: de ha mind a védelemre szükséges idő, mind a kereső fél követelésének czáfolására szükséges eszközök biztosítvák, mire valók a pörleszállítások?

Pedig mennyi rősz, mennyi igazságtalanság van azokban! Az igazságszolgáltatásnak egyik fő megkívántatósága az is, hogy az igazság minél előbb nyilvánágra jöjjön, s a polgárok a nyugalmokat háborító helytelen megtámadásoktól megmentessenek. Mit tesz a port leszállító ítélet? Eldöntetlen hagyja a kérdésbe vett igazságot; nem ad oltalmat a helytelenül megtámadt alpörösnek; nem ad a helytelenül kereső felperesnek felvilágosítást követeléseinek törvénytelenége iránt, s így mind a két résznél bizonytalanságot, nyugtalanságot származtat. Már magában az, hogy a fölpörös keresete nem jelentetik ki törvénytelennek, s csak szertartási hibáknál fogva utasítatik el, nem egyéb, mint új pör kezdésére inger. Hát ha a felpörös követelése igazságos, megfér-e a törvényszolgáltatás czéljával, hogy pusztá szertartási csekély hibák miatt, mellyek az ellenfél igazságtalanbirtokát semmikép nem törvényesíthetik, keresetétől elmozdítassék, új pör kezdésére kényszerítessék, s ekkép az, a ki jogaiból való kizáratás s követelésének hosszas útja által eléggé szenvedett, több sérelmek viselésére kárhoztassák? S nemde sokszor az alperesnek józanul vett érdekei magok kívánják, hogy ha az ellene támasztott kereset törvényes, annak eldöntése sokára ne halasztassék?

Könnyen eldöntetett e kérdés a nógrádi közgyűlésben. Figyelmeztetve lévén a rendek az eddigi pördivat szüleményeire, más nemzetek példáira, a köz szükségére, hamar bele egyeztek a pörleszállítások eltörlésébe olly formán: „hogy a bírák az eddig pörleszállítást kö-

vetkeztető esetekben vagy velős ítéletet hozni, vagy illetőleg a hibákat megigazítani tartozzanak.“

Jóllehet azonban a pörleszállítások eltörlésére tett indítvány nyilvános ellenzésre nem akadt, következőleg a hallgatók által is helybenhagyatni látszott, találkoztak mégis, kik az indítvány helyes voltáról sehogysem tudtak meggyőződni. Nem jelentették ki ők a nyilvános tanácskozás helyén érzéseiket: csak akkor eszméltek föl, akkor vették észre az ellenzés nélkül hagyott javaslat nagy fontosságát, midőn annak dicső következményei a liberalismus által magasztalva hirdettek. Akkor tűnt elő az önszeretet, szemrehányásokat tevén, hogy szép s nemes érzéseknek a személyes érdeket engedte feláldoztatni, s a következmények rémképeivel ijesztgetvén, mintha a pörleszállítások eltörlése az igazságszolgáltatást egészen lehetetlenné tenni, s utóbb a polgári társaság minden kötelékét felbontani fogná.

Napi vendre jött a jószág nem bírhatás kérdése. A nemnemes honbeliek eddigi kirekesztésének megszüntetését mind az úrbér mind a törvénykezés dolgaiban munkálódott megyei küldöttségek egyenlő akarrattal sürgették. Nem volt itt szükség a liberalismus hosszas szónoklására. A különböztetések, kiváltságok kedvelői magok siettek könnyű s kényszerítetlen kódotást tenni azon nézeteknek, mellyeknek felsősége többé kétségbe nem vétetett. De ugyan kinek is lehetett volna kétségeskedni ott, hol az engedmény ajánlása az engedőnek semmibe sem telt, annak ellenben, kinek engedtetett, olly kedves érzést, olly kellemetes állapotot ígért? Az önérdék nem lévén tetteges áldozatra szólítva, nem tehetett ellenvetést; azon képzelődés, hogy a haza java csak az egyik is számra kisebb nemzetrészt érdekeiben álljon, már az előbbi vitatások által elenyésztetett: s így a természeti okoskodásnak könnyű volt vezetni a meggyőződést. Jól érezvén a rendek, milly igazságtalanság legyen azokat, kik minden a haza iránt kívántató kötelességnek alávetve vau-

nak, a hazai javak részvételéből kizárva tartani, a jószág bírásra nézve a nem nemes lakosokon fekvő ki-rekesztést eltörleendőnek állíták a köz egyetértés, készség, s a javaslat elfogadásának sietőssége némileg engesztelési látszatván kérni azon figyelmetlenségért, melylyel ama főbb korkívánat iránt az ország olly soká viseltetett. —

Kilenczedik Szakasz.

Bardolph lord.

Midőn építeni

Szándékozunk, helyet nézünk előbb,

S aztán készítjük a tervet; s ha meg

Van a ház képe, a költségeket

Kell számolnunk: s ha túl lépnék ezek

Tehetségünket, mit van tenni mást,

Mint új s kisebb tervet gondolni, vagy

Felhagyni mindennel.

II-ik H e n r i k 11-ik rész.

Első helyen állott a polgári törvények javaslatai közt a királyi adományok tárgya. Erre nézve a megyei küldöttség észrevételei a törvénykönyv s törvénykezési gyakorlat taglalgatásából mentetvén, leginkább a leányág örökösödési jogainak a fiscus ellen kívánt biztosítását érdeklették. Azonban csak futólag s csak röviden voltak előadva, a küldöttségnek érdekesebb tárgyakhoz vonszódó ügyeimét magokon soká nem tartóztathatván.

A közgyűlésben az egyes pontok fejtegetése előtt figyelmeztetettek a rendek arra, hogy a megyei küldöttség által javaslolt szabad jószág eladás csak úgy eszközölhető a magános szerződések állandóságát s a birtok biztosítását, ha a korona örökösödése által megszórítva nem lenne. A jószágok szabad eladása olly elhatározott közönséges kívánat volt a megyei rendeknél, melyet már senki sem akart feszegetni. És hogy is lehe-

tett volna, minekutána a megyei küldöttség, mely a régi állapotokhoz való ragaszkodását, újítások ellenzését az alispáni s szolgabírói székek buzgó pártolásában eléggé kimutatta, maga tette az indítványt a jószág eladások megengedésére? Elismerve volt a szabad jószág-eladás szüksége: azt, a mi nélkül a föltett cél el nem érettetett, nem lehetett félre vetni. Kívánták a rendek, hogy az örökös eladás sikere a magános örökösödés tekintetei által meg ne szüntethessék, lehetett-e akarniok, hogy a korona örökösödése miatt legyen felbontható? Volt-e ok több jogot engedni a koronának, mint a magánosnak. A királyi adományok egyik nemének, a királyi jóváhagyásnak eltörlésében semmi nehézség nem látszott: mert ha a szokás a királyi adománynak új nemét tudott teremteni, igen természetes, hogy a változott körülményeknél fogva azt, a mire szükség nincs, törvény megszüntesse. A korona örökösödésének az örökös eladás által való általános megszüntetése ugyanaz, mi a királyi jog átengedése eddig volt a jóváhagyó adománynál, azt a mi egyes esetben hasznos, de önkényes kedvezéstől függő volt, mindenüvé s kedvezéstől függetlenül kiterjesztvén. Mivel ebben semmi természetelleniség nem volt, a rendek azon javaslatra, hogy a korona örökösödése az örökös eladás által megszüntessék, könnyen ráállottak.

Az örökös eladások megerősítésére tett s közönségesen jóváhagyott javaslat következményeinek követése új kérdéseket adott elő. Ha a tulajdonnal való rendelkezési jogot annyira szabadnak kívánjuk, hogy az örökös eladásban se a magános örökös se a korona jogai által ne korlátozathassék, lehet-e illy teljes szabadságot a végintézkedési szabadság megszorításával megférhetőnek képzelni? Az, a mi a szabad rendelkezést eddig korlátozta az adománybeli javakban, a korona örökösödési joga volt az eladásnál úgy, mint a végintézkedésnél: mert mind a két neme a tulajdon elidegenítésnek a koronára nézve egyenlő következt

hozott. Az adománybeli javak szabad eladása az azt akadályozó korona jogának megszüntetését fölteszi: ha a korona örökösödési joga megszüntetik, úgy nincs többé a mi a korona részéről a végintézkedés szabadságát akadályozhassa, s az adománybeli javaknak az adománykivüli javakkal egyenlő természetűeknek kell lenni, mellyeket valamint örökösen eladni, úgy végintézet által is elajándékozni a koronára nézve szabad. Ezek szükséges következtetései lévén a köz akarattal elfogadott előzményeknek, nem tagadtathattak meg. De ha a korona jogainak az adománybeli javakban annyira kell megszüntetni, hogy se az örökös eladást, se a végintézetbeli elidegenítést ne korlátozhassák, lehetne-e még általok végintézet nem létében a keresményre nézve fenálló vérszerinti örökösödésnek gátoltni? S ha az adománybeli javak az adományon kívül szerettek természetét vették fel; ha szabad végintézkedés alá bocsátattak: nemde ezeknek is azon végintézet nélküli örökösödés alá kell esni, mellyhez minden szabad rendelkezésű vagyon tartozik? Ha a rendek következtetések akartak lenni, kénytelenek voltak mindent elfogadni, a mi jószág - eladás megengedéséből szükségképen következett. De hogy az első engedmény következtetései ennyire terjedjenek, s az adománybeli jog végképeni elenyésztetését húzzák magok után, azt senki sem gondolta. —

Hiába gyanakodtak néinellyek a liberalismusra, mintha ez fortélyosan és hamis okoskodásokkal az igaz ösvénytől elcsábított volna: neki nem volt arra szüksége, a fő elvek meghatározva, s az előbbi vélekedési felekezetségek megszüntetve voltak, s ha a vélekedések különböztek is, ezen egész különbség csak az elfogadott elvek alkalmaztatás módja s eszközei iránt lehetett. A liberalismus figyelmét ekkép már nem annyira elvont képzetek, mint a közvetlenül érzett szükségek vonták magokra, s azért ő szinte meglepetett, midőn az értekezések bővebb kifejléséből a felállított törvényes rendszer nagy hézagát észrevév, s arról meggyőződnie kellett,

hogy a korona örökösödésének eltörlése nélkül sem a birtokok s azokat illető szerződések állandósága, sem a tulajdoni jog teljes felszabadítása nem eszközölthetnék. Csudálkozott, hogy illy nagy dolog figyelmét elmellőzte, de természetesen ő, ki a kor szükségeinek, a köz jóllét kívánatainak bajnokául tartatni akart, attól, a mi saját elveinek alkalmaztatására szükséges volt, vissza nem rettenhetett; s azért pillanatnyi késedelem nélkül sürgette, hogy a már elfogadott elvek tiszta következetességgel alkalmaztatásba tétessenek.

E kívánat a tanácskozások folytában sokak előtt igen is túlságosnak mutatkozván, nem látszott a különböző vélemények egyesülésénél mintegy hallgatólag elfogadott föltételekben foglaltatva lenni. A kor kedvencz képzeteinek mindnyájan hódoltak: de az alkalmaztatást olly messze terjeszteni senkinek sem volt gondolatában. Az előbbi vélekedés! felekezetek elemei a részenként történt meggyőződési változások, engedmények, egyeztetések által sokkal nagyobbban voltak megzavarva, hogy sem az előbbi különbségeket tisztán engedték volna szemléltetni. Az, a mi a liberalismus nézeteitől való elválást az adománybeli javak kérdésénél okozta, a félelem, a változástól való túlságos félelem volt: s ezen félelem adott létet egy különös vélekedés! felekezetnek, melly azonban csak addig tartott, míg a képzelődésre a hirtelen meglépés által okozott benyomás el nem múlt. A félelemesek pártjához azok tartoznak, kik magok önállólag gondolkodni, magok vizsgálódni nem szokván, mindig mások okoskodásai által vezetettek. Ezen idegenkedés az öngondolkodástól gyakori előadás által szokásiakká vált eszméket tesz uralkodókká az emberek fölött. Az ember megszűnik félni attól, a mi folyvást előtte van, nem mindig azért, hogy ártalmatlanságáról meggyőződve lenne, de mivel a reáhatás, ha folyvást tart, gyengül és elenyészik. Azok, kik az elüttök lévő dolgok természetét s következéseit nem vizsgálják, minden új és hirtelen feltűnt képzettől irtóznak. Számosan

találkoznak ilyenek minden vélekedést felekezeti kíséretében: ők egy különös osztályt képeznek, mely mivel saját nézetekkel s saját elvekkel nem bír, különbözet vélekedésekhez ragaszkodik, s csak akkor alakú egy felekezetté, ha a körülmények által azon érdekektől, mellyekkel összeköttetésben volt, elválasztatik, s alkotó elemeit kitűnően mutatni kénytelenítetik. Ekkép támad a félelmesek pártja minden vélekedési felekezeti részeiből: mivel alkotó eleme a félelem, védelem-módja is leginkább ijesztgetésekben s aggodalmak ébresztgetésében áll. Így a fenforgó kérdéseknél is ő adta elő, hogy a javaslat az egész korona jogát kiirtaná, s az azzal szoros kapcsolatban álló magános birtok viszonyait végtelen zavarodásokba hozná. Figyelmeztetett arra, hogy illy tömérdek változtatása a fenálló állapotoknak s a koronái jogoknak egész eltörlése senkinek még a liberalismusnak sem volt szándékában; s szükségtelenek, veszedelmesnek, károsnak mondá, mivel az előtt senki által jónak szükségesnek nem állítatott, s mivel az, a ki hasznosnak tartotta, bizonyosan említette volna. Ebből pedig azt következtette, hogy a javaslat elfogadása, mintán az által az sikeresítenék, a mit senki sem akart, senki sem javallott, a közvéleményt igazán nem képzeltehetné. Roszállá magát a tanácskozás módját, mellynél fogva legfontosabb s legbelsőbb viszonyokba vágó kérdések előre kijelentett szándékon kivül csak mellékesen más csekélyebb tárgyak vitatásánál lennének eldöntendők, s mintegy alattomosan csekély módosításkép olly tetemes változtatások becsúztatandók, mellyeket nyíltan előadni s rendesen vitatás alá bocsátani senki sem merészkedett.

Ez némileg kihívás volt a harczra. A liberalismus párthívei tüstént kijelentek, hogy ők a fenforgó kérdések fölött egyenes és rendes tanácskozást kívánnak, s mivel az a polgári törvények elején legillőbben s alkalmasabban fogna eszközölthetni, a korona örökösö-

dési jogának az adománykeli javakra nézve leendő eltör-
lését indítványka kozák.

Meglepetett az ellenfél e merész és elhatározott nyilatkozás által: ti azt hitte, hogy a közbevetett megelőző kérdés minden rendkívüli kívánatot elmellőztetni, s azon napi rendre visszavezetni fogna, mellynek tárgyaiban semmi félthető nem volt.

Elkezdődött a vita, s az előadott okoskodásokban ismét az előbbi vélemény felekezetek tűntek ki, de változott állással, változott érdekekkel, s nem többé alkotó elemeik eredeti tisztaságában: mert az egy ideig tartott egyesülés hozzájuk idegen eszméket elegyített. A szoros értelmű szakadalmúség pártja indítványát támogatólag a feudalismus káros következéseire, a középkor durva mai adványai s a mostani idők helyezetei közt lévő aránytalanságra figyelmeztetett; fejtegette az országzás fő elveit, a szabad jószág eladás, birtok biztosítás, az örökösödési jog kiterjesztése, a físcalítás megszorítása szükségét; egyszersmind állításait külföldi törvényhozások példáival erősítette. Az ősalgotmányi felekezet a nemzeti történetek s régiségek ismereteinek segedelmével igyekezett megmutatni, hogy a nemes birtok eredetileg nem királyi adományból, hanem foglalásból származott, s a régi törvények tanúsága szerint a korona jogától független rendelkezési szabadsággal volt összekötve; a magvaszakadási örökösödés újabb idejű s külső országoktól kölcsönözött intézet lévén, melly az eredeti nemzeti viszonyoktól eltávozott, újabb törvényhozás és bírói gyakorlat által hozatott jelen kiterjedésű alkalmaztatásba. És ennek következésében az adomány beli jogokra nézve szóba jött változást, minekutána a mostani birtok is igazságosan csak az eredetit, — adományon kívül szerzettet — képezhetné, korán sem újságnak vagy korszellemi vágyódásnak, de a nemzet eredeti jogaiba való visszaállításának tekintvén, erősen vitatta, hogy a magvaszakadási jogok korlátozása az ősalgotmány lékével egészen megfér, s nemcsak a magános viszonyok-

Ijan semmi zavart nem okozhatna, de sőt az alkotmányi jogokat biztosabb állásba helyeztetné.

Alig képzelhetni, milly nagy befolyása volt ezen okoskodásoknak, hogy az őssalkotmányi vélekedés részéről adattak elő. Mi ellenvetést támaszthattak az újítás ellenségei, ha az előterjesztett javaslatot épen azok, kik az újításnak mindig legengesztelhetetlenebb ellenzői voltak, nem újításnak, de a jó régi intézet visszakozásának tartották? Egy rész a régiség szentségét vitatta, a másik nem hitte, s az egyenes ellentétben álló különböző két vélekedés a koronái jogok megszorításában megegyezett. Eleget áldozott az ősiség tisztelője, az őssalkotmányi felekezet jószántából a liberalismusnak, eleget adott, midőn a győzőnek hódolni kénytelen volt, miért ne fogadta volna most el kívánatit, midőn tettleges hasznot, a magános érdekek kedvezést ígértek, ha netalán szoros következetességgel nem lettek volna is szigorú elveihez alkalmaztathatók? Ki kívánhatott szoros következetességet, miután abból eddig folyvást veszteség származott? És ezen az önérdék hatalmas ösztönén kivül más is volt talán, mi a liberalismussal való egyetértést eszközölte. A közvélemény egy nagy hatalom, mellynek még azok is, kik látszatva ellenzést mutatnak, hódolni szoktak, s a népszerűséget még azok is, kik általa bántódtak, szeretik megnyerni. A liberalismus rágalmi az őssalkotmányi felekezetet minden időkori kívánat, minden a közérzés által bálványozott képzet ellenségének hirdetvén, elvonták tőle azon népszerűséget, melly néhány évek előtt az alkotmány hő védelmezésénél szerevezte volt. Most látta idejét s alkalmát az őssalkotmányi felekezet a rágalmak megczáfolásának, a gyanúk megszüntetésének; s a liberalismus ügye iránt bizonyított meleg részvét által igyekezett hitelét s jó hitét vissza nyerni.

A félelmesek pártja megfosztva attól, mihez leginkább bízott, a szokásra s régi állapotra kívánt hivatkozástól, s elégtelennek érezvén magát tudományos fej-

tegetésekbe bocsátkozni, a javaslatok belső érdeme vizsgálatát elmellőzé, s csak az alkalmaztatás nehézségeivel mentekezett. Emlegette azon kifejtethetlen bizonyításokat, mellyek a felhozott javaslatból a két nem közötti jogok különbségeire, a magános szerződésekre, s a koronától nyert adományokra nézve következének: előadott kérdéseket, kétségeket, s ezeknek következtetésében vitatta, hogy a birtok bizonytalanságai nem csak elhárítva nem, de sőt szaporítva lennének a fenálló adománybeli viszonyok háborgatása által.

Készek voltak ezen ellenvetéseket megczáfolni a szoros következetesség baráti, kik mindjárt eleinte az elfogadott elvek következtetes alkalmaztatására figyelmeztettek, de azután helyt adván a vitára vágóbb felekezeteknek, mind addig visszahúzódtak, míg tettleges részvétüket szükségesnek nem képzelték. Az ellenvetésül állított alkalmaztatás nehézségei csak általánosan voltak említve: hogy megczáfoltathassanak, egyes eseteket s példákat kellett előhozni, s ezeknek megfejtése mutatta, hogy a javasloít változás csupán a korona jogait érdekelvén, s szinte csak jövődre terjeszkedvén, igen könnyen és a fenálló viszonyok zavarodása nélkül legyen sikereltethető. Így a melly királyi adományi jog már fölkéretett, tovább is a fölkérőé lenne: de a mi fölkérve nincs, addig míg végintézeti vagy végintézet nélküli örökös van, a korona joga alá nem eshetnék, s el sem adományoztathatnék. Ha valahol királyi jog lapangott volna, nem vétethetvén többé keresetbe, e miatt a magános szerződések nem háborgattathatnának. Az, a kinek adománybeli örököse nincs, az adományos jószágról úgy, mint más keresményről, szabadon rendelkeznék, szabadon adná el javait, s ha nem rendelkezett, meddig más örököse lenne, a fiscus nem örökösödhetnék. A jószágok nembeli minőségének kérdése csak a fiscusra nézve szünnék meg, hogy a férfinemű jószág a magvaszakadás esetében s végintézet nem létében ne a fiscusnak, de mint a keresmény, a leányágnak juthas-

són örökségül. De azért még a királyi adományok sem enyésznének egészen el: mert ott, a hol sem végintézetbeli, sem törvény által rendelt örökös nem lenne, a korona örökösödése maradna fenn az adománybeli javakban úgy mint a keresményekben, s ekkép a koronához szállott jogok, úgy mint eddig, fölkerés tárgyául szolgálhatnának. Csak két czíme múlt el az adománynak, az új adomány s a jóváhagyás, mintha a magános szerződések s birtokok biztosítására megkívánt odaengedése a támadandó vagy már is lappangó adománybeli jogoknak a korona örökösödést megszorító törvény rendelkezésében foglaltatnék.

Olly sok részről pártolt indítvány meg nem-bukhattott: de az ősalkotmányi párt maga akarta kivíni a győzedelmet, s midőn az ellenfél nehézségeinek megfejtése után szükség sem lett volna, újra felszólalt, s az őskor szellemére tett eleven hivatkozással a haza - s alkotmány - szeretet buzgó érzéseihez fordáit, hogy az adományi jogok megszüntetésének elfogadása által az ősalkotmánynak hódoltasson. Az ekkép fölhevített érzelmek a kérdést egészen kihúzták az eredeti kéteskedések s meglepések miatt annyira aggasztó okoskodások köréből. Midőn folyvást a régi alkotmány fenmaradandósága, az eredeti nemzeti viszonyok helyreállítása, az ősi intézetek buzgó tisztelete emlegettetett, midőn a liberalismus nagyravágyó kívánataival, a kor szükségeinek sürgetéseivel hátra állott, szünni kezdettek az aggodalmak és félelmek, s utóbb az ijedtebbek is átláták, hogy az indítványba hozott változás nem olly veszedelmes, mint a hirtelen meglepett képzelődés mutatgatta. A liberalismus tudván, hogy az ősalkotmányi felekezet vele egy célra törekszik, átengedé neki a könnyű diadal dicsőségét, s ezen engedékenységgel új frigyest adandó alkalommal hasonló szívességre vélte lekötelezni.

Mind ezek következtetésében az indítvány az ellenkezésben állott véleményosztálynak megnyugtatóval is elfogadtatott, s a rendek kívánsága lön: „hogy az adó-

mánybeli javakban a magánosoknak a koronától független szabad rendelkezés engedtessek, s a korona örökösödése az adománybeli javaknál úgy mint a keresménynél csupán végintézetés törvényes örökös nem létének esetére szorítassék.“

Ezen vitatás kimenete még azon hallgatólag a liberalismus és ősalkotmányi párt között keletkezett egyesülés által lett fontossá, mellynek jelenségei e naptól fogva a rendszeres munkák vizsgálásában igen észrevehetően mutatkoztak. Mi lehetett más, mint egy közös érdek, a mi egymással olly nagy ellentétben álló felekezetségeket egyesülésre bírhatott?

Az ősalkotmányi felekezet ezentúl is a nemzet alkotmányi jogainak a kormánynyali érintkezésekben szükséges védelmezését nézvéen fő czélul, minthogy tapasztalta, hogy a liberalismus ellen magános viszonyokban nem győzhet, s a egyakori megbukás által alkalmatlanabbá tétetik fő kívánatainak kieszközlésére, munkálódásának az előbbitől egészen különböző irányt adott. Látván, melly nagy becsben áll a liberalismus a közvéleménynél, s melly tehetős ennek pártfogása minden módon törekedett, hogy a szabadelműség jó hírét megszerezze, s a hol csak lehetett, az alkotmányi jogok veszedelmezése nélkül, maga vívott a liberalismus kívánataiért: örült, ha valahol szabadelmű nézetekkel maga tündökölt. Vitatta ő is a polgári egyenlőség szükségét: nehogy azonban az e végre megkívánt egyenlítés által a kiváltságos rend fennálló jogai csonkíthatassanak, ezeknek a köznépre leendő kiterjesztését javasolta, mintegy hit-elvnek tévén azon elmés állímanyt, hogy minekutána minden társasági intézet fő rendeltetése a haladás, emelkedés lenne, az országglás törekedéseinek nem a felső rendek lealacsonyítására, de az alantabb lévők fölemelésére keltenék intéztem). —

A liberalismus tapasztalván, melly nehéz legyen a tulajdon, szabadság s hatalom személyes érdekei ellen küzdeni, tudván, mennyi elszántságra, mennyi feláldo-

zásra késztesse a maga megtartás s önvédelem ösztönei, figyelmessé tétetvén az úrbéri s kereskedési tárgyaknál lett többszöri csapások által az ezentüli megbukás lehetőségére is, többé pusztá theoriákért, elvekért vagy csak következetességért, vagy csekélyebb távollévő s bizonytalan következményekért harczra szállni nem akart. Egyenlőség a természeti jogokban s ezeknek a törvény által adott oltalmakban volt a liberalismus legfőbb kívánata, s hogy ez iránt a győzedelmet jobban biztosíthassa, a különböző vélemény felekezeteket ön kívánságaihoz hajlékonyabbakká tehesse, engedett a személyes érdekeknek, a hol főbb elveinek feláldozása nélkül történhetett; elállott azoknak sürgetésétől, a mellyeknek szüksége a jelen állapotnál még mellőzhető volt; nem is alkalmatlankodott tudományos vitatkozásokkal, midőn kevés jelenlegi hasznot ígérhettek. Theoriák s az alkalmaztatástól távol álló kérdések fölött győzni nem nagy nyereség volt a liberalismusnak; veszteni igen ártalmas lehetett. Mert az által a liberalismus tehetőségébe helyeztetett közbizodalomnak, s tekintetének gyengülni, s azzal együtt más tárgyakra szükségesebb hatásának csonkítatni kellett. Óvakodván tehát illy veszedelemtől a liberalismus, kívánatait másokéval egyeztetni s a magános érdekekkel való megütközést lehetőségig kerülni igyekezett.

Miután ekkép a rendek az adománybeli jogok s a korona örökösödése iránt támasztott kérdéseken átestek, kevés tárgy maradt fen vitatásra a polgári törvények körében. Három nevezetes kérdés, a hitrebizott Ságok, papi tized, örök vallások felbontása iránt vitatás nélkül döntetett el. Mennyi elmés theoriát, mennyi szép okoskodást lehetett volna felhozni! Milly szép alkalom volt tudomány, olvasottság, előadási tehetőség mutogatására! De a köz meggyőződésben már mélyen meggyökerezett ügy magában elég erős lévén, pártolást, segedelmet nem kívánt, s a szép alkalomnak haszonvétel nélkül elmúlni. A hitrebizottságok, papi ti-

zed, örökvallás felbontása eltörlését maga a megyei küldöttség hozta indítványba, s ennek ajánlása elég volt, hogy minden gyanút s rász feltevést elmozdítson, s a közkívánatot a törvényszerűség, s mérsékeltség jó színében mutathassa. Ki merete volna időelőttinek, szükségtelennek, az alkotmányval megnem férhetőnek mondani azt, mit maga a megyei küldöttség, az olly meggondolva, vigyázkodva munkálódott megyei küldöttség helyesnek, jónak, szükségesnek ismért?

Kétségen kívül nem ösztönöztek a hitrebizottságok s papi tized fentartására a tanácskozásban résztvevők érdekei. Mert a tulajdoni jog képzetétől vett okoskodások, mellyek olly örömet használnak védelmi eszközül minden fenálló helyzet megtámadtatásánál, e kétféle tulajdonnem egyikére sem voltak alkalmaztathatók. Törvénykönyvünk tanúsága szerint már régen, sósak nem kezdettől fogva a papi tized neheztelek s panaszok tárgya volt. A hitrebizottságok újabb idej s idegen eredetű intézet lévén, sohasem kedveltettek a saját eredeti viszonyokhoz ragaszkodó, a külfölditől irtózó nemzeti érzés által; s ezen nemzet idegenkedésének s nehezteleseinek érzéseit látjuk fentartva s mintegy örökösítve azon ellenmondásokban, mellyek több megyéknél az örök hagyományok hírlélése alkalmával a jegyző könyvbe iktattatni szoktak. Maga az őskotmányi felekezet belső meggyőződésből vágyott a két intézet megszüntetésére: mivel benne mást, mint a nemzetiség megerősödésének s az alkotmány teljes kifejlésének hatalmas akadályait, nem látott.

Nem egészen így volt az örökvallások felbontatásának megszüntetése iránt előadott javaslattal. Erre nézve még sok aggodalmak maradtak a félénkeknél, s bár az őskotmányi felekezet nagy része belsőleg meggyőződve volt a jószág eladási szabadság hasznairól, mégis sokan csak kénytelenségből fogadták a javaslatot. A kor szellemének nyilvános kifejlése, a „hitel“ és „világ“ hatá-

sálról vett tapasztalások haszталannak mutaták az ellenkezést, s azért azok is, kik mást kívántak, tettleges részvét s helybenhagyás látszatjával járultak az indítványhoz, a liberalismus háláját s bizodalját igyekezvén megnyerni, hogy ez által más alkalommal saját kívánságaiknak viszonos pártfogást szerezhessenek.

így fogadtattak el köz akarattal a fenálló hitrebi-zottság, papi tized, és a jog-sérelemből követelt örök-vallás felbontások megszüntetése iránt a megyei küldöttség javaslatai.

Most már egészen egy célja maradt a tanácskozá-soknak — a mit a megyei küldöttség ugyan szinte sze-me elótt tartott, de a rendek még szigorúbban vettek figyelmük alá — a törvényelőtti egyenlőség, azon kivételek s különbségek megszünte-tését kívánván, me ll y e k által egynek ér-dekei kevés b bé engedtetnek mint máséi a polgári állapotban oltalmaztatni.

Honnan ezen egyenlőség hatalmas vágya, melly még kielégítve nincs, semmi társasági szövetkezésben nem talál megnyugvást?

Egyenetlenséget maga a természet alkotott az embe-rek között a test és lélek adóalanyainak különbsége által. Lehet-e csudálkozni a polgári állapot egyenetlensé-gein, minekutána a polgári állapot által származtatott viszonyok, birtok, egyesség, örökösödés, az egyesek állapotjára ugyanannyi különbségeket következtetnének, s az ipar, mívelődés, kifejlődéseiknek minden lépcsőjén új és új változásokat hoznának magokkal az egyesek vi-szonyaiban? Mivel okot és okozatot egymástól elválasz-tani nem lehet, az előadott egyenetlenségek szükséges következése az, hogy a mennyiben egyiknek hiányozik az, a mi másiknak van, s azért kevesebb éldelésekre lenne módja, annyiból egyiknek állapotja másikénál ro-szabb is legyen. De ezen a természeti vagy polgári álla-pot által szükségkép származtatott egyenetlenségek sú-lyát az ok és okozat közötti szoros összeköttetés képzete

tűrhetővé teszi a józan gondolkodónál. Hogy a vak nem lát, a szegény kényelmekkel mint a gazdag nem élhet, természetes: ez a vagyon, amaz a természeti tehetségek egyenlenségekül el nem választható következmény. Valamint azonban egy természeti tehetség hija csak azon édelésekbül zárhat ki, mellyek a hiányozó tehetség nélkül nem eszközölthetnek, úgy a polgári állapot szükséges egyenlenségeiből következett hiány is csak azon édelésektül foszthat meg, mellyek általa lehetlennékké tétettek. Mikép a látásbeli tehetség hija nem ad jogot más érzékek használásának megszorítására, úgy a polgári állapotokban a vagyon hija sem jogosíthat a polgári állapot azon jótéteményeinek megszorítására, mellyek a vagyon tekinteteitől függetlenek. Midón az egyes állapotok egyenlensége s annak föltételei között nincs azon szoros összeköttetés, mellynek ok és okozat közt kell lenni, midón a jogok különböztetése kiterjesztetik azon korlátón túl, mellyet a természeti vagy polgári helyzetek különbözése szükségessé s távolíthatatlanná tett, sérelem van. S mi az a mi sértődik? A természeti s polgári egyenlőség joga. Miben állhat ezen egyenlőség annyi számtalan egyenlenségek mellett, mellyek a természet és polgári állapot által alkottattak? Okot okozat nélkül, erőt s tehetséget hatás és használás nélkül képzelnem lehet: azért a tehetségnek magában kell foglalni a használtathatás képzetét is. Ebből következik, hogy minden lelki s testi tehetség fenlétében s használása lehetőségében természeti viszonyoknál úgy mint polgáriaknál kétségtelen jognak kellessék lenni a fenálló tehetség használására, a mennyiben másoknak hasonló jogai az által nem sértetnének. Ezen jog,— a természeti és polgári állapotok által lehetővé tett tehetségek használásának joga — egyenlő minden emberre nézve: mert mindeniknek személyes helyzeteihez alkalmaztathatik, mert semmi történendőséghez, semmi egyes körülményhez kötve nincs. Magában foglalja a személyesség, mívelődés, tökéletesítés s a külső jóllét

eszközlése jogait, s minekutána ezen jogok fentartására a társaságos állapotban társasági oltalmak kívántatnának, valamint ama jogok egyenlők minden egyesre nézve, úgy a társasági állapottól kívánt oltalmaknak is egyenlőknek kell lenni. Ezen egyenlőség az, a mi a számtalan mellőzhetetlen egyenlenségek által természeti és polgári állapotban egymástól elkülönözött embereket ismét egy közös érdek kapcsolata alá húzza, s a természeti állapotban az emberiség, a polgári viszonyoknál az ország s nemzet képzeteit származtatja. Mivel ekkép az egyenlőség képzete szolgál az ország és nemzet képzeteiben foglalt szövetezés alapjáéi, mind azon intézkedéseknek, mellyek amaz egyenlőséget háborgatják, sértőleg kell visszahatni az egész egyesületre, az egész országra. Sértve van pedig a természeti s polgári egyenlőség, midőn a polgári állapot különbségei nem a természeti vagy polgári állapot mellőzhetetlen szükségéből, de a polgári hatalom önkényes intézkedéseiből következnek, vagy midőn valamely jog vagy éldelet megszorítása olly feltételekre van alapítva, mellyek magok azon megszorítást sem természetileg szükségessé, sem a köz jó tekintetei által megkívántaiévé nem teszik.

Igyekezett Nógrád ezen egyenlőségre vágyó természeti ösztönnek, a hol csak lehetett eleget tenni. Maga a megyei küldöttség ment példával előre, s a mit ez elmulasztott, a rendek pótolták.. Valahol csak vallás, polgári rend, vagyon, életmód tekinteténél fogva különböztetések voltak téve, amaz egyenlőséggel meg nem férők, a megyei rendek egyenlő részrehajlatlansággal munkálódtak a természeti s polgári jogok visszaállításán. Példáit s tanúságait látni ennek a nógrádi munkálatoknak majdnem mindenik lapján. Így kívánták a rendek köz értelemmel: „hogy a házassági közkeresmény jogai, az örökösödés, a végintézetbeli tehetség s annak használására megkívánt szertartások, a szóbeli pörlekedés használása, az erőszakoskodási büntetés, a bűnpörök főlebbviteli joga, nemeseknél és nem ne-

meseknél minden különbség nélkül egyenlők legyenek.“ Vallásbeli szidalmazások általában büntetésre méltóknak tartván, semmi különböztetés alá nem vétettek, s a türedelem képzelete magában már botránkoztatónak találtatván, még a polgári jogok teljes használatából kizárt vallásra sem engedtetett alkalmaztattad.“ Az önkényes különböztetések megszüntetésére s a hol a különböző viszonyok által lehetlenné nem tétetett egyenlőség eszközzésére intézett törekedések következtetésében oda nyilatkozott a megyei rendek kívánsága: „hogy a kereskedői állapot a betáblázás közönséges sikerét ne változtathassa, a katonai élet a polgári törvény és bíróság hatósága alól ki ne húzhasson, és a gyilkolt személy polgári állapotja a gyilkosság büntetésénél beszámításbeli különbséget ne következethessen.“ —

Megjegyezni való még a hatalmaskodások büntetésére nézve, hogy a megyei küldöttség a rendszeres munkákban foglalt javaslat ellenére a nagyobb hatalmaskodás címét a nemesi rendnek némi megkülönböztetésül megtartani, s hasonló esetekben a nemnemesek biztosítását ügyészi fenyték által kívánta eszközölni. Nem volt ez egyéb, mint az aristocratiai különböztetésekhez való ragaszkodás, melly hogy egy kis kiváltság színét fentartassa, majdnem több oltalmat s biztosítékot kész volt adni a köznépnek, mint önmagának. Kétségen kívül a liberalismus nézeteivel nem egyezett meg, de mivel a köznépre rász következésiinek nem látszott, a liberalismus nem tartotta magát kötelesnek az ősalkotmányi felekezet kívánságát e részben ellenzeni. Egyébiránt is szélszély inkább s történet volt az egészben, mint állandó, s meghatározott óhajtás. Mert jóllehet elég mesterséges okoskodások voltak a küldöttség által előadva annak bebizonyítására, hogy a javaslat egyedül a köznép különös pártfogoltatását czélozná, mégis a gyűlésben senki által sem támogatott s a gyenge talpköre épített műnek összedölni kellett. A közvélemény nemcsak a megyebeli küldöttség által kigondolt kiilönböztetést nemesek

és nemnemesek közt nem akarta elfogadni, de még azt sem, mely a hatalmaskodási díj mennyiségére nézve a rendszeres munkában fentartva van: az aristocratia azon kiváltsága, hogy nagyobb fenytéki díjt nyerhessen, egy védelmezőre sem levén, a nógrádi rendek kívánsága szerint eltöltendőnek találtatott.

Minekutána ekkép a nógrádi rendek az egyenlőség biztosításáról s az által a honbeli lakosok közt kívánt szorosabb kapcsolat eszközléséről olly hathatósan gondoskodtak, még egy volt hátra, a mi által a polgári törvényalkotványnak kiegészíteni kellett, mi nélkül semmi polgári társaság bizonyon fent nem állhat — az önhatalmú bíráskodás eltörlése. Csakugyan indítványba is jött, s a rendek figyelmetesekké tétettek arra, hogy ezen tetteges jogkövetés egyedül a természeti állapottal férhet meg, a pusztá erő s hatalom kiváltsága levén, mellyek magokat nem az igazság, de csak önérdék képzetei által hagyják vezetetni. Említetett szinte, hogy az önhatalmú bíráskodás a szabadon raboltató s pusztító középkor helyzeteiből eredt, s most a mívelt világon példátlanul csupán Magyarországon engedtetnék divatozni. Mennyire ellenkezik a mívelt társaság viszonyaival, a jelen állapotokkal, már az mutatja, hogy eddig is csak számtalan kivétel, számtalan rendszabás számtalan magyarázgatás mellett törethetett, mire, mivel a törvények elégségesek nem voltak, a bírói hatalom önkényének kellett közbejönni. Haszonvételtől, birtokról, erőszaktól mesterséges teoriákat kellett kigondolni, a például vett természeti viszonyokat a polgári állapotok alkalmaztatásánál elképteleníteni, a józan okoskodás kívánatait következtelenségnek alávetni, hogy a régi korból maradt a jelen helyzettel meg nem egyeztethető intézet régi divatozásában fentarthassék, s kártékony következéseinek száma csak némikép korlátozathassék. Midőn még bírák elegendő számmal nem voltak, s nehezen lehetett az igazság kiszolgáltatásához jutni, vagy a törvénykezés ügyetlen formái elég oltalmat nem

adtak, tūrhető volt talán, midőn a vizsás körülmények a polgári rendtartás jótémenyeitől megfosztott honbeli lakosokat csaknem természeti állapotba s a természeti állapot jogaiba helyezték, az őnhatalmú bíraskodás mellőzhetetlen szükség volt, de most rendes polgári társaságban, rendes országlás formái alatt, a bírői hatalom rendes alkotása mellett, lehet-e benne mást, mint csupa visszaélést képzelni?

Minden ellenszegülés nélkül elfogadtatott az indítvány, s a rendek kívánságuknak nyilatkoztatták, „hogy az igazságszolgáltatás ez eddig őnhatalmú bíraskodásra bízott esetekben az alispánok által rövid úton eszközöltetésék, a rendes pörút fentragyatása mellett, minden őnhatalmú eljárás pedig ügyészi fenýték által boszultassék meg.“

A büntető törvényre nézve folytatott tanácskozások legdíszesebb eredménye volt azon kívánat, „hogy a főlebbvileli jog a nem nemeseknek egész olly kiterjedésben mint a nemeseknek, engedtesék meg.“ Minekutána a rendek a törvény előtti egyenlőség elvét már olly nyilván magokéva tevék, igen kellemetlenül kellett nekik érintetni azon javaslat által, melly a 3 évi fogságnál kisebb elmarasztalást nemnemesekre nézve felsőbb helyen megvizsgálatni nem engedi. Ha több ítélőszék vizsgálódása személy és vagyon biztosítására igazán szükségesnek, mellőzhetetlennek ismertetik, mikép menthető egy embernek, egy egész polgári rendnek illy oltalomból leendő kirekesztése? Ha születés tekintetéből a polgári pörök főlebbvitele nem tilalmaztatik, kisebb érdekü-e az élet s személy, hogy ezeknek hasonló biztosítások megtagadtathassanak?

Talán lesz, a ki kérdezze, miért nem javasolta a megyei küldöttség maga a bünpörük felebbvitelére nézve fenállott egyenletlenség megszüntetését? S ha egyben mint p. o. a jószágbírhatalanság kérdésében elég szajadalmii tudott lenni, mikép ellenezhetett más szinte olly természetszerű kívánatot? De mit mondhatni arra, hogy a megyei küldöttség előtt a kérdés még elő sem jött?

Csudálatos! Voltak a küldöttség kebeleken szabadelvű nézetek képviselői, új eszmék kedvelői, mégis azoknak, kik a halálos büntetés ellen olly tüzes vitatásra keltek, eszükbe nem jött a hont sokkal közelebb érdeklő dologról értekezni. Hogyan történhetett ez? Iskolák, törvénygyakorlat, közélet által az elmékben annyira meggyökereszezték, s mintegy természetiekké téve az igazságszolgáltatás hibás fogalmai, hogy helytelenségüket már nem is lehetett olly hamar észre venni. A liberalismus figyelme többnyire azon tárgyakra volt függesztve, mellyek más nemzetek tanácskozásaiban leggyakrabban fordulnak elő, s divatosságukban az idő legsürgetőbb kívánatit képzelteik; egyes küldöttségi tagok pedig külön kedvencz eszméknek magokat átengedvén, más tárgyak által igen kevésé érdekeltethettek. Másképp volt a közgyűlési tanácskozásoknál. A kedvencz eszmék többnyire már vagy elfogadva vagy félrevetve lévén, a figyelmet más dolgoktól el nem vonhatták; a polgári állapotok iránt kívánt egyenlőség ünneplés elfogadása azon egyenlenségek nyomozására vezetett, mellyek egy vagy más helyütt, még találkoznak, s örömet akarta kiki a köz kívánság iránt koldosát észrevételek s figyelmeztetések által bebizonyítani. Így a gyűlésben alig maradhatott valami vizsgálatián; minden kétség előadatott; mindenik igyekezett korszerű észrevételeivel a köz ügyön segíteni.

A főbbviteli jog egyenlősége a főbenjáró dolgokban olly igazságos, olly természetes kívánságnak látszik, hogy annak ellenzését alig képzelhetni. Más nem olly szembetűnő igazságú követelése a liberalismusnak ellenvetés nélkül elfogadtattak, ez ellen volt mégis egy észrevétel előadva. De ezen egyes ellenvetés inkább vitakozási vágyból, mint ellenkező meggyőződésből, talán épen jó szándékból, hogy az eszmék nyilvánosabb kifejtésére alkalmul szolgáljon, hozatott fel. Mert ollyantól jött, ki némelly kis következetlenséget kivéve, a kiváltságos rend különböztetéseinek épen nem volt kedvelője. Maga az ellenvetés olly formában adatott elő, mint-

ha a fülebbvitel szabad engedése mellett azon nemesi kiváltság kiterjesztésétől kellene félni, mely a köz bátorság háborgatóját csak hosszas pörlekedés útján bocsátja az érdemlett fenyíték súlya alá: mert a fenyíték késleltetéséből s a köz bátorság nagyobb veszedelmezéséből húzott okoskodások használtattak az indítvány megczáfolására. Gondolhatni, mely szívesen fogadta a liberalismus a kihívást, s mely jól tudta használni! Figyelmeztetett arra, hogy minden polgárnak egyenlő joga van az élethez, s az országnak egyenlő kötelessége minden polgáriránt életét oltalmazni. Mutatta, milly botránkozató érzést gerjeszst annak tudása, hogy egy polgári rend élete az ország által kevesebb gondoskodás alatt tartassák, mint másiké. Hivatkozott minden mívelt ország törvényhozásaira, mellyek a törvény oltalmában illy önkényes kiilönbötetést sehol sem láttatnának. Sándor császár Lengyelországnak öntetszéséből ajándékozott alkotmányában a hajdan csak nemesek által használt szabadság törvényét „neminem captivari permittemus, nisi jure victum“ minden lakosra egyenlőn kiterjesztette. Ezt tévé a teljes és korlátlan hatalmú fejedelem; szükségesnek látta a személyben biztosítás egyenlőségét; önkényes törvénye által behozni merte: korán volna-e egy alkotmányos országban indítványba hozni? Az angol kormány e nemzeti szabadság legfőbb biztosítékát, az eskütt-székeket, Kelet-indiába átvitte, a köznépre kiterjesztette, s a míveltség jótéteményeit a törvény oltalmának egyenlősége által megismertette: hazánk még annyival alsóbb fokán volna-e a műveltségnek, hogy egy egész polgári rendet nemcsak a bíraskodási részvétből, de még az élet jogaira nézve másoknak engedett oltalmakból is kizárva tartani kellessék, — és pedig nem míveltségi, de csupán születési különbségek miatt? Nem kellett sok vita a kívánat kivívására: annak igazságát, az emberiséggel, természettel való tökéletes meg egyezését mélyebben senki sem érezhette, mint a megyei rendek, ők, kik minden önkényes egyenetlenség-

nek gyűlölöi, még kifejezésekben sem tűrtek különböztetések, mellyek által a honbeli lakosok közt idegenkedés s kedvetlen érzések gerjesztethettek volna. Helyben hagyta a köz kívánság a főlebbviteli különbség megszüntetését, s ama csekély észrevétel is — bizonyosan az észrevevő teljes megnyugtatásában elenyészett. —

Ezen utóbbi vitatás is bizonyítja a nógrádi közönség fölemelkedett érzéseit az igazság, emberiség s természeti jogok iránt. Senki sem rettegett a hirtelen változástól, senki sem ajánlotta a főlebbviteli korlátok teljes megszüntetése helyett azoknak most még csak tágítását, mintha egy ívre tett határ, egy nap az emberek érdekeit, emberek jogait, az emberi természet méltóságát két ellenkező részekre eloszthatná, midőn egymással való összeköttetésből kihúzni nem képes! S ugyan melly bölcsesség tudna olly vonalt húzni, mellyen innen minden bírói eljárás hibátlannak, túl pedig mindenik hibásnak gyanítandó legyen? Következések maradtak a rendek az egyenlőség elveihez, midőn az özvegyi és hajadoni jogok megszorítására ajánlott önkényes osztályozatokat s kivételeket félre vetették; törvényt akartak, gazdagra és szegényre egyenlőn kiterjedőt: lehetett-e ott, hol a dolog természete épen semmi különböztetést nem kívánt, egyenetlenséget akarniok?

A megyei küldöttség a fölség-hántásnak s hűtelenségnek büntetésül rendelt vagyonelvesztést úgy kívánta korlátozni, — hogy csak szabad rendelkezésű vagyona örökösük nem léteben alkalmaztathassák, hol végintézet nélkül különben is a koronának lenne örökösödése. A fenyíték neme meg volt tartva, bár súlya enyhítenék is. A jószág - kobzás természetlenségének inegism érte lése nem volt megnyerve, de a megyei küldöttség helyezetei ama záradék bővebb vitatását el mellőztették. Ebben is fentebb járt a megye közönségének gondolkodása. Miután a korona örökösödése az adományról szóló cikkelyek megvizsgálása alkalmával már az örökösük s végintézet híjára

szórhatott, csupán azért, hogy a koronának tőlük örökösödési forrás nyíljon, kivételt engedni, s azt a mit az emberiségi érzés más mívelt ország törvényhozásából száműzött, a haza szégyenítésére fentartani nem lehetett. Korlátlan hatalmú kormányok törvényeikben, szabad tetszésből származott törvényeikben eltörlik a vagyon-elkobzást: kell-e azt alkotmányos országnak meghagyni? Betöltve lőn a hézag a rendek által, s ők kívánták, „hogy a vagyon-elkobzás büntetés lenni megszűnjék.“

Az igazságszolgáltatás tárgyaiban a megyei küldöttség javaslatihoz járult tordalékok közül érdekesebb volt az, hogy a kisebb kihágások büntetése ne a rendszeres munka javaslata szerint egyes személy, egyes tisztviselő, de vagy a rendes bíraskodási hatalommal felruházott községek tanácsai, vagy a folyvást összeülő megyei törvényszékek által eszközöltessék.“ Mivel egy ember könnyebben csalódhatik, mint több, az igazságszolgáltatás helyes sikerlésére is több biztosíték képzelhetvén testületknél, mint egyes embereknél, a megyei rendek végzésükben ismét azt mutatták, hogy a köz szükségre nézve polgári rendek közt semmi különböztetést nem akarnak, s azt, a mi jobb és hasznosabb, általánosan mindenkire kiterjeszteni kívánják.

A kereskedési törvényre nézve a liberalismus fő óhajtásait már a megyei küldöttség munkálodásában elérte: de a különböző vélekedések ellenséges állása miatt lehetetlen volt némelly következetlenségektől, céliránytalanságoktól menekedni, mellyek a rendszert háborgatván, az egész munka becsét kisebbíték. Más helyzetben állott a közgyűlés e tárgy vizsgálásánál: a liberalismus nézetei többé kétségbe nem hozattak, s azon kérdés, mellynek megfejtése a küldöttségnél három napi heves vitatásba került, a gyűlésben egy pillanatnyi kéteskedés által sem késleltetett. Az előítélettől szabad ész a váltólevél és kereskedésbeli viszonyokban nem látván mást, mint a cselekvési szabadság következményét, az alkotmányra s köztörvényre nézve semmi ve-

szedelmet képzelnem nem hagyott: és így a rendek senki által nem akadályoztatva, könnyen száműzettek a kiildöttségi munkálatban maradt észrevételeket, vagy hozzátételeket, mellyek sem a szükség, sem a józan értelmű szabadság képzeivel meglevők nem lévén, az ajánlott intézetek jótékony hatásinak gyengítésére szolgáltak.

Tizedik Szakasz.

Herceg.

Igazságnak valóban, mintha minden

Utód örökje lenne, a világ

Végnapjáig fenállni kellene

III-ik Richard Király.

A törvénykezési tárgyak fölött folyt tanácskozások végezte után több heti szünet következett, s a rendek a rendszeres munkák folytatólagi vizsgálására rendelt gyűlésen újéit erővel, újult vllatási kedvvel jelentek meg. Vizsgálás alá jött legelsőben a Nevelés és Tanítás tárgya.

Az illető megyei küldöttség tudósításában terjedelmesen előadva voltak a honbelieket kisdedségtől kezdve egymástól elidegenítő s a nemzeti köz érdektől elválasztó viszonyok, mellyeknél fogva egész életükön által egymásban, a mennyi különbséget lelnek származásra, nyelvre, vallásra, polgári állapotra nézve, annyi külön ellenséget látni kénytelenjeinek. A küldöttség az ifjúság által vett legkorábbi benyomásokban vélvén a későbbi jneghasonlások s ellenségeskedések okait keresendőknek, hogy a nemzeti egyesülés nagy feladata teljesíthessék, a nevelést — a mostani ellenséges behatásoktól még szabad nemzedék nevelését — a felekezetségi nézetektől elhúzni s egészen csak a haza s nemzetiség köz érdekeire irányoztatni kívánta. Javaslotta e végre: „hogy minekutána az országnak legnagyobb érdeke len-

ne a jó nevelés, minden magános és nyilvános iskolai és tanítási alapítvány összeolvasztása mellett a „tanítás“ ügye egészen s kirekesztve az országnak — nem a kormánynak, de az országgyűlésnek — bízattassék „igazgatására“, a fenálló s azért egészen el nem mellőzhető vallásbeli viszonyokra nézve megnyugtatót azt ajánlván: „hogy tanítók különböző vallásokból meghatározott számmal alkalmaztassanak, a hittudomány tanítása pedig egészen az illető vallásbeli felekezet rendtartása alatt hagyatassék meg.“

Nagy figyelmet gerjesztett e gondolat a megyében még a rendszeres vitatás előtt. Örömet fejtegették adott alkalommal a küldöttség tagjai a javaslatukban nyilatkoztatott nemzetiség és vallásbeli engedékenység képzeit: ők is azon polgári egyenlőségnek gondoltak hódolni, mely után a közkívánás a törvénykezési tárgyaknál olly vágyva kapdosott. Nem volt még a küldöttség munkája a gyűlésnek előterjesztve, már is tudatott, vitéttatott, s különböző hatásai magános társalkodási körben tapasztaltattak. Némellyek attól féltek, hogy a többféle vallások intézeteinek egyesítése az engedékenyebb s szabadabb oktatásoknak túlhatóságot adni s a vallásbeli nevelés tisztaságát a más vallásbeli befolyások elegyítése által megszüntetni fogná. A kevesebb kedvezésekben részes vallásbeli felekezetek nagy áldozatokkal megváltott függetlenségüket veszedelmezve, s a kormánynak engedendő befolyás által önállóság jótékony következményeiből magokat kizárva képzeiték. A hajlíthatatlan liberálisus csak az elvért búsult: természeti tehetségek szabad növelését legfőbb, elidegeníthetlen jognak, a tanítási szabadságot az ész legfőbb kívánatának tekintvén, meg nem nyugodhatott azon képzeletben, hogy egy egész nemzedék lelke bizonyos tanítási rendszer által egy kiszabott formába szórhassák.

A legutóbbi közgyűlések után következett szünet elég időt hagyott a hátralévő tárgyakhoz szükséges előkészületekre s ez által a tanácskozások érdekességének

további fentartására. Bizodalommal telve s a siker teljes reménységével lépett fel a megyei küldöttség a rendek előtt. Mert a magános körben itt s amott hallott észrevételek csak a gyenge s az eddigi körülmények befolyásától vezérelt érzelmek jelenségei lehettek, érzelmi gyengeség, mellyen a komoly észnek előbb utóbb győzedelmeskedni kellett. Szép kinézéseik örömein kéjelegtek a küldöttségi javaslat pártolói, midőn a felolvasott tudósításban a boldogabb jövődő képeit elővarázsolva leik, midőn a pusztító felekezetestesség s tiiredelmetlenség ellen intézett élénk kicsapásokban magokat részvevőknek képzelék, s a körüllevőknek az ékes előterjesztés által fölhevített arcvonásain az emberiségi s nemzetiségi érzelmek benyomásait láták, mellyeknek azon pillanatban senki sem vala képes ellenállani. Keresztül hágott a megyei küldöttség minden vallásos tekinteten, minden magános érdeken; s mivel azt, mit a nevelési tárgy fő céljául tartott, — a honlakosoknak egy nemzetté való összeolvasztását — a hazai jóllét s nemzeti boldogság elmellőzhetetlen föltételének hitte, érzékenységének fenhéjazásában nem csak ellenkezést, de még kéteskedést sem akart szenvedni, s javaslatainak elfogadása iránt minden késedelmezést, minden tétovázást mintegy hazaárulásnak nézett. Az általa bálványozott haza képzelete iránt vak tiszteletet s olly vakhitű imádást kívánt, melly minden áldozatra kész, a nélkül, hogy a szükség vagy haszon vizsgálásába bocsátkozzék. Nem gondolta ő meg, hogy a haza jelentése igen csekély azoknál, kik abban az emberi természet szükségeit kielégítve nem lelik, s könnyen oda engedtetik pusztá képzeletekért, chimeraékért, ha a magános érdek hozzá nem kapcsol. De a küldöttség csak ön nézeteire figyelmeztvén, a nemzeti egyesülésben olly dolgot látott, minek szüksége kétségbevehetetlen, olly közkívánságot, mellyet szíve tiszta érzelmeiből egy hazád sem tagadhatna ki. Lemondani minden vallásbeli felekezet ellenséges külöködéséről, mindeniknek elkülönözött tulajdonát egy köz célra.

a legnemesebb hazafiúi célra felajánlani, olly szép, olly ingerlő gondolat volt, melly a felhevült hazafiúi érzelmek első tüzeiben majd a nyugodtabb vizsgálódókat is megvesztegette.

A küldöttségi javaslat ellenzőinek egyik része az alapítványok sérthetlenségére hivatkozott: a tulajdon jogát valamint egyeseknél, úgy testületeknél is sérthetetlennek, a törvényhozás által sem fessegethetőnek állítván, minekutána a polgári társaság fő célja, az ország szerkesztés talpköve a személy és vagyon biztosítása lenne, s ez utóbbi az alapítványok sértetlensége nélkül nem képzelhetőnek.

De a küldöttségi javaslat pártolói sem azt, hogy a köz célra oda ajánlott s az átengedéssel már a magános rendelkezés köréből kiment érték magános tulajdon legyen, sem pedig, hogy akár magános tulajdon tekintetei, akár magános tettek, vagy szerződések ott, hol a köz jó kívánja, a törvényhozás intézkedéseit s a fenálló helyzetek változtatását akadályozhassák, elismerni nem akarták, s így az egyik ellenfél okoskodásaival semmiképp sem boldogulhatván, visszahúzódni kénytelenítetett.

A küldöttségi javaslatot ellenző másik vélekedési osztály leginkább az alapul vett kormányi igazgatásnak a tanításra s nevelésre nézve ártalmas befolyását vitatta. Emlékeztetett e részben azon felekezet számos panaszaira, mellynek a kormány gondviselése alatt tartott iskolai segedelmekkel s értékkel bővelkednek, és mégis legtetemesebb s nyilván látott hiányoktól sem tudnak menekedni, ebből azt következtetvén, hogy a tanítás dolgának a magános körből való kibocsátása a legvirágzóbb tanítói intézeteknek is mindig káros fogna lenni.

A küldöttségi felekezet azon megjegyzéssel, hogy javaslata szerint a tanítás és nevelés dolgára kívántató felügyelés nem a kormányzéseknek, de attól függetlenül az országgyűlésnek lenne átadandó, minden aggodalmat elosztatva gondolt.

De erre az viszonzottatott, hogy a józan ész bir-
tokban lévő szabadságok kibocsátását, mielőtt a helyet-
tük igéit jobblét biztosítékai kézben tartassanak, soha
sem javalhatja, egyébiránt maga az országgyűlés köz-
vetetlen beavatkozása is nem igen biztos eszköz a felvi-
lágosodás előmozdítására azért, mert egészen a rendek
többségének nézeteitől függ, mellyek a nagyobb szám-
nál ritkán olly felvilágosodottak, mint a kisebb résznél.

A küldöttségi javaslat pártolói az országgyűlési
nyilvános tanácskozásnak, a különböző vélekedések vi-
tatkozásának engedett szabad tér által elegendően bizto-
sítva véleik a míveltség s felvilágosulás előmenetelt,
azért, hogy a köz vélemény, melly az ország egyéb
szükségeit kutatja s világosságra hozza, a tanításra
nézve kívántatok kimutatásában sem lenne akadályoztat-
va, kívánságait pedig egészen függetlenül sikereltet-
hetné. Még ez a jó is volta küldöttségi javaslatban,
hogy a különböző vallásbeli felekezetek iskoláinak össze-
olvasztásából s közretételéből a különböző vallásbeliek
közt egymásiránt türelemnek, barátkozásnak kellett
következni. Ha a gyermekek megszoktak együtt lenni,
egy iskolába járni, felserdült korban sem állhatnak többé
olly ellenséges tekintettel szemközt, mint midőn az is-
kolák elkiilönözése által folyvást egymástól távol tartat-
nak, s minden benyomásnak könnyebben engedő gyen-
gébb elméikbe majdnem az öneszmélet első pillanatai-
ban idegenség s gyűlölség hatásait fölvenni kényszerit-
tetnek.

Nem tagadta az ellenfél a vallási türelem, nem-
zeti egyesülés hazafiúi célját: de azt a magános isko-
lával s tanítási szabadsággal összekötött jók és hasz-
nok veszedelmeztetése nélkül is eszközölhetőnek tartotta,
minekutána a különböző vallásit gyermekeknek egy is-
kolába való járatása, melly szeretetre s barátkozásra
szoktasson, jelenleg csupán a tilalom, bizodalmatlanság,
térítgetés félelme által akadályoztatnék, s mind ezek a

vallásbeli szabadság teljes biztosításával a kirekesztő kedvezések megszüntetésével önkint megszűnnének.

Közbejött a liberalismus szigorú kívánataival, s a tanítás teljes szabadságát, minthogy a természeti tehetségek s erők műveléséhez tartoznék, semmi társasági szövetkezés, semmi polgári intézet által meg nem szorítható jognak, s mint a lélekisméreti szabadság szükséges eszközét, attól el nem választatónak állítja.

Megváltoztatta most már a küldöttségi felekezet védelme módját, s felhagyván a nemzeti egyesülés szükségére nézve szónokilag előadott érzelgésekkel, a felvilágosodás előmozdítását, mint a liberalismus nézeteihez közelebb álló képzetet vette célul. Miután így egy fő elvben a nevezetesebb vélekedési osztályok meggyeztek, könnyebben lehetett a vitatásokból megnyugtató sikert reményleni. Az ekkép közönségesen elfogadott célra utalva kérdék a küldöttségi javaslat pártolói, mi eszközölhetné inkább s biztosabban a felvilágosodás haladását, a teljes tanítási szabadság, magánosok önkényére s talán rövidlátására bízva, avagy az ország egyenes befolyása? A korlátlan szabadsággal, mondák, együtt jár annak legnagyobb ellensúlya a visszaélés. Kétségenkívül a szabadság a felvilágosodás ösvényén tovább enged haladni, de viszont a sötétség örvényébe is könnyebben hagy sülyedni, mint az ország igazgatása. Szabadság csak a műveltség bizonyos lépcsőjén hoz hasznot, Míveletlenséggel meg nem fér. Mert a durva észnek mindig szüksége van vezéreltetésre, önkarata nincs, s azért ha másnak józan esze által féken nem tartatik, a legelsőnek bocsátkozik kormánya alá, ki útjába vetődik, vagy utána incselkedik. A míveletlen ember mindig mások indulatainak, mások érdekeinek van igája alatt, s míg elméleti tehetségei bizonyos fejlődési pontra fel nem értek, felszabadítva nincs; nem lehet, mert szabadságot nem ért, szabadságot használni nem képes. Tehát az lenne megvizsgálandó, valljon a haza jelen helyzeteti illy szabadság teljes használtására alkalma-

tosak-e, s van-e arra elég biztosíték, hogy az ön magára hagyott érdek a szabadság mind azon jótékony következményeit maga kivíja, mellyek az országnak szükségesek? Mert ha ez nincs, úgy az egész tanítási szabadság gyakorlása és haszonvétele egy kis körre lesz szorítva, s a nemzet nagyobb része maga szabadságával józanul élni képes nem lévén, oly magánosoknak eshetik uralkodása alá, kik épen azon szabadságot önérdelkeik által kívánt sötétség terjesztésére s a felvilágosodás hátráltatására használandják. Ezen kívül a szabadság jótéteményeit éldelendő kisebb rész a tudományok ismertetét csekélyebb tehetségeivel nem is viheti annyira, mint az egész ország, mellynek hatalma oly végtelen segédeszközökre kiterjed. Felhagyjon-e tehát az ország a nagyobb rész szükségeire kívánt gondoskodással azért, mivel a kis rész érdekei úgy jobban előmozdítatnak? Ha egészen az önérdelkekre bízatik a felvilágosodás Ugye, a szabadság haszonvételeit szedő kis rész keveset fog azzal gondolni, hogy azokban többen részesüljenek, hogy a felvilágosodás jobban elterjedjen. Ellenben, ha nincsenek magános tanító intézetek, s a gyermekek csupa ország-iskolákban tanítatnak, kénytelen lesz a több felvilágosodás, több művelődés után vágyó kisebb rész, hogy maga számára kívánt jókhoz jusshasson, a felvilágosodás előmeneteihez alkalmazandó általános intézkedéseket szorgalmazni, s ekkép az egyesek érdekeinek a többiekével való összeköttetése a tanítás dolgában teendő intézeteknek kiterjedői!) sikert eszközönd. És ez a legbiztosabb mód, melylyel egyes polgárt a hazához kapcsolhatunk: midőn láttatjuk vele, hogy csak az által boldogulhat, a mi a többinek is hasznára van, s midőn magános érdekét az egész országnak szükséges intézetek előmozdítására készítettjük.

Nem könnyű volt ezen okoskodásokat felforgatni. Mert egy részről épen a szabadelműség által sürgetett felvilágosodás egyenesebb s tettelesebb előmozdítását képeltettek, más részről pedig a felvilágosodás terjesz-

tését, szinte úgy mint a liberalizmus tanítá, az önérdek munkáltatására hagyták alapítani, s így mind a czél, mind az eszköz egyenlőknek mutatkoztak. Következők voltak a liberalizmus ellen-észrevételei. Minden szabadság magában foglalja a visszaélés lehetőségét, s így az abból következő jókat bírni nem lehet úgy, hogy néha roszak is ne támadjanak. De ezen roszak épen azért, mivel a természet törekvéseivel ellenkezésben állnak, s mivel a természet minden dolgot a szükség törvényei szerint rendeltetése elejébe visz, tartóság s állandóság nem lehetnek, következésképpen a természetszerű működésből következő jókat soha felül nem haladhatják. Talán illy szabadon hagyott téren az ellenséges emberi érdekek akadályokat vethetnek az oktatásnak, sok roszat származtathatnak: de ezen akadályok, ezen roszak csak kis ideig tarthatnak, s a természet szükségének győzni kell. Akkor pedig az akadályoktól megmentett szabadság sokkal többre visz, mint egy meghatározott s néha igen szorított nézeteken alapított oktatási rendszer pártfogása. Ki mit tanuljon, s miben reménylhesen legtöbb előínenetet? a személyes helyezetek, érdekek határozzák meg; s mivel a messzebb álló kormány ismeretei minden magános viszonyra, minden részletre ki nem terjedhetnek, minden tettleges beavatkozása számtalanoknak kárára van, kiknek idejüket s tehetségöket természetük-höz alkalmazottak s körülményeikre nézve hasznosabb munkára fordítani nem engedi. Nyilvános nevelés, melly a tanulás szabadságát kizárja, épen az, a mi a tiltó rendszer a kereskedésnél s szorgalomnál, azon különbséggel, hogy a szorgalomnak legnemesebb ágát, az elemetehetségek munkálódását, szorongatja. Mennyi szép lelki erő van illy korlátozás által lenyomva, midőn belső természeti ösztöneit úgy nem elégítheti ki, mint a czéh-beli kényszerítés mellett bizonyos ideig a remekeléstől eltiltott művészi jeles tehetség. S ugyan mit használ az előínenet illyféle visszatartóztatása az ügyetlennek, szor-

galutatlanak, felemeli-e őtet alacsony tehetségei köréből oda, hova erői nem érnek?

Többsnyire a liberalizmus szigorúbb vérsze, s a megyei küldöttség felekezete vívtak egymással a fenforgó kérdés fölött. Maga azonban a liberalizmus legbonyolódottabb helyezetetésben volt. Mert hogy theoriáinak legfelsőbb elveit fentarhassa, olly eszmék alkalmaztatása ellen kellett szólnia, mellyeket különben ő maga ajánlott. Felvilágosodás előmozdítása, vallásbeli türedelem, egyenlőség, nemzetiség terjesztése voltak a küldöttségi javaslatok czéljául kitűzve: mellyekben a küldöttségnek egyébiránt igen különböző nézetű tagjai is egészen megegyeztek. Lehetett-e illy szép hazafiei egyesülés törekvéseinek az egész népszerűség koczkáztatása nélkül akadályokat tenni? s lehetett-e reményleni, hogy a többség csupán theoriai elmélkedéseknél fogva e köz tetszésé képzeteket félre tegye, s az elvont száraz okoskodásoknak hódoljon?

Hosszas vitatkozás után az ellenkező nézetek kibékítéséül — mint közép-út — azon javaslat adatott elő: hogy nemzeti s egyedül nyilvános iskolák a küldöttség kívánsága szerint a vallásbeli egyenlőség elveinek szoros alkalmaztatása mellett csak azok legyenek, mellyek az ország tulajdonához tartozott értékből állítottak, s ezeken kívül minden vallásbeli felekezetnek magános alapításai meghagyattatván, tanító intézeteknek, — mindenkor csak magános iskolát képezendőknek — állítására kinek-kinek teljes szabadság engedtessek.“

Elfogadtatott e javaslat, de a küldöttségi vélemény abban maga részére semmi engedményt nem látott. Heves pártolói a fő elvet megbukva, s azzal együtt minden jövődöbeli jobblét reményét elenyészve képzelik. Nem vették fontolóra, hogy az erkölcsi nevelés egészen a természet munkája, melly semmi erőtetést, bár jó czéllal tétessék is, nem szenved, nem gondolták meg, hogy a kormány szabadelműsége maga egy igen bizonytalan segédszere a felvilágosodásnak, melly legjobb esetben

is csak formálja szorult műveltséget képes közvetetten rendelkezései által teremteni. Mind ezen tekintetek keveset nyomtak a küldöttség! felekezet előtt: midőn a különböző vallásbelieket legszebb hazafiúi célért magános tulajdonaiknak feláldozására bírta, azt hitte, hogy kívánatainak szorgalmazásában minden szabadelműen gondolkodó, minden hazafiúi érzésű által fogna segíteni; azt hitte, hogy illy szép gondolatok valósítását csak az előítéletek, vagy az alacsony önérdék bálványozói fognák ellenzeni, kiknek idegenkedésük a kor szelleme által könnyen lenne legyőzendő, s azért a tanácskozások nem várt kimenetét kevésbé a liberalismus theoriai meggyőződésének, mint inkább a vallásbeli felekezetség hatalmas befolyásának akarta tulajdonítani. Innen támadt azon hiedelme, hogy hazánkban a valóságos felvilágosodás még igen hátra van, s a vallások különbsége által származtatott felekezeti különködések a hon jobb érzésű fiaiban is még sokkal erősebbek, liogysem a hazát egész feláldozással szeretni engednék.

Valamint voltak többen, kik az alispáni és szolgabírói székekben olly nagy szükségét láttak, hogy azoknak eltörlése után az egész rendszeres munkából semmi valódi jót nem tudtak többé magoknak képzelni: úgy a tudomány és nevelés tárgyaira nézve a küldöttségi felekezet, midőn a magános alapítványok összeforrasztása s egyedül nyilvános iskolák állítása iránt véleményétől elmozdítatott, nem hitte többé, hogy a haza szükségein valamikép segíthessék. Hazánk legsúlyosabb nyavalyájának tartotta a vallásra, nyelvre, nemzetiségre, jogokra, szokásokra nézve fenálló végtelen megszakadásokat s megoszlásokat, mellyek Magyarországon kívül sehol sem találtnak, s kártékony vonszódásaikban a mostani elkülönözött vallási nevelés által még inkább megerősítetnek, minekutána ez nem annyira hazaszerető polgárnak, mint buzgó felekezeti társnak képeztetésére lenne irányoztatva. Ezen a nevelést vezérlő felekezeti kártékony befolyás kizárása volt az, a mi

által a küldöttségi nézetek részvevői a honbeliek közt lévő megszakadások megszüntetését egyedül véleik esz-közölhetőnek. Azonban a rendek többsége mást akart: s így óhajtaik nem teljesülhettek.

Folytatott a kérdés vitatása még magános társ-körökben: de egyik fél sem akarván előbbi nézeteitől megválni, mindeniknek meggyőződése változatlan maradt.

Talán sehol sem jelent meg a liberalismus olly tisz-ta érzelemmel, sehol sem munkált olly szoros követke-zetességgel, sehol sem érte el óhajtaik olly tökélete-sen, mint a nevelés és tudomány tárgyainál. Munkáló-dási teljes szabadságot tartván a művelődés legbiztosabb eszközéül, állhatatosan sürgette „hogy a köz szükségű s mintegy első tárgyú oktatáson túl mindenik azt, a mi-re kedve van, a mit saját álló-helyére nézve alkalma-tosnak hisz, szabadon s akadály nélkül tanulhasson s valamint senki ez vagy amaz mesterség gyakorlására nem köteleztethetnék, úgy ez vagy amaz tudományt ta-nulni, ez vagy amaz iskolát járni se kényszerítessék. Szabad tanulásból a szabad tanításnak is kellett követ-kezni. Ha korlátozás s megszorítás mindenféle szorgalom kifejlésére káros, hogy ne legyen az emberi tehetségek legfelsőbbikének, az elmének műveltetésénél még sokkal ártalmasabb, mellynek munkálhatása határát a jelenlét arasza soha sem mérheti által?

Indulva a szabadság eme szempontjából kívánták a megyei rendek küldöttségök vélekedésével ellenkező-leg, „hogy a tanítói hivatalból a papok kizárva ne le-gyenek.“ Azon szabadelműség, melly a papnak egyedül mint papnak köz polgári dolgokban szavazatot engedni nem akart, szinte nem tartathatta a papot mint papot a tanításbeli teljes szabadság elve mellett a tanítás jogából kirekesztendőnek. Különben a polgári egyenlőség ellené-re új „incapacitas“ képzetét lett volna szükség alkotni, miután a régiek megszüntettek. Más volt erre nézve a megyei küldöttség helyheztetése. Minekutána az ő ne-velési rendszere éppen a különböző vallások felekezeti

irányzatainak kizárására volt alapítva, természetesen fő gondoskodásának oda kellett terjedni, nemcsak hogy a felekezeti befolyásoknak legkisebb rés se nyitassák, de hogy a felekezeti különbségek még csak ne is mutakozhassanak. De továbbá a természeti erők is csak akkor képesek magokat külső ártalmas hatások ellen biztosan védni, ha természetszerű munkálódások semmi korlát által akadályozva nincs, s a természeti szabadság megszorítása egy részben, hogy kárt ne okozzon, más szabadság megszorítását teszi szükségessé. Így van a tanítás dolgával. Meddig természeti szabad helyzetetésben áll, maga szabadsága által eléggé van biztosítva: mihe.lyest mesterséges korlátok alá vétetik, csak mesterséges védő eszközök által óvathatik meg a visszaélésektől. — A tanítási szabadsághoz tartozik az is, hogy a tanító előadásaiban bizonyos előre megállapított rendszer követésére ne köteleztessék, hanem olyat, millyet legjobbnak vél, minden korlátozás nélkül használhasson. A folyton haladó emberi művelődés pillanatra sem hagyja a jelenlét szükségéit meghatározott mértékbe foglaltatni: akármi megállapítás tétethetnék is tanítási pontokra, rendszerekre nézve, az által a felvilágosodás előmeneti hátráltatódnának. De ugyan mi is lehet valainelly tudományos állítmány helyességének próbája más, mint ön belső tartalma? A többség igen későn hódol az elejébe ugró egyesek értelmi felsőbbségének, s melly kevéssé lehessen a legközönségesebb s általánosabb napi vélemények csalhatatlanságára támaszkodni, számtalan példák bizonyítják, az előrelépett felvilágosodás által czáfolva mutatván azt, a mi kevéssé ez előtt kétségtelennek tartott. Mind ezen okoknál fogva a megyei rendek, a tanításmód függetlenségét olly kiterjedő értelemben, mint a liberalismus csak óhajtotta, elfogadták. —

Emlékezetre méltó azon különös figyelem, melylyel a megyei rendek a honi egyetem szerkesztését majd egészen a németországi egyetemek formájára alkalmaztatni, s ha lehetett, a tanítás és tanulás részvételét még több

szabadsággal s kedvezéssel akarták volna előmozdítani. Erre czélt az azon határozat „hogy az egyetemnél az ország által fizetendő rendes tanítókon kívül is akárki más honi vagy külföldi és pedig akármiféle nyelven lez- kéket adhasson, a nélkül hogy arra taníthatási szabad- ságlevél kívántassék.“ Nógrád, midőn a honi nyelvnek majd minden igazgatási és magános helyezettje leendő be- hozatását legnagyobb szorgoskodással sürgette, flilebh álló szükségét látott a felvilágosodás, míveltség, tuda-ományos ismértek terjesztésében, hogy sem azt a nem- zetiség iránt részrehajló érzések által engedte volna há- tráltatni. Sőt az egyetemre nézve még azt kívánta, „hogy ott kiszabott iskola-pálya nélkül akármelley oktatások hallgatása, s szinte minden próbatétel adása is kinekki- nek szabad tetszésére hagyatassék.“ —

Indítványba jött az egyetem főbenjáró ki- vált s á g á n a k megszüntetése. A törvényelőtti egyen- lőség képzete az egyetemre nézve kivételt nem javalha- tott, szükségesnek azt senki sem tartotta: sőt minekutána az úri székek, hogy a honbeliek érdekei egyenlőbb irányba jőjenek, eltör ültetni, a kiváltságos büntető hatalmak ele- nyésztetni kívántattak, a szoros következetesség magával hozta az egyetem büntető hatóságának is megszüntetését. Hajlandó volt erre a liberalismus, de miután előadatott, hogy ezen kiváltság által némi megkülönböztetés s a kül- földi egyetemekével hasonló tekintet fentartása lenne szándékozva, különben is az egy fő iskolának engedendő kivétel a kis alkalmaztatási körre nézve a köz törvény- hatáság munkálódását nem igen szűkíthetné, a megyei rendek a kérdésbe vett jog meghagyatását tovább nem el- lenzék, ezen megnyugvásokkal is azt bizonyítván, hogy a honi tudományos intézetek becsét és tekintetét a külföld előtt mindenkép akarják fentartani. —

Nyomon követte a tudomány s nevelés tárgyát a közgyűlés tanácskozásában az Egyházi rendszeres munka. Nem látszott ez nagyon érdekesnek. A vizs- gáló megyei küldöttség alig tudta a második lapig kitér-

jeszteni észrevételeit: a köz figyelmet egészen a kolduló szervezetek eltörlése iránt adott s különös függelékben a küldöttségi tudósításhoz mellékelt elkülönözött vélemény vonta magára. Csak két küldöttségi tag által volt aláírva, mégis nagy aggodásba hozta a kolduló szervezetek kedvelőit, mert ők a köz vélemény pártolására számot nem tartván, az ellenfél kívánatának állhatatos fentartásában már veszteségük előjeleit sejtették. S hogy is ne? Gyámolítva volt a veszedelmes vélemény más megyékből a kolduló szervezetek ellen előadott hasonló nyilatkozások által; az idő állása a szervezetek elenyésztetésére látszott mutatni, s a körül harapozú újítás és változási szellem ellen, hogy lehetne még olly valamit oltalmazni, a mivel a tanácskozóké érdekei igen kis összeköttetésben állottak? S a nógrádi rendektől, kik annyi tisztos régiségeket, pedig legnagyobb tekintetek által védett régiségeket, vakmerően letiportak, volt-e még kimélés várható? —

Meg kell vallani, a közönséges gondolkodásmód egyáltalán a szervezetek hasznosságáról sokat nem tartván, a koldulóknak meghagyatására hajlandó épennem volt. A megyei küldöttség az elkülönözött vélemény czáfolásába legkevésbé sem bocsátkozott, s az által mély belátását, a köz vélemény ismertetését mutatta. Mert egyes vitatkozás által még több s erősebb ellenségeskedésnek kellett ébresztetni, s a nyilvános vita igen nehéz, hol a köz vélemény segítségére nem számolhatni. Ez volt amaz erőtetett bizodalom, melly nem maga tehetéseire, de az ellenfél nagylelkűségére támaszkodik, midőn azt alázatos viselete által hajlandóvá tenni s lekötelezni akarja. Egyébiránt még az egyházi tárgyak vizsgálatát megelőző napokban igyekeztek a szervezetek pártolói társasági körben, barátságos közlekedésben egyeseket ügyök pártfogására bírni, némellyeknél a szervezetek ártalmatlanságát, a vallásbeli intézeteknek a liberalismus elveinél fogva szükséges függetlenségét, másoknál a szervezeteknek vallásbeli szolgálatokra való elkerül-

hetetlen szükségét vitatván. Például hozták az iskolai alapítványok meghagyásánál elvül vett szabadság alkalmaztatását, s az országglási beavatkozás kirekesztését; de ez a szerzetek fentartására nem igen szolgálhatott indító okul: mert a tanítási szabadság nem az alapítványok képzetének sérhetlenségéből, hanem a felvilágosodás felsőbb szükségéből volt a rendek által következtetve. Elég az, hogy a szerzetek védői részükről köz tanácskozáson kívül is mindent megtettek, a mi ellenzőiknek akaratát meghajthatta volna, s e tülekedésben kitűnt áthatatlanság, csüggetlenség, minden kétségmegfejtésre s felvilágosításra való lebecsátkozás, s e mellett az idegen vagy épen ellenséges érzelmek iránt mutatott kímélkedés sokat voltak képesek eszközölni.

Midőn a köztanácskozás alkalmával a kolduló szerzetek eltörlesztésére adott külön javaslat egyszerű s természetes okoskodásai előterjesztettek, ezeknek ellenére a küldöttségi felekezet a tulajdoni jog sérthetetlenségéről az egyházi intézetek sérthetetlenségére húzott következtetésekkel állott elő, azt mondván, hogy az országnak egyházi alapítványokkal rendelkezni joga nincs. Hosszasan fejtegette szinte, mikép a kolduló szerzetek közül némellyek, mint a Franciscánusok vallásbeli szolgálatra, mások, mint a Misericordianusok, vagy Piaristák, betegek ápolására, vagy az ifjúság oktatására szükségesek, s azért koránsem eltörlelendők, de sőt felsegítendőek lennének. Mivel pedig a kolduló szerzetek megszüntetésére legfőbb okul a közországglási nézeteknek a koldulgatással való ellenkezése hozatott fel, ezen ellenvetést azon észrevétellel vélte elosztatva, hogy a koldulgatás a szerzetek megtartása mellett is könnyen megszüntethetnék.

Az ellenkező vélekedésii felekezet eleinte hosszas vitatkozásra nem terjeszkedett, csak rövid észrevételeket mondott, időt adván a szerzetek pártolóinak, hogy mindenféle védelemszereket összeszedhessenek, s maga örömtelve nézvén amazok hasztalan erőködéseire, mellyeket egy hatalmas sujtással legyőzni reménylett.

Segítségül jöttek a kolduló szerzetek óltalmazására felhozott mindennapi okoskodásokhoz mesterséges ügyvédi fogások — díszére a dialectikának — olly résztől, melly ez előtt két hónappal a kereskedési tárgy vizsgálása alkalmával maga nem csupán a kolduló szerzeteknek, de kivétel nélkül mindnyájoknak eltörlesztését hozta indítványba, mi fölött azonban a tanácskozás az egyházi tárgyak vizsgálásának idejére halasztatott. Valóban elmés volt eme következtelenségnek, vagy talán meggyőződési változásnak mentegetése a tanácskozások folyamatának későbbi következményei által, az adatván elő, hogy miután a nevelés dolga a vallási érdekek befolyása alól ki nem vétetett, többé a vallásbeli tekinteteket elmel-lúzni sehol sem lehetne. Mielőtt a fenforgó kérdés eldön-tetnék, két külön indítvány vegyült a vitatás közé, egyik teljes vallásbeli szabadságot, szabad vallás-változ-tatást, másik a két evangelika vallású felekezetnek az ország által eszközöndő egyesítését sürgetvén. Azon ne-mes tűz, melylyel e javaslat tétetett, kevesebb érdeket látszott lelteni a napi renden lévő kérdésben, mint a nem-zeti létre annyira szükséges egyesülésben, s midőn ezt minden áldozattal kész vala kivíni, szoros következe-tességben maradt azon elveihez, menyeknél fogva a tu-domány és nevelés tárgyaiban ugyan e hazafiúi cél elérésére a magános alapítványok összeforrasztását s magános iskolák megszüntetését szorgalmazta. Köz tet-szés követé az időszerű felvilágosodás, keresztényi sze-retet, nemzeti testvérkedés iránt mutatott szép s tiszta hazafiságú érzelmeket — de előbb, hogysen az új tárgy taglaltatnék, még a másik iránt kezdve volt vitatásnak kellett elvégeztetni.

Többnyire eddig csak a szerzetek védői szólották, s miután a rendszeres védelmet előadták, az itt s amott feltűnt kétségek fejtegetésével foglalkoztak: a rendek nagy része határozatlannak, vagy részvétlennek mutatkozott. Talán túlnyomó ereinek érzetében szánakodni kezdett a gyenge ellenfelen, s az késlelte elhatározó

nyilatkozását. Ekkor lépett fel a liberalismus egyik része saját nézeteivel. Ösztönözve érezvén magát mindenütt a szabadság elveinek alkalmaztatását kívánni, mielőtt az azokból húzott következtetéseket egész kiterjedésben kijelentette volna, azon népszerűtlen nézetek gyanúját igyekezett magától elhárítani, melyekre a szerzetek felekezetének okoskodásai alapulva voltak. Úgy tetszett, mintha saját elveinek a következtetések egyformasága miatt egészen különbözőkkel való összezavartatásától félt volna, mi által a többség előtt jó híre s hitele sokat szenvedhetett. — Nehogy tehát a szerzetek egyéb pártolóival egy sorozatba tétethessék, nyíltan s elhatározóban tagadta, hogy az országnak ne lenne joga olly alapításokat megszüntetni, melyek általa kártékonyaknak tartatnak; s mind törvényekből, mind hazai történetekből megmutatta, hogy az ország ezen joga hazánkban a gyakorlat által is kétségtelennek isinértetett. De még a kolduló szerzetek szükségét vagy hasznát sem látta annyira bebizonyítottnak, hogy e végett azoknak fentartására szavazhatna. Azonban ezen kérdések bővebb fejtegetésétől, minthogy épen vallásbeli viszonyokba vágván, leginkább az illető vallásbelieket érdekelhetnék, a liberalismus elállóit; s csak azt kívánta előlegesen megismertetni, hogy a törvényhozó hatalom munkálódásinak valamint egyesek akarata vagy fenálló törvények nem, úgy alapítványok sem vethetnek gátot; s minekutána ezen állítmány köz kódolást nyert, a kolduló szerzetek létele iránt támasztott kérdést egészen a vallásbeli szabadság álló-pontjára húzta vissza, következő okoskodásokat terjesztvén elő. Ott, hol a vallás gyakorlása egészen szabad, ezen szabadságnál fogva minden vallásbeli intézet a magános kör sajátságaihoz tartozik, s az országnak olly kevés joga van valainelly vallásbeli intézet szüksége vagy hasznossága iránt vizsgálgódni, mint a háznépek magános viszonyaiba, házi dolgokba avatkozni. Ellenben ha az emberi tehetségek munkálódásának korlátok vannak téve, ha teljes hatásá-

gokat nem gyakorolhatják, akkor a felvilágosodást legkisebb veszedelmek s ártalmas befolyások ellen is az ország hatalmával kell biztosítani. Az emberiségnek nem csak testi, de erkölcsi szükségei is vannak, mellyek a polgári egyesület alkotása által a társaság oltalmára lévén bízva, ennek pártfogását mindenütt megkívánják, hol azt az egyes polgárok magok ereivel eszközölni elégtelenek. Miképen szolgáljon egyféle szabadság másíknak kártékony befolyásai ellen oltalmul, Angolország példája mutatja. Ott régen még a catholikusok emancipációja előtt fenállott a vallás gyakorlásának szabadsága s függetlensége olly mértékben, mellynél nagyobb az uralkodó vallásnál sem találtatott. Senkinek sem volt tiltva az uralkodó vallásból nemcsak Dissenterek, de a Catholicusok felekezetébe is áltállépni nemcsak nem tiltva, de még hátráltatva sem, a mint ezt időriil időre történt számos vallás-változtatások bizonyítják. Szabad volt szerzeteket állítani, s midón catholicus kormányzók által eltörtöltettek, az angol törvények alatt lelteek menedéket. A kormány semmi akadályozást e részben szükségesnek nem tartott, mert az általa megszenvedett vallások szertartásai az angol törvények alatt semmi természetelleni hatást, semmi erőtetést egyesekre nem gyakorolhattak. Látni ebből, hogy külső vallásbeli intézetek befolyását csak a vallásbeli szabadság megszorítása teheti félelmissé, s ezért van, hogy a hol a vallásbeli viszonyoknak természetelleni hatalom engedtetett az országlók által, ezek ismét önérdekeik oltalmazása végett kénytelenek a vallásbeli dolgokra nézve polgári rendszabásokkal olly beavatkozást gyakorolni, melly a vallásbeli szabadság tiszta fogalmával semmikép meg nem fér.

Ezen új nézet egészen megváltoztatta a dolgok fekvését. örömet szenvedték a szerzetek pártolói a liberalismus által előre bocsátott okoskodásokat, hogy a következmények kedvezéseihöz eljuthassanak. Az elmés elnökség hamar felfogta a kölcsönös engedményeket, s azon javaslatot következtette: „hogy a szerzetek mara-

dása a vallásbeli teljes szabadsággal mint mellőzhetetlen feltétellel kapcsoltságát össze, a koldulgas pedig, a józan politica tekinteteivel meg nem férhetvén, a szerzetek pártolói által tett önkéntes ajánlás szerint szüntettessék meg.“

Köz meglepedést lelt e határozat kijelentése. A szerzetek baráti legnagyobb kézséggel állottak reá, s a vallásyakorlás, vallás-változtatás szabadságát nyilvános helybenhagyással elfogadák, csak így látván kedveltjüket a köz vélemény előtt megmenthetőnek. A többség is megnyugodott, leginkább azért, hogy a gyengébb részzel hatalmának nagy lelkűségét éreztethette, s a vallásbeli szabadság kívánságára nézve annyival közösebb megegyezést szerezhette.

Szépen mutatkoztak a tanácskozás ezen kimenetének további következesei a jelenlévőknel. A mi a vélekedési vitáknál olly ritka, köz megnyugvás foglalt el mindenkit. Mindenik fél óhajtásait elérte, s a másikban szívességet, türelemességet, a közjóra kész feláldozást talált. Kölcsonös örvendezések mondattak az ülés után, s úgy volt, mintha a vallások között minden vetélkedés vagy kellemetlen különbüztetés eltávoztatására örökös frigy köttetett volna. Ugyanaz nap a gyűlés helyén tartott barátságos vendéglés a rendeket ismét egy társasági koszorúba hozta, s bővebb alkalmat nyújtott a keblekben gerjedt barátságos érzelmek kölcsonös nyájas felváltására. Poharak ürítettek kölcsonösen egy felekezet által a más iránt mutatott discretióért s a hazafiúi érzelmek egyességeért. Szép volt látni az asztal fölött egy a köz tanácskozási dolgok iránt kevesebb részvétellel viseltetett korosabb férfit, midőn az érzékeny nyilatkozásokon megindult, s szemeiből mintegy áldozatként a hazafiúság tiszteletére könnyek gördültek.

De egészen más hatást tett a kérdés eldöntése a közönség azon részénél, melly a vitáson jelen nem volt. Ha többinek nem is, legalább a kolduló szerzeteknek eltörültetését kétségenkívül elfogadandónak hitte, s

olgy határozást, millyen a megyei rendek által hozott, teljességgel nem várt — legkevésbé pedig azon mérsékleti felekezet, melly a liberalismus főbb álló nézeteihez soha sem tudván fölemelkedni, a jót nem annyira elvből, mint inkább csak convenientiából keresi. Szemrehányások tétettek; — egy részről a deferenia s a meggyőződés feláldozására kész kedveskedés, más részről az idegen vallás dolgai iránt való részvégtlenség okoztatván, hogy a megye kívánsága olgy váratlanul nyilatkozott. A szerzetek pártolói egészen a liberalismus theoriainál kerestek oltalmat.

A további tanácskozások az ország által minden vallásra egyenlőn alkalmazandó dotatiókat és segedelmeket tárgyalták; s a nógrádi rendek valamint a teljes vallásbeli szabadságot előbb, szinte úgy most azt is: hogy köz jövedelmek s haszonvételek a különböző vallás követői közti számokhoz arányozva osztassanak felköz megegyezéssel s legkisebb meghasonlás nélkül kívánságoknak nyilatkoztatták.

Hátra volt még egy kérdés eldöntése, melly a kereskedési tárgy vitatása alkalmával nemzeti gazdálkodási tekintetekből volt feladva, s az egyházi tárgyak vizsgálására halasztott: a papság nőtelenségének megszüntetése iránt. Midőn az erre nézve tett jegyzék felolvastott, senki sem próbálta a javaslat indító okait czáfolgatni. A nőtelenség védelmezői a szerzetek megtartásánál győzedelmesen munkált nem avatkozás elveinek alkalmaztatását szorgalmazók: mire az lőn a válasz, hogy az indítvány a nőtelenség megszüntetését nem a világi hatalom parancsoló szava, hanem a vallási szabadsággal egészen megférő közbenjárás által akarhá eszközöltetni. Ismét a papság nőtelenségének vallásbeli viszonyokkal való összeköttetése tétetett kifogásul. De erre az viszonoztatott, hogy a világi papság nőtelensége későbbi időkből eredvén, hitelvnek soha sem tartott, s csak bizonyos szertartás volt, melly azon úton, mellyen behozott, szinte száműzethetheték. Bajossá

tette a bővebb fejtegetést a kérdés kényesebb helyezete, leginkább pedig azoknak, kik talán állásoknál fogva illendőnek látták a nőtelenség védelmezését elvállalni. Véget vetett minden további vitatásnak, békítő czélból előadatott, s a nagy többség által tüstént elfogadtatott azon javaslat, hogy a németországi tartományok példája szerint a papság nőtelenségének megszüntetése iránt a kormány az egyházi előjárósággal eszközendő értekezésre kéretessék meg, mihez képest, a papság nőtelenségének vallásbeli tekinteteből szükséges vagy szükségtelen léte iránt adandó nyilatkozásra az egyházi rend felszólítani, s ezen felszólítás az országgyűlésen szorgalmaztatni rendeltetett.“

Tizenegyedik Szakasz.

Bertram
Nem kell csodálnod külső módomat,
Hogy az idővel egy szint nem visel;
Sem állásomhoz szükséges segélyt
S szolgálatot nem ad, nem vártam en
Efféléket; azért maradtam így
Készületlen —
Mind jó, a minnek vége jó.

Nagyobb mértékben vonta magára a köz figyelmet a köz igazgatós tárgyaiban foglalatzkodott megyei küldöttség munkálódása, részint a küldöttségben volt publicisták tekintete, részint a küldöttségi tanácskozások rendszerességéről s a mély vizsgálódásokról elterjedt képzelettek miatt. A régi nemzeti szabadságoknak a század szükségeivel való megegyeztetése, úgy mint a küldöttség javaslata által volt eszközölve, a tanácskozásokban feltűnt legkülönbözőbb nézetek kívánatait annyira kielégítette, s a köz véleményre nézve is olly megnyugtatónak látszott, hogy a gyűlési tanácskozástól mást, mint a küldöttségi javaslat helybenhagyását, alig lehefe várni. De utóbb mégis a küldöttségi munka tökéletességéről közönségessé lett hiedelem maga egy kevéssé kellemetlenül kezde hatni a gyűlési közönségre. Lehetett-e az egy küldöttségi munka minden többinél annyival jobb, hogy a gyűlés semmi javítást ne lehetne? Lehetett-e a küldöttség vizsgálódásai által minden

érdekes tárgynak annyira kimerhetni, hogy a nógrádi közönség, azon hatalmas és kemény bíráló, ki mindennütt talált pótolni, igazítani, változtatni valót, a közgazgatási dolgok fölött való tanácskozásokban csak a csendes hallgató szerepét viselhetné?

Szükségtelen volt ezek iránt aggódni. Épen azért, mivel a gyűlések hosszú ideig tartottak, a részvevők azonban tetszésük szerint időről időre távoztak, és ismét jöttek, a tanácskozások érdeke el nem lankadhatott. Egyesek elmentek, ha kifáradtak, vagy unatkoztak, de viszont jöttek mások újult erővel, részvétellel: s így a vitatások eleveisége sohasem szűnhetett meg.

Legnevezetesebb vitatás folyt azon kérdés fölött: vajjon a felső táblánál ülés és szavazási jog csupán hivatalbeli mágnásoknak vagy a czímbelieknek szinte engedtéssék?

Az e tárgyban munkálódott megyei küldöttség a régi állapotokhoz olly szorosán ragaszkodott, hogy még a megyék követeinek számát sem akarta szaporítani, mint az országos küldöttség javasolta. Ritka szorgalommal nyomozgatván a honi törvényekben és történetekben a honi intézetek szellemét, csak a fő rendek táblájának rendezésénél látszott az egyébiránt nagy következetességgel fentartott munkálódási tervről kevésbé eltérni, midőn ott a kormánytól függő tagok ellen születési tagok által állítandó súlyegyent ajánlott, pártolák ezen javaslatot az eddigi országgyűlésekről vett tapasztalások, a kormány által nevezett törvényhozók érdekeit a kormányéival majd mindig egyesülve szemléltetvén, úgy, hogy ha ollykor ollykor fel is tűnt nemi ellenkezés, ez majd egyedül csak czímbeli mágnások soraiból keletkezett.

Következő okoskodások adattak elő a küldöttség nézetei ellen. A törvényhozás munkálódása nem a szavazat-adásban, de a fenforgú szükségek vizsgálásában, fontolgatásában, segedelem-szerek nyomozgatásában, javaslatok megítélésében áll: kötelességekben, menyeknek teljesítésére ismeretek, tapasztalások s elmetehetsé-

gek szükségesek. Minekutána azonban a személyes tulajdonok a születési ranggal együtt nem járnának, csupán születésénél fogva valakit személyes tehetségeinek tekintése nélkül törvényhozásra meghízni, az eline-tehetségek nehezebb munkálatira alkalmasnak tartani, annyi, mint valakit ügyességének ismerése nélkül érdemes művésznek állítani csak azért, hogy apja szinte művész volt. Ha már ebből is látszik a születési törvényhatóság czéletlensége, még szembetűnőbb akkor, midőn a törvényhozó testnek egy részben választott, más részben született tagokból kell állani: a két ellenkező elein alkotó elvei kölcsönösen czáfolják egymást az által, hogy azt, a mi egynél szükséges, mellőzhetetlen föltételnek állítatik, másnál szükségtelennek, fölöslegesnek tartadják. Ki fogja jónak, a hivatal tekintetével megférőnek hinni, hogy a törvényhozás nehéz munkájában annak, ki köz tudomás szerint alkalmatlan, olly hatóság engedjessék, mint annak, kinek jeles tehetségeit hosszas szolgálatok és érdemek nyilvánvalókká tették?

Már magában is a születés az emberi tulajdonokra nézve egyenlenségeket hoz, mellyek kellemetlen érzést ugyan mindig gerjesztenek, de még sem annyira, mint a polgári jogok egyenlenségei, mellyek önkényes, szabadon megszüntethető föltételek által származtattak. Az ember ollyat, mit változhatatlannak lát, könnyebben eltűr; de midőn változtathatónak gondolja azt, a mi neki kellemetlen, bizonyosan óhajtja változtatni, s inig ez meg nem történik, nyugta nincs: a békételenség természeti ösztönből gyűlölni kényszeríti azt, a mi óhajtásainak ellenáll. A természeti cs polgári állapot különböző viszonyaiból szükségkép következő egyenlenségek csak a természeti és polgári jogok egyenlősége által pótolthatnak ki, s ez azon kötelék, melly az egyes polgárokat az ország érdekeihez kapcsolja. Minden kiváltságos különbüztetés elkülönözött érdekeket teremt, s ezekkel elzáró falakat húz a polgárok között. Így van a születéshez kötött törvényhozói kiváltsággal. A kiváltságos

rész felniállításában a nagyobb szám többnyire csak önlealáztatását szemléli. Innen van a folyvásti gyanakodás, melly egyes kiváltságosok cselekedeteinek mindig legsértőbb magyarázatot ad; innen ama szüntelen ellenségeskedés, melly egyes kiváltságosok gondatlan viselkedé által olly hamar fölgerjesztetik, s az egész kiváltságos osztály ellen felháborít. A kiváltságból kizárt rész egyes kiváltságosoknál lelt hibákat, azokat főleg, melyek által a társas érzelmek bántatnak, a kiváltságos rend sajátjának nézi; mintegy kiváltságaitól el nem váltható s velek szült örökös véteknél; — s a legkisebb maga elfelejtkezés, a mi távolról emlékeztet a kiváltságos rend felülállására, még a legtiszteltebb hazafiaknál is mindjárt megbocsátathatlan bünné bélyegeztetik; s a mélyen gyökerezett előítélet semmi mentséget, semmi védelmet nem enged.

A természeti egyenlőség ösztöne akármelly aristocratiát inkább tud eltűrni, mint a születésit: mert egyik sem éreztet annyi egyenlenséget, egyik sem hagy kevesebb közösülési pontot, egyik sem láttat annyi kirekesztést, mint az. Ezen tekintetekből a vagyon aristocratiája sokkal szenvedhetőbb. Mert annak alapja a néptömeg körétől elhúzva nincs, szabad hozzáférletést mutat, s változandósága, melly könnyen kiemelt a néptömeg köréből, olly könnyen ismét vissza léptethetvén, a kiváltságos rendet a kiváltságtalan részszel folyvásti kapcsolatban tartja: holott a születési kiváltságok semmi természeti viszontagságnak, semmi sorsfordulatnak alávetve nem lévén, a haza lakosi közt örökös elválást, a természeti jogokra s polgári egyenlőségre nézve örökös sértetést képzeltetnek.

Milly mélyen gyökerezve légyen a születési kiváltságok ezen gyűlöltetése, leginkább ekkor tűnt szembe, midőn a küldöttségi vélemény pártolói a kormánytól független törvényhozósági tagok szükséges voltát vitatgatták. Többben még ezen állítmány mélyebb vizsgálásába sem bocsátkoztak, már is kijelenték, hogy ha a többség

a kormány befolyásának korlátozására csakugyan függetlenebb eleinek alkotását szükségesnek látná, készebbek lennének a fő rendek táblájánál minden nagyobb birtokosnak, a nemesnek úgy mint a czímbeli mágnásnak ülést engedni, mint arra ráállani, hogy a czímbeli mágnások és nemesek közt fenálló s a mindennapi élet minden viszonyában meghasonlásokat okozó születési különböztetések még tovább meghagyattassanak.

Eleinte minden rend s elv nélkül folytak a vitatkozások, egyszerű elmékedéseknek, természeti értelmeknek, s talán kis szenvedélyeknek is nyilatkozást mutatták, inig utóbb a liberalismus részéről a theoretikusok a megyei küldöttség véleményét egész rendszerességgel kezdék ostromolni. Felhozattak általok a francia kamrában kevéssel ez előtt a születési törvényhatóság ellen előadatott okoskodások; bővebben fejtegettettek a polgári egyenlőség kiterjesztését s a születési kirekesztések megszüntetését sürgető idő-kívánatok; s megmutattattott, hogy habár némelly fenálló kiváltságos állapotok kimélelést kívánhatnának is, de egy új születési aristocrata alkotására, új természetelleni különböztetések felállítására még ürügy sem találtathatnék, a józan észszel megférő. Mert hogy mai időben ott, hol eddig nem voltak, születési kiváltságok alkottatnának, alig tudni példát; holott sok országban a felvilágosodott kormányzók szives megegyezésével, sőt gyakran épen az ő kívánságokra eltöröltetni láttuk a fenállott s a korszükséggel ellenkező kiváltságokat. Újnak állítattott pedig a czímbeli mágnásoknak adandó törvényhozási kiváltság azért, mivel eddig maga a fő rendű tábla az ország többi rendeitől elkülönülő törvényhozási joggal sem törvény sem szokás által felruházva nem volt.

A megyei küldöttség, mint fentebb előadatott, a született törvényhozókban ellenző-rész elemeket akart alkotni a fő rendű táblán a kormánytól függő hivatalosok futhatóságának korlátozására. Erre azonban a más fél azon megjegyzést tette, hogy az ellenzést a több együtt lévő

erők hatásai és súrlódásai szükségkép következtetik. S hol ellenkező természetű erők nincsenek, a hasonneműeknek kell egymással összeütközésbe jönni: mert minden erő léte csak a hatásban, munkálódásban áll, hatást pedig ellenhatás nélkül képzelni nem lehet. Mivel a természetben semmi osztatlan elem nincs, s azért az erők is részekből összetéve vannak, hogy valami fennálló alakjában vagy hatási körében megmaradjon, ellenhatás és külső ellennyomás kívántatik. Mihelyest megszűnik a külső ellenhatás, — azon ellenkező erők nyomása, melly néha igen különböző erőket is egyesítve tart, — megszűnik a köz munkálódási összeköttetés is, s valamint a chemiai választásoknál, úgy szinte az erkölcsi munkálódásoknál az egyes erők egymástól elválván, új érintésekbe új kapcsolatokba mennek által: az, a mi hasonneműnek látszott, ellenkező részekre oszlik fel, s új összeköttetések, új ellenkezések támadnak. Így a természet élete egymást szüntelen követő osztatások és egyesülések felváltásában áll, mint a tapasztalás mindenütt bizonyítja. Hányszor volt a szabadéinál ellenzési rész majd egészen elenyészve, midőn magának a diadaloskodó félnek kebelében támadtak legélénkebb ellenkezések, következményeket víván ki, mellyekhez amaz, míg a nagy tömeg egyesült ereje ellene állott, eljutni képes nem vala?

Más okok is voltak még a küldöttségi vélemény ellen előadva. A szabadéinál felekezett azt kívánta, hogy a nemzeti képviselés a nemzet minden osztályára nézve teljesen s kizárólag a köz rendek táblájánál legyen egyesítve, s az egész ország kívánati csak ezen tábla nyilatkozásaiban szemléltethessenek, a fő rendek táblája pedig tehessen ugyan figyelmeztetéseket, mérsékelő javaslatokat, de korlátlan „tiltom“ által a köz rendek nyilatkozásaiban képeztett ország-kívánatokat ne akadályozhassa. Lehet-e e célhoz bizonyosabbán eljutni, mintha a főrendek táblájától mindazon népszerű elemek eltávoztatnak, mellyek némikép külön nemzet-részt vagy külön ország-érdeket képeztet-

hetnének? Ha ott csupa kormány emberei ülnek, a a köz vélemény érzéseinek nyilatkozására szükséges kijelentő műszerek, a kormánytól függetlenek, csak a más táblánál találhatunk, akkor a nép szavának teljes hatósága megoszthatlaní marad a köz rendeknél: a fő rendek előadásai egyenesen a kormány nézeteit, a kormány befolyását képzelgetvén, sohasem emelődhetnek olly erkölcsi hatóságra, hogy a nemzet képviselőinek kívánatit soká visszatartóztathassák, s a köz vélemény ereje, valahányszor a köz rendek előterjesztéseihöz állhatatosan ragaszkodik, a más táblát kénytelenítendi vizsgálépní. Mire való lenne az ellenkezés eleme ott, hol a többség nyilatkozásai határozó hatósággal nem bírnak? Csak akkor lenne félős a kormány befolyása a fő rendek tábláján, ha ez is némelly részben népszerű elemekből szerkesztetnék, s így a nemzeti képviselőségben a másik táblával osztozván, kívánatainak minden tartózkodás nélkül ellenszegülhetne. Minél kisebb befolyása van a kormánynak a felső tábla szerkesztésére, annál nagyobb hatalmú ez, mint azon országok példáiból látni, melyek a felső táblák alkotását a kormány kezéből egészen vagy nagyobb részben kivették.

Azon vélemény, mely a születési törvényhozóság felállítását a nemzet érdekeinek pártolására szükségesnek tartja, azt téteti föl, mintha a törvényhozási jognak születéshez való kapcsoltatása a született törvényhozó érdekét elválaszthatlan összeköttetésbe hozná az egész nemzetével. Kétségen kívül vannak a született törvényhozóknak az egész nemzettel közös érdekeik; mivel azért, hogy több kiváltsággal bírnak, egy országlakosi, egy nemzet tagjai meg nem szűntek lenni. De ezen érdekek közössége nem a születéstől nyert kiváltság által származtatott. Sőt épen a születési kiváltság az, a mi a nemzet egyik részét a többitől elkülönözi; mert lehet-e elkülönözött jogokat, elkülönözött hatalmat elkülönözött érdekek nélkül képzelni? Mennél üresebb képzeleten alapszik valamely aristocrátiá, annál nagyobb szüksége van külön-

böztetésekre s diszítványekre, mellyek belső értékének híját pótolhassák. Így egy részről a magamegtartás ösztöne, más részről a hatalomterjesztés vágya mindig fognak a született törvényhozókban új s gyakran a néptől igen különböző érdekeket teremteni. Egészen meggyező az emberi természettel, hogy kiki arról, a mi által legközelebb érdekeltetik, legjobban gondoskodjék, s azért, mint számtalan példa mutatja, a születési aristocratia is mindig hajlandóbb ön hatalmát növeszteni, mint a köznép érdekeit oltalmazni.

Bebizonyítva gondolván a theoriai liberalismus az itt előadottak által a születési törvényhozásnak mind közönségesen, mind különösen Magyarországra nézve ártalmasságát, egyenes indítványt tevé, hogy a főrendek táblája, a címzeli mágnások kirekesztésével, csupán hivatalbeliekből szerkesztessék össze.

Minekutána a vitások még kis ideig a liberalismus és a küldöttségi vélemény pártolói között folytatódtak, előállott az őszalkotmányi felekezet, s következő elmékedéseket hozott fel a küldöttségi javaslat czáfolásául. Az ősi alkotmány a nemességen kívül más születési aristocratiát nem ismervén, semmi olly intézetekkel, mellyek által a nemességinél fülebbálló születési kiváltságok alkottatnának, meg nem férhet. Az országgyűlésre való személyes meghívás külön törvényhozási jogot nem következtethet: mert a honi történetek bizonyosága szerint hasonló megtiszteltetésben nem csupán országbeliek, de gyakran megkülönböztetett idegenek is részesültek. Továbbá az országgyűlési tanácskozásban engedett részvét, azon időkbén, midőn a nemesség az országgyűlésen személyesen jelent meg, igen természetes dolog volt, egy olly jog, mellyből semmi nemes személy sem záratott ki; de mióta a képviselői rendszer divatozik, a címzeli mágnások személyes részvéte a törvényhozásban csupa visszaélés, jogot soha sem alkotható, annyival kevesebbé pedig, miután a címzeli mágnásoknak törvények által semmi alkotmányos állás adva nem

lenne. Még az országgyűlésnek két külön táblára való elválasztása is az ősi alkotmány szerint csak a tanácskozás bizonyos szertartásának, koránsem pedig úgy nézethetik, mintha ez által a nemzet törvényhozói hatalma két részre lenne feldiribolva. Mert egy a nemzeti képviselőktől elkülönözött s külön törvényhozási részvétet gyakorló felső tábla, — olyan mint más országokban, — a magyar törvény által elismerve s befogadva nincs; nem is lehet, miután nálunk az ország minden néposztálylyal, minden érdekekkel egész egyetenségben a közrendek táblájánál képeztetve, s ezen képviselés azoknak is befolyásával lenne eszközölve, kik a másik táblánál ülnek. Ha tehát egy a képviselőitől elkülönözött tábla tovább is óhajtatik, ennek hatósága a közrendek törvényhozói hatalmának csupán mérsékeléséig, azaz: tartóztatásáig, nem pedig korlátlan akadályoztatásáig terjedhet: s azért neki mélyebb vizsgáldást, szenvedélyektől szabadabb ítélkezést, bővebb tapasztalást, tágasabb ismereteket kell képzelteim. Mivel azonban ezen megkívántságok legtermészetesebben felteendőek azokban, kikre különben is nagyobb tehetséget s jelesebb tulajdonokat kívánó hivatalok vannak bízva, vagy kik épen hosszas szolgálat s érdemek által köz tiszteletet nyertek, önkényt következik, hogy a fő rendek táblájának egészen a főtisztviselőkből való szerkesztése mind a honi alkotmány lelkének mind a nemzeti érdekeknek legjobban megfelelő legyen.

Ennyi hatalmas megtámadás ellen a megyei küldöttség felekezete elégteleneknek látván eddigi védelemszereit, újakat keresett, s utóbb azon teoriához folyamodott, melly a születési törvényhozóságot az örökös monarchiák fentartására szükségesnek tartja, s Angolország példájából igyekezett megmutatni, hogy a születési aristocratia fentartása legszabadabb országokban is elkerülhetetlennek ismertetnék.

Örömet elfogadta a liberalismus a kihívást az új vitatéren, s a példázgatás visszatolásával felelt. Az

angol aristocratia százados intézetek által fentartott s meggyökerezett hatalmon, gazdagságon s kormánytói függetlenségen alapulván, származására s természetére nézve oly valami különös, oly sajátsága Angolország helyzeteteinek s történeteinek, mihez hasonló az egész földtekén nem található, úgy hogy ha az aristocratia Angolországban egykor használtatott is, abból hasznos volta másutt teljességgel nem következhetnék. Egyébiránt jelenleg Angolorzágnak példája is csak a felső ház által inasságára szolgál bizonyosságul, számtalan esettel mutatván, hogy a lordok csak magános érdekeik védelmezésében erősek, állhatatosak és tántoríthatlanok; ellenben a nép szükségeivel keveset gondolnak, sőt gyakran ők legigazságosabb kívánatainak legmakacsabb ellenzői. Ilyen önönség minden testületnél megvan, midőn az a közvélemény ellenőrségétől függetlenül áll. Valahányszor a kormány a nép szükségein segíteni, az idő szellemének engedni akart, a felső ház volt az, melly mindig ellenszegült, minden a nép által óhajtott javítást hátráltatott, s a kormány legüdvösebb törekvéseit részéről támasztott számtalan akadályok által sikeretlenekké tette, úgy hogy jelenleg már a felső ház törvényhozósága koránsein a néperdekek oltalmául, de sőt a nép java legnagyobb akadályául tartatnék, mellytől mint legveszélyesebb rosztól a nemzet már nagyon is óhajt inekedni. Mind ezekből a liberalismus azt következtette, hogy azon időkbén, midőn a népek a kormányt korlátozó nemzeti jogok használásában nem voltak, s a teljes hatalmú fejedelmek önkénye csak a hatalommal velek vetélkedő aristocratia által tartathatott némi határok közt, lehetett ugyan egy erős és nagy kiváltságokkal bíró aristocratia hasznos vagy talán szükséges is, de a jelen változott helyzetekben s korlátozott kormányformák alatt a köz jó s a nép-érdekek előmozdítását mindig hátráltatná.

Nem nyerhetett ekkép a küldöttségi felekezet semmit Angolország példázgatásával. De most az ellenfél

különbözői osztályai egyesülve, miután a születési törvényhatóság teoriáját elegendően megczáfolva gondolták, magát a javaslat-módot támadók meg, mely szerint a megyei küldöttség a címzeli mágnásokat a törvényhozásra vélte alkalmazandóknak. Mert hogy valamennyi mostani címzeli mágnásnak a fő rendek táblájánál egyenlő szavazási jog engedtessek, alig volt eszében valakinek a születési törvényhozóság pártolói közül; a számra nézve teendő megszorítás közönségesen szükségesnek ismertetett, még az országos küldöttség által is; csak a megszorításnak módjaiban különböztek a vélekedések. Lehetett a törvényhozásbeli részvétel bizonyos nemzetségre, vagy bizonyos birtokmennyiségre határozni. Ez utóbbit a megyei küldöttség választotta: de mind a két javaslat a különböztetés alapjára nézve nagy önkényt, az eddigi jogokból kirekesztendőkre nézve nagy igazságtalanságot, s következtetésekben számtalan összeütközést mutatott. Ugyanis a fekvő birtok mennyisége a gazdaság módjára s a birtokos adósságaira való tekintet nélkül senkinek vagyonságáról helyes ismertetett nem ad. De még a birtok kiterjedése vagy a telkek száma sinsz oly egyenlő arányban a jószágok értékével, hogy ennek becslésére sinórmértékül szolgálhasson. A küldöttségi javaslat folytában azt, hogy valaki bir-e vagy sem a törvényhozóságra megkívánt tulajdonokkal és vagyonbeli tehetségekkel, egy fél vagy negyed telek különbségből kellene meghatározni: igazságos-e az, hogy illy csekély különbségnek oly nagy különböztetés legyen következése, mely az eddigi jogokból kirekesztendőket egyenlő kiváltságban részesülő társaikkal legellenségesebb viszonyokba helyeztesse? Nemde előrelátható, hogy a címzeli mágnások közt akár-melly okból teendő különböztetések által ismét új szakadásoknak, új gyűlölségeknek kellessék következtetni? Könnyebben esik az embereknek a vesztesség, mely mindenkit ér, mint az, melyet csak némellyik kénytelen szenvedni. Mert a vesztességben való köz részvét leg-

alább az egyenlőség érzetése által enyhíti a veszteség fájdalmát; de midőn eddig bírt jogok s kiváltságok csak némellyektől vétetnek el, másoknak pedig meghagyatnak, akkor a polgári jogok veszteségének fájdalmához még a természeti egyenlőség jogán ejtett sérelem érzése járul, minden önkényes különbüztetésben igazságtalanságot, természetelleniséget képzelten vén.

Nem kellett a küldöttségi javaslat nehézségeit bővebben fejtegetni; a közgyűlési többség értelmei félre érthetők nem voltak, s Nógrád kívánta: „hogy a főrendek tábláján ülés és szavazat csupán a jeles tehettséget, érdemet, szolgálat, által szerzett tapasztalást képezendő hivatalbeli méltóságoknak engedessék“, olly kikötéssel azonban: „hogy maga ezen fő rendi tábla a másoknak határozataira nézve csak a javaslat s tartóztatás hatalmát gyakorolhassa.“

E határozatban, jóllehet a gyűlésen nyilatkozott nevezetes többség véleményét fejezte ki, a közigazgatási dolgokban munkálódott megyei küldöttség egyes tagjai, főleg azok, kik a gyűlési vitatáson jelen nem voltak, s némelly theoreticusok teljességgel nem akartak megnyugodni. Amazok szüntelen a főrendi táblánál megkívántató ellenző rész szükségéről okoskodtak, s valamint a liberalisnms képzeteit a kormányrészi elemektől várt ellenző rész iránt sophismának, úgy az ős alkotmányi felekezet azon állítmányát, hogy a főrendeknek a más tábla nyilatkozásait csak fontolgatni s halasztgatni legyen jogok, pusztá hypothesisnek, a valúságtul igen messze állónak, tekintették. A theoreticusok a mozgóság s állandóságnak különböző érdekeit fejtegetvén, azt állíták, hogy csak a két ellenkező elem igaz súlyegyene által lehetne a jóllétet természeti állapotnál úgy mint társasági helyzeteknél is eszközölni; s azért a képviselői táblánál lévő s folyvást haladásra, változásra unszoló mozgás ösztöneit a nagyobb birtokban a főrendi táblánál legjobban képezetett állandóság eleme által vélék mérsékelendőnek. Mind ezen elmélkedések

azonhan többé a tanácskozások következményét meg nem változtathatták, de nem is nyújtottak annyi új eszmét, hogy valaki általok előbbi meggyőződésétől elhúzzathatott volna. A határozás megvolt, s az elégületleneknek nem maradt más hátra, mint a győző fél hibás meggyőződése ellen panaszkodni.

Megjegyzésre méltók a közigazgatási dolgok iránt folyt tanácskozásokban azon állandó irányzatok, mellyek által a megyei rendek véleménye characterizálva látszott. Valahányszor vallásbeli tekintetek jöttek elő, a nógrádi rendek határozataiban mindig ugyanazon felvilágosodás szelleme mutatkozott, melly a különböző vallások jogaira nézve semmi kiilünbötetést nem szenved. Ennek következtében a rendek kiildöttségök által a főrendi táblához ültetni kívánt: „káptalan követeket minden törvényhozási résztvétől elmozdítatni, ellenben az „evangélikusoknak vallásbeli főigazgatóit vallásbeli egyenlőség tekintetéből úgymint a püspököket a főrendi táblánál szavazási joggal felruházatni kívánták.“ Ezen gondolkodásmód következtében volt az, hogy a hol a vallásbeli tekintetek a különböző vallási felekezetekre egyenlően kiterjeszhetőknek nem találtattak, inkább egészen félre tétettek, semhogy valami egyenetlenségnek kitűnő megkülönbötetésnek hely adatott volna. Példáéi szolgál a Helytartótanács szerkesztése iránt költ azon határozat: „hogy még az egyházi dolgokat tárgyazó tanács osztályban is mindig világi személy legyen az előülő.“ Arra „hogy az izraelitáknak köz hivatalokból való általános kizáratása megszüntessék“, maga a megyei kiildöttség teve javaslatot: a megyei rendek még tovább mentek, ők a honbeliek közti eszközlendő szorosabb összeköttetés végett egy olly törvény szorgalmazását határozók, „melly szerint minden izraelita pap, az isteni szolgálatot magyar nyelven teljesítő, úgy mint a keresztényeké, a köz pénztárból fizettetni rendeltetnék.

Más fővonása a nógrádi közgyűlésekben nyilatkozott gondolkodás - módnak volt a m é r s é k e l t s é g ,

melly túlságoktól tartózkodván, mindenütt valami közép-pontot, egyeztetőt keres. Ki a nógrádi rendeknél csak a papi tized, hitrebizottságok, örökvallások felbontása, privilégiumok fölötti külön bíróságok eltörlesztése iránt nyilatkozott kívánságokat tekinti, s ezeknek belső indító okai iránt mélyebben nem vizsgálódik, könnyen juthat azon hibás véleményre, mintha mind ezen kívánatok csupán újságvágyásnak lennének szüleményei, melly kapkodván azután, a mit lát, vagy hall, chimerákat vadász, az ország javának valóságos eszközlésével azonban keveset gondol. De épen a közigazgatás tárgyaira nézve költ gyűlési határozatok bizonyítják, hogy bármilly nyilván kimutatta is Nógrád a természeti jogok közösítése s a polgári egyenlőségek iránt óhaját, s bármilly szoros következetességgel vívott is ezen eszmékért, a küzbátorsággal megférhetetlen rakonczátlan-ságnak pártolója nem volt. Például szolgáljon erre az országgyűlési „salvus conductus“, mellyet a megyei küldöttség a követek cselédjeire is kívánt kiterjeszteni. A megyei rendek a köztörvény alóli kivételt a közbátorságra nézve mindig veszedelmesnek s csak annyiban tartották szenvedhetőnek, mennyiben elkerülhetlenül szükséges lenne a törvényhozó test tagjai függetlenségének biztosítására: s azért „azt, hogy a kiváltság kö-
 „vetek cselédjeire is kiterjesztessék, nem akarták“, kevesebb szabadsággal elégedvén be, mint a megyei küldöttség. Úgy volt ennek azon javaslatával is: „hogy az „országgyűlési követek csak három holnapra választassalak, s ezen idő elteltével mindig új választás tartassék.“ A megyei rendek ezen indítványt sem fogadták el: mert féltek, hogy a választásokkal együtt járó pártoskodások rossz következei a választások többszöri közbejövetele által mind inkább szaporítatnának, a megyék jogainak biztosításául pedig azt, hogy a küldők követeiket tetszésük szerint akármikor visszahíhassák, elégségesnek vélték.

Ezen mérsékelt vélekedési állást bizonyítják szinte a tisztválasztás ideje fölött folyt vitások s azokból származott határozat. A megyei küldöttség által javaslolt három esztendő mellett harczoltak szokás és régiség, és ama divatozó napi eszmék, mellyeknek törekvése a népelem befolyások kiterjesztésére megy ki. Előadák néhányan, hogy a nemzeti szabadságok többszöri gyakorlás által mind inkább erősítenének, s a nemzet érdekeihez szorosabb kapcsolatba hozatnának; mások a hivatal gyakrabban való változóságát a szorgalom buzdítására s a tisztviselői munkásság élesztésére szükségesnek ítélik: többen azt is említék, hogy a hivatalok tekintete és hatósága leginkább a közbizodalomtól függne, melly csak a választások által nyilatkozhatván, nagy részét jótékony befolyásának elveszti, ha hosszabb ideig nem mutatkozhatik. Ellenkezőleg ezen vélekedéssel az országos küldöttség által indítványozott hat évi határ-idő pártolói állíták, hogy rövidebb idejű szolgálat minden bővebb tapasztalási s gyakorlati ismeretet kizárván, a helyes országigazgatás céljával épen nem férne meg; a gyakrabban engedendő választások pedig a tisztviselőt különös pártoktól ártalmas függőségben tartván, a tiszt kötelességek lelkiismeretes teljesítését akadályoztatnák. De ezekre viszonoztatok, hogy egy szabad alkotmányos országban a hivatalt nem mint mesterséget, hanem mint köz polgári kötelességet kell tekinteni, mellynek teljesítése minden ép szívű és jámbor szándékú polgártól könnyen kiteljék, a mint ez a magyar alkotmány szelleméből különben is következik, melly a magános polgárt minden hivatalbeli lépcsőzés nélkül egyszerre egy egész törvényhatóság kormányára engedi fölemeltetni. Ha illy szentpontból nézettetik a megyei hivatal, az azt viselő személyek többszöri változtatását az országra nézve károsnak mondani nem lehet; sőt mennél több ember férhet a hivatalos élethez, annál jobb: mert nagyobb az érdek, melly köz dolgok iránt részvétre ösztönöz. Az ország érdeke a választásoknál nem kívánja annyira

az előbbi tisztviselők megtartását, mint inkább azt, hogy a hivatal élelemkeresés módjává el ne fajuljon, s ahhoz külső körülményeinél fogva senki se kénytelenitessék ragaszkodni. Maga a hivatalos kötelességek teljesítésére megkívántató meggyőződési függetlenség is jobban van biztosítva a gyakrabban, mint ritkább változtatás által. Mert abból a nemes feláldozás s hivatal iránti egykedvűség, ebből a nehéz elválás következik. Hasztalanok voltak azonban mind ezen okoskodások a nógrádi rendeknél. A választási pártoskodásokról vett tapasztalások már a választási szabadság ellen is sokaknál olly hatalmas előítéletet szültek, melly sem theoriai okoskodás, sem más országoktól vett példázgatás által nem volt meggyőzhető, s azért a választásokkal járó számos visszaélések emlékezte a szabadelmű felekezet oktatásain diadalmaskodva, a többséget arra bírta: „hogy a megyei küldöttség javaslatának ellenére a tisztválasztó székek tartását csak hatodik esztendőre kívánja a törvényhozás által határozatni.“

Tizenkettedik S z a k a s z.

Lucio.

Hogyan, Claudio? mi okozza e tartózkodást?

Caudio.

A túlságos szabadság, édes Luciom.

Kemény bőjtöt szül a terhes gyomor,

És így minden czélt a mértékletlen élet

Nyúggé változtat.

Mérték mértékért.

Nehéz volt a megyei választások rendezésére czélszerű szabályokat feltalálni.

Hogy valakinek valamire joga lehessen, kell nála a jog czélszerű gyakorlásának lehetőségét föltenni, azaz, mivel a joggyakorlás nem csupán állati, de egyszersmind erkölcsi cselekedet is, szükséges, hogy se tehetsége, se szabad akaratja a jog gyakorlásához megkívánt tettek véghezvitelére ne hiányozzék. A gyermekeknek nincs joguk részt venni a köz tanácskozásokban: mert köz dolgokról még fogalmaik nincsenek. Így a vak színekről nem Ítélni, tudományos dolgokról az nem, kinél tudományos ismeretek hiányzanak. Valamint a természeti tehetség híja, úgy a szabadság, önkényiesség liija is azon cselekedetknél, mellyek valamely jog gyakorlására szükségesek, megszünteti a jogot; s azon tett, melly szabad akaratból s a jog által kívánt czéllal véghezvive joggyakorlatot képezne, állati munkálkodássá válik, mihelyest kénytetve, vagy nem a jog céljához képest eszközöltetett. A választás a választhatók közt teendő összehasonlítást s rólok hozandó ítéletet tesz föl a választónál: tehát választási jogot csak annál képzelhetni, kinél ezen ítélethozás akadályozva nincs, s

ha a választó valakire szavazatot ad a nélkül, hogy róla ítéletet hozzon, illy okatlan cselekedet nem gyakorlása a választási jognak, de csak az állati erők nyilatkozása, öntudat s akarat nélkül — csupán testi erők működése s ahhoz hasonló, melly alvó, vagy eszméleten kívül lévő embereknél látszik. Ugyanaz az eset, midőn valaki önkényt akármilyen célból is lemond arról, mi nélkül a választás képzelhetetlen, — a személyek iránt ön ítélete használásáról. Hogyan maradhatna meg a jog annál, a ki jog gyakorlására szükséges eszköztől magát megfosztja? S ki tekinthetné joggyakorlatnak azon csupán állati erő-nyilatkozást, melly által a szavazás eszközöltetik, p. o. kiáltást, név-kiejtést, vagy külön osztályokra állást, melly kis gyermektől, sőt némelly kitanított állatoktól is szinte kitelik?

Mivel az ősalkotmányi felekezet a személyes választási jogot a nemesség legfőbb kiváltságának tartotta, abból senkit, még legszegényebbet sem akart kizárni. De vajjon bírnak-e a szegények elegendő tehetséggel ezen kiváltság használására? Sokan hozzá sem jutnak: mivel egész idejüket élelem keresésre kénytelenek fordítani; s a mindennapi szükség nem engedvén, hogy a közvetlenül érdekektől távolabb álló gondolatokkal foglalatoshassanak, a választási jogot rendeltetéséhez képest nem gyakorolhatják. Mi következik? Mivel természeteszerű módon nekik nem lehet, természetellenileg használják a jogot, élelem-keresésre fordítják: s a választási jog élelem-keresés eszközévé válik. Lehet-e ez célja a választásbeli jog gyakorlásának? Nem kell-e illy természetelleni használás által az egész választásbeli jognak elenyészni? s ha ekkép a választásbeli jog valósága a néptömegnél elenyészik, s csupán műszeri munkálattá válik, kinek maradhat meg egész épségében? Csak a tehetőseknek, gazdagoknak, kik magok kívánságaik kijelentésében szabadok lévén, a szegényebbeknek, tőlök függőségben lévőknek szavazatait megveszik, s ön választásbeli joguk használását az által teszik fogantossá,

hogy a nagyobb számnak szabad akaratát s ítélethozását s azzal együtt náluk a jog gyakorlást megsemmisítik. Ekkép a szegényebb s míveletlenebb résznek csak képzeletben van meg az őszalkotmányi felekezet által fenntartani kívánt ló nemesi kiváltság; tetteleg mindig hiányozik: mert ő a választás gyakorlására szükséges vagyoni függetlenséggel s szabadakarral nem bírván, eszköz csak a lehetőség választásbeli jogainak foganatosítására. Minekutána tehát a választásbeli jog gyakorlata tetteleg csupán a gazdagabb résznél lenne: új kérdés támad az iránt, valljon nem kellene-e törvény által ezen jogot egyenesen a gazdagabb résznek átadni, hogy ha már a szegények által körülményeknél fogva természetileg nem használható, legalább a gazdagok közül ne csak egy ne hányanak, de minél többnek jusson részvételébe?

Kétségen kívül minden kártékony hatalom, mennél kevesebb kézben van egyesülve, annál veszedelmesebb, s a gazdagság ártalmas hatósága is többek közt elosztva nem olly nagy rász, mint csak néhánynak birtokában. De ebből még nem következik, hogy a gazdagságoknak bizonyos kiváltságokat törvény által engedni kelljen, mintegy a nagyobb rosznak, a törvénytelen úton szerzendő hatalomnak korlátozására. A fenálló viszonyokból szükségkép következett rász soha sem olly ártalmas, mint az, melly országlási intézkedések által származtatik; az történeti, s a körülményektől függvén, kártékony hatásait csak némellykor éreztetheti: ez ellenben folyvást tart, a természettel örökös összeütközésben lévő állapotot képzeltet. Így lesz az, a mi magában keveset ártana, igenis kártékony az által, hogy országlási intézkedés által hozatik be, és azon maximája az országlási bölcseségnek, „hogy két rász közül a kisebbet kell választani,“ az alkalmaztatásban igen sok tévedést s bal lépést okoztatott. Sok helyütt az országlás kötelességének tartotta az erkölcstelenséget ápolása alá venni, s

némileg rendszerije hozni, hogy nagyobb kihágások elháríttassanak. És mi történt? Talán eltávoztattak némelly túlzásai, szörnyetegei az erkölcstelenségnek, — azok, mellyek iszonyúságok s tennészetelleniségök által legjobban képesek utánozástól elrettenteni, mellyeket lepi étlen látni elég, hogy utáltassanak; de maga az erkölcstelenség sikeresebben tenyészett s terjedezett: mert takarva, szépítve volt, csinosabb formában mutatkozott, mert az érzést s az illendőséget kevésbbé háborította fel, s talán kisebb lett a bűn, de annál gyakoribb és közönségesebb. Hasonló a gazdagságok ártalmas befolyása: kisebbíthetetik ugyan egyes embereknél, ha hatalmok törvényre alapítatik, de annál többre terjed ki, s a rász követezéseknek egészben véve szaporodni kell.

A liberalismus nézetei szerint a választási jog a polgári léttel legszorosabb kapcsolatban állván, minden polgárra volt kiterjesztendő. Ila ez a mostani körülményekben nem történhetett is; legalább a fenálló kiterjedés megszorításába a szabadéi mű rész elveinél fogva bele nem egyezhetett, még kevésbé pedig egy olly tij nemű aristocrazia felállításába, minő a gazdagabb rész volna, ha kizárólag választási jogokkal lenne felruházva. Közelebb állott az ő nézeteihez a választásbeli képviselőség javaslata, melly által közbevetve új választásbeli jog gyakorlásában majd minden egyes polgár részesítetik. Azonban itt azon ellenvetés fordult elő, hogy a választók számának kisebbítése a megvesztegést könnyítvén, ismét a gazdagság veszedelmes befolyásának nagyobbítására szolgálna. Némellyefc a választásbeli jogot az élelmi függetlenség bizonyságául szolgálendő bizonyos birtok-mennyiséggel, vagy élelem-móddal kívánták mint föltétellel összekötni, melly szerint az, ki nem magának ura, választásbeli jog gyakorlásából kizáratnék. De az e végre javasloít különböztetések azon felül, hogy a fenforgó visszaélések elhárítására elégségeseknek nem látszottak, még biztos s határozott adaton sem alapulván, önkényük által az igazság, méltányosság s egyenlőség

természeti vágyait sértegették. Mind ezek mellett a *szegényebb rész* kirekesztése a választásokból azon arisztocratiái befolyásokat tette telhetőkkel, melyek régiebb időkben olly súlyosan tapasztaltattak, midőn a szegényebb rendűek választásokra nem járván, jogaikkal nem éltek, s uralkodó nemzetségek mintegy sajátjoknak tekintett hivatalokat csupán kedveltjeiknek s párlfoglottaiknak adogatták.

Hosszas tapogató után meggyőződtek a rendek arról, hogy a választásbeli visszaéléseket egészen elhárítani csaknem lehetetlen, s óvó-szerek által majd annyi rász, mint jó okoztatik. Szabad választásoknál mindenütt vannak olly kicsapongások, mint nálunk, p.o. Angolországban, az amerikai szövetséges tartományokban. És habár illy módon néha sikeretlenné lesz is a jog a szegényebb polgárnál függetlenségének hiánya miatt, milly szép ellenben, milly dicső, ha a szegényebb hon-társoktól nyert bizodalom a pénz és gazdagság hatóságát felülhaladja, s a szegényebbnek, vagy szerényebbnek módot ad dúzs, büszke bajnoktársával megmérkőzni? A mi nagy és felséges van a lény és önfeláldozás kép-zeteiben, csak a szabadság körében lelhető: ott, hol az emberi tehetségekkel való visszaélések szinte lehetségesek. He nem egyedül a szegénység az, a mi az önkényetességet, szabad akaratot aláveti a külső befolyásoknak. Felsőbb rendeknél számtalan convenientiai s személyes helyheztetési tekintetek, közönségesen pedig az embereknél a szenvedélyek épen azt eszközük, mit pénzbeli meg vesztegetés a szegényebb sorsúak körében, a szabad meggyőződés feláldozását. Nagyravágyás a hivatalokat, címeket, megkülönböztetéseket olly szükségé teszi, milyen a természet által megkívánt mindennapi élelem. Maga a pénzvágy néha a gazdagokat még jobban kiteszi a pénzbeli megvesztegetésnek, mint az élelmi szükség a szegényeket. Szorosan összekötve mint van az ember a külvilággal, soha sem maradhat egészen szabad külső benyomásaitól, melyek igen észre-

vehetlen módon gyakorolják befolyásokat gyakran ott> hol az ember tiszta meggyőződésből vél cselekedni, olly teljes erkölcsi szabadság tehát, melly minden külső ösztöntől szabadon határozódnék valamelly cselekedetre, mindig csak kivétel, s az emberi erőnek ritka példája marad. Van az embernek kétségtelenül hatalma minden külső befolyásnak ellenállani, az erkölcsi szabadság olly erőssé teheti magát, hogy semmi physikai kényszerítés által meg nem győzethetik, — de ez sokkal ritkább, hogy sem a közdolgok elrendelésére sinormértékül vétethesék. Egészen elhárítani a választásbeli visszaéléseket lehetetlen: a törvényhozás gondja marad azonban olly intézeteket kigondolni, mellyek által ama külső kártékony befolyásoknak hatalma, a mennyire lehet, kisebbittesék. Illyennek látszott a titkos szavazás, melly jelenleg talán csak a míveltebb rész erkölcsi szabadságát oltalmazná, idővel azonban a míveltség általánosabb kiterjedése mellett minden megvesztegetés ellen biztosságuł szolgálhatna. Örömet elfogadták a megyei rendek az ez iránt előadott javaslatot, s egyszerű mestersegtelen vizsgálódások útján azon következményhez jutottak, mellyeknek elérését más országokban a napi törénetek legnehezebb törekvések célpontjának tartatják.

Más nevezetes kérdés volt az, hogy a nemeseken kívül a haza többi lakosai a tisztválasztási s képviseltetési jogban mennyire legyenek részesítendők?

A természet szükségei a társasági szövetkezést származtatták; az ember társaság tagjává lett, hogy mind azon hasznokkal s kellemetességekkel élhessen, mellyeket a társasági állapot tett lehetőkké. Az emberiség céljának további kifejlése polgári egyesületeket következtetett, s a társaságos ember polgárrá lett, hogy mind azon édelésekben részesüljön, mellyeket a polgári állapot magával hozott A társasági szövetkezésnél az ember természeti szabadságát áldozta fel, s mivel az áldozat egyenlő volt minden egyes ember részéről, egyen-

lő jogot nyert mindenik ön személyének s társasági hatóságának oltalmaztatására. Hasonlóan a polgári egyesületnél az egyes társasági tag közös szolgálatoknak, adózásoknak, korlátozásoknak vetette magát alá, hogy ez által a polgári egyesület meghatározott céljai elősegítenek s szükségei pótoltsanak; mivel ezen kötelezések egyenlőn fekszenek minden polgáron, szinte minden polgárnak egyenlő joga van kívánni a polgári egyesülettől ön polgári létének fentartását, azaz: mindazon hatóságok fentartását, mellyek által a polgári lét tökéletesen képeztetik. Mert valamint embert emberi jogok nélkül, úgy polgárt polgári jogok nélkül gondolni nem lehet. Ezen polgári jogokat teszik a köz dolgokban való részvételek, mellyek által a polgári élethatósága nyilvánítatik, a polgári alkotmány különbségei szerint szinte különbözővén. Hlyen a képviselői kormányformánál a képviselői jog, a természeti rend szerint azt kívánván, hogy minden az alkotmány által elkiilönözve fentartott néposztálynak képviselése legyen. Hol a kiváltsági különböztetés által különböző polgári rendek vannak alkotva, többnyire mindeniknek külön képviselés adatik, p. o. Németország némelly tartományaiban, Svédországban. Más országokban, hol ezen polgári különbségek megszűntek, a képviselőiség az egész nemzetre terjed ki; s bár vannak is vagyon mennyiségre vagy birtokra nézve némelly korlátozások, koránsem eszközük a polgári jogokból azon örökös kizárást, melly az indiai kaszták formájára rendbeli elkülönözések által képeztetik.

Jól érzette a haza e részbeli hiányait Nógrádban is a liberalismus, s nem gondolta, hogy a természeti súlyegyen visszahozása olly sok nehézséggel lenne összekötve. Mert a polgári jogok senkinek sem kívánván kirekesztését, valósággal kimeríthetetlen használatnak s legkiterjedőbb részesítés által is senkinek tulajdonát sértetni s fájlaltatni nem hagyják. Midőn illy könnyen lehetett volna a szükségesen segíteni; csudálható valóban,

hogy a nógrádi gyűlésekben többször e részben tett indítványok mindig sikeredének maradtak. Bizonyosan azért, mert a szabadelműek közakarattal kívánták ugyan a polgári jogok kiterjesztését, de ennek eszközzés módjaira nézve magok közt megegyezni nem tudtak.

Egy tisztelt hazafi már 1830-ban mert a nógrádi gyűlésben az iránt indítványt tenni, „hogy az adózó nép az ország rendei közé fogadtassák be, s neki az országgyűlésen saját képviselők adassanak.“ Első tekintetre úgy látszik, mintha a liberalismus minden kívánata ezen javaslatban foglaltatva lenne. Ha azonban a dolgot bővebben fontolgatjuk: meg kell vallanunk, hogy egy illy csekély engedmény a természeti szükségét ki nem elégítheti. Az, a mit a jelenkor helyzetei legsürgetőbbnek mutatnak, az elkülönözött érdekeket tápláló kiilönböttesek s rendbeli osztályok megszüntetése, mellyek a haza lakosait egymás közt örökös ellenkezésekre ingerük, s a haza javára szükséges közmunkálódástól elhúzták. Ezt vette a szabadelmű felekezet eddig is törekvéseinek fő célpontjaul, midőn a kiváltságos egyenlenségeket kiküszöbölni, s az egy hon fiait jogok egyenlítése által egymáshoz közelebb hozni, a hazaiútság haszonvételeiben egyenlőbben részesíteni igyekezett. Az indítvány szerint a helyett, hogy az eddig elkülönözött rendek összeforasztnának, még épen egy új rendnek kellették alkottatni az adózó nép külön képviseltetése által, a rend-különböttesnek új törvénynyel megerősíteni, s talán egy századra elhalaszatni azon remény teljesülésének, hogy a haza lakói egy nemzetté váljanak. Előre látható volt, mikép az adózó népnek engedendő külön képviselésből ellene új gyűlölségek, új el-lenségeskedések lennének származandók; s lehetett-e gondolni, hogy az új rend elégséges számmal képviselőket kapjon, vagy képviselőiben elegendő ügyességet, elegendő erőt leljen jogai védelmezésére, érdekei fentartására, midőn ezek a más rendek képviselői által fognának megtámadtatni? Most a megyei törvényhatósá-

gok az ügyefogyottak iránt szánakodásból, a pártfogói hivatal nemes érzéséből, vagy legalább illendőség ösztönéből védik az adófizető nép érdekeit, s ezen önkényt vállalt kötelesség némikép a képviselőség hiányát pótolja: és csakugyan tagadhatatlan, hogy az adózó nép mint külön képviseléssel bíró rend sem leihete javáért buzgóbb s fáradhatatlanabb ügyviselőket, mint jelen körülmények közt a megyék követeiben találtnak. Mi lenne, ha az adózó nép saját képviselőire szorulna? A királyi városok már régen bírnak képviselési joggal, s mit használt nekik? Lehetne-e az adózó nép javára külön képviseltetéséből többet vagy csak annyit is reményleni?

Illy gondolatok állották körül a figyelmes eszmélkedőt, s mivel a javaslat szabad szellemű felülete csak pillanatnyi tetszést okozhatott, könnyű volt az indítványt akármelly nehézség színével megbuktatni. Mit tett az ellenfél? A nép felvilágosodásnak a liberalismus legfőbb kívánatának védelmére kelt föl, azt adván elő, hogy az adózó népnek okosan csak akkor lehetne képviselői jogot adni, midőn a nevelés által míveltebb állapotra lenne fölemelve, s ennek következésében a nevelés tárgyának közelebbi elrendelését, mint a köznép polgárosításának legszükségesebb eszközét, szorgalmazta. E szép képzetek érzésre ható előadás mellett köz helybenhagyásra lelvén, a javaslatot távolabb jövőendő kinézésébe helyeztették, s a szabadelmű felekezet megelégedvén, hogy a nemzeti jogokból kizárva volt lakosokra nézve a képviseltetési részvét szükségét nyilvános határozatban megismertette, további vitatással felhagyott.

Elégszer előfordult azóta is ezen kérdés magános és nyilvános értekezésekben. A szabadelműek közül a következetesebbek semmi külön alkotandó országrendről hallani nem akartak, hanem megmaradván a megyék, mint egész ország részek s teljes törvényhatósággal bíró testületek képzeteinél, az adózó népet a választásban s választhatáshan való részvétel által befoglaltatni óhajtot-

ták. Ez ismét azon gondolkodásmóddal volt megegyező, ntelly nem új sajtóságok, vagy kiváltságok engedése, hanem a fenálló kirekesztések megszüntetése által kívánta a nemzetbeli részek között megháborított súlyegyent helyre állítatni. Miként gyakoroltassék azonban a nemnemes lakosoknak a megyei tisztviselők vagy képviselők választásában adandó részvét? Ezen kérdést nem könnyű volt megfejtetni. Majd minden javaslat elejébe ugyanazon nehézségek gördültek, mellyek eddig a megyei választások szabályozását akadályoztatták. Ha a nemesek által a választásokban gyakorlott személyes részvét már eddig is alkalmatlannak és sok visszaélésre vezetőnek mutatkozott, hogy lehetett azt a többi megyei lakosokra veszedelem nélkül kiterjeszteni? Némelylek a birtokot kívánták a választási jog korlátozására eszközül használni; mások a míveltség bizonyos lépcsőjét: ezt azért is, hogy a polgári jogokkal nagyobb kedvezésekkel való összekötés a míveltség előmozdítására ösztönül szolgáljon. Voltak még szinte, kik a választási jogot az egész népre ugyan, de csak közbevetve akarták kiterjeszteni úgy, hogy a képviselők vagy tisztek választása az egész lakosság személyes részvételével nevezendő választók által eszközöltetnék.

E messze elágazott vélekedések közül egyiknek sem volt elég erős alapja, mellyre egy új választási rendszer biztosan építhetnék. Így történt: hogy a midőn a polgári jogok kiterjesztése iránt Nógrádiján indítványok tettek, a szabadelmű felekezet kívánataitól elesett: nem azért: mintha elvein az ősalkotmány vagy önérdék tekintetei győztek volna, hanem magoknak az indítványt pártolóknak lenyhesége, vagy elhatározatlansága, vagy épen félénksége miatt. Mert lehetett tartani, hogy egy olly az egész alkotmány belsejébe ható változás sürgetése a megye határozataira azon újítási kórság vagy túlzás bélyegét fogná nyomni, mellynek rász behatása által most még szükségesebb dolgok sikerlése veszélyeztethetett.

Előrenézőbbek azt találák, hogy az adózó népnek a nemzeti képviselésben adandó részvét azon kor szükségeknek egyike, mellyeknek ha idejük eljön, semmi emberi törekvés ellen nem állhat. A mindennapi történetek ezen időpont közeledésére mutattak, miért kellett volna egy idétlen siettetés által a hazában lévő vélekedési felekezetek közt már is elég számos megütkezés pontjait szaporítani? Nagy előlépési nyertek a liberalismus kívánatai már a nemnemeseken eddig feküdt polgári, jogbeli, birtokbeli s hivatalbeli kirekesztések megszüntetése iránt előadott s a megye által elfogadtatott javaslatokkal. Mihelyest a nemnemes ingatlan javakat hir, lehetetlen ötöt a képviseltetési részvétől visszatartóztatni. Kedvező kinézést adtak erre az aristocratiai vélekedések közti tapasztalt szakadások, a köz véleménynek naponként nyújtott új meg új engedmények, s azon nevezetes körülmény, hogy a köz népre kívánt országgyűlési képviselőség szükségét már a „Taglalat“ szerzője is kénytelen volt elismérni, ő tévén javaslatot az adózó népnek adandó szószóló iránt.

A megyei küldöttség, melly a közigazgatási tárgyakban munkálkodott, itt is híven ragaszkodván eredetileg fölvelt nézeteihez, az ősi alkotmány viszonyait az idő kívánataival akarta megegyeztetni, s e végre azt javasolta, „hogy a megyei tisztek vagy képviselők választásában szavazat csak az úri hatalom alól megváltás által kiszabadulandó községeknek, mint egyes személyeknek, a királyi városok módjára engedtessek.“ Szabad községekben látta a megyei küldöttség a köznép mívelődésének s vagyonbeli gyarapodásának leghathatósbb eszközeit, s azért a választási jogot a szabad községeknek akarta sajátjává tenni, hogy szabad községek alkotására ingerül szolgáljon; s mivel a jó rend fentartására több erőt, több érdeket képzelt erkölcsi testekben, mint egyes személyekben, a mi hatalom alól való kiváltást inkább egész községeknél, mint egyes személyeknél óhajtotta elősegíteni. Bízván a jobb jövőendőben, most

a megyei rendek a szabadelműség azon mennyiségével is megelégedtek, melly a megyei küldöttség javaslatában volt.

Szépen mutatkozik a nógrádi rendek gondolkodás módja a királyi városok rendezése iránt költ határozataikban. Indítvány tétetett a királyi városok külön törvényhatóságának megszüntetésére, miután illy a helyhatósági szabadságoknak képzetén túl terjeszkedő elkülönözés mind az igazságszolgáltatás, mind a közigazgatás előmenetét az egész hazának véghetetlen kárára akadályoztatná. De a köz érzés nem látta a mostani időt arra alkalmasnak, hogy fenálló erkölcsi testek létök legbecsesebb sajátságaitól megfosztassanak, midőn a polgári rendek s nemzet osztályai között még annyi különbségek és épen amaz erkölcsi testek szerkesztésére elemül szolgáló különbségek lennének fenhagyandók. Távol ama féltékenységtől, melly eddig a királyi városok nagyobb szabadságában, önállóság szabadabb kifejtésében a megyék alkotmányi lielyezetének veszedelmeztetését képzelte, s mintegy a magamegtartás ösztöne által ellentörekvésre ingerelt, a nógrádi rendek a városok iránt barátság s testvériség legnyilvánosabb érzéseit mutatták, midőn sürgették „hogy a városok a megyék szabadságaiban s független állásában egyenlőn részeltessenek, s a megyékéhez hasonlóbb állapotra hoztassanak.“ Terjedtebb részvétű köztanácskozások, terjedtebb gyakorlatú képviselési jogok s a felsőbb igazgató székek szoros korlátai alól teljes felszabadítás, ezek voltak azon pontok, miket a megyebeli rendek arra, hogy a városoknak a törvényhozási képviselésben nagyobb rész engedtethessék, föltételül tettek; ezek voltak azon kívánatok, mellyeket a városok magok önérdkeik tekintetéből sem szorgalmaztathattak volna nagyobb részvéttel, mint a nógrádi rendek a haza köz szüksége iránt fölvetett képzeteknél fogva.

E nemes gondolkodásmód tanúságul szolgálnak a nógrádi határozatokban nyilatkozott következő kívánások:

1. Hogy mindennemű városi választásokban ne csak a választott polgárok, de minden egyes polgár közbejvetelével nevezendő választók is legyenek részesek;

2. Hogy a választási székek alkalmával ne csak a tisztviselők, de a választott polgárok is jöjjenek új választás alá, miután a választott polgárság csak úgy tartathatnék igazán a választók képviselőjének, ha ezeknek befolyásoktól egészen fölmentve nincs, mint lenne, ha az egyszer megválasztott soha többé a választók megbírálása alá nem kerülhetne.

3. Hogy a köz tanácskozásokban a választott polgárok, mint képviselői az egész polgárságnak, a tanácsbeliekkel egyenlő részt vehessenek;

4. Hogy a városok országgyűlési követeiknek szinte, mint a megyék, teljes erővel kötelezendő utasítást adhasanak, s követeiket nemcsak vissza híni, de ha tisztükben hiven el nem jártak, fenyíteni is szabadok legyenek.

Szóba jött a s a j t ó s z a b a d s á g a . Tüzes pártolója volt ennek a köz érzés, s a rendek a sajtószabadság szükségéről való képzeletekről annyira elfogulva voltak, hogy talán türelmük sem lett volna ellenokoskodásokat bővebben fontolgatni. Úgy látszik, mintha ezen köz érzés a kiváltságos rendet egy világ-kívánat buzgó védelmezése által jó hírbe hozni s a világ előtt megkedvelteim akarná. Azok, kik a jelen állapotnak csak kellemetlenségeit veszik figyelembe, minden változástól jót várván, a sajtó-szabadságot is azért kedvelik, mivel eddig nem volt, és mivel a kormány ellen való panasznak szabad közrebocsátása a mostani helyezettől olly különbözőnek látszik, hogy arról mást, mint jót, képzelni sem tudnak. Kevesen akarják azt meggondolni, hogy a szabad sajtó vizsgálódásai a hazai helyzetekre, a nemzeti viszonyokra is kiterjedhetnek, s hogy ezek közül sok van, mi a világot olly

kevéssé állhatná ki, mint az elhamvadt csontalak a szabad levegőt. Sokan emlegetik a sajtó-szabadságot, magasztalják, nem tudván mire való legyen — csak azért, hogy szabadságot jelent, a szabadság pedig — még ha csak képzeletben van is — mindig kedves.

Magyar könyvírók közül még nem sokan tudnának a sajtó korlátoztatásáról panaszkodni, s ez azt mutatja, hogy a szabad sajtó szüksége Magyarországon még nem volt annyira éreztetve, mint máshol. Egyszer, de az is csak melleleg — említetett a nógrádi gyűlésben, hogy egy kisebb városban lévő könyvizsgáló a szép nem üdvözlésére irt versezet kinyomtatását azért nem engedte, hogy abban némelly előtte ismeretlen s még akkor nem eléggé divatos szók fordultak elő, mellyeknek értelmét fel nem fogván, a szokatlan kifejezésekben megnyugodni nem tudott.

Úgy látszik, mintha a „Hitel“ a sajtó-szabadság ízét már soknak igen elfanyarította volna. Mert törvényhatóságok, mellyek ez előtt a sajtó korlátlan szabadságát sürgették, most már inkább az engedékeny censura elfogadására látszanak hajlandóknak.

Nógrád a sajtó-szabadság kívánságához most is állhatatos maradt. Miután a megyei küldöttség e részbeni javaslata közakarattal elfogadva volt, a sajtóvétek ellen a társasági állapotnak adandó oltalmak jöttek tanácskozás alá.

Kellemes dolog az embernek saját gondolkodását a kor nézeteivel, a mások példáiban látottakkal megegyezőnek képzelni. Örömet hajolván tehát a megyei küldöttség is más nemzetek példáira mindenütt, hol ezek az állandóan fentartatni kívánt honbeli érdekekkel összeütközésben nem voltak, a sajtóvétek iránt egészen elkülönözött fenyítési rendszert akart alkalmaztatni, olyat, minő többnyire az újabban alkotott törvénykönyvekben foglaltatik. Azonban ezen kívánat ellen nyomos észrevételek fordultak elő. A sajtó használása maga nem vétek, de csak lehető eszköze a véteknek, mint számtalan más

erőnyilatkozás, Írás, beszéd s a t. A vétség természete nem változik, akár egy akár más eszköz által vitesék véghez, a ház-feltörés házfeltörés marad, akármilly eszközök által volt is sikerelve, s azért közönségesen magok a vétségek nemei, nem pedig azoknak eszközei vétetnek a fenytékek meghatározásának alapjául. Miért kellene épen a sajtó által elkövetett vétségeknél kivélt tenni? Van-e azokban valami olly különös, mi a közönséges vétségek képzeteiben ne lenne, s a miért külön fenytékek lennének rendelendők? Ott, hol a vétkező szándékában, a vétkes tett következtéseiben különbség nincs, a büntetés sinórmértékéül kívántató beszámításban sem lehet különbség, minélfogva a sajtó-vétségekre nézve teendő elkülönözésnek vagy egészen feleslegesnek, vagy épen természetelleninek kellene lenni. Egy másik ellenvetés a külön sajtó-törvény alkotására nézve fekszik a sajtóvali visszaélések meghatározásának s elkülönözésének nehézségeiben. A visszaélés módjai, mint más dolgoknál, úgy a sajtónál is számtalanok, mert számtalan különbségű, történetes s előre nem tudhatott körülményektől függnék. Mivel minden kivétel a köz rend alól a kivétel esetének világos meghatározását kívánja, ez pedig a sajtóvali visszaélésekre nézve aligha lehetséges, magából következik, hogy a sajtóvétségek büntetése is biztosabban legyen a közönséges fenytő törvény, mint kivételes rendszabások által eszközölthető.

Előadattak ezen nézetek a gyűlésben, és tetszetek, mivel újaknak s a küldöttség által előterjesztetteknel szabadabbaknak képzeltettek. Úgy látszik, mintha közönségesen a sajtó iránti ellenséges érzés s élesített fenyték vágya lennének az elkülönözött sajtó-törvényhozás alapjai. Már ezen képzelet is elégséges volt a sajtó iránt sokkal szívesebb indulattal viseltetett nógrádi rendeket más országi példák követésétől elidegeníteni. És ezen felül, milly természetes és egyszerű okoskodások által volt ajánlva a sajtó-vétségeknék a köztörvény alá

kívánt bocsátatása! Vizsgálni kezdék a rendek a gyűlésben, valljon elégségesek lennének-e a közönséges törvények azon vétségek megbüntetésére, mellyek köz tudomány szerint a sajtó eszközén előfordulnak, vagy az országos küldöttség által előadott sajtó-törvény javaslatában megnevezve vannak? Ugyanis a fölségbántó, vagy az alkotmányt, ország nyugodalmát sértő iratok a rendszeres törvényjavaslatban előadott fölség-bántás vagy hűtelenség esetei közit találtattak. A törvényes vallások ellen intézett szidalmakra, vagy gúnyolódásokra a köz büntető törvényben voltak rendelve fenytékek. Hasonlóan az erkölcsiség megrontására célzó munkák a javasloít fenyítő törvényben meghatározottan kijelöltettek. Mi pedig a magánosok ellen intézett gúnyoló, becstelenti iratokat illeti, ezekre nézve is a polgári törvény elégséges módot adott, hogy a megsértett elégtételt követelhessen. Mind ezen vizsgálódási próbatételekből meggyőződven a rendek arról, hogy a köz törvény rendszabásaiban mind meg van, a mi a sajtó vétségek fenyítésére kívántatnék, különös sajtó-törvény szerkesztését szükségtelennek nyilatkoztaták.

A sajtó-vétek iránt való tanácskozás azon kérdés fejtegetésére vitt, valljon a könyv Írója, vagy nyomtatója legye n-e f e n y i t e n d ő? Ha az, ki ház feltörsre használtatható eszközöket szolgált, ezekért felelősségre nem húzatik, mert a gonosz szándékban nem részes, mert az általa adott eszközök józan használására ügyelni nem köteles, mert a gonosz tett az ő közbejövetele nélkül is más eszközzel, más móddal sikerülhetett, s káros következeseket hozhatott volna: a könyvnyomtatót sem lehet az ő sajtója által nyomtatott vétkes munkák miatt bünösnek tartani. Tehát a vétkes az, kinek szándéka s munkája szerzetté a vétkes könyvet, s ennek kell szenvedni a véték súlyát. Így gondolkottak a nógrádi rendek. De ha egyedül a könyv szerzője büntetendő, szükségesnek látszott világosan kikötni törvény által, hogy az író neve mindig tudva legyen, s hogy

álnevű vagy névtelen írók könyvei sajtó alá ne bocsá-
tathassanak.

Ezen kívánat a sajtó szabadság képzetével s né-
mikép polgári szabadsággal való összeütközést muta-
tott. Itt ismét olyanok, kik a szabadelműség elveit ak-
kor, midőn a fenálló kiváltsági érdekekkel összeütközés-
ben voltak, nem kedvelték, a terjedtebb és korlátlanabb
szabadság pártolói lőnek, azt adván elő, hogy a szer-
zők neveinek kényszerített nyilvánítása sok közhasznú
vagy az országra nézve érdekesb isméret s tudósítás
közzétételét fogná akadályoztatni. Közönségesen vagy
szerénységéből, vagy kellemetlen s néha az író szemé-
lyére nézve igen ártalmas összeütközések félelméből tit-
koltnak a szerzők nevei, s ezen titkolódás szabadsá-
ga mintegy óltalma a gyengéknek a hatalmasak ellen,
különösen azoknak lévén szükséges, kiknek személyes
helyezetők nem engedi, hogy azt, a mit tudnak, vagy
gondolnak, magokra vagy családjaikra veszedelem nélkül
nyilváníthassák. Ezen nézetek támogatására felhozattak
a külföldi törvényhozások példái, mellyeknél a sajtó
szabad, sajtó-törvények is vannak, de az író nevének
nyilvánítására nem köteleztetik.

Ellenkező részről következő okoskodások adattak
elő. Sajtó-szabadság mindig egy veszedelmes jog marad,
mert hatása nagy, s vele visszaélni könnyű; csak úgy
fér meg a köz nyugodalommal, ha a kihágások a fenyít-
ték által biztosan s nyomon követtetnek. De érhet-e célt
a büntetés, ha nem a vétkes tett szerzőjére, de csak
az eszközökre van szabva? ha nem a fő vétkest, de a
kisebb beszámítású segédeknek találja? Ha nem azokat
sújtja, kik tőle félnek, de azokat, kik súlya alá önkényt
kínálkoznak? Épen a külföld példái bizonyítják, hogy
a felelős kiadók vagy könyv-nyomatók ellen rendelt
büntetések elégtelenek a sajtó-vétségek korlátozására,
míg a fő vétkesek, a kárhoztatott munkák írói, büntet-
len hagyatnak. Vannak pedig olly visszaélések is, mely-
lyek a fenyítő hatalom érintési körén túl lévén, csak

az író személyes helyezeteinek ismertetése által tétethetnek ártalmatlanokká. Midőn a társaságos intézet nem képes a magánost sértegetések ellen védni, a természeti oltalom joga fenmarad, s a polgári társaságnak oly helyheztesítésbe kell az egyes polgárt tenni, hogy az önvédelem jogával élhessen, mit sokszor csak úgy tehet, ha a megtámadó személyes viszonyait napfényre hozhatja. Azért is a névtitkolás egy hatalmas pajzs a leggyengébb oldalak fedezésére, gyakran az ártatlanság ellen intézett csapások biztosítására: de valljon igazságos-e az, hogy az ország teljes hatalmat engedjen valakit megtámadni, a megtámadottat pedig a védelem-tehetségtől megfoszsa? Néha a szerzőismerése maga leginkább gyengíti az ártalmas könyvek befolyását: mert személyes helyezeteinek megtudására s cselekvése ragéinak kitalálására módot ad, mellyek által a könyvben foglalt előadások igaz értékükre hozattatnak vissza. Tehát a sajtó-szabadságnak, hogy káros ne legyen, a könyv-írók nyilvánosítására való kötelezéssel kell összekötve lenni. Nem kell azért félni, hogy szerényebb s tartózkodóbb írók munkáik kiadásától elijesztessenek. Ez a szokástól függ. Mihelyest köznyilvánosság, beszédben s írásban való teljes szabadság törvény által lesz behozva, önkényt megfognak szünni azon földre húzó félelmes vigyázkodások, s számtalan illedelmi képzelődések, mellyek az egész polgári társaság kárára oly sok jó törekvés sükerülését, oly sok szép érzés fölemelkedését hátráltatták. Ama szolgálai gondolkodásmód, melly magát az igazság keresésében s a meggyőződés nyilatkoztatásában legcsekélyebb tekintetek által hagyja korlátoztatni, a régi időkről fenmaradt összeszorító rendszerek szüleménye, s felvilágosodással, köz nyilvánossággal össze nem fér. A természet, valamint minden erőt, minden tehetséget legcélszerűbb kifejtésre visz, úgy szinte, csak ne akadályoztassék jótékony munkálódásában, az embernél maga is eszközöndi azon a meggyőződés követésében s nyilatkoztatásában való függetlenséget, melly-

ben az emberi lét legfőbb kiváltsága — az erkölcsi szabadság — áll.

A rendek többsége csakugyan hajlandóbb lévén ez utóbbi nézetekben osztozni, oda határozó kívánatát, hogy álnevű vagy névtelen szerzők munkáinak kinyomatása eltiltassék.“

Még egy tárgy volt a közgyűlésben hosszabb ideig vitatva t. i. a catholikus papság szavazásbeli joga a megyei választásoknál.

Azon rész, melly a kolduló szerzetek megtartását különös igyekezettel szorgalmazta, midőn buzgó óhajtásaiban a megyei rendek határozata által kielégítve lett, ezt a papság jelenlegi állása iránt való köz megnyugvásnak, vagy a különböző vallásbeli felekezetek által egymás iránt kölcsönösen gyakorlott udvariságnak, kedveskedésnek tulajdonította, s ennek folytában nem hitte, hogy a papság részére kívánt szavazásbeli jog csak kérdés alá is vétessék, minekutána ez semmi érzékenyebb érdekekkel össze nem ütköznék, sőt inkább a más vallások lelkipásztoraira kiterjesztve egyenlőséget képzeltenek, s ez által a vallásbeli békesség s türelem erősítésére szolgálhatna. Azonban kevés hiúság van, melly a szabadelműség jó hírét ne venné szívesen. Sokan talán leginkább azért sürgették a papság jogainak megszorítását, hogy a mit másutt elmulasztottak, helyrehozzák, s szabadabb gondolkodás módjoknak több előbbi nyilatkozások által gyanúba ejtett jó hírét fentarthassák, így akarták ők szinte a kolduló szerzetek eltörlése iránt előadott javaslatot keresztül vitetni: de ez nem sikerült, s mivel már akkor gyanították, hogy maga a szoros értelemben úgy nevezett liberalismus meggyőződésén külső tekinteteknek hagyott uralkodni, most ismét a papság szavazási joga fölött folyt vitatásoknál hasonló engedékenység hasonló udvariaskodás befolyásától tartottak. De az országos küldöttség maga sem akart a papságnak szavazási jogot engedni, s miután e vélemény nagy tekintetű férfiak nézetei, régibb szokás, alkotmányi hely-

zetek s honi törvények által pártoltatok, nem csuda, hogy a papi rend részére kívánt több kiváltság számos ellenzőkre talált,

Midőn a kérdés napi rendre került: a papi kiváltságok oltalmazói szabadelmű célzásra s honi törvényekre hivatkozván, megmutatni igyekeztek, hogy a papságnak, úgymint a polgárok miveltebb részének főbb polgári jogokban adandó részvét nemcsak a szabad gondolkodás-móddal tökéletesen megegyeznék, de az alkotmányi helyzetekkel is szoros összekötetésben állna. Ellenkező részről a rendszeres munkálat okoskodásai adatkak elő azon észrevétellel, hogy ha a szavazási jog, mint közönségesen értetett, csak a valóságos plébánosoknak engedtetnék, az nem a papi hivatalnak, de a némelykor világiak által is gyakorlott egyházi pártfogói hatalomnak lenne eredménye, mellynél fogva magános egyházi pártfogó egyenes meghatalmazás nélkül, sőt a honi alkotmány elveinek ellenére, tehetséggel bírna valakit legfőbb nemesi jogok használásába helyzetetni s mintegy megnemesíteni. Mondatott szinte, hogy a világi dolgokba való avatkozás könnyen pártoskodásokra vezetvén, a papi hivatal rendeltetésével s méltóságával ellenkeznék, az országlásra nézve pedig leginkább azért lenne veszedelmes, hogy a papok által a lelkiismereten titkon gyakorlott s polgári dolgokra is kiterjeszhető befolyást a kormány örököse alatt tartatni nem hagyná.

Ezeknek czáfolásául előadatott, melly képtelenség legyen a polgári rendek egyik nevezetesbikét polgári jogokból, köz-dolgok részvételéből csupán hivatalánál fogva kizárni, mintha épen a papi hivatal, a legtisztességesebb szolgálatok valakit a legbecsesb polgári jog gyakorlására alkalmatlanná vagy érdemtelenné tennének, s hogy az elv helytelensége szembetűnőbb legyen, mintegy a következetesség érdekében sürgettetett, hogy ha a papoknak hivatalok miatt kell a szavazási jog használásából kirekesztetni, ezen kirekesztésben mindnyájan, p nemes születésűek is foglaltassanak. Említetett szinte,

hogy minekutána a papok általában híveikre, de kivált a neveletlenebb népre véghetetlen nagy befolyással bírnak, semmi sem látszik veszedelmesebbnek, mint egy olly nagy befolyású egész polgári rendet a köz jogokból kizárás által a polgári hatalom ellenségévé tenni. Figyelmeztettek a rendek arra is, hogy a világi dolgokból való kirekesztés a papság hatóságát koránsem megszüntetni, de titkos munkálódásra fogná kényszeríteni, melly ellen mindig nehezebb az óvakodás. Borzasztó ábrázolatokban terjesztettek elő a papság által kívánt szavazási jog megtagadásának következesei, fanatismus, reactiók, örökös meghasonlások, mellyek által az egyházi rend ön érdekeire károsnak képzelt polgári hatalom és felvilágosodás ellen folyvást ellenséges hatást lenne gyakorlandó; miből az következett, hogy a papságnak a szavazási jogban való részesítése a köz nyugalom fenntartására elkerülhetetlenül szükséges, de egyébiránt a józan okosság által azért is javasolatnék, mivel az által az egyházi és polgári hatalom érdekeinek eszközölt összekapcsolása a papi rend nagy kiterjedésű befolyását a polgári kormány szükségére tenné használhatóvá.

Ezen ellenkező vélekedések közit, mellyeknek egyike a papságnak megkülönböztetést s mintegy kiváltságot adadni kívánt, másika az aristocratia kiváltságainak kirekesztő fentartását szorgalmazta, középben állott, mind a két felekezet törekvéseinek ellenszegülve, a liberalismus. Nem ellenzé ugyan ő a választási jog föl-, tételül bizonyos míveltségi lépcső meghatározását, mellynél fogva tanítók, iskola-mesterek, tudósok s más úgy nevezett honoratiók — természetesen a papok is, mint míveltebb részhez tartozók — szavazási joggal bírhasanak, sőt a polgári jogok illy kiterjesztése neki nagyon is tetszett; de ellenben azt, hogy szavazhatásra nézve csupán a papságnak, mint különös rendnek, mások fölött megkülönböztetés engedtessek, teljességgel nem akarta, egy részről azért, mert illy elkülönözés által a

polgári egyenlőségnek új akadályokat látott vetve, más részről, mivel minden kiváltság és kirekesztő kedvezés által a papságnak világi dolgokban gyakorlandó hatalmát szaporítani gondolta.

Ezek valának a szabadelmű felekezet nézetei. Mivel a választási jogok általánosabb kiterjesztése a megyei rendek többségének vélekedése szerint most még nem volt engedhető, a fentebb előadott okoskodásoknak a papság részére adandó szavazásbeli kiváltság ellen kellett fegyverül szolgálni, s az országos küldöttség azon javaslata: „hogy a papoknak csupán hivataloknál fogva „a választásoknál szavazat ne adassák“, elfogadtatott.